

Kočevski zbor — zibelka slovenske državnosti

LETOS poteka deset let, odkar je zasedal v Kočevju Zbor odposlanec slovenskega naroda (od 1. do 3. oktobra). Delegati so bili od 20. do 25. IX. 1943 izvoljeni na vsem takrat osvobojenem in neosvobojenem ozemlju. Volili so moški in ženske od sedemnajstega leta dalje. Je torej v naši zgodovini prvo svobodno izbrano slovensko predstavništvo.

Res da prve volitve niso bile podobne strankarskim volitvam, zato pa so bile mnogo več. Bile so narodni in ljudski plebiscit izdanega, a borečega se ljudstva v prodani in okupirani deželi: ali za ločitev od tisočletnih malikov duhovnega suženjstva, za borbo, za žrtve, za pravičnejšo ureditev družbe, za obstoj, svobodo in čast naroda — ali pa za nadaljnjo hlapčevsko službo izkorišcanega naroda, za nečastno teptanje naše nacionalne časti in za našo nacionalno smrt, ki je bila končni cilj fašističnih zavojevalcev naše domovine. Pod vodstvom KP in OF je naše ljudstvo izbralo najtežjo, a častno pot.

Treba si je poklicati v spomin tiste dni pred desetimi leti. Brez tega Zbor v Kočevju ne bi bil postavljen v resnično svetlobo. Slovensko ljudstvo je tedaj namreč že tretje leto roko v roki z narodi vse Jugoslavije bilo neenak boj za biti ali ne biti s fašističnimi okupatorji in domačimi izdajalci. Za seboj smo imeli že neizmerne preizkušnje, žrtve, a tudi zmage. *Največja zмага so bila nova spoznanja, ločitev od zaostalosti in od priučene hinavščine, ločitev od dresirane pokorščine, od topogla-*

vega hlapčevanja. Takšno je že bilo naše ljudstvo tedaj, ko je Italija pred njim kapitulirala. Za nami so bile Grčarice in Turjak. Dne 16. septembra je IO OF svečano proglasil priključitev Slovenskega Primorja k Sloveniji. Narodnoosvobodilno gibanje je s tem popravilo eno največjih krivic, storjenih nad slovenskim narodnim telesom.

Naša revolucija ne bi bila zmagala, če ne bi njeni dalekovidni voditelji imeli za svojo prvo misel: vojaško zmago utrditi z vzpostavitev *nove, ljudske oblasti*. Zato je bil prvi ukrep po kapitulaciji Italije, razen obsežnih vojaških ukrepov — saj je bil razkačeni nemški okupator s povampirjenimi hlapci še vedno v deželi — volitve na vsem ozemlju, in sklicanje odposlancev na Zbor v Kočevje.

Z vseh koncev slovenskega ozemlja, iz Ljubljane, s Koroškega, Primorskega in Slovenske Benečije so se zgrinjali odposlanci proti takratni prestolnici mlade slovenske svobode. Čez žičnate meje držav, čez minska polja so si utirali pot. Kdo bi mogel zadržati hudournik! Saj so se zavedali, da so bili cvet ljudstva, ki gre zmagi nasproti.

V Kočevju, nedavno očiščenem stoletnega nemškega madeža, je tri noči zasedalo slovensko narodno predstavništvo. Nepozaben je bil pogled na 572 navzočih oboženih odposlancev. Iz brigad, iz Ljubljane, iz vseh predelov Slovenije so prišli borci, sivi možje, dekleta, matere, mladina. Prvič v naši zgodovini je bila zbrana vsa slovenska družina. V prvi vrsti so sedeli

gostje, ki so daleč z juga prišli pozdravit Zbor: delegacija AVNOJ s predsednikom dr. Ribarjem na čelu, delegacija Vrhovnega štaba NOV in POJ, britanski major Jones, delegacija CK KPJ, delegacija Glavnega štaba NOV in POH ter delegacija Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Zboru so prisostvovala delegacije AFŽ in ZMS; vseh udeležencev je bilo 650.

Na odru so zavzeli mesta člani IO OF, takratno vodstvo Osvobodilne fronte. Na steni za njimi je stal napis: »Naš narod si bo sodbo pisal sam!« Ali bi mogel kdo kdaj postaviti primernejši program?! Na Zboru v Kočevju je bila prisotna vsa slovenska kultura in vsa mučna zgodovina Slovencev od kmečkih uporov dalje. Temu primerni so bili tudi sklepi Zbora.

Po uvodnem pozdravu predsednika IO OF Josipa Vidmarja sta imela tovariša Kardelj in Kidrič izčrpana referata: »O konkretnih nalogah narodnoosvobodilne borbe, graditve narodne oblasti in vključitve civilnega prebivalstva v Narodnoosvobodilno vojno« in »O delu OF«. Sledil je še referat o gospodarstvu, financah in prehrani.

Potem ko je Zbor pretresal vsa bistvena vprašanja slovenske narodnoosvobodilne borbe, je sprejel tele zgodovinske sklepe: o predstavništvu in vodstvu slovenske narodnoosvobodilne borbe in začasnih organih oblasti slovenskega naroda v vojnem razdobju; o splošni mobilizaciji vse ljudske sile in vseh gmotnih sredstev slovenskega naroda; dal je zaupnico Izvršnemu odboru

in ga potrdil v njegovi funkciji za ves čas vojne; izvolil je desetčlanski IO OF kot predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora; 120-članski Plenum OF kot SNOO ter 40-člansko delegacijo slovenskega naroda v AVNOJ, in Resolucijo ter Proglas slovenskemu narodu, v katerih ga seznanja o sklepih Zbora in o nalogah za zmagoviti konec vojne.

Zbor odposlancev je torej zgodovinsko pomemben po svojih sklepih, pa tudi po okoliščinah, v katerih se je vršil. Bil je ljudsko predstavništvo slovenskega naroda, ki je na enkratnem zasedanju reševal najbolj pereče vojaške in politične naloge.

V času, ko je vsa Evropa ječala pod fašističnim škornjem, ko je svetovna buržoazija že reševala tepene italijanske imperialiste, ko je dezerterska jugoslovanska vlada iz Londona svarila narode Jugoslavije pred »nepotrebnimi« žrtvami in ko je že tudi Sovjetska zveza hotela izrabiti našo borbo za svoje premišljene izkoriščevalske cilje, je bilo v nepokorjeni Jugoslaviji najbolj živo tudi politično delo. Osvobodilna fronta, ki jo je vodila KP, je takoj, ko so dovoljevale prilike, predložila svoje delo in sklepe Kočevskega zbora ljudstvu v odobritev in prešla na vsakem novoosvojenem koščku zemlje takoj k vzpostavljanju ljudske oblasti. Posebnost naše borbe je bila prav v politični vsebini oborožene borbe.

Ravno zato, ker jim politična vsebina naše narodnoosvobodilne borbe ni bila všeč (in Kočevski zbor odposlancev je bil v slovenskem merilu med najvažnejšimi izrazi te politične vsebine!), ravno zato jih je bilo dosti nepoklicanih, ki bi hoteli »voditi« našo borbo, toda od daleč, proč od nevarnosti, z varnega zapečka. Eni so hoteli dajati znak za upor iz Londona, oziroma iz njegove ravnogorske bezniške agenture, drugi so nas iz Moskve pozivali na krvavi ples, istočasno pa svarili pred »prezgodnjimi«, »nepremišljenimi«, posebno pa pred »političnimi« sklepi. Vsi so hoteli biti voditelji našega upora, da bi zaščitili svoje interese, da bi ljudstvo ne moglo spregovoriti s svojim jezikom, ne uveljaviti svojih teženj. Te pa so pri vseh malih narodih iste: nacionalna in socialna svoboda, napredek, neodvisnost! Popolna svoboda, svoboda od vseh!

V tem je bila naša borba izvirna in neodvisna, čeprav je naše ljudstvo tedaj zaupalo Sovjetski zvezi. Če se je to v kratkih letih tako izpremenilo, je to le dokaz, kako poštena je bila naša borba, kako dosledno je bilo naše vodstvo in kako klavrn je bil sovjetski poizkus, ogoljufati nas za plodove naše borbe. Ta poizkus se je Sovjetski zvezi izjalovil in strahovito maščeval.

Dobro bi bilo, da spoznajo novo Jugoslavijo naši prijatelji in sovražniki povsod po svetu! Posebno velja to za našo zahodno sosedo. Pred seboj imajo nove ljudi. Vsi smo gledali smrti v oči, vsi poznamo ceno življenja, vrednost zvestobe in izdajstva, pa tudi prezir smrti. Zato nikomur izmed nas ne bi bilo težko spet vzeti puško v roke, če bi nas k temu izzvalo ogrožanje naše svobode. Malo pred Kočevskim zborom, pred desetimi leti, nas je Italija prosila milosti. Pustili smo jih nekaznovane

domov. Sestradani interniranci, ženske in otroci so na naših tleh razoroževali divizije Mussolinijevega imperija. To je bila hkrati tudi »vojska«¹ Vatikana in prav tiste gospode, ki danes spet paradira pred našimi očmi s tujim orožjem, kakor morilec s še krvavim nožem. Toda vedeti je treba, da socialistična Jugoslavija ni več država gospode, s katero bi v Londonu ali Rapallu delali kupčije na račun ljudstva in da se s takšnim ljudstvom postopa in govori drugače, kakor z gospodo.

Slovensko ljudstvo se je ob znameniti desetletnici Zbora odposlancev s svojimi borci in voditelji na čelu zbralo v Kočevju, si tovariško seglo v roke ter počastilo zgodovinski Zbor v Kočevju kot prvi čisti studenec naše slovenske državnosti. Ob tem srečanju pa smo spet močnejši za napore, ki nas še čakajo, zlasti jesenske volitve, ki bodo velik korak v socialistični demokraciji.

France Lubej

Okroglica — nepozabno partizansko srečanje

POMNITE, tovariši? Še pomnite?... Pozno popoldne, proti večeru in zvečer — bilo je 6. septembra letos — smo odhajali z Okroglice. Še pomnite? Reka ljudi, ki se je čez dan razlila po obširnem slavnostnem in veseličnem prostoru na Okroglici, se je spet združila in odšla. Pred enim, dvema dnevnoma kolona prihajajočih, je bila tedaj kolona odhajajočih ljudi. Na cestah, stezah, poteh, motornih vozilih, kolesih, vozovih, vlakih — človek pri človeku. Povsod ljudje! Ljudje! Avtomobilski žarometi so tipali v noč — povsod kolone. Ljudje! Na njihovih ustih besede, pesmi... Veseli vzkliki! Povsod ljudje, polni dobre volje. Kako ne! Ne doživljaj, doživetje je bilo Okroglica. Spet eno, ki se je pridružilo lanskemu, Toplicam, Toplice in Okroglica! Imeni, polni vsebine, polni spominov, ki so pri slehernemu udeležencu teh dveh partizanskih srečanj shranjeni v najglobljem delu srca, v ti-

stem predalu, kjer so shranjeni najlepši, najbogatejši spomini življenja... Še pomnite, tovariši? Zdaj je Okroglica za nami. A ostala bo v nas. Kajti takega partizanskega srečanja ni mogoče odvreči iz

sebe, ga zatajiti ali izbrisati. Ni mogoče, ker je to izraz naše partizanske zvestobe, ki je neuničljiva. In Tito je to občutil na Okroglici, ko je spregovoril v imenu vseh narodov Jugoslavije. Ali ni bilo tako?

Mladi in stari, vsi navzoči so odločnim besedam svojega vrhovnega komandanta, maršala Tita, viharno pritrjevali

Maršal Tito govori nad 300.000-glavi množici, ki se je zbrala na proslavi v Okroglici

Tovariši, še pomnite? Bilo je in ostane nepozabno.

*

Okroglica! Ena izmed primorskih vasic, ki se morda v ničemer ne razlikuje od ostalih. Morda... Vasica, kakršnih je na Primorskem veliko; vasica v spodnji Vipavski dolini. Do letošnjega poletja skoraj neznan kraj. Tri hiše, nekaj stezic in njiv, nasejanih s koruzo, in gozdiček naokoli. To je bilo vse. Pač, še nekaj! V preteklih letih, med NOB, je bila tukaj tudi javka. Tamkajšnji partizani in aktivisti, ki so hodili tod okoli, povedo o tem marsikaj. Tudi o radodarnosti tukajšnjih ljudi, ki so vsakemu partizanu odprli vrata. Čeprav, podoba je taka, ni ta kraj različen od drugih tako majhnih, pa ima le neko posebnost. Kajti prav tu so italijanski grabežljivci temeljito okusili partizanske pesti. Konec koncev lahko rečemo, da Okroglica, vsaj njeno ime, le ni tako neznano... Bilo je 28. novembra 1942. leta. Pri Vipavski četi, ki se je tega dne zadrževala v gozdičku nad Okroglico, je bil tedaj tudi komandant I. soškega odreda, Mirko Bračič. Itali-

janska divizija — štela je 21.000 vojakov — se je tedaj pomikala proti Vogrskemu, Volčji dragi, Šempasu, Črničam in Ozeljanu. Njihova pot je bila — vzhodna fronta, pa so hoteli še prej za »vajo« očistiti Sp. Vipavsko dolino. Partizanov, seveda, Le-teh pa je bilo tukaj samo 35. Da, 35! Vendar se laških črnosrajčnikov niso ustrašili, čeprav so jih Italijani popolnoma obkolili. Martin Greif-Rudi je dal potrebna navodila in... Ko so Italijani spet začeli napadati, se je Vipavska četa razdelila na tri skupine in — vsaka za sebe se je prebila iz obroča. Prebili so se na hrib Zajčevac, kjer so jih fašisti spet obkrožili. Tudi ta obroč ni zadržal partizanov; ponoči so ga razbili in se pomaknili na Svino. In uspeh? Italijani so imeli 61 mrtvih, partizani pa so zgubili dva... In zdaj, 6. septembra, je Okroglica postala spet znano ime. Na skoraj vsaki cesti je bila puščica z napisom: »Na Okroglico«. Po svečani proslavi pa je bila Okroglica omenjena v vseh časopisih. Kajti govor maršala Tita na Okroglici je bil tako pomemben, da nikjer niso mogli ob tem iz-

pustiti ime — Okroglica... Niti v tujini.

V proglasu, ki ga je za proslavo na Okroglici izdal Okrajni odbor Socialistične zveze delovnega ljudstva iz Gorice, je bilo med drugim rečeno: »...bo ljudstvo Slovenskega Primorja dne 5. in 6. septembra proslavilo desetletnico odločilnih, zgodovinskih dogodkov Slovenskega Primorja, ki so se odvijali leta 1943 v času NOB. Na ta dan se bodo zbrali stotisoči delovnih ljudi ne le iz Primorske, marveč iz vse države...« In zbrali so se! In ne tako malo! Prišli so iz vseh krajev naše države, iz Trsta, Gorice in od drugod. Bilo je morje ljudi, ki je valovalo na velikem prostoru pred tribuno. Zbrali so se vsi tisti, ki so se borili na Primorskem, in vsi, ki jim je že prej in med NOB misel hitela k primorskim bratom. Bilo je edinstveno doživetje gledati to množico. Nobena daljava, nobena zapreka ni bila ovira, da ne bi prišli. To je bilo partizansko slavlje, dokaz partizanske zvestobe. Nad 300.000 ljudi se je udeležilo tega slavlja, nad 300.000 ljudi je izražalo mogočen občutek

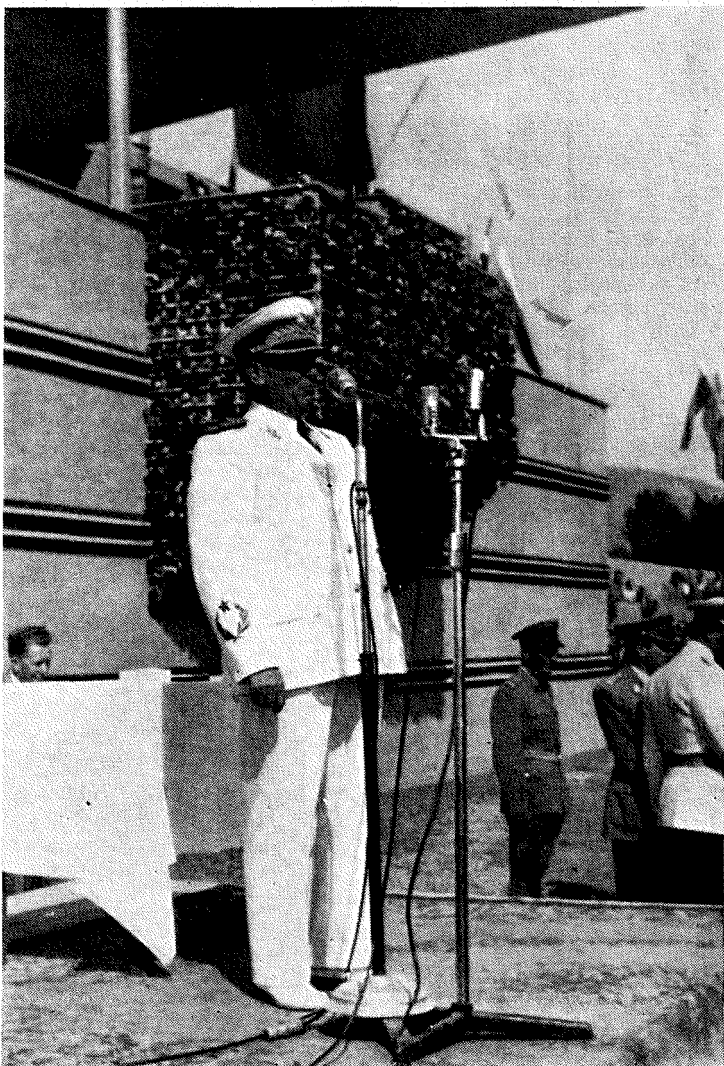
enotnosti naroda, ki ve, kaj je njegovo zgodovinsko poslanstvo. Nad 300.000 ljudi na Okroglici — z njimi pa so bili v mislih še vsi tisti, ki niso mogli na to pot — je odločno povedalo vsemu svetu: za našo pravico, za vsako krpo naše zemlje smo odločni in odločno bomo tudi branili vse, kar je naše. Da, nad 300.000 ljudi. In med temi nad 300.000 ljudmi, je bil tudi — tovariš Tito...

Nedelja zjutraj... Slavnostni prostor na jasi pod tribuno je že poln. Prepeln, čeprav prihajajo še vedno ljudje po cesti. Na mestu je spet partizanska iznajdljivost: množice so se razlile daleč naokoli, pač tam, kjer je bilo vsaj nekaj prostora. Seveda, tisti, ki so prišli prej, so bili bližje tribuni. A nič zato! Saj so naokoli zvočniki. Skratka, ljudje so napolnili prostrano, nekoliko dvignjeno in drugje spet padajočo jaso do poslednjega kotička. Morje ljudi, ki je valovilo, govorilo in šepetalo v pričakovanju. Ob pol devetih so na prostor vkorakale brigade, na čelu katerih so vihrale njihove bojne zastave: Vojkova, II. brigada VDV, Prekomorska brigada, Tržaška, Kosovelova, Bazoviška, Prešernova, Gregorčičeva, Artilerijska in Gradnikova. Skupaj je bilo okoli 2000 preživelih borcev teh brigad. Ponosno so stopali, in njihov ponos so izražale tudi stare partizanske obleke iz časov borbe, na katerih so bila pripeta odlikovanja. Odlikovanja za zasluge v NOB. Nad 300 tisočglava množica je prihod brigad prisrčno in navdušeno pozdravila. Da, te brigade so bile ta dan, lahko rečemo, slavljene zbrane množice. Potem ko se je ta množica nekoliko umirila, so združeni pevski zbori ob spremljavi godbe zapeli nekaj pesmi... Kazalec je pokazal deseto uro... Tedaj pa: Tito, Tito prihaja. Toplo pozdravljen je prispel do tribune. Tito, Tito! Stotisoči so ga pozdravljali, mu vzklikali. Da, kdor bi hotel spoznati veliko ljubezen, ki jo naši ljudje goje do naše svobodne domovine in do tovariša Tita, bi moral tedaj stati sredi tega razburkanega

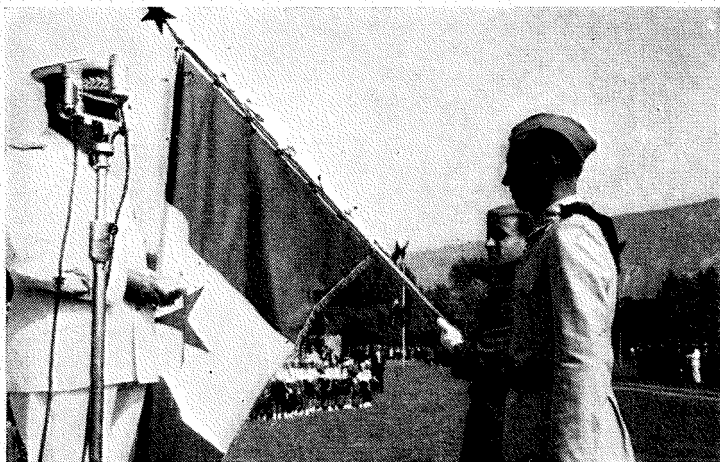
morja na Okroglici in prisluhniti utripom src naših ljudi. Maršal Tito je sprejel raport komandanta IX. korpusa, narodnega heroja Staneta Potočarja-Lazarja, in obšel častno četo ter vse pred tribuno razvrščene čete. Na mali tribuni (pod veliko) je vsem zbranim prisrčno čestital k prazniku Primorske, nato pa je izročil komandantom brigad, ki so bile odlikovane, odlikovanja. Tovariša Tita so nato pozdravili pionirji, ki so mu poklonili šopek cvetic;

pozdravila pa ga je v imenu primorskih žena tudi zastopnica AFŽ, ki mu je izročila šopek planinskega cvetja, nabrajanega na slovensko-italijanski meji. Tito je nato odšel na glavno tribuno, kjer so bili zbrani ostali častni gostje. In potem je spregovoril. Spregovoril je v imenu brigad, v imenu tri sto tisoč zborovalcev in v imenu šestnajst milijonov Jugoslovanov...

»...Ta proslava ima večkratni pomen. Predvsem ta veličastna proslava in te bri-

Ob prihodu na Okroglico je maršal Tito izročil najprej odlikovanim brigadam zaslužena priznanja

Maršal Tito predaja komandantu Tržaške brigade odlikovanje, ki si ga je zaslužila ta brigada med NOB

gade, katerih praznik to tudi je, dokazujejo, da je ljudstvo tega dela Slovenske Primorske ostalo zvesto svoji rodni zemlji, svojim narodom skozi vse mogoče šikane in teror fašističnih upraviteljev iz Rima. Prav prisotnost preživelih borcev na tej proslavi dokazuje, da je ljudstvo Slovenske Primorske dalo velik in dragocen prispevek za svojo osvoboditev in za skupni boj vseh jugoslovanskih narodov proti okupatorju, za svobodo narodov, ki so danes združeni v čvrsto in bratsko socialistično skupnost — Jugoslavijo...» Tako je začel tovariš Tito. Nad 300.000 ljudi ga je poslušalo, kajti govoril je v njihovem imenu, v imenu vse Jugoslavije. Govoril in povedal. Povedal je tistim, ki rožljajo na naših zahodnih mejah, vse, kar jim gre, povedal je tako, kakor je pošteno in pravično. Italijanskim državljanom je med drugim svetoval, naj svoje početje na naših mejah presodijo, in to trezno in resno. Kajti »...če je nekdo neresen, tedaj ne more voditi državnih poslov.« Ob koncu, ko je govoril o položaju Trsta, je dejal: »Danes s tega mesta sporočam vsem tistim, ki so prizadeti zaradi tržaškega vprašanja, in tudi vam moram povedati, da nas je ta stvar privedla v slepo ulico, iz katere ne moremo

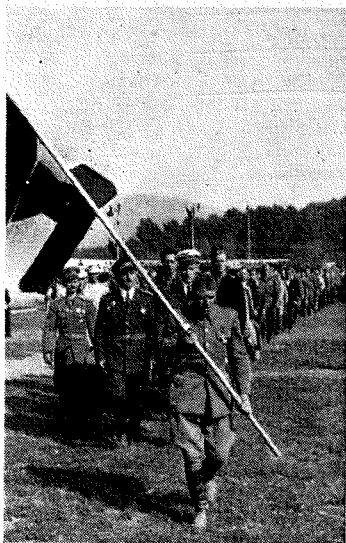
priiti drugače, kot da Trst postane mednarodno mesto, zaledje pa, ki je čisto slovensko, pa naj bi bilo priključeno k Jugoslaviji...» Ne samo to, vse, kar je povedal Tito na Okroglici, je bilo povedano tako, kakor bi bral misli, še več, občutke vseh nad 300.000 ljudi na Okroglici in vseh nas v Jugoslaviji. Titove besede o Trstu nam jasno povedo, da Italijani ne morejo imeti pravice do tistega, kar nikoli ni bilo njihovo. Še to! Maršalov govor, ki je stvari jasno postavil na pravo mesto, in eno-

dušno odobravanje nad 300.000-glave množice in vse javnosti pa je znova dokaz, da stojijo jugoslovanski narodi neomajno za svojim državnim vodstvom na braniku svoje svobode in pravice. In to, kar je Tito rekel 15. sept. 1944. leta na proslavi druge obletnice I. dalmatinske brigade, drži še vedno: »Tujega nočemo — svojega ne damo!« Prav tako pa so mislili zborovalci na Okroglici.

Komaj slaba dva dni je trajala veličastna proslava na Okroglici (če računamo prireditve, ki so bile že v soboto, in ko je bilo tega dne na Okroglici nad 100.000 ljudi) pa bi lahko o tej proslavi še mnogo in mnogo pisali. Pisali številne zgodbe o srečanjih partizanskih borcev, o tem, kako so spet govorili o tistem, kar je bilo, celo tako, kakor da so »včeraj« zaradi hajke morali prenehati govoriti, pa so »danes« nadaljevali, itd. Kdo bi naštel vsa prisrčna srečanja, na tisoče in tisoče veselih obrazov! Kdo bi mogel govoriti o vsem tistem, kar so ljudje v tistih dveh dneh občutili! In kdo bi, končno, mogel spregovoriti o vsem tistem, kar je dalo našim ljudem do nepozabno partizansko slavo? O tem vsem vedo seveda le tisti, ki so bili na Okroglici, ki so izpričali svojo partizansko zvestobo,

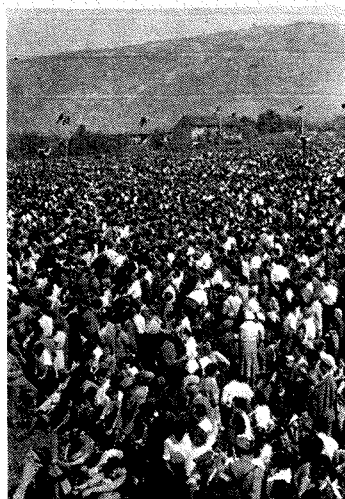
Na zbornem mestu Prešernove brigade, preden je odšla na svečani prostor pred tribuno

Vseh šestnajst primorskih brigad so zborovalci, ko so prikorakale pred tribuno, navdušeno pozdravljali

zvestobo socialistični domovini. Res, tudi tokrat so se spomini na vse hudo, kar je bilo nekoč, tako osvežili, da je naša skupna zavest, nikoli odstopiti od te naše sedanje poti, še trdnjša. Da, in čeprav že močni, spet smo močnejši za spoznanje, da nas ni tako malo, da nas je mnogo, mnogo. Zato bodo tudi naši napori, ki nas čakajo v bodočnosti ob združenih močeh, lažji.

Narodi Jugoslavije ne bodo pozabili Okroglice! Ne! Najmanj pa bo to mogoče izbrisati iz spomina Primorcem. Kajti 6. september je Okrajni ljudski odbor v Gorici na svoji svečani seji razglasil — kot spomin na praznovanje težkih, toda zmagovitih borb ljudstva Slovenskega Primorja proti fašizmu, desete obletnice ustanovitve primorskih brigad in odloka o priključitvi Primorske k FLRJ — za ljudski praznik goriškega okraja.

V zgodovini slovenskega naroda še ni bilo primera, da bi se na neki proslavi zbralo toliko ljudi, kakor jih je bilo letos na Okroglici. Pogled na del nad 300.000-glave množice

Z Gorenjskega na Kočevski zbor

TISTI čas, konec septembra 1943, se nas je zbralo nekaj članov na sedežu Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko. Ta je tedaj domoval nekje v Davči, nenačnovno razsežni in raztreseni vasi, za katero pravijo, da je bajé večja kot Dunaj, le da stoje hiše v Davči nekoliko bolj narazen in da so v manj nadstropjih zidane kot na Dunaju. To je bilo prav v tistih veselih dneh, ko je kapitulirala Italija in je tudi Gorenjsko zajelo veselo »žalovanje« za poginulo spako. Le škoda, da so nam Švabi tako pogosto kalili to praznično veselje, kajti pri njih se ni prav nič poznalo, da bi jim klenkanje rimskega navčeka kaj porušilo ukoreninjeno prusko strogo-rednost. Prav tako, če ne še bolj zagrizeno kot prej, so stikali za našimi sledovi, pogosto izpadali iz postojank, patroljirali po hribovskih naseľjih in vsepovsod postavljali zasede. Prav dobro so se namreč zavedali, da po odhodu

Prešernove brigade na Dolenjsko ni bilo, razen nekaj majhnih odrednih enot, kurirjev in političnih aktivistov, na Gorenjskem nobene močnejše partizanske enote, ki bi se jo bilo treba resno bati. Tako je bil naš tedanji položaj na Gorenjskem kaj malo v skladu z dejstvom, da je Italija kapitulirala in da je nedaleč od nas osvobodila partizanska vojska slovenske pokrajine.

Najbrž bi se bili člani oblastnega komiteja že v nekaj dneh spet razšli na vse vetrove Gorenjske, da ni iznenada prišel poziv na zbor odposlanca slovenskega naroda, ki naj bi bil že v kratkem nekje na osvobojenem ozemlju Dolenjske. Gorenjsko delegacijo so namreč zastopali člani Oblastnega komiteja KPS in Pokrajinskega odbora OF.

Vsekakor za nas vesela novica, ki sta jo malce grenila le negotovost dolge, neprijetne poti in ne ravno skromno prepričanje, da bo šlo na Gorenjskem marsikaj po zlu, če

bomo prav v teh prelomnih dneh dalj časa odsotni. Ne glede na to smo bili brž pripravljeni za pot. Že naslednji dan smo že pred mrakom odinili: Matija, Jaka, Lenart, Igor, Milenko in jaz; Kosta je krenil z druge strani, Blaž Ostrovrhar pa je kot delegat Prešernove brigade iz neznanega razloga izostal. S seboj smo poleg nepogrešljivega intendanta in majhne zaloge gorenjskih dobrot vzeli tudi patroljo z mitraljezom. Več od kakršnekoli zaščite pa so nam koristili pogumni in vražje prebrisani poljanski in dolomitski kurirji, ki so nas iz strahu za naše življenje, še bolj pa za svoja lastna, naglo in točno po njihovem »voznem redu« privedli preko vseh težav in nevarnosti dolge poti. Tile naši kurirji so svojo nalogo odlično opravili. Sicer pa naše potovanje v resnici ni bilo nič kaj prijazno. Najprej je bilo treba prekoračiti od Švabov gosto »obljudeno« Poljansko dolino in reko Soro,

[illegible]

katere mostovi so bili kaj priljubljeno mesto švabskih zased. Dalje je vodila pot preko škofjeloskih hribov ter je nekje pri Črnem vrhu prekoračila italijansko-nemško mejo, ki je bila v širokem pasu izsekana, preprežena z bodočo žico in povrh tega še minirana. Spominjam se, kako smo previdno, kot po jajcih, stopali preko izsekane goličave in pohojene žice, saj si lahko vsak čas pohodil dobro skrito »muštafarco«, posebno vrsto min, ki je ob sprožitvi odskočila nekaj metrov od zemlje, se v zraku razletela in vse naokoli obrizgala s smrtno nevarnimi drobcii. Za mejo so prišli na vrsto negostoljubni Dolomiti, ki so bili tisti čas na gosto, kot travnik s krtinami, posejani z belogardiističnimi postojankami.

napetosti in pripravljenosti na spopad. Posebno, odkar smo se na meji ločili od privatne gorenjske pokrajine in se poglani preko malo poznanih dolomitskih hribov, se je še povečal občutek negotovosti in stalne ogroženosti. Kljub vsemu temu se ni nič posebnega zgodilo in da nam ne bi bilo navsezadnje še »dolgčas«, si je Milenka na nočnem pohodu po nerodnosti prestrelil stegno. Precej preplašenega in slabe volje smo ga prepustili vrlim kurirjem, ki so mu že v kratkem času pomagali nazaj v nadvse gostoljubno Selško dolino.

notranjsko ozemlje med pisano množico, prav tedaj ustanovljene Ljubljanske brigade. Tu smo se šele prav oddahnili, se pošteno najedli in nato nadaljevali pot proti Blokam, skupaj z večjo partizansko kolono.

Na Blokah smo naleteli na našo vojsko, dobro in enotno oblečeno ter opremljeno z zaplenjenim orožjem razorožene italijanske divizije. V vasi je bil štab neke večje enote, vsaj brigade, če ne celo divizije, morda osemnajste. Množica čedno oblečenih partizanskih oficirjev, raznih kurirjev in drugih štabnih ljudi je neprestano odhajala in prihajala. Vsem se je nekam neznansko mudilo in z važnimi obrazi so hiteli mimo, ne da bi se sploh zmenili za nas. To pa je bilo že preveč za našo občutljivo nečimrnost, da smo brž začeli kritično motriti ves ta vojaški vrvež! Za nas Gorenjce, ki smo bili vajeni le majhnih vojaških enot in čudno pisane partizanske opreme, je bilo to prvo srečanje z veliko, enotno in dobro oboroženo vojsko res pravo presenečenje. Saj še funkcij po rdečih našitkih na rokavih oficirjev nismo dobro razlikovali! Zato smo višino funkcije mimoidočih presojali predvsem po drugih znakih, kot na primer, ali je bil nekdo oblečen v ofisersko ali podofisersko italijansko uniformo, ali je imel škornje ali ovojke, brzostrelko ali puško, ali je prišel peš, s konjem ali celo z enim od motorjev, ki so neprestano rohneli pred štabom. Tako smo lahko s pre-

cejšnjo gotovostjo določili vsakomur njegovo »šaržo« ter smo se motili morda samo pri kakem ekonomu, kajti od teh je bil vsak dobro opremljen, ne glede na stopnjo enote, za katero je skrbel. Na naši zunanosti pa ni bilo nič takšnega, kar naj bi samo po sebi vzbujalo občudovanje. Vsakovrstno orožje, po lovsko vrženo čez ramo, pištole in bombe pripasane pod raznobarnimi suknjiči, na glavah pa vse vrste gorenjskih pokrival in še celo brez peterokrake zvezde. No, takšni res nismo mogli vzbujati posebnega občudovanja.

Končno smo z Matijevim posredovanjem dobili zvezo za naprej. Od nekdaj se je celo z avtom pripeljal neki višji funkcionar, in ko so mu v štabu najbrž povedali, da skupina Gorenjcev čaka zunaj na odhod na Zbor odposlancev, je takoj prihitel ven, nas bučno pozdravil, vsakemu pošteno stresel roko in nas očetovsko trepljal po ramenih. Za njim je pristopil tudi nekdo iz tistega štaba in nas prav tako prijazno pozdravil, kot da ne bi že pred poldrugo uro vedel, kdo smo in kam smo namenjeni. Ta pozornost nam je bila vendarle v skromno zaščeno, in nekoliko boljše volje smo dočakali kamion, ki nas je skupaj z drugimi sredi popoldneva odpeljal dalje. Med veselimi petjem in radovednim razgledovanjem po prijetni notranjski pokrajini je pot hitro minila in tik pred večerom smo se ustavili v Kočevju.

Zborovanje se je imelo vsak čas začeti, tako da smo prišli še pravočasno. Čakali so le še nas Gorenjce in, če se prav spominjam, tudi na Štajerce.

Šele tu smo bili bogato poplačani za vse težave poti in za dotedanje, po našem mnenju nezadostno pozornost. Tu so nas nadvse priročno sprejeli in nas posadili v prvo vrsto zborovalcev. Tako je bilo naši nečimrnosti v celoti zaščeno.

Znašli smo se med številnimi znanci, ki so nas vseprek spraševali o položaju na Gorenjskem. Mi pa smo jim s potrebno pridržanostjo, ki pritiče »starim gorenjskim bor-

cem«, pojasnjevali in zavračali morebitne netočnosti in včasih celo čudna pojmovanja o razmerah na Gorenjskem. Zlasti Jože Rus je hotel ve-

deti za vsak dogodek in za vsakega človeka posebej, kako se drži, in to zlasti seveda na Bledu, od koder je sam doma. Skratka, počutili smo se moč-

SKLEP

ZBORA ODPOSILANCEV SLOVENSKEGA NARODA O PREDSTAVNIŠTVU IN VODSTVU SLOVENSKE NARODNO-OSVOBODILNE BORBE IN ZAČASNIH ORGANIH LJUDSKE OBLASTI SLOVENSKEGA NARODA V VOJNEM RAZDOBJU

Svobodno, demokratično izvoljeni odposilanci slovenskega naroda in predstavniki slovenskega narodno-osvobodilnega gibanja, zbrani na Zboru odposlancev slovenskega naroda, ugotavljajo in sklenejo:

1. Slovensko narodno-osvobodilno gibanje, ki ga predstavlja izključno Osvobodilna fronta slovenskega naroda, je vseljudsko narodno-osvobodilno gibanje.
2. Osvobodilna fronta slovenskega naroda se je kot vseljudsko narodno-osvobodilno gibanje po nujnosti dogajanja ter v korist slovenskega naroda razvila iz slovensko narodno oblast.
3. Osnovni organi ljudske oblasti slovenskega naroda so terenski in centralni odbori Osvobodilne fronte slovenskega naroda, odnosno Narodno-osvobodilni odbori, ki bodo izvoljeni po principu ljudske demokracije in vključeni v Osvobodilno fronto slovenskega naroda.
4. Plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda, obstoječ že od vsega začetka slovenskega narodnega osvobodilnega gibanja in na novo izbran na Zboru odposlancev slovenskega naroda, je na čelu s svojim izvršnim odborom vrhovno vodstvo Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

II.

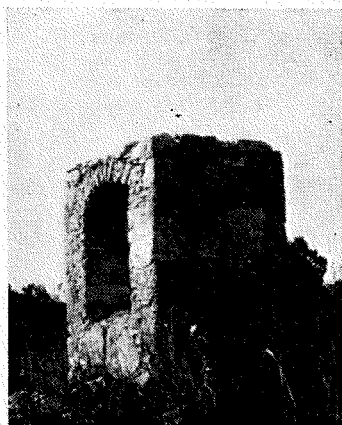
5. Osvobodilna fronta slovenskega naroda je na slovenskem ozemlju edini zakoniti predstavnik slovenskega naroda.
6. Plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda izvaja kot Slovenski Narodni osvobodilni odbor, konstituiran že na svoji drugi plenarni seji oktobra 1941, vrhovno ljudsko oblast slovenskega naroda v okviru Jugoslavije kot državne celote z enotnim predstavništvom vseh narodov Jugoslavije ter enotnim vodstvom njih osvobodilnega gibanja in državne skupnosti.
7. Plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda kot Slovenski Narodni osvobodilni odbor izvršuje v okviru Jugoslavije in splošnih sklepov AVNOJ-a kot njenega predstavništva zakonodajno in izvršno oblast slovenskega naroda.
8. Zasedanje Plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda sklicuje in vodi izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda.
9. Izvršni odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda je izvršni organ Plenuma Osvobodilne fronte kot Slovenskega Narodnega osvobodilnega odbora in celotne Osvobodilne fronte. V odnosu do Plenuma kot Slovenskega Narodnega osvobodilnega odbora je izvršni odbor Osvobodilne fronte Predsedstvo Slovenskega Narodnega osvobodilnega odbora.
10. V času med zasedanji Plenuma, odnosno Slovenskega Narodnega osvobodilnega odbora izvršuje izvršni odbor kot tak in kot Predsedstvo Slovenskega Narodnega osvobodilnega odbora vse pravice, ki gredo Plenumu kot takemu in kot Slovenskemu Narodnemu osvobodilnemu odboru.
11. Izvršni odbor Osvobodilne fronte ali Predsedstvo Slovenskega Narodnega osvobodilnega odbora ima deset članov, med njimi predsednika, tri podpredsednike in sekretarja ter ga v smislu posebnega sklepa izbore Zbor odposlancev slovenskega naroda.
- Odloke, sklepe in druge izjave izvršnega odbora Osvobodilne fronte ter Plenuma Osvobodilne fronte podpisujeta predsednik in sekretar izvršnega odbora.
12. Ta sklep zadobi moč, ko ga sprejme Zbor odposlancev, in postane obvezen z objavo.

Dne 3. oktobra 1943.

Predsednik Zbora odposlancev slovenskega naroda:
Bogdan Osečnik, i. r.

Predsednik IOOP:
Josip Vidmar, i. r.

Sekretar IOOP:
Boris Kidrič, i. r.

Fotografija prikazuje ruševine nekdanje kapelice pri Starem Brezju (blizu Koprivnika na Kočevskem). Ta kapelica ima posebno zgodovino: v njej (pod streho) so namreč kurirji, ki so prihajali iz Notranjske in od Kolpe, hranili hrano, predvsem koruzo. Ko so šli tod mimo, so vzeli iz svojega »skladišča« nekaj koruze, v bližnjem gozdičku v baraki »Široki« pa na žrnjalah (ročni mlin) zmleli koruzo in nato skuhali žgance

no počaščene kot predstavniki tiste slovenske pokrajine, ki je prva dvignila zastavo upora proti okupatorju in kljub njegovemu najhujšemu terorju ostala zvesta in nepokorjena.

Kakšno doživetje in pridobitev je predstavljal za nas Kočevski zbor, je danes po desetih letih nekoliko težko razložiti. Vse skupaj mi je ostalo v spominu kot ena sama velika in pomembna slovesnost, neprestano prekinjana od navdušenega ploskanja in odobravanja. Brez dvoma so bili na zboru podani mnogi zelo pomembni referati in izjave, vredne navdušenega in iskrenega odobravanja. Naj povem še to, da nikdar prej in ne kasneje nisem imel od ploskanja zatekljih dlani in od neprestanega vzkljanja in petja popolnoma zariplega glasu, kakor sem ga imel ob teh svečanih dneih. Že samo dejstvo, da smo na tem zboru prvič videli vse vodilne tovariše, je bilo za nas, mlade ljudi, iz-

redno doživetje. Počutili smo se kot deseterji, ki se prvič znajdejo skupaj z vsem generalnim štabom. Krištof, Luka, Peter, Matija in še množica drugih voditeljev, ki so speljali našo borbo do tega znamenitega dogodka. Mar je mogoče pozabiti Kidričevo ognjevitvo in daljnovidno poročilo na tem Zboru, poročilo, ki se uvršča med najpomembnejše dokumente naše borbe? Pa še množico drugih.

Še posebej se spominjam starega, simpatičnega majorja Jonesa, ki je tedaj v angleščini naslovil na zbor nekaj zelo navdušenih in pametnih besed. Tedaj sem si mislil: »Ej, starina, če iskreno misliš, kar si zdaj dejal, si poštenjak in naš prijatelj, za kar ti bodo tvoji nadrejeni še pošteno ušesa navili.« No, major Jones je sčasoma dokazal, da je bil resničen prijatelj naše borbe in našega ljudstva. Vsa čast mu za to!

Tri dni zapored smo ponoči zborovali, podnevi pa se zadrževali pod vaškimi lipami v na pol požganem naselju blizu Kočevja. Za resnično spanje skoraj ni bilo prilike, niti pravega prizadevanja. Vse vprek smo se zapletali v razgovore z delegati iz najrazličnejših krajev, si pripovedovali razne partizanske dogodivščine (z resničnim jedrom in z neobhodnimi dodatnimi okraski!) in kar se da hvalili uspehe in junaštva svojega področja. V takih stvareh si seveda nismo bili vedno edini in prav dobro se spomnim, kako smo si prišli z nekaterimi Štajerci navzkriž glede ocene pohoda II. grupe preko Gorenjske. Naj mi ne zamerijo, toda še danes mislim, da tedaj niso bili objektivni.

Tako prijetno kramljanje in lenoben mir so od časa do časa prekinjale eksplozije ročnih bomb, ki so jih otroci za šalo metali med obzidje neke požgane hiše. Nekaj delegatov pa se je spravilo k streljanju v tarčo. Gorenjci smo se jezili nad takim brezvestnim trošenjem streliva, toda že čez čas smo se tudi sami pripravili k razkazovanju svoje vojaške veščine. Sicer pa moram reči, da nam to revskanje

pušk in eksplozije bomb niso nič dobro dele. Še vedno se nismo privadili varnosti osvobojenega ozemlja in se znebili stroge gorenjske pripravljenosti. Tudi orožje smo vedno dosledno nosili pri sebi. Če smo se za krajši čas sprehodili po vasi, skoraj nismo znali hoditi v skupini, ampak smo se neutegoma razvrstili v gosji red, in to vedno ob robu ceste. Če je kje slučajno revsknil kak strel, je roka nagonsko posegla po orožju in oči so se bliskovito razgledale po najbližjem kritju. Kaj češ, stara navada — železna srjaca!

Kočevskemu zboru je sledilo še partijsko posvetovanje na Dvoru in mladinski kongres v Kočevski Reki. S tem je bil naš program izčrpan in prišel je čas povratka na Gorenjsko. Sicer pa moram reči, da sta nam »lenarjenje« in nekam zagaten mir zadnjih dni že začela pošteno presejati. Tudi tukajšnje hrane smo se precej razvajeni Gorenjci kaj kmalu naveličali. Povrh tega pa smo v zraku že vohali nemško ofenzivo in prav nič si je nismo želeli pričakati v tej, nam malo poznani Kočevski.

Končno je prišel dan povratka na Gorenjsko. Ko smo se na Blokah poslovili od osvobojenega ozemlja, sem s čudno mešanimi občutki presojal doživetja teh pičlih štirinajstih dni. Med njimi so se zvrstili izredni in nepozabni dogodki, kakor Kočevski zbor in mladinski kongres. Odhajali smo z dolžno hvaležnostjo do teh krajev in z njimi povezanih doživetij, hkrati pa z neprikritim veseljem, da se vračamo na Gorenjsko.

Spet smo obirali vsa čudno zavita pota partizanskih kurirjev in že naslednjo noč smo prekorčili mejo. Šele na Kovskem vrhu, v neznansko veliki in snažni kmečki hiši, ob mehlem, poljansko pojočem brbljanju domačih ženskih in ob polni skledi z zaseko zabeljenih ajdovih žgancev, sem se zopet do zadnjih korenin zavedel, kako lepo je pri nas na Gorenjskem in kako smo priklenjeni na to drago zemljo.

Vinko Hafner

„Živeli Primorci!“

NEKAJ dni pred koncem meseca septembra 1943 me je Okrožni komite za Južno Primorsko obvestil, da sem izvoljena za delegata za Zbor odposlancev slovenskega naroda in naj se takoj pripravim za potovanje v Kočevje. Res, bila sem prijetno presenečena in vzradoščena hkrati. Pri tem pa nisem niti pomislila, kako bom prišla v Kočevje, saj je bilo le-to dokaj daleč od naših krajev.

Toda vse nevarnosti take poti, o kateri sem kasneje razmišljala, me niso mogle odvrniti, da ne bi odšla. Kajti močnejša je bila zavest, da sem bila izvoljena za delegata in da moram to zaupano nalogo izvršiti.

29. septembra 1943. leta sem v zgodnjih jutranjih urah odšla od doma proti Brkinam. V vasi Brezovica sem se sešla s pokojnim Antonom Grkom, ki je bil že tudi pripravljen za pot v Kočevje. Od tu sva skupaj nadaljevala pot po zanimivih brkinskih poteh in stezicah. Ustavila sva se šele v vasi Tatre. V tem kraju pa je bilo zbranih že precej drugih delegatov, katerih cilj je bil enak najnemu — odhod na zborovanje odposlancev v Kočevje.

In tako smo odšli skupaj naprej... Potovanje je bilo prijetno, zanimivo in polno pogovorov. V vsaki vasi, kjer smo se le za kratek čas ustavili ali pa smo šli samo skozi, so nas ljudje navdušeno pozdravljali, ko so zvedeli, kam smo namenjeni. Med potjo so se nam pridruževali še vedno novi delegati. Čez nekaj časa nas je pot pripeljala v vas Čelje. Počitek! Domačini so nas nadvse pristrčno sprejeli. V krajšem počitku so nam oskrbeli vaščani dobro okrepčilo. Da, zelo smo jim bili hvaležni za tako pozornost. Kaj radi bi se v vasi zadržali še nekaj časa, toda — dolžnost nas kliče naprej! Ne smemo zamuditi začetka zborovanja v Kočevju! Pot pa je še dolga in — saj ne vemo, kaj nas lahko zadrži na tej poti. Zatorej — odhod!

Iz Čelj smo zavili na levo; naša smer je Ilirska Bistrica. Vse bolj smo postali oprezní. Kako ne! Ceste in železnice, preko katere smo morali, so Nemci najstrože nadzirali! Mi pa se jim ne bi radi prikazali! Kajti doseči moramo za vsako ceno Kočevje. Vendar je šlo vse po sreči. Nemotení smo nadaljevali pot. Toda! Zakaj se pot nekako čudno zapleta? V strmino lezemo, da skoraj grizemo kolena. Pot je grda. Zakaj? Ni morda naš vodič zašel...? In res je bila naša slutnja upravičena. Naš vodič nas je nekoliko »zapeljal!« Sčasoma pa smo spet »našli« pravo pot. Sedaj pa naglo naprej! Pa se nam je zopet zgodila nevšečnost. Mula, ki nam je nosila prtljago, se je »ske-sala«. Ni in ni hotela naprej. Zaman je bilo vsako prigovarjanje in »prepričevanje«. Mula je pač mula! Zato je vzel vsakdo svojo prtljago in jo nesel sam. Potovanje je bilo zaradi tega seveda napornejše, toda prav tako zanimivo. Ko se je zdanilo, smo zagledali vas Bač. Samo kratek počitek za okrepčilo in že smo hiteli proti Mašunu. Precej partizanskih enot smo srečali tukaj in podoba je bila, da smo že na popolnoma osvobojenem ozemlju. Kajti nikjer nobene sovražne patrulje. Proti večeru smo se od tu odpeljali naprej kar s kamionom. Ustavili smo se šele v Starem trgu. Nepretrgoma smo nato nadaljevali pot do Livolda. Čeprav smo prišli v Livold zelo pozno ponoči, so nam v šoli pripravili prenočišče. Šele tukaj smo se nekoliko razgledali in se spoznali. Bilo nas je okoli 23. Imen vseh, ki smo potovali skupaj, se ne spominjam. Zapomnila sem si le imena teh delegatov: Pepi Uršič iz Kozine, Joško Mahne iz Tatre, Pirih iz Hrušice, Urbančič iz Gradišča, Kastelic iz Slivj, Anton Grk iz Brezovice, France Škrli iz Harij, Lilijana iz Čelj, Branko, štirje iz Istre in eden iz Pregarij.

Tudi naslednji dan smo počivali. Šele zvečer smo se odpeljali s kamionom v Kočevje.

Ko smo stopili v dvorano, ki je bila določena za zborovanje, so nas zbrani delegati navdušeno pozdravili:

»Živeli Primorci! Živeli!«

Dvorana je bila lepo okrašena; sredi je bila tribuna. Na zborovanju sem videla prvič naše najvišje partijske, vojaške in oblastvene predstavnike. Zborovanje, ki je trajalo od 1. do 3. oktobra, je bilo zelo zanimivo. Saj so po govoricah delegati mnogo razpravljali in izražali svoje mnenje. Ob zaključku zbora je bila kulturna prireditev, na kateri so prikazali tudi igro »Matl«.

Zborovanje je bilo zvečer, čez dan pa smo se zadrževali v Livoldu pri Kočevju. Res, nas, Primorce, so ljudje iz drugih predelov Slovenije, ki so se udeležili zborovanja, zelo radi obiskovali. Obiskali so nas tudi pevci in godbeniki. Nekega dne pa je prišel k nam tudi Edvard Kardelj, ki nam je govoril o uspehih naše vojske. Še bolj pa smo bili veseli njegovega obiska zato, ker nas je izpraševal, kako živimo sedaj na Primorskem. Še en obisk naj omenim! K nam je prišel komponist Karel Pahor, ki nam je posvetil precej časa, da nas je naučil nekaj novih partizanskih

Na kolodvoru v osvobojenem Kočevju 10. septembra 1943. leta; na levi strani (v uniformi) komandant mesta Kočevja Miran Šubic-Janez

pesmi. Posebno sta nam bili tedaj všeč pesmi: »Hej brigade...« in »Iz krvi rdeče...«

3. oktobra so nam sporočili, brali pa smo tudi poročilo iz Primorske, da so Nemci napravili večjo ofenzivo na Primorskem, zlasti pa so bili ofenzivni sunki močni proti Istri. Res, zelo nas je ta novica iznenadila, vendar v uspeh naše obrambe in kasneje naše ofenzive nismo podvomili. Besede naših predstavnikov pa so nam dajale še večjega poguma, zlasti pa zaupanje v naše vodstvo in Komunistično partijo.

Prisrčno in nepozabno je bilo zborovanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, nepozabno pa je bilo tudi slovo. Z mislimi in globokimi občutki na sklepe tega zbora smo se poslovili z vsemi delegati. Iz Livolda smo se odpeljali spet s kamioni, in sicer

do Mašuna. V gradu smo prenočili, prihodnji dan proti jutru pa smo nadaljevali pot proti Ilirski Bistrici. Pot pa je bila sedaj še bolj nevarna. Vendar smo bili previdni, kajti zavedali smo se, da moramo nadaljevati to delo, še zlasti, ker moramo številne sklepe zbora odposlancev slovenskega naroda, ki jih ni bilo tako malo, prenesti med ljudi.

Marija Tul

Pripis uredništva: Spomin o potovanju iz Brkinov na Zbor odposlancev v Kočevju nam je poslal tudi tovariš Joško Mahne iz Sežane, ki se je tedaj kot delegat udeležil Zbora v Kočevju. Ker pa je njegov spomin podoben zgoraj objavljenemu spominu, kajti oba — Marija Tul in Joško Mahne — sta potovala skupaj in po isti poti, smo objavili samo enega.

stenogramov. Vendar pa zaradi selitev iz kraja v kraj ni bilo mogoče podrobneje obdelati gradiva. Zato so mnogi govori bili nepopolno razbrani, izgubili pa so se tudi nekateri izvirni stenogrami. Zaradi nevarnosti, da se ne bi prepisano gradivo med ofenzivo izgubilo, je član Propagandnega odseka IOOF, Stane Kraševac, ves čas nosil zapiske s seboj ter jih nato v navzočnosti Borisa Ziherla, takrat načelnika Agitprop CK KPS in Franca Sterleta-Ninota, člana propagandnega odseka XVIII. divizije, zakopal med kamenje na robu neke s travo preraščene kraške globače pri vasi Plešivica nad Grosupljem. Zapiski so bili shranjeni v kangli iz pocinkane pločevine, ki se je neprodušno zapirala. Ko je nemška ofenziva minila, nihče ni iskal teh zapiskov, v prepričanju, da jih bo z lahkoto najti. Tako so na omenjenem mestu ostali zakopani vse do poletja 1947. leta. Takrat je na pobudo Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani odšel tovariš Franc Sterle, ki je sodeloval pri zakopu gradiva, z nekaterimi tovariši iz muzeja v vas Plešivco, da bi poiskal zakopano gradivo. Kljub večurnemu napornemu iskanju pa mu globače, kjer

Na robu zgodovinskih zapiskov o Kočevskem zboru

VDNEH pred proslavo desete obletnice Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju je prišla iz tiska knjiga, v kateri so zbrani govori odposlancev in zgodovinski sklepi, ki so bili sprejeti na tem zborovanju.

Knjiga bo s svojim dokumentarnim gradivom nedvomno bogat prispevek k zgodovinskemu orisu te vsekakor najslavnejše dobe v zgodovini našega ljudstva, zlasti ker izvirni govori iz tega zborovanja doslej še niso bili priobčeni. Ker so se zapiski govorov ohranili le po srečnem naključju, ima knjiga poleg svoje zgodovinske vrednosti še tudi po tej plati svojo posebno vrednost.

Stenogrami govorov so se po Kočevskem zboru prepisovali v vasi Podhosta pri Dolenjskih Toplicah, kjer je bil sedež takratnega Propagandnega odseka Izvršnega odbora OF. Toda zaradi vdora nemških okupatorskih tolp na osvobojeno ozemlje, s čimer se je proti koncu oktobra 1943.

leta začela znana nemška ofenziva, se je Propagandni odsek Izvršnega odbora OF moral preseliti v Suho krajino, kjer so bili dokončani prepisi

Ruševine nekdanje baze aktivistov na Pugledu, zgrajene pozimi 1942. leta. V njej sta sprva delala: Aleš Trobiš in Borut Megušar, kasneje pa so se še pridružili: Bogdan Osolnik, Radko Polič in Franjo Vetrih. Iz te baze so ti aktivisti hodili na politično delo v Suho krajino in okolico Kočevja. Marca 1943. leta so se preselili v novo bazo na Urško (v Kraljevem kamnu), kjer so tudi vodili tehnične priprave za zbor aktivistov, ki je bil aprila 1943 na Pugledu

je bilo gradivo zakopano, ni uspelo najti, ker jo je v mnogih letih prerاسlo gổto grmovje ter se je okolica docela spremenila. Źe so hoteli opustiti nadaljnje iskanje, v prepriĉanju, da zapiskov ne bo mogoĉe veĉ najti, ko se je tovariš Sterle spomnil, da so partizani ob zaĉetku ofenzive pustili v tisti globaĉi nekaj voz, ki so jih kasneje odpeljali okoliški kmetje. S pomoĉjo nekega okoliškega kmeta, ki se je spominjal kraja, kjer so partizani pustili vozove, mu je po daljšem iskanju uspelo najti kanglo, ki je nepoškodovana in nedotaknjena leŹala zaloŹena med kamenjem. Tako so se po res sreĉnem nakljuĉju našli zgodovinski zapiski Zbora odposlancev v Koĉevju.

Škoda je le, da se z zapiski govorov niso ohranili tudi mnogi fotografski posnetki, ki so se izgubili med nemško ofenzivo. Toliko bolj pa je

dragocena spominska knjiga, ki je na pobudo akademskega slikarja BoŹidarja Jakca kroŹila takrat po dvorani, v katero so se vpisovali udeleŹenci zborovanja. Ta knjiga, ki jo hrani tovariš Jakac, je sluŹila tudi za osnovo pri zbiranju podatkov o odposlancih, ki so se udeleŹili Koĉevskega zbora, kajti razen seznama odposlancev novomeškega okroŹja, ki je shranjen v zgodovinskem arhivu CK, se podatki o odposlancih iz drugih okroŹij niso ohranili.

Tako je ob deseti obletnici Zbora odposlancev slovenskega naroda v Koĉevju vkljub naŹetim teŹavam izšla dokumentarna knjiga o prvem resniĉno ljudskem parlamentu, kjer je ljudstvo preko Zbora svobodnih in resniĉnih ljudskih predstavnikov poloŹilo temelje za svobodno in demokratsko bodoĉnost slovenskega naroda.

iskala bova sama Kozjanska ĉeto! Ko sva vpraŹevala zanj, so naju gledali nezaupljivo. Veĉkrat, ko sva zapuŹala vas, so izdajalci tekli na policijo. Toda midva s Feliksom sva bila tedaj Źe dalje...

Naposled sva priŹla do zastraŹene meje med Hrvasiko in Slovenijo. Ŗe veĉja ovira je bila Sotla. Ljudje so pravili, da so na meji Źe veĉkrat koga ustrelili. Sredi poldneva sva sreĉno prebredla Sotlo; sprejeli so naju kozjanski gozdovi. Prosila sva ljudi, naj nama povedo, kje je Kozjanska ĉeta. Ko sva jim dokazala, da sva res partizana, so nama povedali, da so naši pred dnevi napravili v Kozjem akcijo, nato pa so odŹli. Dva dni sva jih zama iskala. Feliks je obupaval. TolaŹil sem ga, da bova Źla preko Savinje h Kamniškemu bataljonu, ĉe ne bova našla tovariŹev. Zjutraj Feliksa ni bilo veĉ; dezertiral je. Ob vzglavju je pustil piŹtolo in Źotorko. Tako sem ostal sam nekje pri Planini na Ťajerskem. Ćakala me je Źe dolga, nepoznana pot. Veĉkrat sem hodil vso noĉ, zjutraj pa sem bil spet tam kot zveĉer. Ŗesti dan po obkolitvi pri Savi sem konĉno le priŹel do Savinje in jo blizu LaŹkega prebredel. Prav ko je odpeljal vlak, sem se pogнал ĉez progo in cesto v hrib. V prvi vasi sem poprosil za hrano; Źe Źesti dan sem jedel samo zeleno sadje. Ŗele deseti dan sem se zvezal s KamniŹkim bataljonom v Ćrnem grabnu.

Narodni heroj Franc Avbelj-Lojko:

Spomini iz partizanskega Źivljenja

(Nadaljevanje in konec)

BRODNIKA ni bilo, našli smo le ĉoln. Komaj smo ga vravnali. Ko sem ga hotel privezati, so me tovariŹi nehotе odrinili, da sem padel v vodo. S teŹavo sem se reŹil. Ŗe nekaj metrov smo nato bredli, da smo priŹli na suho.

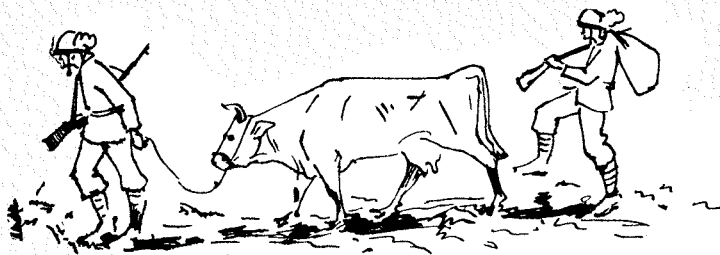
Ura je bila tri zjutraj; pred nami je bila proga in cesta. Vodiĉ je tarnal, da je Źe prepozno za prehod ĉez progo. Ker se je svitalo, smo se skrili v grmovje ob Savi; vodiĉ in eden naših sta odŹla v bliŹnjo vas. Sonce je bilo Źe visoko, ko sta prinesla nekaj hrane. Z njima je priŹel Źe neki moŹki, ki nam je obljubil Źe veĉ hrane. StraŹo smo postavili k prvemu grmu. Okoli druge ure popoldne sta nam prinesla neki moŹki in Źenska kosilo. Ćez dobro uro pa so nas obkolili ustaŹi. Z mitraljezcem Feliksom sva Źla po vodo, ko sva jih ugledala.

Bila sva kakih sto korakov od naših. Kaj storiti? Zmetala sva ĉutarice v grmovje in urno tekla v taboriŹe ter pobrala svojo opremo, puŹko in piŹtole tovariŹev. Okrog je drldalo; ustaŹi so stiskali obroĉ. Skrila sva se v grmovje. PriŹli so do naju na razdaljo 30 metrov; a odŹli so drugam. Bila sva odrezana. Sonce je Źe zahajalo. Vedela sva, da bodo ustaŹi postavili zasedo. Noĉ in previdnost bi naju utegnili reŹiti. Pomikala sva se proti vasi; tu so bili ustaŹi. Nato sva v loku preĉkala cesto. Ko sva hotela ĉez progo, je pripeljal tovorni vlak. Polegla sva ob progi in za zadnjim vagonom preskoĉila traĉnice. Źe sva izven nevarnosti. In tovariŹi? So se reŹili iz obroĉa? TeŹko, da bi se Źe kdaj seŹli. Krenila sva naprej brez vodiĉa; nihĉe ni poznal terena. Hodila sva dva dni, a o naših niĉ novic. Po-

Hajka na Limbarski gori

Blizu domaĉih krajev, pod Sv. Valentinom, smo s kurirji prispeli v taboriŹe. Med potjo smo sliŹali moĉno drdranje mitraljezov pri Prevojah. Ko se je zdaniĉlo, so se iz Źotorov pokazali znani obrazi.

Na veĉer pred mojim prihodom so Źli trije tovariŹi, domaĉini iz okolice Prevoj, na kurirsko postajo. Ćez dan pa je prisopihal Jur z novico, da je preŹšnjo noĉ komaj uŹel Ťvabom. Takole je bilo: kurirji so se v domaĉem kraju poĉutili varne in so se hoteli

Janez Lunar: »Hrabra« italijanska vojska

po opravljenem delu odpočiti v bližnjem kozolcu. Že čez četrt ure so jih Nemci obkolili. Po Juretovem pripovedovanju so v tistem hipu vsi skočili pokonci. A že so zapeli mitraljezi. Kirov in še en tovariš sta v zmedu iskala orožje; le Jur se je prebil iz obroča. Druga dva so Nemci ranili in ju zverinsko mučili.

Čez čas je prispela patrolja z vestjo, da se zbirajo Nemci in da so tudi v Črnem grabnu na kamionih. Močno brenčanje smo slišali tudi iz Soteske. Sklenili smo oditi po levem obronku gozda izpod Sv. Valentina proti Lokam. Bili smo že skoraj izven nevarnosti, ko smo zaslišali za seboj nemško govorjenje. Pospešili smo korake, v pričakovanju, da se bomo spoprijeli. Nemci so stikali po grmovju, prav blizu nas. Sklenili smo, da moramo se spuščali v ozko grapo, so se vračali tudi Nemci. Hote ali nehoti, izognili smo se jim le, če smo se umaknili h glavni cesti. Tu pa so bile močne zasede in oklopnik. Od ene strani nas je začela tolči mitraljezna zaseda, od druge pa oklopnik; za hrbtom pa so pritiskale vračajoče se švabske kolone. Naša glavnina je hitela nazaj v hrib. Nemci so rjuli in nas lovili. Ko se je zmračilo, je v dolini Črnega grabna ropotal le oklopnik. Ponoči sem se splazil med gostim grmovjem do steze, ki je peljala proti Žirovšam, nato sem krenil navzdol, prebrel potok in prišel do ceste. Ko sem šel čeznjo, me je opazila nemška patrolja in me začela obdelovati s strojnico. Tisto noč smo samo trije prešli cesto, ostali so se obrnili

v drugo smer. Šele naslednji večer smo se sešli. Pogrešali smo šest tovarišev.

Izdajstvo na Kališču

V zimi 1942/43 smo se premikali dan za dnem... Iz Male Lašne smo odšli v Črno, v Kališče. Čeprav se ljudje niso bali nas, temveč Nemcev, je bilo lahko med njimi najti izdajalca. Tudi tokrat! Komaj smo prestopili dolino Črne, že je odhitel neki domačin v Kamnik in nas izdal. Ob štirih popoldne, ko smo poslušali politična poročila, je nad nami počilo; nato je zapel mitraljez. Naša desetina je odhitela z dvema puškomitraljezoma v pomoč zasedi na hribu. Nemci so nas obkolili in napadali številne neoborožene borce. Zaseda, ki se je udarila na hribu z Nemci, se je morala umakniti. Na njivah Kališča ni bilo mogoče najti zaklonov. Zato smo se razdelili po skupinah, da se prebijemo preko zastraženih čistin. Sneg se je vdiral do pasu, rafali pa so se prašili pred nami. Naši so se prebili že do jarkov, ko so Nemci udarili z boka. Dosegli smo cesto v dolini Črne. Tudi tu so bili Nemci. Neki naš mitraljezec je spustil rafal med Švabe. Morali pa smo se umakniti, ker nas je obdelovala težka strojnica s hriba. Dohitel sem ranjenega Toneta. Pomagal sem mu, da sva prišla do gozda. V Kališču so še vedno pokale puške in strojnice. Zbirali smo se po skupinah in pozno ponoči krenili v bližnjo vas, da bi obvezali ranjence. Nato smo še isti večer krenili naprej. Na starem kraju smo pustili le manjšo patroljo, da bi natančneje

zvedeli, kako je prišlo do izdajstva in kdo je izdajalec.

Napad na taborišče v Zapolah

Na hribu nad Zapolami smo taborili več dni. Sneg je pokrival grebene, po dolini pa se je tu in tam kazala kopnina. Redne jutranje patrolje so odhajale in se vračale.

Druga patrolja, ki je nadzorovala zahodni del, se je vrnila. Vodja patrolje je povedal, da so se pri prvi hiši v vasi ustavili raztrganci in policaji. Komandant Metod je naglo sklical komandirje čet in jim naročil, naj razporede moštvo po položajih. Manjšo zasedo je postavila tretja četa. V nekaj minutah smo bili na preži. Iz smeri, ki jo je javila patrolja, je bilo slišati kmeta, ki je poganjal dva vola, kakor da gre z njima po drva v gozd, pred njim pa so stopali trije raztrganci. Nedaleč za vozom so se pomikali policaji. Ko so dospeli na večjo čistino, so se nanje usule svinčenke. Izenadeni so poplegli, iskaje zaklonov. Kmalu je sredi planjave ostal le par volov z vozom. Na obeh straneh je naraščal ogenj. Švabi so hoteli pod zaščito mitraljezov priti do gozda. Toda kdor je to tvegval, se je zgrudil zadet ali pa ranjen.

Ko je odpor nekoliko poje-njal, je bilo pričakovati, da nas bodo napadli. In res! Komaj se je naša zaseda premaknila više, se nam je približalo nekaj policajev. Nismo smeli čakati! Napadli smo jih, in tokrat so bežali, da je bilo joj! Prišel je kurir iz bataljonskega štaba z naročilom, da se moramo čimprej skoncentrirati. Ko so prihajale zadnje izvidnice, smo dobili nalogo za umik.

Savinjski bataljon

Maja 1943 smo prišli v Savinjski bataljon. Čez tri dni so nas izsledili Nemci in nas napadli, ko smo pravkar pričeli politično uro. Takoj smo se znašli in jurišali. Prvo izvidnico smo odbili. Začeli smo se umikati, vendar smo kljubovali skoraj ves dan. V mraku smo hoteli kreniti preko poti, tu pa so nas obsule

sovražne krogle in naš vodič je obležal. Dneva ne smemo čakati! Zato smo jurišali preko poti.

Med to borbo sta odšla iz bataljona dva kurirja proti Rakitovcu. Pozno ponoči sta opazila nekaj živega za plotom. Oba hkrati sta skočila. Spoznala sta Slovenca v nemški uniformi. Nemci so opazili, da z mitraljezom v zasedi nekaj ni v redu. Začeli so streljati, da bi kurirja preplašili, ta dva pa sta medtem že vzela nemškemu pomagau mitraljez. To orožje so Nemci zaplenili v veliki ofenzivi na Jelovici. Dolgo ga je nosil partizan Bine, ki je z njim daroval domovini svoje življenje. Zdaj je nekdanji Binetov mitraljez spet prišel v partizanske roke.

Kmalu nato je prišel k nam komandant Stane. Dal je navodila za krepkejšo akcijo na Štajerskem. Štab bataljona je po podatkih civilnih obveščevalcev izdelal načrt za napad na Letuš. Napadli smo ga sredi dne, na binkoštni ponedeljek. Kakor mravlje smo se spustili iz gozda čez most. Ljudje so nas gledali s strahom. Kmalu so se pomirili, ko so videli, da jih ne streljamo, kakor so jim to tvezli Nemci.

Naše skupine so imele določene naloge. Skupina, v katero so me dodelili, je morala zapleniti puške in strelivo pri civilnih stražarjih. Ko smo prišli do zgradbe, kjer je bilo orožje, so ljudje sprva lagali in šele kasneje potrdili, da je tam res orožje. Nismo smeli čakati! Vdrli smo v stavbo in zaplenili osem pušk, nekaj streliva in opreme.

V tistem hipu je privozil policijski avtobus z vermani. Vnela se je kratka borba, v kateri so vermani podlegli. Zasede, ki so varovale vhod, so uničile eno motorno kolo in en osební avto. Po opravljeni akciji smo se vsi zdravi sešli na zbornem mestu.

Čez Savo

Pred odhodom na Dolenjsko se je Šlandrova brigada skoncentrirala na obrobnih predelih Save. Več dni smo

čakali ugodne prilike za prehod čez reko. A Sava je bila vsak dan bolj zastražena. Z bližnjih pobočij je bilo lepo videti premikajoče se kamione in tanke. Pozno ponoči je krenil bataljon naše brigade v izvidnico, da bi poiskal prehode čez glavne ceste. Temu bataljonu se je posrečilo prebiti obroč, ki se je vedno bolj stiskal. S sovražnikom smo imeli opravka ves naslednji dan.

Na večer sta se oba preostala bataljona pripravila na odhod. Patrulje so poročale, da so vso dolino zasedli Nemci. Tedaj ni bilo drugega izhoda, kot da sovražnika obidemo ponoči v loku. Krenili smo po ozki poti pod Sv. Trojico. Ko pa smo hoteli čez kotlino proti Krtini, so zaregljali nemški mitraljezi, vžigali so se minometi in rakete so razsvetilevale okolico. V prvem hipu se je zdelo, kakor da sta naša bataljona zašla v past. Od vseh strani so letele svinčenke, kakor da bi bila najhujša ofenziva. Bataljona sta se malo odcepila: prvi je krenil v svojo smer, drugi pa se je odločil za pot, ki je bila še nevarnejša od prve.

Takrat so me postavili za komandirja tretje čete, ki je edina še imela veliko moštva. Krenili smo proti Veliki vasi, da bi se tu na kak način izmuznili iz nemških klešč. Dobili smo poročila, da so bili Nemci v vasi pred dobro uro. Pričakovali smo, da se bo treba v Veliki vasi znova udariti. Približevali smo se z nabitimi puškami; vas je bila prazna. Medtem sta prišla dva kurirja iz Dolenjske preko Save. Povedala sta, da lahko prebredemo Savo, ker je v dolini malo Švabov.

Ura je tekla proti trem zjutraj; treba je bilo nekaj ukreniti. Oglasil se je Marok z nasvetom, naj krenemo takoj preko Save. Vsi smo bili pripravljeni na težave, samo da bi se rešili iz klešč. Vodič nas je peljal proti Senožetom; pomagali so tudi domačini. Prešli smo cesto. Jasen svit nas je obsvetil, ko smo prekoračili reko; zdaj nas je čakala še železnica. Trije smo se odtrgali od glavnine, da bi si

ogledali položaj. Kot nalašč je pripeljal vlak. Hoteli smo ga izkoristiti za lažji prehod čez progo. Ko smo se prvi bližali progi, je Nemec zavpil: »Halt!« Mi pa smo drveli proti tračnicam. Na progi je bila nemška zaseda; bili smo v novih kleščah med progo in Savo. Toda do borbe ni prišlo. Kasneje smo zvedeli, da so se nas Nemci prestrašili. Prvi trije smo bili kmalu čez progo, drugi pa so hiteli za nami. Čeprav smo bili mokri, smo šli naprej, da bi dobili zavetje in kaj toplega za pod zob. Ko smo se v jutranjem svitu zasilno utaborili, je začelo na drugi strani Save strašno pokati.

Dva partizana, ki sta se rešila, sta pripovedovala, da jih je hotelo preko reke devet, pa sta se le onadva prebila. Vse druge so Nemci ranili ali ubili.

V mraku smo nadaljevali pot proti Trebelnem. Po prehodu prve skupine Šlandrove brigade na Dolenjsko sta po nekaj dneh prišla še dva bataljona. Tovariši so se na Dolenjskem hitro udomačili. Takrat so me premestili iz Šlandrove v tretji bataljon Gubčeve brigade za namestnika komandanta bataljona.

Ena izmed primorskih brigad pred tribuno na Okroglici

Spomini na IV. operativno cono

ČETRТА operativna cona, pod katero so spadala v vojaškem oziru področja Štajerske, Koroške in Gorenjske, se je začela razvijati na višjo stopnjo vojaške formacije šele marca 1944 s prihodom Jožeta Borštnarja na Štajersko. Letega je poslal Glavni štab NOV in PO Slovenije, kot sobornega organizatorja in komisarja s precejšnjimi vojaškimi, političnimi in partijskimi izkušnjami.

Ob njegovem prihodu je bila XIV. divizija že na Štajerskem in je zaključila svoj veliki pohod. Štab IV. operativne cone je moral na novo organizirati tehnike, kurirske zveze, letališča, spuščališča, ves sistem bolnic, komande mest, itd., skratka, imel je nalogo, da trdno poveže vse enote na tem področju ter ustvari dobro organizacijsko bazo na naši severni meji. Marca 1944 so bile enote IV. operativne cone zelo majhne. Kamniško-zasavski odred je štel 38, Zahodno koroški 75, Lackov 32, Kozjanski 28, Koroški 65, Šlandrova 198 in Zidanškova brigada 150 borcev. Po februarški ofenzivi 1944, je tudi XIV. divizija, ki je štela 560 borcev in se je že nekoliko opomogla, vstopila v sestav IV. operativne cone. Na Štajersko je prišel tudi Mile Kilibarda, ki je bil imenovan za komandanta cone. Štab cone je takoj pregledal svoje sile, pričel organizirati enote, zveze in povezavo za sodelovanje. Ena izmed prvih nalog štaba je bila vzpostavitev dobre kurirske zveze. Kajti znano je bilo, da vse kurirske postaje na Štajerskem niso popolnoma »čiste«, in da so tu in tam gestapovski vrinjenci. Da tam, kjer zveze ne delujejo dobro, tudi ni zadovoljivih političnih in vojaških uspehov — to je dobro vedel štab cone, posebno pa njen komisar. XIV. divizija je dala skoraj za en bataljon starih borcev za kurirje in za šefe kurirskih postaj, ki so bile urejene od

Pohorja čez Savinjsko in Moravško dolino do Save, na drugi strani pa od Drave čez Koroško, Savinjsko na Kozjansko tja do Sotle.

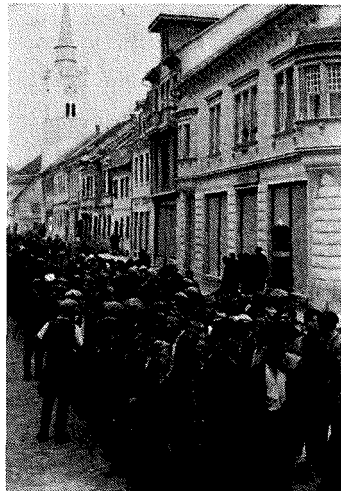
Ko so bile temeljito organizirane kurirske postaje, je štab cone pričel organizirati še bolnice. Že XIV. divizija je na svojem pohodu zasilno potrebovala vsaj zasilne bункerje, kamor bi odlagali težke ranjence. Le-teh pa ni bilo od Sotle do Koroških gora. V kolikor so bili, pa ni bilo ljudi, ki bi funkcionarjem XIV. divizije v tistih težkih dneh to povedali. Bolnice so ustanavljali pod vodstvom zdravnikov: Benigerja, Žige, Kolarja, Pavčka in drugih, katerim so bile za gradnjo dodeljene posebne ekipe. Že v štabu cone pa so temeljito premislili, kje in koliko bolnic naj se zgradi in kakšna naj bo zmogljivost. Bolnice so gradili na Moravškem, v Zg. Savinjski dolini, na Mozirskih planinah, Pohorju, Kozjanskem, Koroškem in drugod. Preko kurirskih zvez — čez Savo ali pa iz Koroške strani — pa so bolnice dobivale sanitetne potrebščine. Prav tako so v bolnicah namestili dobro pomožno in izvežbano sanitetno osebje, za katerega je štab cone nalašč priredil tečaje. Bolnice so bile tudi primerno založene s hrano; nekatere so imele po več sto, celo nad 1000 kg sladkorja vedno v zalogi. Naj še omenim, da so bile bolnice za lažje ranjence posebej, za težje pa so bile zelo tajne oz. skrite.

Ker z Dolenjske strani nismo prejeli dovolj literature za enoto IV. operativne cone, je le-ta ustanovila svoje tehnike na Moravškem, Pohorju, Savinjskem, Mozirskem in v drugih krajih; v teh so tiskali časopise: »Štajerski kurir«, »Nova beseda«, a tudi brošure, pesmarice, knjige, letake itd. V tehnikah so bili zaposleni izvežbani kadri, ki so morali vsak mesec natisniti določeno število listov, letakov, brošur in druge literature.

Posebne skupine so gradile tudi spuščališča: tako na Pohorju ter na Menini oziroma na Mozirskih planinah. Štab IV. operativne cone se ni drževal vedno na enem in istem mestu, temveč se je po potrebi premikal od Moravske, čez Savinjske in Mozirske planine na Pohorje tja do Maribora ali pa po Moravškem tja do Kozjanskega, kjer je dajal navodila za skupne samostojne akcije na svojem področju.

Štab IV. operativne cone je na svojem področju v času od srede aprila do srede oktobra 1944 mobiliziral v svoje vrste skoraj 16.000 fantov, mož in deklet. Del teh je bil razporejen v odrede, brigade in komande mest na območju cone, ostali del mobilizirancev pa so poslali na Dolenjsko za izpopolnitev ostalih brigad in odredov.

Spomladi 1944 se je začel na Štajerskem velik prelom v osvobodilnem gibanju. Med drugim so v vse več vaseh ustanovili osvobodilne odbore ali terenske aktivne, in vedno več beguncev iz nemške vojske se je vključevalo v naše odrede in brigade. Štajersko je zlasti od maja 1944 dalje zajel val navdušenja za narodnoosvobodilno vojsko. Ra-

Mobiliziranci iz Štajerske na poti skozi Črnomelj v Predgrad pri Starem trgu ob Kolpi, pred komando mesta, jeseni 1944

zumljivo je, da je ta val predvsem sprožila XIV. divizija na svojem zmagovitem februar-skem pohodu, ta val pa je hkrati sprožil sposobni štab IV. operativne cone, a tudi oblastni komite, katerega sekretar je bil Aleš Bebler. Že sredi leta je štab IV. operativne cone napravil obširen načrt za osvoboditev Kozjanskega in Gor. Savinjske doline. Te kraje so potem osvobodile brigade IV. operativne cone, 6. in 11. brigada ter brigade XIV. divizije. V zaledju so padle prej skoraj nepremagljive postojanke: Gornji Grad, Ljubno, Luče; meseca septembra pa še Šmartno ob Paki, Letuš, Mozirje; na Kozjanskem Jurklošter, Planina, Podčetrtek in drugi manjši predeli; na Pohorju Št. Lovrenc in Ribnica; na Moravškem pa vsa Moravska in velik del Tuhinjske doline.

Nemške čete smo na Štajerskem od meseca avgusta dalje pregnali v njihove glavne izhodiščne točke (Maribor, Celje, Slovenj Gradec itd.). V poletju je imel štab IV. operativne cone, ki so ga sestavljali Jože Borštnar, Drago Benčič-Brkin, Pero Brajevič in Franc Kranjc, ogromno dela z ustanavljanjem novih enot in komandami mest. V sestav IV. operativne cone sta prišla meseca avgusta tudi Ivan Kovačič-Efenka, za pomočnika komandanta po odhodu Maroka na Dolenjsko, in Matevž Hace za pomočnika komisarja cone. Štab cone je organiziral podoficirsko šolo, nižje partijske tečaje na Pohorju, razne tečaje za obveščevalce, za zvezo itd. Istočasno je postavil tudi komande mest za Ljubno, Luče, Planino, Jurklošter, Ribnico, Št. Lovrenc in Radmirje. Ustanovljeni so bili tudi delavski bataljoni v zaledju za gradnjo letališča, za kopanje zaprek, prevoz ranjencev, organizacijo prehrane, čuvanje skladišč, javnih zgradb itd.

Na osvobojeno ozemlje v Savinjsko dolino je prišel tudi Franc Leskošek-Luka, član Glavnega štaba, ki je dajal instrukcije štabu IV. operativne cone, članom oblastnega komiteja in raznim okrožnim aktivistom. Večkrat je raz-

Skupina diverzantov IV. operativne cone je 1944 napadla nemški avto

pravljaj tudi z vojaškimi in političnimi predstavniki na območju IV. operativne cone. Kaj kmalu je Luka uvidel, da je preveč močnih ljudi na zalednih komandah in v raznih gospodarskih komisijah. Zbral je nekaj prvovrstnih zdravnikov in jim sporočil, naj v določenih vaseh v Savinjski dolini izvrše nabor vseh sposobnih moških od 16. do 50. leta. Ne samo zdravniška komisija, temveč tudi Luka si je vsakega moškega dobro ogledal, če je sposoben za operativno enoto. Niso bili redki primeri, ko so moški, močni kot »volik«, prosili, naj jih puste doma pri ženah, na kmetiji ali pri svoji obrti. Nekoč je prišel na nabor neki močan možakar. Prosil je Luko, naj ga pusti doma, ker se bo oženil in ker je šibak v nogah. Luka mu je odgovoril: »Tako močan izgledaš, da bi lahko dva težka baccaca nosil na ramenih!« In res! Ko so ga mobilizirali, je nosil na ramenih toliko tovarov, kot bi ga lahko dva druga.

Luka je nekoč rekel v šali naj vsakega moškega, ki ni nikjer vključen, mobilizirajo. Nekega dne je bil v neki vasi, kjer se je zadrževal bataljon Tomšičeve brigade, pogreb. Čim so pogrebci zagrebli mrliča, so Tomšičevci mobilizirali vse pogrebe in jih vključili v enote. Seveda se je Luka potem jezil: »Take komande, da bi še pogrebe mobilizirali,

nisem dal! Vsaj domov bi jih pustili, da bi se preoblekli. Take sile pa že ni...«

Edini avtomobil, ki ga je imel štab IV. operativne cone, smo dali na razpolago Luki. Nekega dne, ko je bila huda borba na sektorju Dobrovlje —Šmihelj, se je Luka kar z avtomobilom pripeljal na fronto. Krogle so mu preluknjale avtomobil. Šofer je proseče zrl vanj, češ vrnimo se, pobiti bomo. Mi smo stali takrat na neki opazovalnici in gledali, kako se avtomobil pomika proti položajem. Bali smo se, da Luka ne ostane sredi ceste z razbitim avtomobilom. Luka pa je stopil iz avtomobila, nekaj časa ogledoval borbo, ki je bila v neposredni bližini, odšel spet v avto in se počasi odpeljal iz Soteske proti Mozirju. Nemški mitraljez je sekal okrog avtomobila in tudi nekaj min je padlo v njegovo bližino.

Nekajkrat se je Luka poslavljaj s Štajerske in Savinjske. Ko pa je odšel na Dolenjsko, kjer so ga že nestrpnost čakali, pa se je pričela velika sovražna ofenziva za Savinjsko dolino. Borci so nato govorili: »Koder Luka hodi, vedno kako ofenzivo privleče za seboj. Seveda, dokler je pri enotah, še nekako gre. No, ko pa odide, potem pride sovražna ofenziva in težke ure...«

(Konec prihodnjici)

Trinajstorica

(Nadaljevanje)

V POPOLNI temi in neprijetnem molčanju so pojedeli fižol in nekaj kruha. France se je šele zdaj spomnil, da je v žepu nahrbtnika spravljениh tudi nekaj zavojčkov cigaret in jim je s tem napravil vsaj nekaj veselja. Nazadnje ga je Stroj povprašal, kdo bi mogel biti tisti kmet, ki je popoldne z belim konjem vlačil drva iz gozda ter je skoraj gotovo videl njega in Pavla.

»Z belim konjem, praviš?« se je zavzel Franc in malo pomislil. »Aha, že vem; no, zaradi tistega človeka ste lahko brez skrbi, da ne bo izdal. Dobro ga poznam.«

Stroj je bil s tem zadovoljen in ga ni več izpraševal. Toda ko se je France že pripravljal za odhod, ga je Stroj zopet povprašal: »Kakšni pa so pravzaprav ljudje na Okroglem? Da so večinoma dobri, si že sinoči povedal. Toda gotovo imate tudi kaj slabih?«

»Slabih?« je pomislil France. »Zares slabih, to se pravi takih, ki bi izdajali, res nimamo. Nekaj je pač takih, ki niso ne ptič ne miš, ker tako še najboljše izhajajo. Toda kadar bodo šli Rusi tako naprej, kot gredo zdaj Nemci, bodo ti ljudje vsi za partizane. Če pa bi zdaj stopil k enemu od njih po hleb kruha za partizane, bi se me ustrašil kot hude ure. Takšni so pač, kaj hočete.«

»Toda včeraj si omenil nekoga Drinovec, da ni nič pri-
da,« je dalje drezal Stroj. »Kako pa je z njim?«

»Drinovec, ta je res eden najslabših, toda tudi ta ni izdajalec. Na dve strani nož je. Rad hvali Nemce, pa tudi s partizani ne mara biti sprt. Največji kmet je na Okroglem, pa mu zato komunisti niso nič kaj všeč. Vendar, kot sem že rekel, ni nevaren in tudi izdal še ni ničesar, čeprav...«

»Že dobro,« ga je skoraj nejevoljno prekinil Stroj, »to zdaj že vemo.« Utihtnil je in šele čez čas dodal oprezno: »Kaj misliš, France, o tem,

da bi nas nekaj stopilo do tega možaka. Trdo bi ga vzeli v roke zaradi njegovega simpatiziranja z Nemci. Nič bolj-
šega za take tiče kot to, če se jim da malo strahu ovohati. Boš videl, kako bo naenkrat pohleven. Zraven tega pa bi pri njem lahko dobili nekaj hrane,« je nazadnje izdal pravi namen svojega otipavanja.

»Fantje, samo tega nikar!« je vznemirjeno oponesel France. »Saj ni tako slab človek,« je brž začel popravljati svoje prejšnje mnenje, »toda naznanit vas bo šel prav gotovo, če se prikažete pri njem, že iz samega strahu, če ne zaradi drugega.«

Toda Stroj je vztrajal pri svojem predlogu in pridružil se mu je tudi Lojze ter še nekateri. Vse je kazalo, da so se morali o tem že prej nekaj domeniti. France jim je na vse načine ugovarjal in skoraj na jok mu je šlo, ko jih je rotil: »Za božjo voljo, premislite si vendar. Saj bi bila prava lahkomiselnost, če se kažete v vasi. Vi boste morda že nocoj odšli, toda pomislite na ranjenega tovariša, ki ostane tukaj. Če gre le zaradi hrane, vam zagotavljam, da vam jo bom sam še nocoj preskrbel, pa kakor koli že.«

Nekaj časa so molčali in Francetu se je že zdelo, da jih je vendarle omajal v njihovi nameri. Toda zmotil se je. Lojze je nejevoljno odbil njegovo ponudbo, češ da ga že tako preveč obremenjujejo in da tega ne morejo sprejeti, četudi bi ostali brez vsake druge hrane. Zraven mu je dal nekako vedeti, da jim ni do njegovih naukov in da že sami vedo, kakšno odgovornost imajo do sebe in ranjenca. Čeprav je vse to povedal zelo obzirno, je Franceta vendarle precej potrlilo; saj jim je vendar želel samo dobro. Toda če tega nočejo razumeti, pa naj se ravna po svoji pameti. Vsekakor pa ni mogel razumeti, zakaj ga ne podpre Žagar, ki je moral biti pri tem vendar najbolj prizadet. Ta je ves ta čas molčal

in, ko ga je France kot svoje zadnje upanje povprašal za mnenje, je odvrnil nekaj čisto nedoločnega.

France jim potem ni več ugovarjal in domišljal si je celo, da jim je nocoj čisto odveč. Ko se je začel odpravljati, ga res ni skušal nihče kakor prejšnji večer dalje zadržati. Obljubil jim je še, da bo naslednji dan prišel še okoli poldneva pogledat, če bi morda le odšli iz jame, in kako je s Stanetom. Nato se je tiho poslovil in v zamišljenosti celo pozabil vzeti posodo od fižola. Zunaj pred vhomom je še nekaj časa postal, kakor bi premišljal, če ne bi bilo pametno, da jih še enkrat opozori na previdnost. Vendar ni storil nič takega, temveč je odšel slabe volje, ne vedoč, kaj bodo storili.

Takoj po Francetovem odhodu je Stroj ponovil svoj prejšnji predlog, da bi dva ali trije stopili do Drinovca in prinesli nekaj hrane. Drugi se za to niso nič kaj vнемali. Že tako so se čutili v tej jami negotove, s tem pa bi nevarnost še povečali. Predvsem je bilo treba misliti na varnost ranjenca in tistega, ki bi ostal z njim. Toda ko so zdaj ponovno vprašali Staneta za mnenje, se ta niti malo ni protivil Strojevemu predlogu, ampak mu je celo pritrdil, da bi bilo pametno nagnati tistemu nemčurju malo strahu v kosti in se vsaj za nekaj dni založiti s hrano.

Kakorkoli se jim je zdelo Žagarjevo stališče malo čudno — ker je bil sam na stvari najbolj prizadet — je to vendar odločilo. Saj so vedno skoraj brez ugovora upoštevali njegovo mnenje, ker so jih izkušnje naučile, da je imel navadno prav. Poleg tega pa je bilo vsakomur jasno, da bodo samo ob tem hlebcu kruha in suhih hruškah naslednji dan zopet stradali. In tega jim je bilo zdaj že dovolj. Odločitev je torej padla, Pavlin in Šmid pa sta se prostovoljno javila za izvršitev naloge. Vse vprek so jima dajali pametne nasvete in Stroj, ki se je naenkrat začutil sila odgovornega za nameravano akcijo, jima je prav posebno naročal, kako morata dedcu

zabičati, da ne sme prijaviti njunega obiska, in kako naj hodita, da ne bi puščala kakih sledov.

»Govoriš, kot da sem jaz tisti, ki je to predlagal, in ne ti,« ga je užrl Pavlin, kateremu se je zdela odveč ta obsežna pridiga o previdnosti.

»No, le tiho bodi in skidajta se že,« ju je nagnal Stroj in potisnil Pavlinu v roke svoj nahrbtnik. Stanko pa je vzel Smukovega (svojega je namreč prav tako kot Pavlin in še nekateri drugi izgubil v zadnji hajki), nakar sta se odpravila.

»Pa glejta, da stakneta kak konec sveče,« jima je naročal Jaka, ko sta bila že zunaj. Ta zoprna tema mu je najbrž že hudo presedala.

Ko sta onadva odšla, so se drugi pogreznili v neprijazen molk. Smuk je medtem našel vžigalice in si je skušal v skrajnem kotu, previdno zagrnjen s kocem, prižgati cigareto. Ko se mu je to posrečilo, je poromal komaj opazni ogorrek še k drugim, da so si ob njem prižgali vsak svojo cigareto. Toda tokrat ni nihče izrekel nobene hvale niti nejevolje nad slabim tobakom, kar se je drugičkrat vedno zgodilo. Zdaj pa je nekaj pomembnejšega od kajenja zaposlevalo njihove misli. Nekdo je začel z vso vnamo strgati suho hruško in ker ni dobil nobenega posnemalca, je že pri prvi tudi sam prenehal.

Ta trdovratni molk je pomenil za Žagarja očiten poziv, naj vendar že začne z dolžnim pojasnilom. Ta je to prav gotovo dobro čutil, toda zadeva je morala biti zanj precej mučna, da je še vedno odlašal. Ko se je navsezadnje le oglašil, je nastala v jami taka tišina, da ni mogla biti preslišana nobena, še tako tiho izgovorjena beseda. Morda ni imel Stane pri svojih neštetih razgovorih z ljudmi še nikdar tako pozornih poslušalcev kakor nocoj.

Stane je govoril šepetaje in monoton, kakor bi bral iz knjige. Čutilo se je, da resno razmisli o vsaki besedi, kar ni bilo čisto nič podobno njegovemu, sicer tako sproščnemu in neprisiljenemu načinu govorjenja. V njegovem

nizkem, monotonem šepetu se je odkrivala tovarišem čudno zapletena življenjska pot Pavla Kerna.

Fant je živel pri svojih tetah na Dobravi, kamor so se priselili nekje od Kranja. Načrnil je nižjo gimnazijo in trgovsko šolo ter se izučil za trgovskega pomočnika. Od tudi njegov precej uglašen način govorjenja in ponašanja. Na Dobravi se je kmalu sprijateljil z Žagarjevo družino in se je zato že zgodaj vključil v napredno mladinsko gibanje. Že pred vojno je bil sprejet v SKOJ in vse je kazalo, da se bo razvil v dobrega komunista. Med mladino je bil zelo priljubljen tudi kot dober športnik in družabnik. V njegovem značaju je bilo res včasih opaziti nekaj lahkomiselnosti in morda celo neiskrenosti, kar pa nikdar ni prišlo do takega izraza, da bi o njem zameglilo vtis iskrenega in poštenega tovariša. Takoj po prihodu Nemcev je začel z drugimi dobravskimi mladinci aktivno sodelovati v narodnoosvobodilnem gibanju. Zato ga je preteklo jesen gestapo skupaj z več drugimi aretirani in zaprl v Begunje. Ker so se zelo dobro zagovarjali in niso ničesar izdali, so bili kmalu nato izpuščeni.

Prve dni decembra je odšel Kern k partizanom. Prišel je na Mohor v Cankarjev bataljon, kjer je bil tedaj tudi Stanetov oče, ki je Kerna dobro poznal in mu tudi popolnoma zaupal. Prav tisti čas je bila pretrgana vsaka zveza med vodstvom gorenjskih partizanov in Glavnim štabom, ki je bil tedaj še v Ljubljani. Zato je Žagar odredil Kerna kot docela zanesljivega človeka, da gre ilegalno v Ljubljano in vzpostavi pretrgano zvezo. Dal mu je pismo za Glavni štab in ga natančno poučil, kako bo dobil zvezo, še posebej pa mu je dal neka naročila za svojo družino, to je za ženo in hčere, ki so se tedaj skrivale v Ljubljani. Fant je takoj krenil na pot in brez nezgod dospel v Ljubljano, kjer je takoj našel Žagarjeve in zvezo s partizanskim vodstvom. Ko je svojo nalogo v Ljubljani opravil, se je čez nekaj dni odpravil nazaj, pa

je padel v močno italijansko zasedo in bil zajet. Pri tem je bil laže ranjen v nogo, zaradi česar so ga Italijani prepeljali najprej v bolnico in ga čez nekaj dni izročili gestapu. V Begunjah so ga nekaj tednov vsak dan zasiljevali in ga hudo pretepali, vendar se je zelo dobro držal in ni ničesar izdal. Izgovarjal se je, da je bil v partizane prisilno mobiliziran in da je že po nekaj dneh nameraval pobegniti v Ljubljano, kjer bi se laže kakor doma skrnil pred partizani. Kot je videti, mu je gestapo končno le verjel in ga po nekaj tednih izpustil v grožnjo, da bo takoj ustreljen, če ga le še enkrat zalotijo pri delu za partizane.

Ko se je vrnil domov, je Kern kljub grožnji nadaljeval z aktivnim delom in takoj iskal zvezo s partizani. Pred nedavnim se je dobil tudi s Stanetom, ki je Kerna o vsem tem podrobno izprašal. Vendar v njegovi izpovedi ni ugotovil nič takega, da bi mogel sumiti v njegovo poštenost, čeprav se je do tedaj tudi Stanetu zdela njegova izpustitev iz Begunj čudna. Še bolj kot Kernova izpoved pa ga je o njegovi poštenosti prepričalo to, da zaradi tega ni bil nihče aretirani, čeprav je na Dobravi in v okolici dobro poznal večino ljudi, ki so delali za partizane. Zato Stane niti najmanj ni dvomil v njegovo zanesljivost in samo zato je lahko prevzel nase tako težko odgovornost za vse skupaj, ko je pristal, da ga privedejo sem v jamo.

»Res ni bilo prav,« je Stane zaključil svoje pripovedovanje, »da vam to nisem povedal, še preden je Ivan odšel ponj. Tega nisem storil zaradi tega, da bi vam kar koli slabega prikrival, ampak samo zato, ker vas nisem hotel po nepotrebnem vznemirjati z nečim, kar bi vi težje pravilno razumeli kakor jaz sam. Povem vam samo še to, da če bi me imel Pavle res namen izdati, bi to lahko storil že zadnjikrat, ko je dobro vedel, kje sem se ves dan mudil. Sicer pa presodite sami; zase sem prepričan v to, kar sem vam povedal.«

(Se nadaljuje)

Ustanavljanje novih brigad in prvih divizij (Nadaljevanje)

RAZEN teh sil je XI. armadni zbor razpolagal tudi s kvislinško MVAC (Milizia volontaria anticomunista — Prostovoljna protikomunistična milica) ali belo gardo, ki je 15. avgusta 1943 imela 104 postojanke po Dolenjski in Notranjski s skupno 6049 oboroženih mož. Kvislinško belo gardo so Italijani dobro oborožili, saj so ji razen pušk dali 38 težkih in 147 lahkih strojnic.⁶⁹ Z belo gardo in italijansko vojsko je v borbi proti NOV sodelovalo še 5 četniških ali plavogardističnih odredov z okrog 400 plavogardisti.⁷⁰

Sovražne sile v Ljubljani pokrajini so štele okrog 56.400 mož. Ta sovražna vojska je delala tudi nepopisna nasilja nad svobodoljubnim slovenskim ljudstvom. Kljub okupatorskemu in belogardističnemu terorju pa so se slovenski ljudje vse čvrsteje oklepali OF: »Politična situacija v Sloveniji se razvija prilično dobro. Prehod ljudskih množic na pozicije OF se nadaljuje. Na osnovi vseh poročil lahko trdimo, da je tudi v Ljubljanski provinci (kjer je bilo razen Štajerske politično stanje najslabše zaradi belogardističnega izdajstva in terorja — op. F. S.) danes 80% prebivalstva izrazito za OF. Organizacijsko zajemanje teh množic še vedno zaostaja za političnim razvojem... Razkrinkanje in demoralizacija v belogardističnih vrstah napreduje...

Sicer pa je po zadnjih mednarodnih in domačih dogodkih avtoriteta OF zelo porasla... Največji uspeh naših v Ljubljani so brez dvoma množične demonstracije. Prve so bile 1. avgusta (1943). Demonstriralo je 12.000 ljudi za izpust internirancev. Demonstracije so se takoj stopnjevale v politične za svobodno in združeno Slovenijo, novo Jugosla-

vijo. Vojaštvo in tankisti, ki jih je poslal Gambara na ulice proti demonstrantom, so ploskali. Gambara je dal s težavo poloviti 25 ljudi, ki so bili drugi dan obsojeni vsak na 12 let ječe in deportirani v Italijo. Čez kakih deset dni so se ponovile naše demonstracije na pokopališču na grobovih talcev (in drugod — opomba F. S.)...

V kratkem se bo dalo v Ljubljani mobilizirati kakih 800 do 1000 ljudi. To je seveda šele za začetek. Na osnovi razporeditve in strahu pred Nemci je pričakovati množični dotok v partizane. Odredili smo mobilizacijo pod parolo »Za ljubljansko brigado!« »Težave so s transportom...«⁷¹

Na Dolenjskem in Notranjskem so operirale štiri udarne brigade, trije odredi in zaščitni bataljon GS. Njihova številčna moč je bila 1. avgusta 1943 naslednja: I. SNOUB Toneta Tomšiča je imela na licu 580 mož, II. SNOUB Ljube Šerčerja 620, IV. SNOUB Matije Gubca 529 in V. SNOUB Ivana Cankarja 581 mož. — Vzhodnodolenjski odred (VDO) je imel 299 borcev, Zahodnodolenjski odred (ZDO) 149, Notranjski odred okrog 50 in Levstikov bataljon okrog 150 borcev. Brigade in odredi so imeli na mestu 2958 borcev, 481 ranjenih v bolnicah in 110 začasno odsotnih, skupno 3549 mož. Njihova oborožitev je razen pušk bila: 105 lahkih in težkih mitraljezov, 5 lahkih in 1 težki minometalec, 3 protitankovski in 1 gorski top.⁷²

Glavni štab NOV in POS je 27. maja 1943 vsem enotam razposlal povelje vrhovnega komandanta NOV in POJ za splošno protiofenzivo, ki naj bi med peto sovražno ofenzivo razbremenila glavnino naše vojske.⁷³ Nato je GŠS izde-

lal naslednji operacijski načrt: Tomšičeva in Gubčeva naj napadeta nemške postojanke južno od Litije, medtem pa naj Cankarjeva in Šerčerjeva zahodno od Litije prekoračita Savo in prodreta na Gorenjsko in Štajersko.⁷⁴

Cankarjeva in Šerčerjeva sta krenili 27. maja 1943 iz Bele krajine preko Gorjancev na področje Šmarjete, kjer sta Gubčevi oddali teže prenosno opremo in težko orožje. Dne 1. junija sta odhiteli preko Trebelnega, Mirne in Sv. Križa pri Litiji do nemško-italijanske okupacijske meje med Temenico in Metnajem nad Stično. Na ta sektor sta 3. junija prispeli tudi Gubčeva in Tomšičeva, ki je konec maja prišla iz Notranjske na Dolenjsko. V noči od 4. na 5. junij so vse štiri brigade prekoračile zaminirano in z bodečo žico zavarovano nemško mejo.

Tomšičeva in Gubčeva sta še isto noč napadli nemške graničarske postojanke: I. bataljon Tomšičeve Osredke, III. bataljon Javorje in Gubčeva brigada Dobeče. Čez dan sta se obe brigadi uspešno borili z močnimi kolonami nemške policije, žandarmerije in vojske, ki so prihajale iz Litije. V noči na 6. junij sta se brigadi vrnili na italijansko stran.⁷⁵ Ko sta se Tomšičeva in Gubčeva zapletli v boje z Nemci, sta se Cankarjeva in

⁷⁴ Slovenski zbornik 1945, str. 633.

⁷⁵ Prav tam, str. 634.

⁷¹ CK KPS, 27. avgusta 1943, tov. Krištofu-Kardelju.

⁷² Stevilčno stanje 1. VIII. z dne 1. IX. 1943 Stanje oborožitve z dne 1. VIII. 1943.

⁷³ Glavni štab NOV in POS, dneвно povelje dne 27. V. 1943; Muzej NU.

⁶⁹ F. Saje, Belogardizem, II. izdaja, str. 538.

⁷⁰ Prav tam, str. 550 do 574.

Šercerjeva brigada neovirano približali Savi pri železniški postaji Jevnici. Ker je bila Sava močno zastražena z nemškimi zasedami, razen tega pa še tako narasla, da je ni bilo mogoče prebresti, sta se obe brigadi po dveh dneh preko Javorja vrnili preko nemško-italijanske meje. Spotoma sta uničili dva nemška avtomobila.⁷⁶

V teh bojih so Nemci po partizanskih virih imeli 100 mrtvih in ranjenih, razen tega pa so štiri brigade uničile več nemških avtomobilov ter zaplenile precej orožja in opreme.⁷⁷ Komandant nemške zaščitne policije na Štajerskem priznava 12 mrtvih in 15 ranjenih Nemcev.⁷⁸

Po vrnitvi na italijansko okupacijsko ozemlje so vse štiri brigade čakale močne italijanske sile. Zaradi koordiniranih akcij brigad je italijansko poveljstvo spremenilo svojo taktiko. Štab XI. armadnega zbora je svojim enotam ukazal, naj italijanske posadke oddvoje večino svojega moštva in iz njih formirajo manevrske skupine, ki naj bodo več dni na pohodu, stalno pripravljene za borbo.⁷⁹ Komandant XI. armadnega zbora general Gambara je računal, da bo na ta način uničil partizane, zlasti še, ker so bili po njegovem mnenju brez municije.⁸⁰

Partizanom je res primanjkovalo streliva za jugoslovanske puške; mnogi so imeli le po pet nabojev. Vendar pa stvar ni bila tako kritična, kot je mislil Gambara, ker so brigade imele že večino italijansko orožje, za katero so v neprestanih borbah zaplenile dovolj streliva.

Tomšičevo so 6. junija 1943 zjutraj na pohodu iz Bukovice proti Čatežu obkolili trije bataljoni divizije »Cacciatori del-

le Alpi« in četa belogardistov. Brigada se je s 40 ranjenci iz borb z Nemci prebila do Velike Loke, tam pri belem dnevu prekoračila železniško progo in cesto ter se umaknila na sektor Dobrnič. Gubčevo pa so na ozemlju Trebnje—Mirna—Sv. Križ napadli bataljoni divizije »Isonzo«, a se je prav tako prebila iz obroča. Dne 9. junija so kolone divizije »Isonzo« in »Cacciatori« iz Trebnjega, Mirne peči, Ajdovca in Žužemberka napadle dele Tomšičeve in Gubčeve brigade na področju Dobrnič—Korita—Dobrava. Brigadi sta se s spretnim manevriranjem prebili iz obroča, v noči na 11. junij po mostu v Polju prekoračili Krko in se razmestili okrog Dolenjskih Toplic.⁸¹

Cankarjeva in Šercerjeva brigada sta se 8. junija vrnili preko nemške meje, se ustavili v vasi Javor, nato pri Šmarju prekoračili progo Ljubljana—Grosuplje in 10. junija zasedli položaje od Pijave gorice do Št. Jurija jugozahodno od Grosuplja. Naslednji dan so Italijani obe brigadi obkolili z velikimi silami: s I. bataljonom 51. polka in I. bataljonom 52. polka divizije »Cacciatori«, bataljonom fašistične milice in z ardiškima bataljonoma št. 2 in 3. 13. junija sta obe brigadi prebili sovražne obroče nad Sv. Ahacem (k. 749) in se preko Ilove gore umaknili v Suho krajino. Tam so Italijani koncentrirali tri fašistične bataljone grupacije »XXI Aprile« in II. bataljon 52. polka divizije »Cacciatori«. S temi silami je sovražnik nameraval na področju Sela—Gradenc ponovno obkoliti Cankarjevo in Šercerjevo, ki pa sta se prebili na področje Kočevskega Roga. To ofenzivo so Italijani zaključili s svojim porazom pri Rajhenavu, ko sta Tomšičeva in Gubčeva konec junija 1943 razbili italijansko kolono, ki je iz Onke prodirala proti Kočevskemu Rogu.⁸² O tej

svoji ofenzivi, ki je trajala skoraj ves junij, je general Gambara priznal: »Treba je priznati, da so partizani odlično manevrirali in se znali ločiti od naših bataljonov, kadar so hoteli. Zaradi tega sem nezadovoljen...⁸³

O teh bojih in novi italijanski taktiki je Glavni štab NOV in POS poročal: »Že z dnevom, ko so naše brigade preko meje udarile, so Italijani začeli močno pritiskati na naše položaje okrog Sv. Križa. Ko ta se brigadi vrnili preko meje (Tomšičeva in Gubčeva), sta se morali prebijati na ozkem prostoru med mejo in progo skozi zelo močne italijanske položaje... Italijani so od tedaj vseh zadnjih 14 dni s posebnimi jurišnimi bataljoni, ki jih sestavljajo fašisti, arditii in belogardisti, stalno zasledovali obe brigadi. Istovčasno so začeli postavljati nove postojanke na terenu, od koder so začasno pregnali brigade. Tako so postavili postojanke v Kronovem, Beli cerkvi, Skocjanu in Šmarjskih Toplicah. Dalje so se držali na Čatežu. Na tej strani so postavili močno postojanko v Dobrniču...

V prvih dneh so bile naše brigade zaradi te nenavadne aktivnosti Italijanov nekoliko presenečene (Italijani so ponekod napadali tudi ponoči), sedaj pa so se znašle in pravkar smo zvedeli, da so na terenu Roga na kočevski strani (Tomšičeva in Gubčeva v bitki pri Rajhenavu — op. F. S.) dosegle uspeh (zaplenjeno je bilo nad 30 pušk, 2 puškomitraljeza, težka breča, veliko municije, radijski oddajnik, ujetih več Italijanov in zaplenjeno mnogo opreme), kar kaže, da so našle zdravilo proti novi taktiki... Vsak napad (Italijani — op. F. S.) temeljito pripravijo, obkoljajo naše edinice in pravzaprav kaže, da je njihov glavni cilj, brigade stalno preganjati in jih utrujati. V tem so pa izredno dosledni...

(Se nadaljuje)

⁷⁶ Iz borb in življenja proih štirih slovenskih brigad, Ljubljana 1952, str. 120.

⁷⁷ Slovenski zbornik 1945, str. 719.

⁷⁸ Stalni razgovori 21. junija 1943; Pokr. arhiv, Maribor.

⁷⁹ XI. armadni zbor, 02/2587 op., 16. V. 1943; Muzej NO.

⁸⁰ XI. armadni zbor, 02/3138 op.; 16 VI. 1943; Muzej NO.

⁸¹ Slovenski zbornik 1945, str. 635 in 636. — XI. armadni zbor, dnevne vesti; Muzej NO.

⁸² Stanko Semič-Daki, Spomini narodnega heroja, »Borec« 1951, str. 189.

⁸³ XI. armadni zbor, št. 02/3530 op., 6. VII. 1943; Muzej NO.

Prvih deset žrtev

PRIPRAVE za oborožen upor proti Nemcem v Krškem so povezane z delom komunistov v obdobju pred in po razpadu Jugoslavije. Prvo celico je ustanovil v Krškem leta 1939 Maks Stermecki, jo v začetku vodil in vzdrževal zvezo s CK v Ljubljani. Ob ustanovitvi je štela 5 članov. Članstvo je naraščalo in so pred razpadom Jugoslavije obstajale v Krškem že tri celice. Sekretar ene je bil Rado, najstarejši izmed treh bratov Kaplanov, drugo pa je vodil Peter Jernejc. Razen treh bratov Kaplanov in Jernejca so bili člani celic v Krškem tudi vsi tisti, ki so jih Nemci 30. julija 1941 ustrelili. Partija je imela v Krškem po razpadu Jugoslavije med mladinci 60–70 aktivnih sodelavcev in simpatizerjev; takrat je zveza z Ljubljano preko Stermeckega prenehala. Vendar so člani takoj našli svoje pravo delo — zbirali so orožje in strelivo stare jugoslovanske vojske. Med drugim sta Rado Kaplan in Preskarjev iz vagona na postaji v Rajhenburgu odnesla nekaj orožja in streliva in ga preko Save prepeljala s čolnom v Krško. Drugi pa so od zaupnih ljudi zbirali po vaseh preostali vojaški material. Skratka, v prvih mesecih po okupaciji so v glavnem zbirali orožje in strelivo in se pripravljali na poznejše akcije, katere pa — zaradi izdaje — niso izvršili.

Od preživelih članov prve oborožene skupine v Krškem

je izvedeti, da so imeli v načrtu več akcij. Tako so nameravali napasti močan oddelek nemške policije, ki je bil nastanjen v Krškem v šoli. Iz kleti sosednje hiše — hiralnice v Krškem — so nameravali izkopati pod šolo rov, z zalogo dinamita razstreliti poslopje in hkrati s orožjem od zunaj napasti osebe policije. Znano jim je bilo tudi, da bo okupator izselil prebivalstvo spodnjega Posavja in mislili so, kako bi preprečili oziroma ovirali ta okupatorjev načrt. Posamezni člani skupine so delali med mladino in agitirali med delavci v kamnolomu nad Krškim in med cestnimi delavci. Vendar je to organizacijsko-propagandno delo takrat, v prvih mesecih okupacije, zahtevalo zaradi številnih nemčurjev in izdajalcev ter budnosti in številnosti nemške policije skrajno previdnost in spretnost. Vendar je zlasti mlajšim članom te skupine to oboje manjkalo. To je tudi eden vzrokov, da so Nemci odkrili in uničili to skupino že v začetku njenega razvoja.

Zgodilo se je to na sledeči način. Po kapitulaciji Jugoslavije je bila partijska organizacija v Krškem povezana s Pokrajinsko sekcijo KPS za Štajersko, od katere je dobivala propagandni material. To povezavo sta vzpostavila Rado Kaplan in Preskar, ki sta šla nalašč zato v Celje. Tam se je moral Rado Kaplan dogovoriti tudi o nadaljnji povezavi in dobavi propagandnega materiala. Vse to je 28. julija

prinesla v Krško Ivanka Uranjek-Angelca, doma iz Griž pri Celju, ki je bila že od 4. junija v ilegali in nato kot kurirka priključena nekemu štajerskemu partizanskemu oddelku. Ker je po prihodu v Krško Rado Kaplan ni počakal na postaji, ga je sklenila poiskati v Kregarjevem brivskem lokalu v Krškem. Ni pa vedela, da Rado in njegov brat Milan delata v podružnici tega mojstra, v brivskem lokalu na Vidmu, ki je bil ta dan, v ponedeljek, zaprt. Zato je v glavnem lokalu v Krškem zaman spraševala po obeh Kaplanovih. S tem spraševanjem in iskanjem pa je vzbudila v lokalu pozornost, še zlasti, ker se je že nekaterim drugim zdel Rado »sumljiv«. Pri tem iskanju in povpraševanju pa se je Angelca najbrž tudi sama zmedla, kajti edino tako si lahko razlagamo, zakaj je ob odhodu pozabila v lokalu aktivko s prinesenim propagandnim materialom. Ker se je povpraševanje po Radotu zdelo pomočniku v lokalu sumljivo, je odprl njeno pozabljeno aktivko, jo prebrskal in odnesel poveljstvu nemške policije v Krško in vse prijavil.

Policija je takoj osumila Milana in Rada Kaplana in ju začela iskati. Milana so srečali na cesti, pa jim je kljub večkratnim pozivom in streljanju pobegnil v bližnji gozd nad Krškim. Tudi ostali člani so takoj zvedeli za izdajo in so se do večera tega dne — 28. julija — zbrali pri Milanu Kaplanu v dober kilometer od

Milan Kaplan, Zdenko Kaplan, Ivanka Uranjek, Rado Kaplan in Peter Jernejc

Franc Preskar, Anton Preskar, Jože Graber, Rajko Kastelic in Franc Kastelic

Krškega oddaljenem gozdu Roveh, kjer so imeli nekaj orožja, streliva in šotorsko krilo. Tudi Uranjekova je bila našla Rada, ki se je z njo rešil k skupini. Tega dne zvečer so na posvetovanju sklenili, da se bodo naslednji dan umaknili čez bližnjo nemško-italijansko mejo. Le eden izmed članov skupine, Bizjak, član 1939. leta ustanovljene celice v Krškem, je svaril ostale pred obotavljanjem in je bil za takojšen umik čez mejo. Ker njegov predlog niso sprejeli, se je zvečer sam umaknil čez mejo in se pozneje priključil partizanskim enotam na Dolenjskem. Nepredvidnost oziroma predrznost ostalih pa je šla še dalje. Naslednji dan, namesto da bi se bili takoj zjutraj umaknili čez mejo, je še eden izmed Kaplanovih šel zjutraj domov po hrano. Usodno pa je bilo to, da je tega jutra Preskarjev brat, ki je tudi pripadal tej skupini in je vedel za njihovo skrivališče, nesel skupini zajtrk. Pri tem ga je opazil cestni delavec, in ker se mu je zdelo sumljivo, zakaj je ta dan Preskarjev iz ostal od dela na cesti, mu je sledil in tako odkril skrivališče vse skupine, ki so jo že iskali tudi Nemci. Javil je takoj nemški policiji v Krškem in ji pokazal pot. Tako so policisti dopoldne 29. julija zajeli pri zajtrku vso skupino, ki je štela deset članov.

Policija se je z njimi vrnila na njihove domove, kjer so jim preiskali vse prostore, nato so jih zaprli na policiji v Krškem in jih vso noč od 29. na 30. julija zasliševali. Stanovalci sosednjih hiš so

pripovedovali, da je bilo poslopje policije razsvetljeno vso noč in da je pel vso noč tudi telefon. Zaporniki pa so po zasliševanju sami sprevidel, da jih čaka ustrelitev. Najmlajši od Kaplanovih, Zdenko, je nekako po polnoči, ko je prišel od zasliševanja, izjavil Ernestu Marijanu, ki je bil osumljen modelovanja z njimi in skupaj z njimi aretiran, da bodo najbrž vsi ustreljeni. To so slutili tudi stanovalci sosednjih hiš, ki so v zgodnjih jutranjih urah 30. julija slišali pred policijo brnenje kamiona in ropotanje krampov in lopat. Pri zasliševanju in tudi pri izvrstitvi obsodbe so se zaporniki držali hrabro.

V zgodnjih jutranjih urah, v sredo 30. julija, so vseh deset ustrelili v 2 km od Brežice oddaljenem gozdu Dobravi, nedaleč od ceste Brežice—Bizeljsko. Skupen grob, ki so si ga morali sami izkopati, so policisti dobro zamaskirali, da ga ne bi bilo mogoče nikoli odkriti, če to ne bi bil nanesel slučaj. Ko je logar in lovski paznik iz bližnje vasi v zgodnjih jutranjih urah zaslišal strele, je mislil, da streljajo divji lovci. Zato se je brž napotil v smer streljanja. Neprijetno iznenaden je našel na tem mestu skupino policistov, ki so grobišče maskirali s travo in mahom. Neopažen je opazoval njihovo početje in je po njihovem odhodu, ker je domneval za kaj gre, na oglih skupnega groba zasadil štiri jelke v kvadratu, da bi bilo tako mogoče pozneje najti njihovo grobišče.

Že popoldne tega dne so Nemci povsod izobesili razglas

— prvi v dolgi vrsti temu sledečih podobnih razglasov — o ustrelitvi »v zvezi s komunističnim rovarjenjem aretiranih« desetih oseb. Okupator je na tem primeru prvič z gotovostjo zvedel za obstoj oboroženih skupin, in da so pri tem delu vodilni ljudje komunisti. Posrečilo se mu je s pomočjo dveh izdajalcev in deloma tudi zaradi nezadostne previdnosti nekaterih članov skupine uničiti prvo oboroženo skupino v spodnjem Posavju.

Logar, ki je edini vedel za to grobišče, je to sporočil 1945. leta svojcem ustreljenih. Ob deseti obletnici njihove ustrelitve jih je ZB prekopala in prenesla v Krško. Grobišče na Dobravi, na mestu, kjer so bili le-ti ustreljeni, pa so zasadili z drevjem in postavili spomenik. *Stanko Škalcr*

Spomenik desetim padlim v Dobravi, na mestu, kjer so bili ustreljeni

Naši heroji — junaki ljudske revolucije

ANTON OKROGAR-NESTL

je sin rudarske družine, rojen 1924. leta v Zagorju. Takoj po okupaciji se je priključil narodnoosvobodilnemu gibanju, delal nekaj časa kot terenski aktivist v Zagorju in v jeseni 1941. leta odšel k partizanom. Kot pomoč-

nik mitraljezca se je odlikoval pri napadu na rudnik Huda jama ter postal mitraljezec in odšel s svojo enoto na Koroško, kjer je sodeloval pri vseh manjših in večjih akcijah. Strahu ni poznal. V borbi ni nikdar odpovedal, vedno je krepko sprejel napadajoče Nemce in jih pognal v beg. Svoj mitraljez je ponosno nosil čez koroške hribe in gore, padal pod njim, toda nikdar ni tožil in ne odnehal. Sredi belega dne je v Šmarjeti pri Pliberku kaznoval gestapovskega zločinca in izdajalca. V mnogih kritičnih situacijah je s svojim »šarcem« pogumno reševal tovariše. Zaradi svojih zaslug je kljub mladosti in telesni šibkosti hitro napredoval, tako da je postal namestnik komandanta Vzhodnokoroškega, nato pa komandant Zahodnokoroškega odreda. Tovariš Nestl je svetel zgled proletarca-borca, velik po neustrašenosti, revolucionarnosti in ofenzivnosti. Zato ni nič čudnega, če je med koroškimi ljudmi že med borbo postal legendarni junak.

JANEZ HRIBAR

je bil rojen 8. okt. 1918 v Podlipoglavu pri Ljubljani. Že leta 1941 je aktivno delal za narodnoosvobodilno borbo, maja 1942 je vstopil v partizane. Bil je komandir v šolskem taborišču v Podlipoglavu, po italijanski ofenzivi pa v Gubčevi

brigadi. Pri Prekrižju na Hrvaškem je bil hudo ranjen. Takrat je bil že namestnik komandanta II. bataljona Gubčeve. Poleti 1943 se je vrnil iz bolnišnice in postal komandant III. bataljona. Po kapitulaciji Italije je postal komandant Gubčeve brigade.

Jeseni 1944 je postal namestnik komandanta XV. divizije, kmalu nato pa komandant XV. divizije in kasneje komandant XVIII. divizije, kar je ostal do osvoboditve.

Tako pri akcijah Gubčeve brigade, kot njen komandant, kakor v operacijah divizij, katere je vodil, je bil Janez Hribar tista gonilna sila, ki je s svojo prodornostjo, organizacijsko sposobnostjo in poveljniško spretnostjo pomagal

doseči svojim enotam zmage in uspehe. Njegova neposrednost in tovarištvo sta ga napravila za najbolj priljubljenega komandanta Gubčeve brigade in junaškega borca, ki ga je poznalo prebivalstvo po vsej Sloveniji. Sedaj je tovariš Janez Hribar polkovnik Jugoslovanske ljudske armade. Je nosilec spomennice 1941.

ALBERT JAKOPIČ-KAJTMIR

se je v narodnoosvobodilni borbi sijajno razvijal od borca-mitraljezca do načelnika štaba korpusa. Skoraj ves čas borbe se je zadrževal na Primorskem, v Benečiji in Reziji. Tovariš Kajtmir je bil komandant brigade

Simona Gregorčiča, ki se je najbolj odlikovala v borbi proti fašistom. Pod njegovim poveljstvom je brigada prodrla v Slovensko Benečijo in uspešno izpeljala bitko pri Knežjih ravnah, prestala hudo borbo na Špiku in pohod v Slovensko Rezijo, s čimer je slovenski partizan prvi stopil na ta slovenska tla. Drugi pohod njegove brigade 1944. leta je pridobil za vstajo Beneške Slovence, kar je pomenilo dokončno nacionalno prebujenje teh predelov. Te velike politične spremembe na tem ozemlju je potrdil in proglasil Zbor kočevskih poslancev z odlokom o priključitvi Slovenske Benečije združeni Sloveniji. Tovariš Kajtmir je izredno priljubljen širom po Sloveniji. Rojen je bil 1914. leta v Ljubljani.

Z ukazom predsednika republike so bili odlikovani 21. julija letos za brezprimerni heroizem v borbi proti ljudskim sovražnikom in za dokazano junaštvo in zasluge v NOB od leta 1941 do leta 1945 z Redom narodnega heroja: dr. Aleš Bebler, Jože Boldan-Silni, Andreana Družina-Olga, Albert Gruden-Blisk, Janez Hribar, Rudolf Hribernik-Svarun, Albert Jakopič-Kajtmir, Mile Kilibarda, Ivan Kovačič-Efenka, Anton Okrogar-Nestl in Vinco Robek.

Z drugim ukazom predsednika republike so odlikovani za brezprimerni heroizem v borbi proti ljudskim sovražnikom in za dokazano junaštvo in zasluge v NOB od leta 1941 do 1945 z Redom narodnega heroja padli borci: Matija Blejc, Tončka Čeč-Olga, Karel Destovnik-Kajuh, Vida Janežič, Dušan Jereb, Milka Kerin, Antonija Kuclar, Jože Mihevc-Rudar, dr. Dušan Mravljak-Mrož, Maks Pečar, Miha Pintar, Valentin Rožanc-Tine, Ivan Sulič-Car in Alfonz Šarh-Iztok.

IVAN KOVAČIČ- EFENKA

se je rodil leta 1921 v Dolenjem Podborštu in je bil po poklicu pekovski pomočnik. Ze maja 1941. leta je začel aktivno delati za NOB. V partizanih je najprej opravljal kurirske posle, nato je kot borec sodeloval v akcijah

okrog Novega mesta in v borbah pri Žužemberku. Postal je komisar čete prvega bataljona Zahodno dolenjskega odreda ter se udeleževal akcij pri rušenju vlakov okrog Ribnice in Kočevja. Leta 1943 je postal namestnik komandanta Tomšičeve brigade in kasneje komandant te brigade. Njegova brigada je bila prva in edina slovenska proletarska brigada. Tovariš Efenka je kot kočarjev sin napravil lepo razvojno pot od partizana-borca do komandanta divizije. V najtežjih situacijah je bil hraber, hiter in iznajdljiv ter izredno priljubljen med borci.

VINKO ROBEK

je pred vojno delal v nemških rudnikih. Ko je izvedel, da se je začela doma osvobodilna borba, se je vrnil v domovino in v okolici Škocjana pri Mokronogu postal organizator osvobodilnega gibanja. Leta 1942 je odšel k partizanom in postal komandant čete v Krškem odredu. Odlikoval se je v bojih z Italijani in belogardisti okrog Novega mesta. Od decembra 1943 do februarja

Ob 10-letnici osvoboditve Slovenskega Primorja in ob 10-letnici zgodovinskega odloka, sprejetega na II. zasedanju AVNOJ, o priključitvi Slovenskega Primorja domovini Jugoslaviji, so bili z ukazom predsednika republike 5. septembra letos odlikovani:

z Redom narodnega heroja: Stane Bobnar, Rastislav Delpin, Boris Kraigher, Stane Potočar-Lazar;

z Redom narodnega heroja padli borci: Mihaela Škapin-Drina, Jože Srebrnič in Anton Velušček.

Z Redom zasluge za narod I. razreda so odlikovane brigade: III. SNOUB Ivana Gradnika, III. prekomorska brigada in VII. SNOUB Franceta Prešerna.

Z Redom bratstva in enotnosti I. reda sta odlikovani brigadi: XVII. SNOUB Simona Gregorčiča in XX. tržaška udarna brigada Garibaldi.

Razen tega je bilo za posebne zasluge v NOV odlikovanih 4534 udeležencev NOV.

1944 se je Robek proslavil v bojih IX. brigade za osvoboditev Delnic, Mrkopolja, Ravne gore in Vrbovskega, nato pa v borbah pri Pijavi gorici in okrog Ribnice. Zaradi junaštva je znann po vsej Dolenjski in priljubljen med kmečkim ljudstvom in svojimi bivšimi borci.

DR. ALEŠ BEBLER,

roj. 8. maja 1907 v Idriji, se je kot prostovoljec udeležil španske državljanske vojne. Takoj, ko je bil organiziran vse-ljudski odpor v Sloveniji, je bil postavljen za člana Vojnega komiteja Slovenije. Po ustanovitvi Glavnega poveljstva partizan-

skih čet Slovenije, je postal namestnik komandanta Glavnega štaba. Kot tak je organiziral partizanske enote v takratni Ljubljanski pokrajini in na Štajerskem, novembra 1941, ko je hotel okupator izseliti iz predelov ob Savi Slovence, je organiziral velik napad partizanskih čet na Bučko, ki je imel namen preprečiti izseljevanje s tega predela. Razen drugih važnih akcij je organiziral tudi Južnodolenjski in pa V. partizanski bataljon, nadalje izhajanje vojaškega časopisa »Slovenski partizan«. Sodeloval je tudi pri redakciji »Kratkih tečajev za partizanske komandante«. Po roški ofenzivi je bil imenovan za komandanta III. grupe odredov. 1942. leta v oktobru je bil na Primorskem tajnik Pokrajinskega odbora in hkrati sekretar Pokrajinskega komiteja KPS ter delegat Glavnega poveljstva. Iz Primorske je odšel 1944. leta kot član Pokrajinskega komiteja KPS in Pokrajinskega odbora OF za Štajersko.

Po osvoboditvi je bil minister za finance v prvi vladi Slovenije, kasneje je bil več let stalni delegat FLRJ pri Organizaciji Združenih narodov. Sedaj je državni podsekretar za zunanje zadeve FLRJ, poslanec Sveta narodov Ljudske skupščine FLRJ itd. Je nosilec spomenice 1941.

DUŠAN JEREB- ŠTEFAN

je po izbruhu državljanske vojne v Španiji odšel v Francijo, kjer se je pridružil protifašističnim borcem. Zaradi močne obolenosti se je moral vrniti v domovino, kjer je brezplačno zdravil živino siromašnim kmetom. Kot komunist je ljudem kazal pot v boljše bodočnost.

Organiziral je Rdečo pomoč za španske borce in pripravljaval obnovo in okrepitev partijske organizacije na Dolenjskem. Kot sekretar Okrožnega komiteja je Jereb ob kapitulaciji

Jugoslavije organiziral na Dolenjskem zbiranje in skrivanje orožja in začel formirati borbene skupine. Organiziral je tudi ciklostilno tehniko, ki je v Novem mestu razmnoževala »Slovenskega poročevalca« in razne letake. Ker so fašistični okupatorji začeli prihajati na sled Jerebovemu revolucionarnemu delovanju, se je novembra 1941. leta umaknil v ilegalo v Ljubljano. Ko je bilo osvobojeno prvo ozemlje na Dolenjskem, je postal sekretar Novo-mškega okrožnega odbora OF, decembra 1942 pa sekretar Poverjenišva IOOF za Dolenjsko. Spet je organiziral in vodil osvobodilno borbo na tem področju. V vasi Veliki Lipovec pri Ajdovcu so njega in še 40 aktivistov 12. marca iznenada obkolili Italijani in belogardisti. Jereb, ki se je odločil, da s svojo pištolo krije preboj in umik svojim tovarišem, je ustrelil nekega belogardista, nato pa z nekaj tovariši zadrževal sovražni naval. V tej neenaki borbi je Jereb junaško padel, žrtvujoč se za tovariše. Njegov lik ljudstvu predanega in herojskega komunista bo ostal živ zlasti v Novem mestu.

RUDOLF HRIBERNIK-SVARUN

je doma iz Horjula, rojen 1921. leta. Takoj po okupaciji je začel aktivno delati za NOB in ob koncu 1941. leta vstopil k partizanom. Zaradi izredne sposobnosti in hrabrosti je napredoval in postal komandir čete in

kasneje komandant bataljona v Dolomitskem odredu. V borbah je bil devetkrat ranjen in kljub odprtim ranam nadaljeval borbo. Bil je odličen komandant in zelo priljubljen pri vseh partizanih, kjer koli se je pojavil. Tudi komandni kader je imel pri njem najboljši zgled in je iz njegove brigade izšla vrsta dobrih komandantov. Tudi po osvoboditvi ima izredne zasluge in je eden odličnih oficirjev JLA.

JOŽE MIHEVC-RUDAR

je bil rojen 1922. leta kot sin rudarja iz Idrije. 1942. leta je vstopil v Južno-primorski odred, od koder je bil poslan v brigado Simona Gregorčiča, kjer se je izkazal s svojo hrabrostjo in postal vodnik. V tej brigadi je ostal do septembra 1943 in z njo izvršil vrsto sabotažnih akcij, napadov in borb z italijanskimi enotami. Posebno uspešne pa so bile borbe, ki jih je vodil kot komandant bataljona v Goriški brigadi. Februarja 1944. leta je bil imenovan za komandanta Gradnikove brigade, pozneje pa za komandanta Vojkove brigade. S to brigado je vodil vrsto hudih borb in v enem takem boju z Nemci padel avgusta 1944. na Jelovici.

TONČKA ČEČ-OLGA

izhaja iz bajtarske rudarske družine; rojena je 1898 v Trbovljah. V svoji mladosti je občutila in videla krivice kapitalističnega sveta, zlasti v rudarskih revirjih, kjer je klesala svoj značaj in postala revolucionarka. Sodelovala je v velikem

štrajku rudarjev 1920. leta, za kar je bila preganjana od tedanjih oblasti. Kmalu po ustanovitvi KPJ je leta 1920 postala njen član. Sodelovala je v Zvezi delavskih žena, vzdrževala zvezo z ženskimi organizacijami v mestih in bila po nalogu Partije poslana v inozemstvo, od koder se je leta 1937 vrnila ter začela delati v sindikatu rudarjev. Kot znana komunista je bila leta 1940 na listi za taborišče Bileče, kateremu se je izognila s tem, da je odšla na politično delo v Savinjsko dolino. Po vdoru Nemcev je odšla v ilegalo do formiranja prve Revirske čete. Na Planini pri Sevnici so jo po izdaji ujeli Nemci in jo zaprli v zloglasnem celjskem »piskru«, kjer so jo zverinsko mučili in zasmehovali po celjskih ulicah. S prezirom je gledala na gestapovske zveri in s ponosom vzklikala Partiji. Ko so gestapovci videli, da je ves njihov trud zaman, so jo poslali v taborišče Avschwitz, kjer je 3. novembra 1943 umrla na posledicah strašnega trpljenja.

VIDA JANEŽIČ

je že v zgodnji mladosti ostala brez staršev in živel pri nekih svojih sorodnikih, ki so jo izrabljali kot neplačano služkinjo. Kljub temu je študirala in veliko delala. Dopršila je gimnazijo in se vpisala na slavistični oddelek filozofske fakultete. Leta 1941 se je vključila v aktivno delo OF v Ljubljani in postala organizator OF. Čeprav je živela ilegalno, se je izdajala z vztrajno delavnostjo, kar so izkoristili njeni sovražniki in izdali vrsto njenih ilegalnih imen. Prve dni februarja 1944. leta so jo agenti bele garde ujeli in zaprli. Kljub pretepanju ni ničesar izdala, poslali so jo v taborišče Salzburg, kjer jo je izdala neka zapornica. Vido so prepeljali nazaj iz taborišča v Ljubljano in jo zverinsko mučili. Vozili so jo v Gramozno jamo, kjer so streljali talce, da bi jo duševno zlomili, zastrupili so jo in ponovno pozdravili, a jo končno umorili. To zverinsko mučenje je takrat zbudilo najširše zgražanje vsega ljubljanskega prebivalstva. Vida Janežič pomeni za Ljubljano še danes svetel primer borca-komunista, ki je vse svoje življenje posvetila borbi za svobodo in vseskozi vzdržala v najtežjih pogojih ilegalnega dela.

Ob desetletnici italijanske kapitulacije:

Če so oni — nismo mi pozabili

ITALIJA je čakala desetletnico kapitulacije v znamenju porasta tistih sil — fašistov, iredentistov, šovinistov in monarhistov — ki so zakrivali vojno ob Hitlerjevi strani, zakrivali italijanski poraz in z njim združeno kapitulacijo. Demokristjanska stranka, oz. katera koli, ki je na krmilu, in Vatikan, ki odklanjajo vsak po svoji liniji sporazum z Jugoslavijo, sta za to odgovorni; vsi se na svoj način hočejo vmešavati v življenje naših narodov in tako vsi stojijo na imperialistično-fašistični Mussolinijevi liniji, v »prvi liniji« (Prima linea — Prva linija je bilo italijansko fašistično glasilo).

Demokristjani »dobri katoličani«, katere je še meseca junija 1943 papež Pij XII. pozival, da v redu in disciplini vrše svojo patriotično dolžnost (pod vodstvom Mussolinija seveda!), se popolnoma znajdejo danes, kot takrat s fašisti in monarhisti ob krikih: »Trieste, Istria, Venezia Giulia, Dalmazia.« Vatikan jim tiho, če ne polglasno, pritrjuje. Soglašal je z italijanskimi vladnimi krogi, ki niso Jugoslaviji izročili niti enega vojnega zločinca, tiste fašiste, ki so jih sami obsodili na nekaj let, pa so že vse pomiloštili; nekaterim so celo izplačali zaostale plače in jim dali pokojnine (general Gambaro, poveljnik XI. armadnega zbora v Ljubljani). Vatikan pa je po svoji strani branil vse zločinske škofo, Rožmana, Margotija, Santina, Stepinca; slednjega je celo odlikoval s kardinalskim klobukom. V Italiji pa so in še vedno odlikujejo

bivše generale in oficirje, ki so se borili proti naši NOV in POJ, medtem ko italijanska sodišča obsojajo naše partizane (v Trstu s pristankom zavezniških oblasti), ki so se borili proti fašizmu.

Čim bolj se odmikamo od leta 1945, čim bolj dviga glavo fašizem v Italiji, tem bolj postaja za italijanske vodilne sile naše narodnoosvobodilno gibanje le boj komunističnih tolp proti »viteški italijanski vojski«, ki je »skrbela za ljudstvo, čuvala red, dvigala kulturo nazadnjaškega, če ne divjega Balkana«.

Kaj naj ob desetletnici italijanske kapitulacije na vse to njihovo iredentistično pisanje,

kričanje in rožljanje z orožjem rečemo? Mar naj jim znova osvežimo spomin na september 1943. leta?... In na vse tiste dogodke? Zadosti je, da pokažemo dvoličnost te nade italijanske kaste, ki je sama s seboj v protislovju! Kajti italijansko nesramnost pobijajo oni sami, pobijajo jo njihove besede in njihovi dokumenti, na katere so oni najbrž že pozabili...

Ali ni Mario Roatta, do decembra 1942 poveljnik II. armade na Sušaku, od 1. junija 1943 načelnik štaba suhozemske vojske (SMRE), ko je še bil v preiskovalnem zaporu leta 1944, vojni zločinec, čigar izročitev je naša država zahtevala, a ne dosegla, ker je zbežal ob pomoči italijanskih nacionalistov iz ječe in se tako umaknil tudi italijanskemu sodišču, zapisal, da je imela Italija v poletju 1943 na Bal-

»Mi smo videli njihove divizije, ne enkrat, oborožene in razorožene, vsakršne smo jih videli...« (Tito na Okroglici.) Zgoraj: 9. septembra 1943. leta so v Novem mestu razorožili partizani tudi italijansko motorizirano divizijo »Isonzo«

kanu in Dodekanezu 31 divizij, za obrambo Italije same pred zavezniki pa le 26 divizij (M. Roatta: Otto milioni di baionette — Osem milijonov bajonetov, A. Mondadori, Milano 1946, str. 256)? In še od tistih 26 divizij v Italiji so kar tri bile zaposlene v Slovenskem Primorju proti našim partizanom, kar sam izrecno priznava (prav tam str. 258). Večina italijanskih divizij na Balkanu je bila na jugoslovanski zemlji. Toda ne zato, da prikazuje tukaj svoje parade, saj se je takrat že zdobil zadnji košček fašistič-

nega imperija v Afriki kakor tudi Sicilija, del kraljestva samega; divizije so se morale težko boriti proti jugoslovanski narodnoosvobodilni vojski.

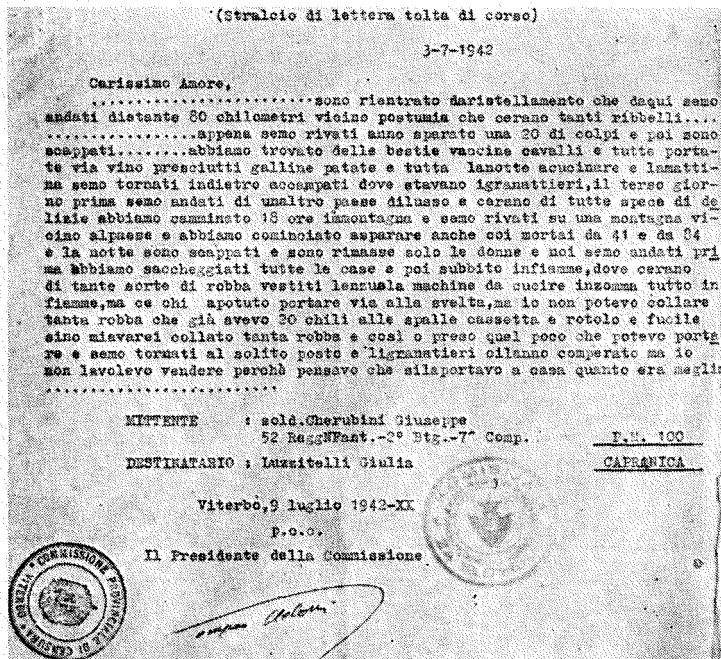
Poglejmo podrobneje zlasti Slovenijo. General Gambara, poveljnik XI. armadnega zbora v Ljubljani, ki je med špansko revolucijo vodil fašiste poti španskemu ljudstvu, vodil nato italijanske oddelke proti Angležem v Afriki, je 1. januarja 1943 poslal svojim podrejenim poveljnikom okrožnico (Precisazioni varie 1-Arhiv XI. A. Z. oper. odd. 1943), kjer pravi med drugim:

»Pred 14 dnevi sem prevzel poveljstvo... Naloga, ki mi jo je poveril Rim... je uničiti s koreninami partizanstvo, pomiriti Slovenijo...« »167 garnizonov imamo v Sloveniji...« (štiri divizije brez pomožnih čet — opomba prevajalca). »Kam naj se zateče ubogi partizan? Umljivo — samo v nebesa. Dobro, naloga dobrega Boga je torej, da mu osreči dušo, naša pa, da ga pošljemo v nebo...« Ta pobožni general obljublja nato svojim vojakom: »Radodaren bom z nagradami (dopusti, denar, da se razveselite)...« Za vsakega »bandita«-partizana obljublja 1000 lir, za vodje pa 2000. In uspeh vsega tega?

Že 20. I. 1943 (Arhiv XI. A. Z. oper. odd. 1943) priznava sam: »Od 20. decembra 1942 do danes ne morem reči, da oddelki XI. armadnega zbora niso bili aktivni. Imamo oddelke, ki so po železnici in peš prebrodili provinco v širino in dolžino... Dobro, s kakšnimi uspehi? Gospodje, treba je imeti pogum in reči samim sebi: uspehi so majhni. Kljub našim pohodom in naši nemirni dejavnosti partizan nadaljuje s svojim korakanjem po svoji mili volji, nurnost in okrog, mobilizira, zbira blago, napade kadar ga trkne in se vedno umakne, kadar spozna, bolje zasluti, da bi v rednem spopadu odnesel kratko. Žalostno...«

In še okrožnica 3. IX. 1943 (št. 02/4798, prav tam), torej prav na dan, ko je Italija podpisala kapitulacijo, ki je bila nato 8. IX. 1943 objavljena: »Tako je. Partizan nadvse sveto tepen pri Ribnici, se zbere pri Novem mestu, zopet napade pri Metliki in ako se dogaja, da mi močnejši po silah, vedno močnejši v oborožitvi in vedno močnejši tudi v domišljavi modrosti, končamo poraženi, jasno kot beli dan, po naših lastnih zmagovitih akcijah.«

»Sprašujem se, sprašujem vas, če se splača, da proti vulgarnemu Dakiju (vulgaren je od »vulgus« — ljudstvo, torej »ljudskemu« v prvotnem pomenu besede — op. prev.), Rajku Klanjšku in kateremu koli nesrečnemu Toniju, ki je še včeraj kopal ali

Eno izmed pisem (fotokopija originala), ki ga je 3. julija 1942. leta vojak Cherubini Giuseppe, 52. Regg. N. Fant. — 2 Btg. — 7 Comp., pisal Luzitelli Giuliji, pa ga je 9. julija 1942. leta zasegla italijanska vojaška cenzura. Zakaj? Naj prevedemo iz tega pisma le nekaj stavkov! »...Vrnil sem se s pogona. Od tu smo šli daleč 80 km, blizu Postojne, kjer je bilo mnogo banditov. Komaj smo prišli, so kakih 20-krat ustrelili. Smo našli nekaj živine, konje, in vse smo odnesli stran: vino, šunko, kokoši, krompir. Vso noč smo kuhali. Tretji dan smo odšli v neko drugo vas, kjer je bilo mnogo dobrot. Doma so ostale samo žene, mi pa smo izropali vse hiše in jih takoj nato zažgali. Tam je bilo mnogo vrst blaga, oblek, rjuh, šivalnih strojev, skratka — vse v plamenih. Našel se je kdo, ki je lahko v naglici kaj vzel. Jaz nisem mogel vzeti mnogo blaga, ker sem imel že 20 kg na ramenih. Drugače bi vzel mnogo blaga, sem pa vzel samo malo, kolikor sem lahko nesel.« — Komentar ni potreben!!

Dokaz italijanskega »kulturnega poslanstva« v Sloveniji
(Grahovo)

tolkel s kladivom po nakovalu, pošiljamo toliko oficirjev, ki so trgali hlače in si bistrili možgane po šolskih klopih vojnih šol in številnih vojnih tečajev...? Na to odgovorjam: ne! Bolje da sledimo partizanskemu zgledu in na čelo bataljonov postavimo katerega koli kaplarja, ki je korajžen...«

Ali se ne skriva za ironijo generala Gambare veliko priznanje našim borcem in našemu boju? — Kako je to plačeval njegov nadrejeni general, bivši poveljnik ljubljanskega XI. armadnega zbora, Mario Robotti, poveljnik II. armade, nam pove njegova okrožnica z dne 23. avgusta 1943 (št. 11780 A — Arhiv XI. AZ. operac. odd. 1943); izdana je bila torej že po padcu fašizma, v kateri pojasnjuje svojo okrožnico od meseca marca 1943, ko je dovolil, da se ulete partizane lahko zamenja z italijanskimi vojaki, ujetniki partizanov. Dobesedno pravi: »Nimam namena preklicati (zamenjave namreč), hočem le pojasniti... Streljanje ujetih partizanov je in ostane pravilo. Dovoljenje, da se jim ohrani življenje (v svrhu zamenjave — opomba) je izjema.« — To je torej duh višje civilizacije, s katero se še danes baha naduta uradna

Italija. Da rešiš ujetega Italijana, ki mu neciviliziran in nekulturen, barbarski partizan pušča življenje, ohrani ujetega partizana, drugače pa, ti civiliziranec dvatisočletne kulture: kolji, streljaj!

In to je Robotti zapisal že potem, ko je računal z umikom iz Dalmacije, Hrvaške in Slovenije. 31. julija 1943 (št. 13000, prav tam) je »v svrhu varnosti in v svrhu orientacije« zaukazal, da računajo »s postopnim umikom na staro mejo« »zaradi povečane nasprotnikovega pritiska... »partizanskega ali kakšnega drugega sovražnika...« Načrt s priloženim

zemljevidom, »delikatno, rezervatnega značaja«, je predvideval štiri zaporedne črte za umik: prvo Zdenščina—Karlovac — Ogulin — Brod — Reka. Drugo po Gorjancih in Kolpi, tretjo, vzhodno od Ljubljane—Ribnice—Kočevja, četrto pa staro mejo z dvema variantama okoli Reke. Prva, druga in tretja so hotele varovati še do zadnjega predvsem železniške zveze, »Ferrovia del petrolio« — železnico petroleja in bencina. Bil je čas, ko je XXIV. armadni zbor v Vidmu že od 1. julija 1943 utrjeval staro mejo.

Tudi ta načrt je bil zaman kot vsi ostali od leta 1941 dalje. Ni bilo postopnega umika, niti ne umika, bil je paničen beg razoroženih italijanskih vojakov, mas, niti ne oddelkov, ki se niso ustavili ob stari meji iz leta 1918. Dvignilo se je ljudstvo Istre in Slovenskega Primorja, ki jih je gonilo dalje; niso se ustavili niti ob še starejši meji iz leta 1866, saj je takrat zgrabila za orožje tudi Beneška Slovenija, hoteli so proti Italiji, kolikor jih niso zajele prodirajoče nemške sile.

To so dejstva, ki jih klepetavost vseh najbolj glasnih italijanskih šovinistov ne spravi s sveta, dejstva, ki jih priznavajo njihovi italijanski dokumenti. Njih današnje besedičenje pa vara le njih same. Ali bodo prevarali tudi svoje, italijansko, ljudstvo? Vse ljudstvo, je malo verjetno!

Ivo Juvančič

Njihove besede in njihova dejanja

ITALIJANSKI prenapeteži si vselej, kadar skušajo prikriti zločine, zagrešene v Jugoslaviji, prizadevajo prikazati svetovni javnosti, da so bili v obrambi tisočletne rimske (in s tem evropske!?) kulture, prisiljeni v Jugoslaviji uporabljati vsa sredstva v boju proti komunizmu. V tej vniemi gredo še dalj; radi bi dopovedali naprednemu svetu, da je način borbe v Jugoslaviji kot zaostali deželi ter-

jal taka sredstva, kot so bila: neusmiljeno požiganje, ropanje, streljanje, zapor, mučenje in interniranje velikih množic rodoljubov. V upanju, da so ljudje po svetu pozabili njihove zločine nad abesinskimi domačini, kakor tudi njihovo klavrno intervencionistično vlogo »pogrebcev« v španski državljanski vojni, in kasneje, za druge svetovne vojne v Franciji, Albaniji in Jugoslaviji, zdaj na vse grlo

»Uspela vojaška akcija na Kočevskem«, kakor pravi italijansko vojaško poročilo iz 1942. leta. Taki »akciji« pa pravimo po naše: odvoz naropanega in pokradenega blaga!

kriče, kako so napredni zahodni svet branili s svojimi telesi pred navalom barbarov z vzhoda. Zaslombe pri teh klavnih poizkusih, prikazati sebe kot branilca zahodne kulture, iščejo pri zahodnih zaveznikih, v isti sapi pa kažejo tudi pripravljenost, pobratiti se prav s tisto silo, ki je zlomila udarno moč njihovih čet pod Tulo in Moskvo in ki danes prav tako kot zahodni svet ogroža tudi Jugoslavijo, za sedaj le z incidenti na njenih vzhodnih mejah. Blagor tistemu, ki jim verjame! O italijanski verolomnosti so se nekajkrat že prepričali mnogi narodi in mnogi zavezniki v obeh svetovnih vojnah, najbolj pa Angleži in Američani.

Pismo, ki nam ga je Just Perat, bivši partizanski borec na Primorskem, poslal ob deseti obletnici klavrne kapitulacije Italije, govori o tem, kdo so ti isti Italijani, ki iščejo zaščite pri zahodnih zaveznikih, nekdanj pa so zahrbtno morili tudi njihove vojake, ki so bili prisiljeni spustiti se s padali za italijanskimi frontami. To pismo obenem izpodbija italijanske trditve, da so nečloveško ravnali le s komunisti. Takole opisuje tovariš Just Perat italijanska »junška dejanja«:

»Kodrič Avgust, kmet-zadružnik iz Branika na Vipavskem, je bil kot bivši italijanski državljani nasilno mobiliziran v italijansko vojsko in poslan v Grčijo. Če ne bi »zagoviti« italijanski vojski takrat preko pogažene Jugoslavije prišli na pomoč Nemci, bi bilo »slave« italijanskega orožja kaj kmalu konec. Kodrič je ostal v Grčiji tudi poslej in je živel v začetku leta 1943, torej nekaj mesecev pred italijansko kapitulacijo, v vasi Psari, nedaleč od zgodovinskega mesta Nemea na Peloponezu, kjer so imeli karabinjerji močno posadko. Poveljnik karabinjerjev je bil zloglasni poročnik Vittorio Vitozzi iz Groseta pri Rimu. Ta posadka je bila strah tamkajšnjega ubogega ljudstva, ki je podpiralo svoje gibanje. Karabinjerji so zapirali ljudi, jih mučili in jim kradli imovino. Naropano blago so potem (kakšna čast za vojake imperialne vojske!) prodajali na črni borzi v Atenah, glavnem mestu Grčije, ki je tedaj preživljalo črne dni okupacije in stradanju, večnem strahu in nenehnih umorih.

Nekega dne, bilo je pomladi 1943, so napravili ti karabinjerji pogrom v okoliških vaseh in so ob tej priložnosti zajeli tudi dva neoborožena civilista, v katerih so prepoznali pripadnike angleške vojske. Ta dva Angleža sta se skrivala pri grških kmetih, ker jima je bil onemogočen umik zaradi nemških in italijanskih kombiniranih operacij v Grčiji. Tenente Vitozzi je velel, naj ju privedejo predenj in ju je zaslišal, potem pa sklical na zbor vso posadko, na katerem je bilo soglasno sklenjeno, da bodo oba angleška vojaka ubili. Kmetje so kasneje povedali, da sta bila oficirja in da ni nič pomagalo, ko sta se sklicevala na določbe mednarodnega prava in protestirala proti kršitvi teh določb. Naslednji dan so ju v resnici ubili, in sicer 4 do 5 km izven vasi Psara. Na neoborožena Angleža je prvi streljal tenente Vitozzi. Isti dan je poročnik Vitozzi, za njim pa vsa posadka, pred očmi moža posilil ženo mladega grškega kmeta, ker le-ta ni ho-

tel izdati, kje kmetje skrivajo orožje in kje so partizanske enote.

Podobno je mučil in zatiral ljudi v Korintu karabinjer Giuseppe Locatelli iz Torina, ki se ga primorski Slovenci dobro spominjajo še od takrat, ko je služboval v Črničah na Vipavskem. Ta zločinec je prekašal vse svoje pajdaje po okrutnosti in neverjetno sadističnih zamislih. Vsak pošten človek se mora zgroziti spričo muk, ki jih je ta zver v človeški podobi pripravljala grškim rodoljubom. Svoje žrtve je rad mučil tako, da jih je prisilil bose hoditi po žerjavici. Na tak način je hotel zvabiti iz njih priznanje.»

August Kodrič h koncu pripominja še to, da so si slovenski fantje, ki so po kapitulaciji italijanske vojske prebegnili k partizanom v Grčiji, Črni gori in Dalmaciji, vselej prizadevali ublažiti muke in trpljenje grških rodoljubov.

»Že takrat,« pravi, »nas je z Grki družila skupna usoda, saj slovenski fantje v italijanski vojski nismo živeli bolje od sužnjev. Kri, ki so jo prelili grški rodoljubi in naši narodi, neštete nedolžne, zverinsko pomorjene žrtve, nas povezujejo v nerazdružno bratstvo, v obrambo proti slehernemu napadalcu. Zato toplo pozdravljam trojni balkanski sporazum, porok trdnega miru na Balkanu. Želim mu trajen obstoj, kajti ne želim, da bi se strahote, ki sem jih videl in doživel za minule vojne v Grčiji in drugod, ponovile.«

Hitlerjevo „Podjetje 25“

V ZAGREBU se v okviru novinarske organizacije intenzivno bavijo s problematiko druge svetovne vojne. V ta namen zasledujejo tudi dela, ki izidejo v tujini. Nekatera važnejša so prevedli (F. R. Stettinius: Roosevelt in Rusi; I. Mihovlovič: Tajni dokumenti o odnosih Vatikana in ustaške NDH; D. D. Eisenhower: Vojna za osvoboditev Evrope itd.). Med zadnjimi izdajami je knjiga Bogdana Krizmana: »Hitlerov ‚Pothvat 25‘ protiv Jugoslavije« (Zagreb 1953, str. 162), ki riše položaj Jugoslavije tik pred vojno in rezultate položaja v okviru fašistično-nacističnih ekspanzij.

Bogdan Krizman je to knjigo napisal predvsem na osnovi znanega nürnberškega procesa, ki je po vojni sodil nacistične prvake. Uporabljal pa je še »Dnevnik« italijanskega zunanjega ministra Ciana, njegove »Tajne arhive«, dnevnik nekdanjega nemškega poslanika Ulricha v. Hassela, »Tajna pisma« med Mussolinijem in Hitlerjem, Churchillove spomine o drugi svetovni vojni, spomine ameriškega zunanjega ministra Cordella Hulla in nekaj domače ter tuje literature o tej snovi.

Krizmanova knjiga obsega, če izvzamemo nekaj fragmentarnih dokumentov o NOB, v glavnem dve leti predvojne zgodovine Jugoslavije. Vse to je v bistvu prispevek diplomatski zgodovini, napisan v glavnem na osnovi nemških in italijanskih virov, ki so na Jugoslavijo gledali kot cilj svojih imperialističnih poženj.

Največja vrednost knjige so citati in povzetki po italijanskih in nemških dokumentih,

ki kažejo, kako so fašisti ocenjevali Jugoslavijo, kako so jo omreževali in skušali pridobiti za svojo politiko, kako se jim je kljub vsemu zdela nezanesljiv faktor in naposled, kako so udarili po njej in jo razkosali v skladu s svojimi apetiti. Pisec je svojo knjigo začel z nastopom vlade Dragiše Cvetkovića in naslednji čas dveh let razdelil na štiri poglavja.

V prvem poglavju »Burja na obzorju« je pokazal, kako se je tudi Cvetkovićeve vlada skušala vedno bolj naslanjati na fašistične sosedo, in to na bazi nevtralnosti. Ne glede na te namene so fašisti prav takrat v svoje načrte vključili tudi Balkan in Podonavje. Ko je Mussolini 1939 pisal Hitlerju poseben memorandum, se je v 7. točki dotaknil tudi Balkana: »Ne bomo se smeli zadovoljiti z izjavami nevtralnosti, temveč bomo okupirali

ta področja in jih izkoristili za nabavo potrebnih živil in industrijskih proizvodov za vojno« (str. 23—24). Hitler takrat na memorandum ni odgovoril, pač pa je Ribbentrop v dneh, ko je Nemčija bila tik pred napadom na Poljsko, rekel Cianu, ko sta se sestala v bližini Salzburga: »Rajh želi, da Italija izkoristi priliko poljske afere, da dokonča svoj spor z Jugoslavijo v Hrvaški in Dalmaciji« (str. 26). To misel je dan pozneje ponovil Hitler osebno, ko so ga obiskali v Berchtesgadnu, češ da naj Italija izkoristi prvo priliko, razkosa Jugoslavijo in okupira Hrvaško ter Dalmacijo (str. 29). Nemčija je takrat prepustila Jugoslavijo samo italijanski interesni sferi.

»Italijanska medigra l. 1940.« Ko so Nemci 1. septembra 1939 napadli Poljsko, so mislili, da bo Italija na njihovi strani stopila v vojno. Toda Italija še ni bila pripravljena, zato je ostala »nevojskujoča se sila«. Hitler je medtem do-

PRIZNANJE REVIJI „BOREC“

Uredniški odbor revije »Borec« je 13. julija letos prejel od Društva arhitektov Slovenije pismo z naslednjo vsebino:

»V okviru podeljevanja letnih nagrad in diplom Društva arhitektov Slovenije za najboljše opreme slovenskega tiska v letu 1952 podeljuje Društvo arhitektov Slovenije

uredniškemu odboru revije »Borec«

Diplomo

za uspešno oblikovanje revije »Borec«, ki je v skupini političnih revij dosegla I. mesto.«

Uredniški odbor revije »Borec« se ob tej priložnosti Društvu arhitektov Slovenije najpriščneje zahvaljuje za to priznanje in podeljeno diplomo.

Tudi eno izmed »junaštev« italijanske vojske v Sloveniji

segal uspehe, svojih kart pa Italiji ni odkrival tako, kakor je Mussolini želel. Iz užaljenega ponosa je Mussolini oktobra 1940 napadel Grčijo, kakor da je zmožen samostojne akcije tudi sam. S tem je dejansko zmešal štrene Hitlerju, ki je tedaj Balkan že podredil svojim načrtom proti SZ in na Balkanu ni želel nobenih zapletljiv. O tem govori posebno Hitlerjevo pismo Mussoliniju. V njem se je dotaknil tudi Jugoslavije, ki jo je želel pridobiti za sodelovanje z osjo, češ da bi brez jamstva za jugoslovanske strani ne bilo mogoče operirati na Balkanu. Mussolini je bil s svoje strani pripravljen jamčiti jugoslovanske meje in Jugoslaviji prepustiti Solun pod pogojem, da Jugoslavija pristopi k trojnemu paktu in demilitarizira jadransko obalo.

Zaradi italijanskih neuspehov v Grčiji je Jugoslavija v nemških jugovzhodnih načrtih stopila v ospredje. Od njene zadržanja do osi je zaviselo, ali bodo mogli Nemci izvesti vojaške načrte »Marita« — to je vojne načrte proti Grčiji. Jugoslavijo so hoteli na miren način pridobiti za naslonitev na os, v nasprotnem primeru pa so jo želeli prisiliti na to tudi z orožjem, kakor so povedali v pismu šefu madžarskega generalnega štaba gen. Werthu. Po nemškem mnenju je bil

čas za to zrel spomladi 1941. Madžarski so Nemci za pomoč obljubljali teritorialne koncesije v Jugoslaviji. Vprašanje »Marite« in vprašanje pritiska na Jugoslavijo je bilo v naslednjih mesecih eno najbolj aktualnih vprašanj za nemške diplomate. Pri Jugoslaviji je šlo v prvi vrsti za pristop k Trojnemu paktu, kar se je Nemcem konec koncev posrečilo.

V tretjem poglavju: »Krog okoli Jugoslavije se zapira«, je najprej orisan pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu in Hitlerjevo zadovoljstvo nad tem. Toda zadovoljstvo je bilo kratko, Jugoslavija je takoj nato odpadla in Hitler je zbesnel. Kajti Jugoslavija, ta nezanesljivi faktor, je s svojim pučem ogrožala izvedbo akcije proti Grčiji, še bolj pa kasnejšo akcijo »Barbarosso«,

kakor so s šifro označevali vojne operacije proti Sovjetski zvezi. Sledila je vrsta hitrih sklepov in akcij, v knjigi pa vrsta dokumentov, ki izpričujejo, kako zelo je Jugoslavija s svojim 27. marcem zmešala fašistične načrte. Temeljni načrt za vojne operacije proti Jugoslaviji je sestavil Hitler sam, v zvezi z njim pa je planirani napad na Sovjetsko zvezo prestavil za štiri tedne (str. 78—79). Hitlerju se je takoj priključil Mussolini in v pismu opozoril Hitlerja, da bo treba upoštevati ne samo madžarsko in bolgarsko sodelovanje, temveč računati tudi s seperatističnimi tendencami pri Hrvatih, ki da jih je predstavljal A. Pavelić. Tega je Mussolini poklical k sebi na sestanek, ki ga je opisal Filippo Anfuso. Na sestanku je Mussolini sprožil vprašanje Dalmacije, Pavelić pa italijansko-hrvatskega zedinjenja. S hrvatskimi »težnjami« kot sredstvom za razbijanje Jugoslavije je računal tudi nemški general Jodl, ko je 28. marca pisal svoje instrukcije za vskladenje nemško-italijanskih operacij (str. 94—95). Dne 30. marca je gen. Brauchitsch sestavil navodilo za koncentracijo čet za »Podjetje 25«. V posebnih prilogah je dodal ocenitev jugoslovanske vojske in pregled nemških sil. V 6. točki je orisal sodelovanje nenemških držav: Italije, Madžarske, Romunije, Bolgarije. V zvezi z različnimi operacijskimi načrti proti Jugoslaviji je Berlin pretresel tudi vprašanje propagande proti Jugoslaviji. Smernice zanje je izdelal general Keitel. Slonele

Nagradni literarni natečaj

Uredništvo revije »Borec« razpisuje literarni natečaj za krajša literarna dela ali odlomke, naslonjene na dogodke iz časov narodnoosvobodilne borbe. Tri najboljše dela v obsegu 4 do 6 tipkanih strani bodo poleg običajnega avtorskega honorarja nagrajena s 15.000, 10.000 in 5000 dinarji, uredništvo pa si pridržuje pravico, da lahko objavi tudi nenagrajene prispevke.

Komisijo, ki bo ocenjevala besedila, sestavljajo poleg pisatelja Cirila Kosmača še člani uredniškega odbora: Janez Vipotnik, Tone Fajfar in Stane Škrabar.

Rokopise pošljite najkasneje do 15. januarja 1954 na naslov: Uredništvo revije »Borec« (Literarni natečaj), Ljubljana, Erjavčeva 16, p. p. 195.

so na predpostavki, da je so-vražnik Nemčije izključno »srbska vlada« (str. 104–107). Pri vseh nesrbih, to je pri Hrvatih, Bosancih in Make-doncih, naj nemška vojska po-udarja, da ni prišla k njim kot sovražnik. Izjema so bili le Slovenci, ki jih je nemška propaganda zenačila s Srbi v skladu s Hitlerjevimi besedami, da Srbi in Slovenci niso bili nikoli prijateljsko naklonjeni Nemcem (str. 76).

V četrtem poglavju »Delitev plena« je pisec, potem ko je bežno orisal (str. 108) kratko vojno v aprilu 1941, objavil nekaj dokumentov, ki so bili rezultat bliskovite nemške akcije na Balkanu. V prvem takem dokumentu je prikazal Hitlerjeve smernice za razdelitev Jugoslavije, po katerih se je vrhovno poveljstvo tudi ravnalo (str. 117–120). Pri tej razdelitvi je Berlin ravnal čisto samovoljno, to je brez predhodnega sporazuma s Italijo. Čutil pa se je vendar prisiljenega, da je naknadno tudi z Italijo skušal interesne sfere urediti pogodbeno. O tem sta potem razpravljala

Ciano in Ribbentrop na Du-naju 21. in 22. aprila 1941. Kar se tiče Slovenije, pa je Ciano zapisal, da meje niso potegnili, kakor so pričakovali v Rimu, temveč mnogo juž-neje. Mnogo laže sta se spo-razumela o usodi ostalih po-krajin, kjer so Nemci raje po-pustili željam Italije, zlasti v pogledu Kosova, Črne gore in Makedonije, medtem ko so za Hrvatsko predvidevali še nove sporazume, oziroma naj bi se Hrvatska in Italija sami spo-razumeli. Sporni problem je med njima bil zlasti Dalma-cija (str. 120–125).

Peto poglavje »Solun in knez Pavle« je glede na snov prejšnjih poglavij bolj do-datek.

Krizmanova knjiga »Hitler-jevo »Podjetje 25« proti Jugo-slaviji« predstavlja dragocen prispevek k zgodovini pred-vojne Jugoslavije. V njej ni veliko čisto avtorjevih ocen. Avtor pusti dokumentom, da oni sami spregovore neposred-no in sami pokažejo dejstva, kakor so jih spočeli in uresni-čili njihovi primarni akterji.

France Škerl

„Rabski zbornik“

Tik pred rabsko komemora-cijo, sredi preteklega meseca, je v založbi Glavnega odbora ZB izšla okusno opremljena dokumentarna knjiga z naslo-vom »Rabski zbornik«. To je poleg »Lesene žlice« Juša Ko-zaka, ki je sicer izrazito lepo-slovno delo, edina knjiga iz življenja slovenskih internirancev v Italiji. Že zato bi bilo prav, da uvrste, če že ne vsak Slovenec, pa vsaj vsi tisti, ki so doživljali strahote in bedo italijanskih taborišč, to knjigo v svojo knjižnico. Vsebina, okrog 170 na belem papirju tiskanih in z mnogimi doku-mentarnimi slikami opremlje-nih strani, gre tudi v prilog hvali, ki smo jo izrekli na za-četku. Poleg močnega lepo-slovnega dela s pesmimi glas-nika trpljenja v italijanskih taboriščih Iga Grudna in s prozo Manice Komanove ima »Rabski zbornik« vrsto doku-mentarnih sestavkov izpod pe-

reza bivših rabskih interni-rancev: Frančka Drenovca, Bogomila Gerlanca in Fran-ceta Potočnika. Pretresljivi in italijansko tisočletno kul-turo obtožujoči so podatki o tisočih smrtnih primerih, bo-leznih in pomanjkanju, ki so ga trpeli naši ljudje na Rabu in v drugih italijanskih tabo-riščih. Vse to je zbral in na-pisal Silverij Pakiž. Franček Drenovec in France Potočnik pa obravnavata rabsko politi-čno in vojaško organizacijo pod vodstvom OF, ki se je kljub znanemu italijanskemu divjanju nemoteno razvijala in naposled ob kapitulaciji Italije razorožila ne le sovražno posadko v taborišču, am-pak tudi v mestu Rabu in na bližnjem otoku Cresu. To je bila edinstvena akcija v zgo-dovini slovenskih interniran-cev, da so namreč od lakote izčrpani jetniki zgrabili za orožje, razorožili okrog 4000

spočitih in izvežbanih voja-kov in ustanovili svojo parti-zansko brigado. N. Ž.

„Vojkov vod“

V počastitev desete oblet-nice ustanovitve primorskih brigad je izšla v Kopru v za-ložbi tednika »Slovenski Ja-dran« knjiga spominov na na-rodnega heroja Janka Prem-rla-Vojka, pod naslovom »Vojkov vod«. Knjigo je na-pisal Vojkov vojni tovariš in prijatelj Ivan Renko. Knjiga obsega 112 strani in ima de-set ilustracij.

„Primorske brigade“

Pripravljalni odbor za pro-slavo desetletnice ustanovitve primorskih brigad je izdal knjigo »Primorske brigade«. V tej knjigi, ki ima 96 strani z 90 ilustracijami oziroma do-kumentarnimi fotografijami posameznih partizanskih enot, so objavljene borbe nasled-njih brigad, ki so spadale pod IX. korpus: XVII. SNOUB Si-mona Gregorčiča, III. SNOUB Ivana Gradnika, VII. SNOUB Franceta Prešerna, XVIII. SNOUB Bazoviška, XIX. SNOUB Srečka Kosovela, XVI. SNOUB Janka Premrla-Vojka, Artilerijske enote in artilerij-ska brigada IX. korpusa, II. brigada VDV, Tržaška brigada in Prekomorske brigade.

NAŠIM NAROČNIKOM

Kadar prejmete našo revijo, dragi naročniki, ali kdaj pomislite, če ste do nje že poravnali svojo obveznost? Namreč, če ste že plačali le-tošnjo celoletno naročnino? Povejmo: mnogi so to že sto-riki, mnogi pa so med zaostan-karji. Še več! Mnogi dolgujejo naročnino tudi za lansko leto. Zato naprošamo vse naše na-ročnike, da čimprej poravnajo naročnino, najkasneje pa do 31. decembra letos. Zlasti opo-zarjamo na plačilo tudi vse šole, domove, sindikalne po-družnice, gostinske obrate, fri-zerske salone itd. Naročniki, ne pozabite na obveznost, ki jo imate do revije!

Odmevi z velikega praznovanja

NISO pretirane besede, ki jih je ob Dnevu obo-rožene vstaje sloven-skega naroda zapisal I. Bratko, da pomeni namreč praznovanje 22. julija za nas Slovence to, kar za Francoze proslavljanje obletnice Velike revolucije. V tistem p-svetilu za naš veliki praznik je Ivan Bratko opisal svoje občutke, ko je bil med Fran-cozi ob praznovanju njihovega praznika in je dejal, da se je tedaj normalno življenje v francoski prestolnici malone zaustavilo; ljudje so se vese-lili po cestah, se med seboj pozdravljali, čeprav se niso poznali in nikogar ni bilo treba posebej opomniti, naj preneha z delom in se praž-nje obleče. Tam je praznova-nje spomina na revolucijo že spontano prešlo v zavest lju-di. In če se vprašamo mi, ob našem prazniku, ki smo ga proslavljali sicer v manjšem obsegu kot Parižani, oziroma Francozi svoj narodni praz-nik, kakšna so bila naša ob-čutja, moramo odgovoriti, da se je tudi pri nas, čeprav le-ta revolucije niso še tolikanj odmaknjena, spomin na slavn-a leta narodnoosvobodilne vojne globoko vsidral ne le v srcih in duševnosti bivših borcev, temveč tudi v zavesti najmlajšega pokolenja.

Povsod po Sloveniji so bile na predvečer praznika in na Dan vstaje številne slovesno-sti s prihodom partizanskih patrolj in slavnostnimi mitin-gi, ki so izzveneli v veličast-ne manifestacije na čast tra-dicijam narodnoosvobodilne vojne in narodnim vodite-ljem, ki so med vojno v bor-bi varno krmarili usodo na-šega naroda in ki nas tudi

zdaj, v izgradnji socializma, zanesljivo vodijo k blagosta-nju in v srečnejšo bodočnost. Še najmanj bi mogli soditi obseg slovesnosti in mero na-vdušenja ob našem velikem prazniku po Ljubljani, na-šem glavnem mestu, kajti le-ta je bila na ta dan malone prazna. Zakaj? Že od ranega jutra so namreč družine in posamezniki hiteli v okoliške kraje, znane iz borb in slo-veče po svoji upornosti, ne-kateri v Iški Vintgar, parti-zansko Rašico ali na Dobeno, drugi spet na obisk k svojim prijateljem in znancem izza vojnih časov pod Šmarno go-ro, v Taborsko jamo, na Pol-ževo in drugam. In prav je bilo tako! Koliko zares svetlih spominov na velike dni iz narodnoosvobodilne vojne so obudili, koliko besed je bilo spregovorjenih v spomin na padle svojce in prijatelje! Na Sv. Urhu je bila zglasna be-logardistična mučilnica vno-vič priča, da naši ljudje nik-dar ne bodo mogli pozabiti zločinov, ki so jih nad naši-mi zavednimi ljudmi zagre-šili okupatorjevi hlapci. In ta-ko je bilo povsod po naši svobodni domovini: solze ga-notja in globoke boleti, ki jih rode spomini, so se me-šale med zdrav, poln smeh, ki se sprosti ob vsakterem partizanskem srečanju. Tudi Mariborčani so 22. julija po-hiteli v okolico, v zelene po-horske gozdove, kjer je pred dobrimi desetimi leti doživel svoj junaški konec hrabri Po-horski bataljon in kjer še zdaj skromni grobovi padlih borcev pričajo o slavi štajer-skih partizanov. — V Novem mestu so bile slovesnosti na Dan vstaje združene z odkrit-

jem veličastnega spomenika talcem. Teh svečanosti se je na trgu, ki nosi ime po po-kojnem tovarišu Kidriču, ude-ležilo nad 8000 Novomešča-nov in ljudi iz bližnje okolice, med njimi nekaj nad 360 ude-ležencev narodnoosvobodilne borbe. Brez števila je bilo proslav, odkritij spomenikov in plošč, svečanih akademij in prireditev na Štajerskem, Primorskem, Notranjskem in na Gorenjskem. Naj našteje-mo le nekaj večjih in po-membnejših: v Savinjski do-lini, tej zibelki štajerskega partizanstva, je po svečanem razpoloženju prednjačil Pre-bold, kjer so odkrili veliča-sten spomenik 174 padlim borcem in žrtvam fašizma. V Celju so pričetek dvaindvaj-setojuljskih proslav naznanili športniki z veliko povorko po vsem mestu. V povorki je so-delovalo nad 2000 članov fiz-ikulturnih društev, katerim so se navdušeno pridružili tudi mnogi delavci, mladina in drugi meščani. Na skrajnem zahodnem delu naše domovi-ne, na meji proti Trstu, so praznovali Dan vstaje s slo-vesnostjo v Socerbu, katere so se udeležili mnogi bivši partizani slovenske in itali-janske narodnosti. Občinski odbor ZB iz Notranjih goric-

POPRAVEK

V letošnji 8. številki naše revije sta se vrinili dve bistveni pomoti. Tako mora biti na str. 228 pod sliko zgoraj levo naslednji podpis: »Od desne proti levi: Albert Jakopič, prvi komandant, in Ivan Turšič-Iztok, prvi komisar Gregorčičeve brigade. Zadnji je Peter Stante-Skala, pomočnik komandanta IX. korpusa v letu 1944.«

Na strani 239, kjer so fotografije narodnih herojev, pa mora biti pod prvo sliko na levi strani zgoraj nasled-nji podpis: »Stane Zagar (19. II. 1896, Zaga — Bovec), pod tretjo sliko v istem stolpcu pa naslednji podpis: »Darko Marušič-Blaž (6. XII. 1919, starši iz Opatjega sela)«.

Plešivice je na Dan vstaje odkril pred tamošnjim združnim domom lep spomenik žrtvam fašizma, nakar se je v popoldanskih urah staro in mlado od blizu in daleč zbralo na partizanskem taborjenju, ki je bilo eno od najbolj uspešnih spominskih prireditev v zadnjih letih. — V Frankolovem pri Celju so 22. julij, Dan vstaje, počastili na posebno slovesen način. V ta lepi štajerski kraj so se v sredo dopoldan od vseh strani, od Konjic, Zreč, Vitanja, Lindeka, Male gore in od drugod, zgrnile številne partizanske patrulje, ki so skupaj z domačini ob 14 pesmih in mnogih recitacijah počastili spomin na slavno herojsko epopejo XIV. divizije, ki je s

slavo ovenčala tudi kraje v okolici Frankolovega.

In tako bi ne bilo naštevaju vseh slovesnosti na Dan vstaje zlepa ne konca ne kraja. Svečano razpoloženje kmetijskih ljudi, delavcev, meščanov, mladine, da, prav vseh slovenskih ljudi, je vnovič dokazalo, da je praznovanje Dneva vstaje na Slovenskem pognalo globoke korenine in da bodo tradicije narodnoosvobodilne vojne z vsakim letom, bolj ko se odmika slavna doba naše ljudske revolucije in narodnoosvobodilne borbe, čedalje bolj spoštovane in cenjene. Dan vstaje je v resnici naš največji, vsenarodni slovenski praznik; 22. julij je praznik partizanske zvestobe.

14 okrajev letovalo okoli 2300 otrok. Taborjenja so se pričela konec junija in so trajala do konec avgusta. Vsaka izmena otrok je taborila štirinajst dni. Vendar pa so mnogi otroci na lastno željo ostali na taborjenju tudi po ves mesec, pri čemer so upoštevali socialni in zdravstveni položaj vsakega posameznika.

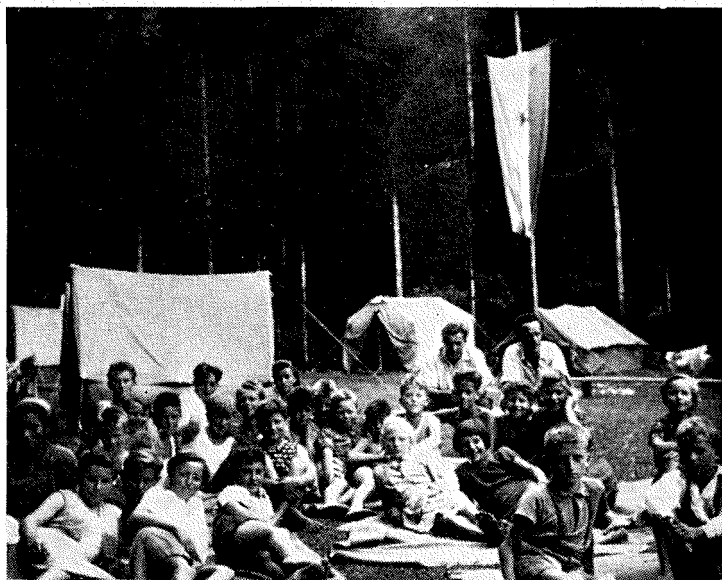
Z letošnjim taborjenjem, ki je bilo organizirano prvič, je bilo poleg osnovnega efekta: skrb za te otroke, ki naj se izraža na več načinov, doseženih še nekaj drugih efektov, ki zgovorno pričajo, da smo za otroke padlih borcev vendarle pričeli skrbeti tako, kakor je treba in kakor le-ti otroci tudi zaslužijo. Številni zdravniški pregledi na teh taborjenjih (rentgeniziranje, sistematični pregledi) so pokazali to, na kar je GO ZB že ves čas opozarjal. Namreč, da je zdravstveno in večkrat tudi socialno stanje partizanskih otrok kot najosnovnejše v kolektivni skrbi zanje, precej zanemarljivo in — kakor je bilo čutiti iz razgovorov z otroki — da tudi učiteljstvo povsod ne posveča dovolj pozornosti posebnim prijemom, ki jih terjajo

Prva taborjenja otrok padlih borcev

Vse, kar so letos organizacije ZB storile za otroke padlih borcev in žrtev fašizma, je nedvomno toliko pomena, da mimo tega, zlasti v primeri s preteklimi leti, sploh ne moremo iti. Ne samo to, da so organizacije ZB pričele bedeti nad vsakim takim otrokom (razumljivo: nekje več, drugje manj!), temveč se zanimajo tudi za njegovo zdravstveno stanje, predvsem pa za njegovo bodočnost, torej za izučitev bodočega poklica. S tem v zvezi so tudi na pobudo Centralnega odbora ZB razpisali štipendije za šolanje teh otrok. Dtok prošenj za štipendije, ki je bil zelo velik, pa je pokazal, da ti otroci zaupajo organizaciji ZB tudi v tem pogledu; povedano drugače: zaupajo organizaciji ZB, kateri so postavili temelje tudi starši teh padlih borcev in žrtev fašizma.

Ena izmed večjih »akcij« v skrbi za otroke padlih borcev pa je bilo tudi taborjenje (letovanje) otrok padlih borcev, za kar je dal pobudo Glavni odbor ZB v Sloveniji. Le-ta je oskrbel največ finančnih sredstev za taborjenje otrok; manjše vsote so prispevali tudi okrajni odbori ZB, izkazali pa so se tudi okrajni Sveti za socialno skrbstvo, ki so na

svoje stroške poslali na morje in na druga splošna letovanja nekaj sto otrok, med katerimi je bila tudi partizanska deca (največ iz mestnih središč). V letošnjih taborih otrok padlih borcev in žrtev fašizma je iz

Skupina otrok padlih borcev iz Celja-okolice, ki je taborila nad Bočno (pod Menino planino). Zadaaj na levi je narodni heroj Stanko Semič - Daki, ki je obiskal te otroke

Člani pionirske organizacije na Kočevskem, pozimi 1944/45

vzgoja teh otrok. Z drugo besedo: kar smo ugotovili z zdravniškimi pregledi in s pedagoškimi metodami na taborjenjih (vsaka izmena je imela svojega pedagoškega vodjo), ne smemo v bodoče zanemariti v šoli (internatih), v družini (ali pri skrbnikih) in v skupnosti.

In kakšno je bilo življenje v letošnjih taborih partizanskih otrok? Res, največ bi o vsem tem lahko govorili otroci sami. No, saj o vsem tem resnično tudi govorje še sedaj, čeprav je že preteklo precej časa, odkar so se poslovili. Še več! Še danes prihajajo pisma, v katerih ti otroci naprošajo posamezne odgovornejše članke ZB, da naj ne bi pozabili nanje, če bodo prihodnje leto spet taki tabori. Z eno besedo: vsem otrokom so ostali ti tabori v neizbrisnem spominu. Takole so, na primer, napisali otroci, ki so bili na taborjenju v Dol. Toplicah: »...Nikoli ne bomo pozabili teh dni, saj jih pozabiti ni mogoče. Nikoli pa ne bomo pozabili tudi tistih, ki so nam omogočili te lepe počitnice. Obiskali smo grobove padlih borcev in se poklonili njih spominu; Vam pa se iskreno zahvaljujemo. Vemo, kaj je naša naloga. Pogumno bomo nadaljevali pot naših očetov — izpolnili bomo tisto, za kar so oni dali najdragocenejše, kar so imeli — svoje življenje...« Da, to je eno izmed številnih pism, ki jih je prejel GO ZB. Eno! Kajti tudi vsa druga izražajo isto misel, isto željo src par-

tizanskih otrok — ne bodo krenili s poti, po kateri so hodili njihovi starši...

Zivljenje v taborih je bilo vzorno, hrana dobra, zdravega razvedrila, združenega s poučnim, pa dovolj. »Vsega je bilo dovolj — le časa premalo,« so rekli mnogokje ti otroci v razgovoru s člani ZB, ki so jih obiskali. No, vse to je lahko verjeti tem otrokom. In kako so se zgrnili okrog tistih, ki so jih obiskali! A ne samo obisk zaradi obiska! Ne! Pripovedovali so jim zanimivosti iz NOB, o nemških in italijanskih zločinih itd. Otroci pa so prisluhali — nobena beseda jim ni ušla... In izleti? Izleti v partizanske kraje! Vsepovsod so jih napravili in marsikaj novega so videli, spoznali. Taborni ognji! Da, ob takih so se pred nedavnimi leti, v tistih hudih časih, zbirali tudi njihovi starši, ki so kasneje padli v borbi. Na bližnje skupne ali samotne partizanske grobove ti otroci niso pozabili, ne! Vodstvo taborov pa jim je pripravilo marsikaj veselo presenečenje: obiskali so jih potujoči kinematografi. Joj, koliko veselja ob gledanju, recimo filma »Kekec«! Za marsikoga je bilo to popolnoma novo. In še in še bi lahko naštevali podrobnosti o igrah, sprehodih, petju, razgovorih!

Iz dnevnikov, ki so jih vodila vodstva taborov, je med drugim tudi razbrati, da so otroci s težkim srcem odhajali domov. Kot rečeno, nekateri so ostali v taboru še eno izmeno. Bilo pa je tudi nekaj

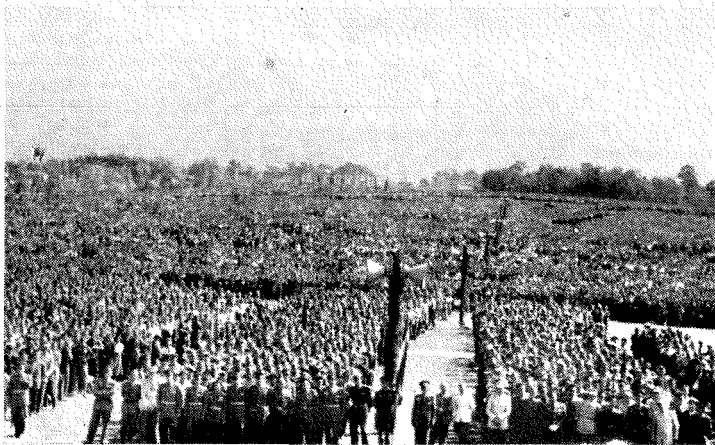
kričeih primerov bede; takim otrokom sta Rdeči križ in GO ZB priskočila na pomoč.

Na splošno lahko rečemo, da je bilo letošnje taborjenje otrok padlih borcev in žrtev fašizma, dobro organizirano (in spet: neke bolj, drugod manj, pač, kakor so se okrajni odbori ZB prizadevali). Izkušnje pa, ki so jih nedvomno pridobili, bodo v prihodnjem letu pomagale taka taborjenja še izboljšati. Otrokom so taborjenja ostala v najglobljem spominu. Otroci so povsod obljubili, da bodo še bolj poprijeli v šoli ali kjer koli delajo. Hočejo postati prosvetljeni, močni in vredni državljani naše socialistične skupnosti, taki, da jim bo naša skupnost kasneje, ko bodo odrasli, lahko popolnoma zaupala. Naj navedemo še odlomek iz pisma, poslanega GO ZB (pisali so otroci iz tabora v Dol. Toplicah): »...15 dni smo preživeli v lepem partizanskem kraju. ...Vse, kar smo tu pridobili, hočemo prenesti domov med pionirje in cicibane... Mnogo lepega smo slišali od naših tovarišev in njihovih nasvetov ne bomo pozabili... Težka naloga nas čaka, toda obljublamo, da ji bomo kos. Pred leti so se tu ustanovile slovenske brigade... Ponosni smo na to, da smo prav mi tisti, ki smo v tem znamenitem partizanskem kraju. Nekaj znamenitih partizanskih krajev smo si tudi ogledali... Kot sinovi borcev hočemo postati dobri, pošteni, delovni ljudje...«

Začetek je dober

Nekako tako bi lahko rekel vsakdo, ki si je v »Idrijskem tednu« ogledal na razstavnem prostoru v Idriji tudi oddelek razstave iz NOB. In teh, ki so si ogledali to razstavo, ni bilo tako malo. S to razstavo, ki je bila zaključena z odkritjem spomenika v spomin na 437 žrtev iz Idrije, pa je organizacija ZB v Idriji prispevala tudi k mogočnim pripravam za veličastno proslavo na Okroglici.

Res, razstava je bila, čeprav skromna, za začetek dobra. Razstavo so razdelili na 11 delov, in sicer: doba okupacije, organizatorji upora, organizatorji upora v Idriji, razpad Italije, organizacija in borba, borba in aktivisti, tiskarna Slovenija, bolnišnica Franja, bolnišnica Pavla in osvoboditev. Prikazali so okoli 80 fotografij, okoli 20 dokumentov (originalnih ali fotokopij), nekaj orožja in precej

Pred tribuno razvrščene brigade na proslavi na Okroglici

ilegalnih brošur, časopisov, letakov itd.

Marsikateremu obiskovalcu te razstave (škoda, da organizatorji niso pripravili za obiskovalce knjigo, v katero bi zapisovali svoje pripombe, dajali nasvete ali dopolnjevali podpise k posameznim slikam!) se je morda zdelo, da je ta razstava ves prikaz osvobodilne borbe v Idriji. Zakaj? Ker je bilo to nekako tako tudi prikazano! Tembolj so se lahko obiskovalci čudili, da na razstavi ni bilo vsega, kar in o čemer drugače govore domačini o NOB v Idriji in njeni bližnji okolici. Če torej zatrjujemo, da je bil začetek dober, pa moramo hkrati reči tudi to, da je bil preveč skromen, ali povedano drugače: nekoliko pomanjkljiv. Kajti resnično ni bilo prikazano največ! Tega sicer ne smemo jemati najstrože, še manj pa napišemo to zato, da bi morda grajali organizatorje razstave. Ne! Besede naj bodo napisane, da bodo kje drugje, če bodo poskušali z neko razstavo prikazati njihov prispevek v narodnoosvobodilni borbi, nekoliko bolj dosledni. Kajti eno drži: vsak začetek je težak, še težji pa zato, če prireditelje prehití čas, kakor je bilo menda tudi v Idriji. Razen teh nekaj pomanjkljivosti, h katerim moramo napisati tudi to, da bi bilo potrebno čimbolj dokumentirati vse razstavljene

slike (česar na idrijski razstavi ni bilo, saj so bile nekatere slike celo brez ustrežajočih podpisov, nekatere pa so imele celo napačne dokumentacije!), pa je nedvomno razstava dosegla svoj namen. Zlasti so se obiskovalci zanimali za številne originalne dokumente, med katerimi hranijo tudi pismo okrožnega odbora OF za Idrijsko od 7. avgusta 1944, s katerim sporočajo družini Mihevc v Idriji, da je 20. ju-

nija 1944 v borbi na Jelovici padel njihov član družine Jože Mihevc-Rudar. Prav tako je bil deležen splošne pozornosti dokument Dnevno povelje IX. korpusa od 7. februarja 1944, v katerem sporočajo, da je oddelek XXXI. divizije pod vodstvom Evgena Matejka-Pemka vdrl v rudnik v Idriji ter ga v globini 380 m miniral. Podobnih dokumentov je seveda še več.

Nehote pa človeka zanima, kaj in kako bodo ukrenili s tem razstavljenim gradivom iz NOB, s tem »dobrim začetkom«, kakor smo omenili. Kam bodo to spravili, oz. kam so to že shranili? Res ne bi bilo prav, če bi vse to, kakor pravimo, »odnesli na podstrešje«. Tembolj zato, ker so uvideli, da je bil začetek dober, toda težak. Edino prav pa bi bilo, če bi iz tega »začetka« zrastlo »nadaljevanje« in bi nekje našli primeren prostor za neko stalno razstavo. In ljudje, ki bi to razstavo obiskovali, bi vselej lahko dopolnjevali, tako z dobrimi nasveti, pripombami ali s prinesenim materialom. Mladina, zlasti iz šol, pa bi lahko najhitreje spoznala, kakšen delež je Idrija prispevala v narodnoosvobodilni borbi.

Manevri Jugoslovanske ljudske armade

Na ozemlju zagrebške vojaške oblasti so začeli 18. septembra veliki manevri enot Jugoslovanske ljudske armade pod vodstvom generalnega polkovnika Koste Nagyja. Manevri so imeli predvsem namen, da se preveri napredovanje bojne pripravljenosti Armade, ki zavisí od izurjenosti vojaškega in starešinskega aktivnega in rezervnega kadra pri vodstvu enot, opremljenih s sodobnimi vojaškimi pripomočki. Značaj teh manevrov je bil izključno poučno-izgojni. Kajti naši narodi niso nikoli ogrožali svobode in neodvisnosti nikogar in tudi niso nikomur grozili z orožjem. Na teh manevrih je bilo videti tudi velikanske napore naših narodov, da bi izgradili svojo močno vojaško industrijo. Na

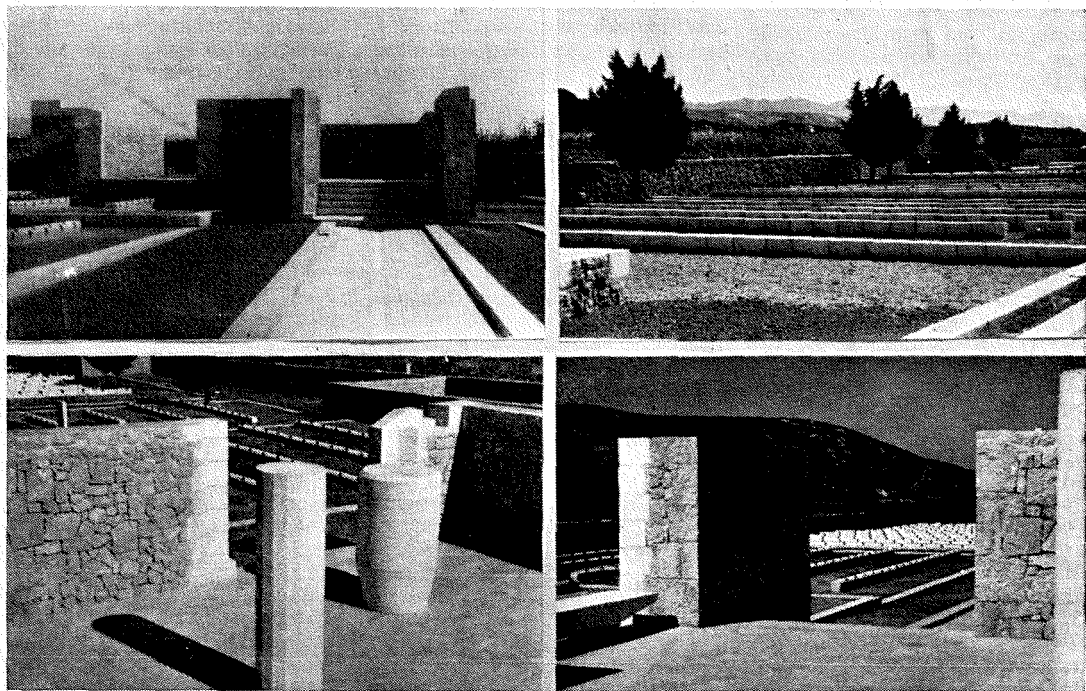
letošnjih manevrih, za katere lahko rečemo, da so bili največji, kar jih je imela doslej JLA, je sodelovalo večje število rezervnih oficirjev in vojakov, ki so si med pripravami silno prizadevali, da bi se kar najbolj seznanili z novo tehniko in sodobno oborožitvijo. Letošnje manevre je opazovalo poleg precejšnjega števila naših visokih državnih, političnih in vojaških voditeljev, tudi več vojaških delegacij iz drugih držav (med njimi: angleška, ameriška, francoska, grška in turška). Posebno pozornost je vzbudil tudi obisk namestnika vrhovnega poveljnika oboroženih sil Atlantskega pakta, feldmaršala Montgomeryja. Zadnjim »borbam« in paradi je prisostvoval tudi maršal Tito.

Odmevi z rabskih svečanosti

Besede generalnega sekretarja Centralnega odbora Zveze borcev, Velimira Stojiniča, na rabski spominski komemoraciji, češ da si Italijani niso izbrali pravega časa za svoje diplomatske spletke in za avanturistične provokacije na mejah proti Jugoslaviji, so potrdile samo to, kar mislijo in hočejo naši narodi. Najprej Okroglica, potem pa še rabska svečanost, dvoje slovesnosti, ki jih narekuje čas s svojo neizprosno logiko, ne pa morda naročena improvizacija sodobne politike po rimskem vzoru, sta torej udarili svoj zgodovinski pečat na naše pravične zahteve po zemlji in ljudeh, ki so po zaslugi politikov za zeleno mizo še ostali pod mačehovsko Italijo. Okroglica je bila zgodovinski dogodek, ki je postavil na laž italijanske slavošpeve njihovemu orožju, saj se je le-tam obujal spomin na slavne dni partizanskih zmag na Primorskem, ki pa za

Italijo niso bili prav nič slavni. Rabska svečanost, posvečena spominu 5000 žrtev italijanskega uničevalnega sadizma na tem otoku, pa je spet dokaz, kako malo pravice imajo Italijani poudarjati svoje tisočletno »kulturno poslanstvo« in svojo tako imenovano plemenitost. Množično grobišče v Kamporskem zalivu je nema priča te »kulturne« rimske misije. Prav tako obtožujejo Italijane, ki so prišli k nam delit, kakor so sami radi poudarjali, rimsko pravico, dokumenti, spomini in podatki, ki so jih pripravljene vsakomur dajati očividci in nepristranski opazovalci fašističnih hudodelstev v rabskem taborišču. Tako je na primer prior Badovin iz Eufemijinega samostana na Rabu dal izjavo, da so italijanski mučitelji pospešili smrt mnogih rabskih internirancev s krajo paketov, ki so jih le-tam na Rab pošiljali svojci. To je bil dvojen

zločin, ker so si ljudje na Slovenskem dobrote iz paketov od ust pritrgali, interniranci pa so umirali po zaslugi svojih tatinskih mučiteljev, potem ko so bili nekaj mesecev prisiljeni živeti od 8 dkg kruha in hrane na dan. Po besedah tega duhovnika so Italijani že na Reki pridržali in pokradli okrog 70.000 slovenskih paketov, namenjenih za rabske internirance. Najmočnejša in najbolj neizprosna obtožba rimskih »strategov«, ki hočejo nadaljevati iredentistično politiko »slavnih« prednikov, kot sta bila avanturistični »osvajalec« D'Anunzio in Mussolini, pa je bilo ihtenje mater, bratov, mož in hčera, ki so se prišli na urejeno kamporsko grobišče po desetih letih poklonit spominu svojih dragih. Preživeli so prižigali luči ob grobovih umrlih svojcev in zaviti v globoko žalost obujali spomine na njihove poslednje ure. Preproste ženice v črnem so klečale na mrzlih cementnih tleh pred napisi svojih dragih in presunljivo jokale.

Preurejeno grobišče na Rabu. V prvi vrsti: vhod v glavno grobišče in del grobišča. Spodaj: ena od treh žar, kamor so ljudje stresli prst iz domačih krajev, in pogled na glavno grobišče

Nihče jih ni mogel odtrgati od grobov; tudi tisti, njim najbližji, ki so jih hoteli tolažiti, so se potlej prepustili črni žalosti. Neki filmski delavec, ki je hotel posneti nekaj takih ganljivih prizorov, je moral opustiti svojo namero, ker so se mu po licih potočile solze in je dejal: »Moral bi se navaditi mirno gledati te stvari, saj sodijo v moj poklic. Toda tu se mi roke tresejo in ne morem se umiriti.« Vmes med rabskimi grobovi so tudi taki, ki nimajo napisov, ne imen. Kdo bo objokoval te brezimne mučnike, kdo bo njim na poslednji hram nasul cvetja? Za te žrtve namreč ni bilo moč ugotoviti imen, ker so pogrebem — bivšim internirancem ušla iz spomina, Italijani pa so v naprej izkopane jame metali skupaj kar po več od lakote onemoglih ljudi.

Na prekrasnem parniku »Aleksa Santič« se je vozilo mnogo v črno oblečenih žena in mater rabskih žrtev in preživelih otrok, ki so se pozneje proslavili v bojih proti svojim mučiteljem, italijanskim fašistom, kot partizani Rabske brigade na Mašunu, na Dolenskem in drugje po vsej naši domovini. Ena od teh je opisala smrt svoje hčere takole: »Revica se je v nenehnem boju z dežjem in mrazom in z najhujšim sovražnikom vsakega pregnanca, z domotožjem, tako izčrpala, da je bila januarja 1943 le še senca nekdanjega cvetočega dekleta. Nekega dne, ko je z Velebita padala burja v sunkovitih valovih, je od onemoglosti padla v nezavest in so prišli ponjo. Branila sem jo, kakor brani zver svoje mladiče, toda zaman. Odnegli so jo in še danes sem prepričana, da so jo na pol živo zagrebli.«

Bridka solza je zdrsnila po licu te junaške matere, ki so jo potniki v udobnem salonu »Alekse Santiča« poslušali z nemo grozo. Toda čas je neizprosno zdravnik. Pet minut zatem je pogovor že tekel veselo in sproščeno, kakor da bi nikdar ne bilo smrti in nikoli rabskih strahot. Taki so naši ljudje!

V žaro pred vhodom v

kamporsko taborišče so bivši interniranci in borci polagali vsak po prgišče slovenske zemlje in prenekateremu se je orosilo oko. Zlasti pa so ganili stih ob vhodu in na velikem obelisku ter spomeniku, klesanem iz žive rabske skale. Enega je nekoč zapisal hrvatski pesnik Goran Kovačič in enega prezgodaj umrli slovenski pesnik Igo

Gruden, sam rabski interniranec. Takole se glasi:

Ko pal je mrak na domovino,
po vseh vaseh so jih lovili
in sem gonili
kot živino,
ker so svoj rodni dom ljubili,
umirat so na Rab prišli...

Naj bo večni spomin na
rabske mučnike, žrtve italijanskega fašizma! N. Ž.

Ob velikovškem zločinu

Bilo je 10. septembra letos. V vsej državi smo bili še pod močnim in nepozabnim vtisom proslave desetletnice primorskih brigad na Okroglici. Maršal Tito je odločno povedal, kako mislimo pri nas zaradi italijanskega rožljanja na meji in kako je s tržaškim vprašanjem. Tedaj pa nas je presenetila vest, da so nacistični banditi razstrelili z dinamitom mogočen spomenik na skupnem grobišču osemdesetih padlih jugoslovanskih in koroških partizanov na šentrupertschem pokopališču pri Velikovcu. Sprva so naši ljudje presenečeni obstali. Samo eno vprašanje: je to sploh mogoče? Toda resnica je bila. In mi smo jo sprejeli z ogorčenjem. Upajmo, da so bili istega mnenja tudi ostali napredni, demokratični ljudje, predvsem v Avstriji, kjer se je zgodil ta zločin, in tudi v drugih deželah. Toda zločin je bil storjen!

Številna so bila protestna zborovanja proti takim nacističnim načinom in zločinom. Proteste so prirejali po naših krajih člani ZB. Protestna pisma, ki so jih pisali naši ljudje, so bila polna ogorčenja nad takim vandalizmom koroških nacističnih šovinistov. To skrunjenje spomenika predstavlja najogabnejši zločin proti načelom človečnosti, hkrati pa prikazuje gonjo šovinističnih zagrizencev proti slovenski manjšini na Koroškem, proti Jugoslaviji. Ne dvomno so hoteli skrunilci tega spomenika s svojim »junaštvom« tudi zastrašiti slovensko ljudstvo na Koroškem, hkrati pa blatiti tradicijo

protinacistične borbe na Koroškem in Jugoslaviji. In končno, vsi ti pobudniki tega zločina skušajo s tem zastrupljati ter preprečiti zблиžanje med slovenskim in avstrijskim ljudstvom na Koroškem ter onemogočiti razvoj dobrih sosedskih odnosov med dvema prijateljskima državama, med republiko Avstrijo in FLRJ.

Zločin v Velikovcu je storjen: spomenika ni več. Od vsega je ostal samo kameniti podstavek. Vsa slovenska javnost pa, ki z največjim gnušom obsoja barbarsko razrušitev spomenika, opozarja na povezanost okrepljene protislovenske gonje v Avstriji z najnovejšimi dogodki na jugoslovansko-italijanski meji. Kajti očitno je, da so italijanska oborožena izzivanja ohrabrila nacistične elemente na Koroškem. Jugoslovanska javnost pa je tudi prepričana, da je v Avstriji dovolj demokratiških sil, ki bodo preprečile take ali podobne nemiroljubne in šovinistične namene, ki so naperjeni predvsem proti dobrim sosedskim odnosom med Avstrijo in Jugoslavijo, in ki imajo vse pogoje, da se še bolj razširijo in utrde.

Iz „Naše kronike“

Svetovna federacija bivših borcev je letos organizirala letovanje otrok padlih borcev. Okoli sto takih otrok je letovalo v mestu Imperia v Italiji, blizu francoske Riviere. Iz Jugoslavije so bili na letovanju: Peter Mraković iz Beograda, Milan Bogunović iz Zagreba in Stanko Dronjak iz Drvara.

Nove hlače

IME Doberlet je bilo v Črmošnjicah znano. »Kdo naj napelje telefon?« — »Doberlet!« — »Kdo naj skonstruira radioparat? Kdo naj napolni baterije?« — »Doberlet!« — In zgodilo se je nemogoče: Doberlet je Črmošnjice razsvetlil z električno. To ni majhna stvar, če pomislimo, da je bilo treba električno ustvariti iz nič. »Bodi luč,« je rekel Doberlet in bila je luč. In tedaj je sklenil sam Adamič pripraviti na prostem, zvečer ob električni razsvetljavi, z godbo na piha-la velik koncert globoke glasbe. Rekel je in pripravil koncert. In so se zbrali na črmošnjiškem trgu člani misij, štaba in stoteri partizani. Globoke glasbe ni mogoče kar tako igrati na pamet in Adamič je pripravil note in pulte. In ko je zvečer zagorela električna luč, lepo napeljana nad koncertnim prostorom, smo poslušali globoko glasbo z doživetjem in občudovanjem. Člani misij so se čudili, kako je mogoče kaj takega sredi gozdov. Toda sredi slovesnega »andante maestoso« so luči ugasnile. Adamič ni vedel, da se bližajo letala, pa je zaklel na ves glas: »Kurčlus. Prekleti Doberlet!« — Ni kazalo drugega, kot da so nadaljevali koncert s partizanskimi pesmimi, ki so jih znali na pamet...

Tako, dragi tovariši, zdaj vidite, kako pomemben je bil Doberlet, čeprav nisem navedel vseh njegovih dejanj. Še eno — naj mi Doberlet ne zameri — moram omeniti.

Zgodilo se je, da smo že skoraj vsi člani Glavnega štaba in zaščitne brigade dobili, čeprav postopoma in po kosih, nove zavezniške uniforme. Tu-

di Doberletu se je posrečilo dobiti novo bluzo, nikakor pa ne novih hlač. Ponovno je prikorakal h Golobu, Pantiču in Polhu ter jim kazal svoje starodavne hlače. Resno je enkrat eden, drugič drugi, tretjič tretji opazoval njegove hlače. Golob jih je pretipal in menil: »Verjetno bodo držale še kak mesec, verjetno boš kdaj tudi ti dobil nove hlače. Toda zdaj smo sklenili pošiljati novo obleko brigadam.«

Pantič je kratko malo vzkliknil: »Dragi Doberlet, če hočeš, ti dam za liter vina, če ga moreš kje kupiti, toda hlači ti sedaj ne dam, pa mir besedi!«

Povhu se je Doberlet zasmilil in ga je skušal potolažiti: »Dragi Doberlet, jaz bi bil vesel, če bi imel take hlače kot ti. Pri vseh partizanih ne dobiš hlač, ki bi tako izvrstno služile za kamuflažo kot tvoje. Če se ti bodo bližali Nemci, ti ni treba drugega, kot da se postaviš nepremično na vse štiri, z zadnjo platjo proti njim. Tudi če bi te opazovali z najboljšim daljnogledom firme Zeis, bodo mislili, da gre za dvokraki drevesni štor, ki je poln zelenega mahu in svetlosinjih lišajev. Dal bi svoje hlače za tvoje, če bi moje dimenzije od pasu navzdol odgovarjale tvojim. Bodi srečen, da imaš take hlače!«

Doberlet je nekaj dni otožno gledal, kako so hodili partizani v novih uniformah po črmošnjiških cestah. Kako naj bi se sprehodil tudi sam, da ne bi vzbujal vsesplošne pozornosti? Vsesplošne pozornosti?! »Ha, prav v vsesplošni pozornosti bo moja rešitev,« je vzkliknil Doberlet.

In ko so bile črmošnjiške ceste polne partizanov, partizank in članov misij, jo je

Doberlet primahal na cesto v novi bluzi in v samih spodnjih hlačah. Ponosno je stopal po cesti nekaj časa navzgor, nekaj časa navzdol. Nastalo je nepopisno začudenje, strmenje, potem pa so se smejale vse Črmošnjice, kot da bi sam Charly Chaplin prišel vanje. Toda Doberlet je bil potem klican h komandirju na zagovor. Nič ni bilo lažjega kot tak zagovor! Doberlet je komandirju, z deloma otožnim, deloma ogorčenim izrazom na obrazu in s prstom pokazal na svoje bujno pisane hlače, ne da bi pri tem spregovoril. Se tisti dan je dobil nove hlače.

Bogomir Majajna

Žico napeljujemo

V prostorno kmečko vežo so vstopili trije partizani. Nasproti jim je prišla stara, že močno naglušna mati.

»No, kaj bi...?« je kratko nagovorila prišlece.

»Žico napeljujemo,« je dejal prvi.

»Kaj si dejal?« je bila radovedna mati.

»Da žico napeljujemo,« je ponovil in se glasno zasmejal.

»Kaj je dejal?« je vprašala drugega, ki je s smehom na ustih stal poleg.

»Dejal je, da žico napeljujemo!« je precej glasno povedal drugi.

»Še vedno nisem razumela,« je dejala mati in se pomaknila bliže.

»Žico napeljujemo!« je tretji zatulil materi na uho.

»A tako!« je dejala. »Žico napeljujete, mhm, za telefon, ali ne?«

»Ne,« so povedali vsi hkrati, »lačni smo, pa bi radi kaj jedli. Včasih smo rekli 'žicamo', zdaj pa pravimo raje: 'žico napeljujemo...'«

Velik ocvirk

V eni izmed hajk leta 1943 se je Gubčeva brigada namestila sredi gozda med vasmii Veliki Lipovec in Gornje Strazhe. Po vseh vaseh so bili Italijani in domobranci. Vse izvire in vodnjake so zastražili. Prava sreča je bila, če so naši kuharji našli vsaj umazano mlakužo. Tako so nekoč, pozno ponoči, odkrili mlako in iz nje kar s kotli zajeli vodo. Skuhali so polento, ki nam je dišala, da nikoli tako. Ko smo potem v temi brskali z žlicami po porcijah, sem zadel na nekaj trdega. »Oho,« sem se začudil, »pa se menda niso kuharji zmotili in nam začeli beliti z ocvirki?«

»Kaj, ocvirk si našel?« so me škodoželjno obstopili tovariši. »Se zahtevali bodo, naj z njimi delim,« sem posumil in brž zbasal mastni zalogaj v usta. Žvečil sem in žvečil, ocvirk pa se kar ni hotel raztopiti. Čedalje večji je postajal in grenak kot pelin. Brž sem skočil k ognju in izpljunil: ob nogah sem razločil pravo, pravcato krastačo, ki jo je sploščilo kuhanje, moji zobje pa so jo sesekljali v dunajskemu zrezku podobno meso. Tovariši niso mogli do sape od prešernega smeha, zajedljivii šaljivci pa so na račun čudnega ocvirka zložili pesem o žabji polenti, ki se je končala takole: »Dobra žaba in polenta, to je živež moj, rega-rega-kvak-kvak-kvak.«

Ironija

Preditalijanskim fašističnim sodiščem je zavaljeni fašistični sodnik prebral obsodbo nad Slovencem: »V imenu kralja in cesarja ste obsojeni na deset let ječe.«

Obtoženec pa je smeje vprašal: »Hm, ali mislite ostati pri nas še toliko časa...?«

Pohvala

Partizan Andrej je ujel dva Italijana. Zato ga je komandir vpričo vse čete pohvalil. Toda čudno. Andrej se je nakremžil in držal kislo, ko da ga pohvala sploh ne zanima.

»Zakaj se pa držiš tako kislo, Andrej? Saj si bil vendar pohvaljen?« ga je pobaral tovariš.

»Kaj to!« je Andrej zamahnil z roko. »Ujeti dva Italijana — to ni nič posebnega. Pohvalo bi moral dobiti za to, ker me ni zadela kap, ko sem ju gnal proti taborišču. Tako je smrdelo za njima, da sem komaj vzdržal. In zaradi tega bi mi sodila pohvala...!«

Žeja

Na maršu partizanskega bataljona skozi vas se skrivaj oddalji tovariš Jovo v neko hišo. V kuhinji pozdravi staro partizansko mater in ji reče: »Mamica, žejen sem. Ali imate kaj za piti?«

Mati se obrne, zajame s korcem iz škafe vode in mu jo ponudi.

Jovo pa nato: »Ja, mamica, saj nisem umazan, sem samo žejen...«

Mi gremo naprej

Tovarišica Vera ima vajo z recitatorskim zborom. To je prva vaja take vrste v tem delu Štajerske. Tovariši vse premalo stopnjujejo glas. Najtežje mesto v tej župančičevi pesmi je: »Mi gremo naprej!« Ponavljati morajo to mesto in vedno glasneje odmeva po okolici: »Mi gremo naprej!«

Prekine jih trkanje na vrata. Skozi vrata pomoli glavo sosedu in zaprosi tovarišico Vero: »Saj boš poskrbela, kajne, tovarišica, da bodo vrnili piskre, če greste res naprej...«

Sovraštvo

Med okupacijo so med ostalimi osumljenci OF aretirali tudi cigana, ki so mu rekli Cigo. Ker se Nemcem ni posrečilo, da bi mu dokazali krivdo, je bil Cigo po nekaj dnevih izpuščen. Poln maščevalnosti in iz mladih dnivajen host, se odloči, da gre k partizanom. In kaj? Pri prvi hajki se mora pokazati vojaka (kar pa nikoli ni bil). Nevar-

nost je vse večja — Cigo se mora braniti. Dvigne puško nad glavo, se skloni k tlom in strelja. Ko ga tovariš kasneje vpraša, zakaj skriva glavo pri streljanju, ko vendar ne more videti kam in koga strelja, mu Cigo odgovori: »Veš, tako jih sovražim, da jih še videti nočem.«

Kri

Italijanska patrolja — dva veterana in en novinec — se je v mraku previdno prestopala skozi kraški gozdček.

Vpraša Pepino, novinec, ves drhteč, kamerada veterana:

»Caro mio, povej mi vendar, kako diši kri?«

Kamerad, veteran, tudi drhteč, skomigne z ramenii. »Non so.«

Vpraša Pepino drugega kamerada. Nič odgovora. Nekaj časa se molče previdno prestopajo dalje. Tedaj pravi veterano:

»Dio mio, mislim, da kri sploh ne diši. Kri smrdi.«

Spet nekaj časa vsi trije molče previdno stopajo dalje.

Nenadoma vzklikne Pepino, novinec: »Dio, mio! Mislim, da smo že vsi trije ranjeni!«

Otroška

Jesen 1941. Zaradi megle se Ljubljancii zaletavajo drug v drugega. Kdor le more, se stlači v tramvaj. Oblasten in črnogled fašistični oficir se s komolci pririje v voz in se ustavi ob slovenski materi, ki z otrokom sedi ob oknu. Otrok napeto gleda v črno prikazen, jo premeri od nog do glave in vpraša mater:

»Mama, ali bo naš očka tudi tega fašista zadavil?«

Mater oblije pot od preseenečenja in strahu. Z izbuljenimi očmi pogleda okrog sebe in udari otroka po roki: »Ali boš tiho, otrok neumni! Kdo te je tega naučil?«

Otrok pa v jok in skozi solze na ves glas: »Saj je rekel očka, da bo vse fašiste zadavil!«

Tramvaj se ustavi, mati z otrokom pa kot kavra skozi meglo za prvi vogal.

Čoln za reševanje letalcev

KAKOR se izpopolnjujejo borbena sredstva, tako tudi v vojnih industrijah odkrivajo vedno nove pripomočke za varnost in reševanje podmorniških posadk, letalcev itd. Oklep za pešake je na primer zaščitno sredstvo, ki se ga že na veliko poslužujejo zavezniški vojaki v Koreji. Pred kratkim pa so strokovnjaki iz angleške vojne industrije izumili novo vrsto rešilnega čolna, ki je do zdaj najpopolnejša pomorska reševalna priprava. Sprejme lahko deset ljudi in ima motor, jadra, radio in radarske naprave. Goriva ima ta najnovejši tip reševalnega čolna za 2000 km poti. Vrh tega se ponesrečenim letalcem v tem čolnu ni bati, da bi zašli v sovražnikove vode, ker imajo pri roki številne pripomočke za orientacijo. Čoln je tako grajen, da ga lahko brez kakršnih koli težav pripno na spodnji del letalskega trupa, pri čemer daje oblika čolna zelo majhen zračni odpor. Snov, iz katere je čoln, je podobna čebelinemu satju, je razmeroma lahka in odporna proti vremenskim in drugim spremembam.

Ko reševalno letalo sprejme znak za pomoč, je v največ tridesetih minutah na mestu nesreče. Pilot se spusti na 114 metrov, odpne rešilni čoln in ga s štirimi padali spusti na morsko gladino. Medtem ko se padala razvijajo, se same od sebe odpro steklenice z ogljikovim dvokisom, ki napihnejo prednji in zadnji del čolna. Kakor hitro se čoln dotakne morske površine, začne delovati posebne podvodne priprave, ki zavro delovanje morskih tokov in vetra. Čoln

obstane na mestu, da se ponesrečeni letalci zlahka popno nanj, in sicer skozi vrata, ki se odpro na zunanji steni čolna. Dno teh čolnov je gladko. Voda, ki jo zajamejo, pa se odteka skozi posebne, v ta namen pripravljene cevi. V opremo čolna spadajo poleg zaščitnih oblek še z zrakom

napolnjene blazine, spalne vreče, zdravila in zavoji za prvo pomoč. Platneni zakloni ščitijo posadko pred vsiljivimi valovi. Poskrbljeno pa je tudi za zabavo in udobje, kajti v čolnu najdete lahko poleg šibic, cigaret in vreč za ogrevanje še priprave za ribolov z najpopolnejšimi navodili za uporabo. (Spričo take dovršenosti človeka mika, da bi se nalašč ponesrečil.)

Vsestranska uporabnost helikopterjev

Helikopterji so se uveljavili ne le v civilnem letalstvu, kjer jih uporabljajo za reševalno službo, za upravljanje prometa na ulicah večjih mest in v poslovne namene, ampak tudi v mornarici in vojnem letalstvu sploh. V Koreji, ki je precej gorata in razčlenjena, so helikopterji pregnali poslednje pomisleke vojnih strokovnjakov. Izkazalo se je, da helikopter lahko pristaja na vseh za druga letala nedostopnih mestih, prav tako pa se more z lahkoto dvigniti z razmeroma majhnega prostora. Znanstveniki, ki delajo na vojnem področju, so mnenja, da bodo imeli helikopterji v bodočih vojnah odločilno vlogo v borbi proti podmornicam. Opremljeni z orožjem proti podmornicam se bodo lahko dvigali tudi z majhnih ladij in v vsakršnih vremenskih prilikah.

Helikopterjem se obeta lepa bodočnost tudi v službi miru in napredka. To so vsestransko uporabna letala za potniški in tovarni promet na krajših razdaljah, prav tako pa se jih s pridom poslužujejo v kmetijstvu za uničevanje mrčesa in drugih poljskih

škodljivcev. — Želja večine ljudi pa je nedvomno ta, da naj helikopterji koristijo človeštvu za miroljubne namene.

Model najnovejšega angleškega 50-tonskega tanka »Centurion III.«

Rakete in fotokamera

Fotografski posnetki so mnogo pripomogli, da se je konstrukcija raket izboljšala. Z raketami človek čedalje bolj prodira v vesoljstvo, hkrati pa na žalost postajajo čedalje nevarnejše orožje, ki bi v primeru nove vojne pustošilo med sovražniki. Predstavniki preizkuševalne postaje za težko pomorsko orožje ameriške mornarice je na sestanku društva ameriških fotografov v New Yorku rekel, da so dobili znanstveniki za raziskave posebne filmske kamere, ki spremljajo polet raket. S prostim očesom namreč rakete ni moč spremljati, ker prehitro leti.

S fotokamero spremljajo vzlet, polet in zaključni del poti raket in vse, kar se z njimi dogaja v zraku. Filmska kamera za spremljanje raket, ki jo je konstruiral ravnatelj zvezdarne na Mount Palomaru dr. Bowen, dela na filmski trak posnetke 10×2 cm. Nekatero teh kamer so nepremične, postavljene v baterijo, tako da druga za drugo snemajo polet rakete, hkrati pa beležijo čas in druge važne podatke. Posnetki so pomembni tudi zato, ker pokažejo, kako raketa reagira na zmanjšanje lastne teže; gorivo v raketi namreč med poletom zgori in raketa je čedalje lažja. Posnetki tudi pokažejo, kakšne naj bodo nove lastnosti raket, da bi dosegle čim večjo vi-

šino. Zelo važno je tudi, da posnetki pokažejo, kaj se dogaja v motorjih rakete med poletom.

Konstruktorji upajo, da bodo rakete nekega dne odprle človeku meje vesoljstva in mu omogočile, da ga bo natančneje proučil in raziskal. Po tej poti naj bi se znanost sčasoma dokopala do svojega velikega cilja — do potovanja na druga nebesna telesa.

Kolesa brez notranjih gum

Znana tovarna »Dunlop« je nedavno tega preizkusila avtomobilska kolesa brez notranjih gum. Pokazalo se je, da bodo takšna kolesa napravila pravi preobrat ne le med avtomobilisti-športniki, temveč tudi v vojni tehniki, saj lahko avtomobili z novimi gumami vozijo čez 7 mm debele žeblice, ne da bi iz njih ušel zrak. Značilno za nove gume je, da njihov nazobljeni rob s kovinskim delom kolesa tvori hermetično zaprt spoj. Notranja površina kolesa je prevlečena z neko novo impregnirano snovjo, ki sama od sebe polni luknje, ki jih prebijejo žeblici. Edina nevšečnost pri novih gumastih kolesih je, da so za 20% dražja od običajnih gum.

Letala, ki vidijo sovražnika v temi

Radarsko oko sicer ni tako nepoznano, da bi morali o njem na široko pisati, vendar pa je vsekakor pomembna novost novo radarsko oko, s pomočjo katerega lahko pilot odredi točno mesto in oddaljenost sovražnega letala. Novi radarski napravi so dali ime »ecko« in ta letalcu omogoči, da se more v zadnjih sekundah pred napadom, ki so za življenje letalca najnevarnejše, poslužiti njenih velikih prednosti. Z radarskim očesom namreč pilot lahko hitro oceni oddaljenost sovražnika

in z naglimi okreti in približevanjem dovede v središče svojih merilnih naprav cilj, to je sovražno letalo. Aparat za ocenjevanje oddaljenosti sovražnika, ki je vgrajen v kljunu lovskega letala, tipa po nebu toliko časa, dokler se poseben kazalec ne zaustavi na zaželenem cilju. Ako se pilot ne odloči za napad, lahko napravo izključi, ta pa tudi potem ne preneha oddajati merilni napravi točne podatke o oddaljenosti sovražnika. Pilot potemtakem nima drugega dela, kakor da se mirno osre-

Tank »Centurion«, ki velja za najboljši tank in ima poseben top

dotoči k napadu, in to z dokaj večjimi izgledi na uspeh, kakor pa jih je imel kdaj koli.

Nova energija?

Skupina znanstvenikov iz Francije, Velike Britanije, Izraela, Mehike, Peruja, Egipta, Indije, Avstralije in ZDA je nedavno razpravljala o načrtih za izkoriščanje električne energije vetra in sonca. Znanstvenikom, članom posvetovalnega odbora UNESCO za vprašanja znanstvenih raziskav nerodovitnih krajev, so pomagali še drugi strokovnjaki, ki proučujejo pota in način, kako bi take kraje spremenili v rodovitne. Predsednik Sveta angleškega ministrstva za prehrano med vojno lord Woolton je rekel, da je zdaj glavno vprašanje, kako bi povečali obdelovalno površino. Za to vprašanje se zanimajo kemiki in strojni inženirji.

Predsednik svetovne konference za električno energijo sir Harold Harkley je govoril o možnosti, da bi zgradili velike mline na veter, ki bi proizvajali električno energijo. Sončno energijo ponekod že uporabljajo za segrevanje vode. To je najpreprostejši način izkoriščanja sončne energije.

Spominski dnevi v septembru

LETO 1941

3. Osem borcev Kamniškega bataljona je zažgalo v Duplici žago; tega dne so Nemci ustrelili v Domžalah 10 talcev.

Patrulja Pohorske čete se je spopadla z zasedo gestapovcev in žandarjev.

4. V Lescach so Nemci ustrelili 5 in v Koroški Beli 5 talcev.

11. Na prvem kulturnem plenumu v prostorih Slovenske Matice v Ljubljani, pod vodstvom Prežihovega Voranca, so sklenili, da v znak demonstracije proti okupatorju ne bodo izdajali nobene revije.

16. V Ribičičevem stanovanju v Ljubljani se je sestel 3. plenum OF. Po Kidričevem referatu se je Vrhovni plenum OF konstituiral v Slovenski Narodno Osvobodilni Odbor.

17. Borci Pohorske čete so zažgali nemško postojanko na Klopnem vrhu.

18. Italijani so hajkali partizansko četo na Mokrcu. Po hajki se je četa zbrala v novem taborišču v Zali pod Osredkom.

19.—20. Potem ko so začeli Nemci z napadom na Rašiško četo, so izselili prebivalstvo Rašice v St. Vid, vas pa zažgali. To je prva slovenska vas, ki so jo zažgali okupatorji.

20. Predstavniki KPS Boris Kidrič in predstavnik IOOF sta na področju Podlipoglava za uspešne akcije izročila vodstvu Kamniškega bataljona zastavo.

21. V Moravških hribih na Sv. Mohorju sta dva policijska bataljona napadla Moravško četo.

24. Belokranjski partizani so napadli italijansko stražo pri semškem predoru.

26. Pod Titovim vodstvom je bilo v Stolicah v Srbiji posvetovanje vojnih delegatov iz vseh krajev Jugoslavije. Slovenijo sta zastopala Miha Marinko in Franc Leskošek-Luka.

27.—28. Nemci so napadli Rašiško četo.

Konec septembra je prišla v šolski logor v Zali bežigradska Sušteršičeva skupina iz Ljubljane.

Na sestanku v Račni pri Grosupljem so predstavniki Glavnega poveljstva in OF pozvali prebivalstvo in frontovce, da se vključijo v partizanske enote ter preprečijo izselitev Slovencev v Posavju. Kmalu po sestanku je bil formiran Okrožni odbor OF.

LETO 1942

1. V dnevnem povelju je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet določilo čas po ofenzivi za priprave na nove borbe in objavilo, da Italijani niso uspeli uničiti slovenske partizanske vojske, ampak je le-ta izšla iz ofenzive prečiščena in okrepjena.

2. Na osnovi odredbe št. 10 od 26. avgusta 1942 je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ustanovilo brigado Matije Gubca; proslava ustanovitve je bila 4. septembra pri Trebelnem.

3.—4. Borci Loškega odreda so v Starem trgu napadli italijansko posadko in belo gardo.

4. 1. bataljon Krimskega odreda je napadel Italijane pri Padežu in Pokojišču.

5. Po pohodu Savinjskega in Pohorskega odreda preko Koroške na Stajersko so se borci obeh odredov sestali v Zg. Savinjski dolini z borci 1. Stajerskega bataljona.

Partizani so vdrl v Smartno ob Dreti.

6. V območju Vipavske doline so primorski partizani napadli zasedo skvadrstičnega bataljona »Nizza«; do spopada z italijansko zasedo je prišlo naslednjega dne tudi pri Ložah.

7. Na poti od Smrekovca proti St. Vidu (Slovenj Gradec) so borci »Kranjčevega« in Stajerskega bataljona napadli Nemci.

8.—11. Nemška ofenziva proti partizanskim enotam na Jelovici. V tej borbi je padel tudi komandant I. grupe odredov Jože Gregorčič, narodni heroj.

11. Po prihodu II. grupe odredov na Stajersko, je štab poslal na Kozjansko komandanta bataljona Rista Mazovca z dvema četama.

13. Pri Nomnju so minerji Gorenjskega odreda minirali progo in zrušili v Savo tovorni vlak.

Iz borcev I. stajerskega in »Kranjčevega« bataljona je bil sestavljen Pohorski bataljon.

13.—14. V veliki nemški ofenzivi proti enotam I. grupe odredov na Gorenjskem so Nemci hudo prizadeli bataljon Kokrškega odreda v Udenborštu.

16. Glavno poveljstvo je izdalo naredbi o formiranju Gubčeve in Cankarjeve brigade, o formiranju Vzhodno- in Zahodnodolenjskega odreda in imenovalo štabe Tomšičeve, Gubčeve in Cankarjeve brigade.

16.—17. 565 notranjskih partizanov je v vaseh Dobec, Bezuljak, Begunje, Topol in Selšek napadlo belogardiste. To noč je Loški odred napadel belogardiste v Kozarščah.

17. Borci Gorjanskega bataljona in hrvatske Zumberaške čete so se pod Gorjanci spopadli z belogardisti.

18. Tomšičeva brigada in okrog 1000 partizanov je razoroževalo prebivalstvo Suhe krajine, ki ga je okupator oborožil za borbo proti partizanom. Borbe so bile le v Kompoljah in Hinjah, kjer je padel Stefan.

19. V dopisu Ivi Loli Ribarju sta javila Boris Kidrič in Ivan Maček, da se v Sloveniji formirajo 4 udarne brigade, ki prehajajo v protiofenzivo proti okupatorju in beli gardi.

20. Z narodnim herojem Bračičem na čelu je odšel na Primorsko Loški odred, ki se je tam preimenoval v Soški odred.

21. Na področju Sv. Mohorja pri Moravčah je četa Kamniškega bataljona ves popoldan odbijala nemške napade in se ponoči prebila.

Mladinska četa Kordunaške brigade je napadla vlak cistern med Semičem in Rožnim dolom, razrušila progo in uničila 3 lokomotive.

Borci Kraške čete so napadli italijansko stražo ob progi pri Repentaboru.

22. Borba Kordunaške udarne brigade pod Tančo goro v Beli krajini; ubitih je bilo nad 100 italijanskih vojakov, uničenih 7 kamionov in ujetih 17 vojakov. Brigada je uničila rudnik Kanižarico.

23. V Zagradu pri St. Petru je padel narodni heroj Paderski Vinko-Batreja.

24. Borci Dolomitskega odreda so dvakrat napadli belo gardo, ki se je utaborila v gozdiču pri vodovodu na ljubljanskem polju.

Okrog 200 partizanov se je na prostoru Vitovlje na Primorskem spopadla s 60 bersaljeri.

25. Borci Krimskega odreda so v Iški napadli kolono Italijanov in belogardistov.

26. Smrtno se je ponesrečil komandant Dolomitskega odreda Jože Ježevnik.

Septembra se je narodnoosvobodilno gibanje razširilo tudi v Beneško Slovenijo in na Koroško.

Jože Gregorčič

Ivan Maček-Matija

LETO 1943

1.—3. Na odseku Rob—Krvava peč so se enote XIV. divizije borile z Italijani.

7.—8. Gubčeva brigada je zavzela italijansko postojanko na postaji Mirna peč.

8.—10. Enote XIV. divizije so napadle plavogardistično postojanko Grčarice, 7 km zahodno od Kočevja; po tridnevni ogorčenih bojih jo je Serčerjeva brigada zavzela, ujela 142 plavogardistov in zaplenila vse orožje.

8. Objavljena je bila kapitulacija Italije.

9. CK KPS je določil okrožnim in rajonskim komitejem kot najvažnejšo nalogo vzpostaviti vsepovsod oblast OF, mobilizirati vse moške, razorožiti Italijane, organizirati narodno stražo, zajeti organizatorje bele in plave garde, mobilizirati narod za borbo proti Nemcem, ki bodo skušali zasesti ostali del Slovenije, ter rušiti komunikacije. Akt je podpisal Ivan Maček-Matija, narodni heroj.

Cankarjeva brigada je v Trebnjem, Stični in Višnji gori razorožila Italijane in belo gardo.

Borci VDO v Beli krajini so razorožili italijanski polk divizije »Lombardia« in polovili skoraj vse belogardiste iz Semiča, Metlike, Dragutaša in Črnomlja.

9.—12. Borci obeh primorskih odredov in kurjskih postaj so razorožili Italijane od Pivke do Tolminskega.

10. Cankarjeva se je pri Mlačevem spopadla z belo gardo in naslednji dan napadla belogardiste v gradu Boštanj pri Grosupljem.

Rajonski in terenski odbori OF na Kočevskem so poslali IOOF tale pozdrav: »Osvobojeno mesto Kočevje, stoletja zasužnjeno, pozdravlja ob prevzemu oblasti IOOF kot predstavnika slovenskega naroda, ki nas bo popeljal k zedinjenju in v svobodo.«

Enote III. alpske cone so prodrle v predmestja Gorice.

11. Glavno poveljstvo in IOOF sta izdala razglas o splošni mobilizaciji vseh za orožje sposobnih Slovencev od 17. do 45. leta. IOOF je izdal tudi razglas o razpisu volitev v zbor odposlancev slovenskega naroda.

Na zbornem mestu na Kureščku so se novinci iz Ljubljane spopadli s plavogardisti. Po spopadu je narodni heroj Janko Rudolf ustanovil Ljubljansko brigado.

Cankarjeva in Serčerjeva brigada sta razoroževali Italijane v Kočevski Reki, Gotni vasi in Straži.

12. IOOF je s proglasom objavil, da sta OF in Narodnoosvobodilna vojska prevzeli na osvobojenem ozemlju vso oblast.

13. Enote 15. divizije so zavzele belogardistično trdnjavo Boštanj.

Serčerjeva motorizirana brigada je s sodelovanjem Gradnikove likvidirala belogardistične postojanke Bloke, Pudob in Novo vas.

Glavni štab je ustanovil na osvobojenem ozemlju zaledno vojaško oblast, in to: komande področij, komande mest, partizanske straže in narodno zaščito. Ustanovljene so bile komande Belokranjskega, Novomeškega, Ribniškega, Velikolaškega, Grosupeljsko-stiškega in Cerkniškega področja.

14. Pred odhodom na Primorsko je Gradnikova zavzela belogardistične postojanke Begunje, Dobec in Bezuljak.

Glavni štab NOV in POS je v dnevnem povelju pohvalil enote, ki so razorožile italijanske divizije, ter pozdravil vse, ki so se vključili v enote NOV in POS.

Iz novoustanovljenih brigad (Levstikove, 9. in Ljubljanske) je Glavni štab ustanovil 18. divizijo (komandant Rade Pehaček, komisar Janez Hribar).

Na bazi 20 je zasedal 6. plenum OF (ali 21. 9.).

15. IOOF je izdal odlok o postavitvi Upravne komisije za osvobojeno ozemlje.

Enote 14. divizije so na odseku Skofljica—Turjak likvidirale, razgale in ujele okrog 250 belo- in plavogardistov in likvidirale belogardistične postojanke v Zapotoku, Kureščku in Osojniku.

Vrhovni plenum OF je izdal proglas o priključitvi Slovenskega Primorja k svobodni in zedinjeni Sloveniji v svobodni in demokratični Jugoslaviji. Ističasno je izšla odločba o organizaciji uprave v Slov.

Primorju, katero je poveril Narodnoosvobodilnemu svetu za Slovensko Primorje.

17. IOOF kot edini predstavnik ljudske oblasti slovenskega naroda je ponovno proglasil pogodno amnestijo za vse pripadnike belogardističnih in plavogardističnih formacij, ki bi se sami javili civilnim ali vojaškim oblastem.

Na Mašunu na Snežniku je bila ustanovljena brigada »Snežnik«. Poleg nje so bile septembra ustanovljene še Loška (kasneje imenovana Bračičeva), Železničarska, Belokranjska in Rabška brigada.

18. Glavni štab je formiral Operativni štab za zahodno Slovenijo, da razširi v zahodnih predelih Slovenije vojaške operacije, poveča intenzivnost borbe in ustvari soglasje med gorenjskimi, primorskimi in dolomitskimi silami.

Po enem tednu krvavih in ogorčenih spopadov je Prešernova brigada zavzela belogardistično trdnjavo Turjak in ujela okrog 700 belogardistov.

20. Primorski partizani so v naskoku zavzeli Idrijo.

20.—22. Potem ko so 20. septembra razbili nemško kolono v bližini Mirna, so primorski partizani 22. septembra v naskoku zavzeli letališče ter uničili več letal.

20.—25. Borci Tomšičeve in Loške brigade so stalno napadali progo Rakek—Postojna in uničili tri transporte.

21. V dnevnem povelju je Glavni štab izrekel Prešernovi brigadi zahvalo in priznanje, ker je po žilavi borbi uničila Turjak, postojanko domačih izdajalcev.

22. Nemška ofenziva proti partizanskim enotam na Primorskem, znana v nemških poročilih kot »Wolkenbruch I«. Boji na Pivki, Krasu in na goriški fronti.

Patrolja minerskega voda »Grintavec« je napadla Nemce pri Sv. Ani pod Ljubeljem ter osvobodila 20 zavezniških vojakov-ujetnikov.

23. Operativni štab za zahodno Slovenijo je izdal odredbo, da se iz čet, bataljonov in odredov na področju Gorice, Vipave, Brd, Krasa in Idrije formira 6 primorskih brigad, in to:

Goriška, Gregorčičeva, Kosovelova, Janka Premrla-Vojka, Soška in Tržaška.

Partizanske enote pod vodstvom Martina Greifa in Draga Flisa so se borile na goriški fronti.

25. Obrambni boji Gradnikove brigade z nemškimi kolonami in tanki pri Razdrtem in Podnanosom pri Vipavi.

27. V Ribnici na Dolenjskem je bil kongres aktivnih oficirjev in dobrovoljcev iz I. svetovne vojne. Kongres je ob prisotnosti 300 delegatov sprejel sklep, da se pokliče vse bivše oficirje in dobrovoljce iz I. svetovne vojne v vrste NOV in POS.

29. Nemci so napadli Gradnikovo na Nanosu.

30. Prešernova brigada se je vrnila na Gorenjsko.

Gubčeva brigada, okrepljena s topništvom, je napadla ustaše v Stojdragi, obstreljevala pa Samobor in letališče v Cerkljah.

Turjak (grad danes)

LETO 1944

1. Enote IX. korpusa so napadle belogardistično postojanko Črni vrh nad Idrijo. Kljub sovražnim izpadom iz Idrije, Hotedršice in Logatca so jo uničile.

1.—3. Enote 14. divizije so napadle sovražno postojanko na Pohorju in likvidirale »Mariborsko« in »Ruško« kočjo ter »Sokolski« in »Pohorski dom«.

2. Bataljon Koroške grupe odredov je razbil motorizirano kolono nemških policistov v vasi Trnje v Rožu.

3. Borci Kosovelove brigade so odbili napad več sto močnejše nemške kolone.

4.—9. V Črnomlju je bil drugi zbor aktivistov OF, kateremu je prisostvovalo 600 aktivistov iz vseh predelov Slovenije.

5. Na prostoru Plikovnik—Otave—Goli vrh, južno od Rakitne na Notranjskem, je Ljubljanska brigada v borbi prsa ob prsa odbijala napad pijanih sovražnikov, jih okrog 90 uničila, sama pa izgubila 13 borec.

Borci Kamniško-zasavskega odreda so v jurišu zavzeli postojanko Mošenik.

Z odlokom Glavnega štaba NOV in POS je bila izdana odredba o ustanovitvi inženjerskih bataljonov v divizijah.

Borci Koroške grupe odredov so razorožili »landvahe« v St. Janžu, Sp. Rožu, Psinji vasi in napadli vojaški avto pri Železni Kapli.

6. Pohorski odred je osvobodil več sto Angležev-ujetnikov, ki so popravljali progo Maribor—Dravograd.

7.—11. Enote 30. divizije so v večdnevni bojih na Krasu pobile, ujele in ranile okrog 140 sovražnikov, zaplenile 3 topove in 4 minomete.

9. Pohorski odred je med Mariborom in Falo zavzel postojanko Selnico ob Dravi.

9.—10. Enote 18. divizije so se na odseku Knežje njive—Zirovnica—Stari trg borile s sovražnikom, ki je zahrbtno napadel bataljon Notranjskega odreda.

10. Dolenjski odred je zavzel postojanko Sava na progi Litija—Zidani most.

11. Sovražna kolona je napadla položaje 12. brigade na prostoru Podgrad—Vel. Cerovec na Gorjancih.

Serčerjeva brigada je delno likvidirala sovražnika v Podčetrtku.

Bračičeva brigada je zavzela Kozje.

11.—12. Enote IV. operativne cone so likvidirale sovražne posadke v Mozirju, Letušu in Smartnem ob Paki. Sovražnik je imel skupno 96 mrtvih in 300 ujetih.

12. Boji Ljubljanske na Kureščku in Golem.

15. Borci 4. bataljona 9. brigade so napadli sovražnika, ki je iz Trsta izpadel v Brkine, požgal Tatrate in Kozjane ter odpeljal s seboj prebivalce.

Na osvobojenem ozemlju je bil izvoljen Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje.

Na proslavi druge obletnice ustanovitve 1. dalmatinske brigade je Tito dejal: »Tujega nočemo, svojega ne damo!«

15.—16. Enote 15. divizije so napadle sovražnika v Višnji gori in Lešnici.

16. Na Kozjaku, na levem bregu Drave, so borci 3. bataljona Pohorskega odreda zavzeli sovražno postojanko Sv. Jurij.

17. Cankarjeva je napadla St. Vid pri Stični.

17.—20. Enote IV. operativne cone so uničile 5 tovornih vlakov.

17.—18. Ljubljanska je razrušila mostove na cesti Ig—Ljubljana in napadla sovražnika v Črni vasi.

18. IX.—15. X. V manj kot enem mesecu je bilo na teritoriju IV. op. cone mobiliziranih 6586 ljudi; od teh jih je nad 25% odšlo k partizanom prostovoljno.

19. Ljubljanska brigada je zavzela nemško postojanko Osredok pri Primskovem.

Pohorski odred se je preimenoval v Lackov odred in odšel na Kozjak.

20. Pod vodstvom narodnega heroja Cirila Kočevarja so enote 15. divizije porušile litijski most ter zavzele Poganik.

Nemci so požgali Radovno pri Bledu.

22. Na Kozjanskem so partizani pognali ustaše, ki so prodrli preko Sotle.

23. Enote 15. divizije so severno od bivše italijansko-nemške meje napadle sovražne postojanke Prežganje, Freska in Polšnik.

24. Enote 31. divizije so uničile v Dolomitih četniško postojanko Samotorico pri Belokranjski brigadi je napadla St. Janž in Svibno.

24.—27. V napadih na železniške komunikacije so enote Koroške grupe odredov močno poškodovale dve vlakovni kompoziciji.

26. Enote 18. divizije so pod vodstvom narodnega heroja Dakija po 2 1/2-urni borbi in odličnem jurišu zavzele postojanke okoli Stampetovega mostu in ga uničile.

27. Borci Lackovega odreda so napadli elektrarno Falo.

28. Vzdolž italijansko-nemške meje se je Cankarjeva brigada borila za proboj na Dolenjsko. V juriših

Stefan Kovač

na sovražnika, ki je imel zasedene vse višinske točke, je imela brigada okrog 50 mrtvih. V tej hudi borbi za proboj je imela Cankarjeva tudi precej ranjenih.

29. Brigada »Slavka Slan-dra« je iznenadila dokaj močno nemško kolono v Halozah (Slovske gorice). S silovitim napadom so Slan-drovci v tej borbi uničili okoli 120 sovražnih vojakov, precej pa so jih tudi ranili. Preostali Nemci so se panično razbežali.

Spominski dnevi v oktobru

LETO 1941

1. Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOS) je izdal odlok o pobiranju narodnega davka in razpisal posojilo svobode v višini 20 milijonov lir.

2. Z Mokra je odšla prva partizanska četa na Primorsko.

6. Italijani so začeli ofenzivo proti partizanom na Notranjskem, ki je trajala do 28. oktobra 1941.

7. I. štajerski bataljon pod poveljstvom Franca Rozmana-Staneta, sestavljen iz Revirske, Savinjske in Pohorske čete, je napadel žandarmerijsko postajo in vernerne v Soštanju.

10. Borci Cankarjevega bataljona so zažgali žago v Lancovem.

Nemci so ustrelili v Soštanju 10 talcev.

12. V Triglavski ulici 36 v Ljubljani (verjetno) je bil plenem okrožnih delegatov Ljubljanske pokrajine.

13. V Kemični tovarni v Ljubljani so člani NZ pod vodstvom Nussdorferja minirali parne kotle.

15. Vzdolž stare jugoslovansko-avstrijske meje na Gorenjskem in na meji med Gorenjsko in Štajersko so Nemci postavili »policijsko mejo«, da bi preprečili razširitev oborožene borbe tudi na Koroško.

17. Nemci so v Lancovem ustrelili 12 talcev.

18. Med »Kancarji« in Beltnici v Prekmurju je padel narodni heroj Stefan Kovač.

19. Serčerjev bataljon je napadel Italijane v Ložu. Borovniška četa, pod vodstvom M. Bračiča, je uničila v Bezuljaku italijansko skladišče streliva.

20. Nemške oblasti na Štajerskem so razglasile izselitve Slovencev iz okrajev Brežice in Trbovlje.

24. X.—3. XI. Nemci so preselili 95% Slovencev iz Krškega ter večji del iz Brežiškega okraja.

26. V Dobrovljah na Čreti so se borci 1. štajerskega bataljona spopadli z nemško policijo.

26.—27. Stirje fašistični bataljoni so v velikem snegu obkolili skupino Serčerjevega polbataljona v vili Miklič pri Grčaricah.

V Murencah, severno od St. Janža, sta se Milan Majcen in Ivan Mevželj borila z nemško policijo in carinsko obmejno zaščito. Nemci so šele s težkimi minometi zavzeli hišo. V borbi sta oba padla.

Štajerski bataljon je odšel na Kozjansko, da prepreči izseljevanje Slovencev.

Ustanovljeni sta bili Grosupeljska in Brežiška četa.

29. Pod vodstvom OF so bili v Ljubljani od 19. do 20. ure vsi lokali in vse ulice prazne, dan poprej pa so bile vse ljubljanske ulice posute z letaki.

30. Nemci so ustrelili v Mariboru 30 talcev.

31. V Golčaju pri Kamniku so ustrelili 10 talcev.

Konec oktobra je Tone Marinček formaliziral v izseljenem pasu partizansko četo iz Slovencev, ki so jih hoteli Nemci izseliti.

Konec oktobra je IOOF sklenil, da se ustanovi Narodna zaščita kot sestavni del slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet.

»gancam«

LETO 1942

1. IOOF je izdal odlok o reorganizaciji Glavnega poveljstva slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet. Za komandanta je bil postavljen Ivan Maček-Jernej Posavec, za politkomisarja pa Boris

Ciril Kočevar

St. Joštu. Čez dva dni so zavzele Zažar.

Belokranjska brigada je napadla St. Janž in Svibno.

24.—27. V napadih na železniške komunikacije so enote Koroške grupe odredov močno poškodovale dve vlakovni kompoziciji.

26. Enote 18. divizije so pod vodstvom narodnega heroja Dakija po 2 1/2-urni borbi in odličnem jurišu zavzele postojanke okoli Stampetovega mostu in ga uničile.

27. Borci Lackovega odreda so napadli elektrarno Falo.

28. Vzdolž italijansko-nemške meje se je Cankarjeva brigada borila za proboj na Dolenjsko. V juriših

Kidrič-Peter Kalan. Ostali člani so bili: Jaka Avšič, Edo Mihevc, Jože Brilej, Lojze Vrhovec in Jurij Dobravec.

2. Na Veliki gori so se partizani spopadli z italijansko patroljo 60 vojakov ter jih pregnali. 300 Italijanov, ki so prišli patrolji na pomoč, so partizani napadli pri Rakitnici.

V Gramozni jami je bil ustreljen slovenski karikaturnist Hinko Smrekar.

3. V vojnem poročilu je javil GSS, da so ustanovljene tri brigade: Tomšičeva, Gubčeva in Cankarjeva, medtem ko se Serčerjeva ustanavlja.

4.—5. Notranjski partizani so v noči na 5. oktober napadli postojanko v Ribnici.

5. Okoli 450 notranjskih partizanov je napadlo belogardistično postojanko v Ravnah na Blokah ter ujelo 15 belogardistov.

Partizani Krimskega odreda so se spopadli z Italijani nad Sekirščem.

6. Iz partizanskih enot na Notranjskem je bila ustanovljena Serčerjeva brigada.

V pismu tov. Titu je Edvard Kardelj med drugim sporočil, da so bile iz prejšnjih odredov formirane štiri brigade.

8. V Kočarjih na Kočevskem je Cankarjeva brigada uničila kamion divizije »Macerata«.

Patrolja 2. bataljona Soškega odreda je obstreljevala karabinersko posadko v Beneški Sloveniji.

10. 400 Italijanov 221. bataljona in obmejne straže je ropalo na področju Police, Lipoglav in zažgalo posestvo Razore in deloma vas Lipoglav.

Borci Pohorskega bataljona so med postajama Rače—Pragersko iztirili vlak.

11. Na Toškem čelu se je okoli 100 partizanov spopadlo s 75 belogardisti.

Množične aretacije članov narodnoosvobodilnega gibanja na odseku Dutovlje—Jamlje—Tržič in Nabežina.

13. Organ VOS je justificiral vodjo bele garde dr. Marka Natlačana.

Serčerjeva brigada se je spopadla z Italijani in belogardisti na Pokojišču in Padežu.

14. Borci Vzhodnodolenjskega odreda so pri Prekopi napadli belo gardo.

Gubčeva brigada je napadla Italijane na Pristavi, dva dni zatem pa razorožila belo gardo v Blečjem vrhu, Sp. Brezovem in Dednem dolu.

15. Množično zapiranje Primorcev, članov OF, v Solkanu.

16. Borci Gregorčičevega bataljona so napadli pri Krombergu vojaško barako ter zaplenili orožje in opremo.

19. Nemci so ustrelili v Mariboru 174 talcev.

20. Jugozahodno od Šmartna v Tuhinju je nemška policija napadla borce Kamniškega bataljona.

Pri Ivanjgradu na Krasu so partizani minirali daljnovid in napadli patroljo 34. it. artiljerijskega polka.

Ustanovljena je tehnika PK KPS za Gorenjsko.

Pri Jamniku na Jelovici je padel narodni heroj Lojze Kebe-Stefan.

22. Borci Tomšičeve brigade so napadli belogardiste v Bizoviku in Dobrunjah.

23. Borci 3. bataljona Dolenjskega odreda so iz zasede napadli it. belogardistično kolono, ki je prodirala iz Polhovega Gradca in Horjula.

Pri Tolstem vrhu so se borci Serčerjeve brigade spopadli z italijansko kolono.

24. Pohorski bataljon je napadel žandarmerijsko postajo v Oplotnici.

25. Od štirih italijanskih letal, ki so na odseku Molnika in Podlipoglav bombardirali vasi in gozdove, je borec Tomšičeve brigade zrušil en bombnik.

1. bataljon Tomšičeve brigade je v vasi Perovo pri Grosupljem zalotil sestanek »vške straže« ter aretirал kaplana iz Stare vasi in še enega belogardističnega agitatorja.

25.—26. Ofenziva 1000 fašistov enote »XXI. Avri« in belogardistov proti Dolomit-skemu odredu.

26. X.—1. XI. Ofenziva nemških policijskih enot proti Pohorskemu bataljonu.

28. Spopad borcev Kokrškega odreda z Nemci v Kovorju pri Tržiču.

28.—29. Južno od Škofje Loke so močne nemške policijske in žandarmerijske sile hajkale enoto Gorenjskega odreda.

29. Med Logom in Poljanami so partizani napadli Nemce, ki so hoteli popravljati telefonske napeljave.

31. Nemci so napadli taborišče 1. bataljona Savinjskega odreda na Creti.

LETO 1943

1. I. četa Šlandrove brigade je zavzela policijsko postojanko v Radmirju v Zg. Savinjski dolini.

1.—3. V Kočevju je zasedal I. zbor odposlancev slovenskega naroda, izvoljenih na volitvah od 20. do 25. septembra 1943. Navzočih je bilo 572 delegatov ter delegacije SPZZ in drugih organizacij iz neosvobojenih slovenskih pokrajin.

2. Vojkova je iztirila vojaški vlak pri Škofji Loki.

V Barju je bila osnovana baza NOVJ.

3. Z naredbom Tita je bil na ozemlju Slovenije formiran VII. korpus, v čigar sestav so prišle: 14., 15. in 18. divizija.

Na progi Kamnik—Domžale so bile uničene postaje Groblje, Jarše, Homec, Duplica.

4. Jeseniška četa Gorenjskega odreda je napadla postajo in žandarmerijo v Podnatru.

5.—6. Bračičeva (Loška) brigada je uničevala sovražne položaje okrog Rakeka, trikrat vdrla v Rakek in zažgala postajo, skladišče streliva in orožja.

1. in 2. bataljon Šlandrove sta zavzela Rečico. Operativni štab za Zah. Slovenijo je na področju Slov. Koroške formiral Koroški odred, v čigar sestav so prišle Koroška četa Gorenjskega odreda, dose-danji Koroški bataljon Stajerske cone in vse čete, ki so samostojno nastale na Koroškem. Komandant odreda je bil Franc Primožič-Marko.

7. Glavni štab NOV in POS je reorganiziral vojaško oblast v zaledju in namesto področij ustanovil komande novomeškega, ribniškega in belokranjskega področja.

Enote IV. operativne cone so zažgale električno centralo pri Tuhinju.

Borci Prešernove in Vojkove brigade so napadli sovražno postojanko v Davčah na Gorenjskem.

7.—21. Ofenzivne borbe 15. divizije na sektorju Temeniške doline vzdolž demarkacijske linije. V tem obdobju so enote 15. divizije zavzele 12 oporišč in prodrle do Save. V istem obdobju so se enote 18. divizije borile na prostoru Mokrc—Šmarje—Grosuplje in zavzele 3 oporišča. Enote 14. divizije so vršile neprestane diverzije na progi Postojna—Ljubljana.

8. Patrolja Vojkove brigade je pri Bukovju razbila nemški kamion.

9.—10. V Kočevju je bil proces proti 21 izdajalcem. 10. Na Kobariškem je bila ustanovljena 2. brigada Soška.

V Plavah so enote 27. divizije napadle 150 Nemcev, poškodovale železniško postajo, onesposobile most čez Sočo, pod Sabotinom pa poškodovale progo.

Na osvobojenem ozemlju Bele krajine je bil I. kongres ZSM.

10.—11. V Metliki in na Suhorju je bil kongres slovenskih pravnikov.

12. Enote 15. divizije so zavzele Šmartno pri Litiji in St. Janž pri Krmelju.

14. Glavni štab NOV in POS je izrekel pohvalo in priznanje enotam 15. in 18. divizije, ki so v hudih in žilavih bojih uničile žične ovire vzdolž bivše italijansko-nemške demarkacijske meje, pregnale so vražnika do Save in zavzele sovražne postojanke pri Pečarju, Javorškem Križu, Dolah, Gobah, St. Janžu, Kalu, Bučki, Boštanju, Vrhku, Polšniku in Preski. Istočasno je izrekel posebno priznanje enotam 14. divizije, ki so razrušile Štampetov most pri Verdu.

Zoran Polič

Lojze Kebe

Udarne enote Gubčeve brigade so prebile nemške položaje okrog Kostanjevice in vdrlje v mesto.

15. Vojkova brigada je napadla Sovodenj. Patulja 2. bataljona Kosovelove brigade je razorožila karabinjersko postajo v Prvačini.

17. Z ukazom Glavnega štaba NOV in POS se je Operativni štab za Zah. Slovenijo preimenoval v Štab III. operativne cone »Alpske«.

Po odredbi VII. korpusa se je na odseku Brod na Kolpi formiral operativni štab, da vodi obrambne boje pred nemškimi kolonami, ki so napadale v smeri iz Delnic. V sestav operativnega štaba so prišle 9. brigada, Serčerjeva in 14. železničarska.

19. Na cesti Celje—Domžale pri Sv. Ožbaltu so Slandrovi napadli nemško motorizirano kolono.

Kosovelova brigada je po kratki borbi razorožila 200 karabinjerjev v Pliskovici na Krasu.

20. X.—5. XI. Enot 17. korpusa so za časa nemške ofenzive (»Wolkenbruch«) pobile okrog 900 sovražnih vojakov, okoli 1200 pa ranile.

20.—25. V protiofenzivi so primorski partizani zadali Nemcem pri Sv. Gabrijelu nad Gorico hude izgube.

21. X.—5. XI. V času sovražne ofenzive proti VII. korpusu so enote 15. divizije uspešno odbijale sovražno pehoto okrog Čateža, Stične, Ilove gore ter Ajdovca.

22. Na ozemlju III. operativne cone »Alpske« je bila ustanovljena komanda Idrijskega področja s komandanti mest v: Cerknem, Čepovanu, Črnem vrhu in Zireh.

Serčerjeva brigada, ki je bila na prostoru Vršice—Vrške Vode (8 km južno od Osilnice ob Kolpi) obkoljena, je prebila obroč in se umaknila proti Gerovu. 2. bataljon Serčerjeve brigade je preprečil vdor Nemcev v Gerovo in jih pognal proti Planku. Tomšičeva brigada je v borbi, ki je trajala do mraka, odbijala na Goljaku nemške motorizirane kolone. Enot 14. divizije so odbijale napade motoriziranih enot.

22.—23. Hudi boji Levstikove brigade na odseku Lavrica—Škofljica—Orle.

23. V borbi, ki je trajala dan in noč, je Tomšičeva odbila močne nemške oddelke v Leskovi dolini (južno od Starega trga).

Partizanski bataljon na vzhodnem delu Koroške se je formiral Vzhodnokoroški odred.

25. Kosovelova brigada je napadla nemško kolono pri Komnem, Skrbini in Svetem. Tega dne se je brigada borila na položajih Fajtov hrib—Trstel—Železna vrata.

26.—31. V bojih za Kobarid na položajih Bovec—Zaga—Trnovo—Kobarid so bile hude borbe pod Srpenico, pri Žagi, Mažerolah in Trnovem.

27. Na progi Dravograd—Maribor, Dravograd—Mislinja je bilo požganih 6 železniških postaj.

27.—29. Boji 15. divizije južno od italijansko-nemške meje.

Cankarjeva brigada je pri Mirni porazila sovražnika. Zaradi velikih izgub so Nemci požgali Razbure, Čatež, Videm in Malo Loko, starce in otroke pa pobili.

30. Slandrova je napadla Šmartno ob Dreti.

31. Okoli 200 partizanov je zasedlo Kotlje.

LETO 1944

1. Ob navzočnosti Mihe Marinka je bila prva skupščina Severnoprimskega okrožja.

Na osvobojenem ozemlju Gor. Savinjske doline se je zborovanje udeležilo okrog 2000 ljudi; zborovanju sta prisostvovala Franc Leskošek—Luka in Zoran Polič.

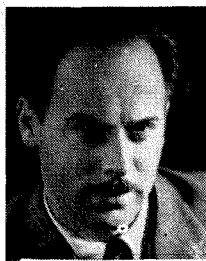
2. V Črmošnjicah je bilo zborovanje 250 aktivistov povečane novega okrožja.

3. Na osvobojenem ozemlju je bilo zborovanje vseh slovenskih upodablajočih umetnikov, aktivnih udeležencev NOB.

4. Severozahodno od Šoštanja so enote Janka Sekirnika razbile na položajih pri Plešivniku sovražno ofenzivno operacijo, s katero so hoteli odvrniti naše enote od akcij na proge.

Tomšičeva brigada je napadla sovražno postojanko Dovže, Turiško vas in Šmartno pri Slovenjem Gradcu. Bračičeva pa je demonstrativno napadla sovražno postojanko Misljinje.

5. Enot 1. Jozeta Lepina—Risa so med Kannnikom in Kranjem pri Zg. Zalogu razbile skupino organizatorjev bele garde, isto noč napadle belogardistično

dr. Marijan Breclj

postojanko v Lahovčah, Cerkijah in Brnkih, naslednjega dne pa v Stranjah pri Kamniku.

6. Hudi boji Tomšičeve brigade na položajih Sv. Danijel—Sajdnik—Karpčnik.

7. Enot IX. korpusa so napadle Hotedršico.

8. Na sklicanje predsedstva SNOS je zasedala prva okrožna skupščina za Notranjsko, ki jo je vodil dr. Marijan Breclj.

Na cesti Borovlje—Šmarjeta je patrolja Koroškega odreda razorožila »vaško stražo«.

8.—14. Ofenziva vseh nemških vojaških sil na Primorskem proti enotam IX. korpusa, znana pod imenom »Teden dni borbe s partizani«.

9. Zidanškova brigada je napadla sovražni postojanko Blagovico in Krašnja.

10. 6. in 11. brigada sta v zvezi z Naredbo GSS prešli iz Štajerske preko Save na mostu med žel. postajo Savo in vasjo Mošenik na Dolenjsko.

14. Prešernovci so uničili sovražno postojanko Praprotno pri Škofji Loki.

15. Borci Gubčeve, Slandrove in Zidanškove brigade so se borili s sovražnimi kolonami na prostoru Čatež—Velika Loka.

Sredi oktobra je Vrhovni štab NOV in POJ imenoval za politkomisarja Glavnega štaba NOV in POS Borisa Kidriča—Petra.

17. Boji 6. in 11. brigade na položajih Roje—Trebanjski vrh, Križ—Vrhopolje.

17.—20. Sovražne operacije proti enotam VII. korpusa.

18. Kamniško-zasavski odred je z dvema bataljonoma na progi Sava—Trbovlje uničil 3 bunkerje in 900 m proge ter za 7 dni zaustavil promet.

19. Okrog 4000 Nemcev in domobrancev je začelo na sektorju Suhe krajine in dela Dolenjske ofenzivno proti enotam VII. korpusa.

Enote 18. divizije so se borile s sovražnimi kolonami, ki so vdrlje na osvobojeno ozemlje. Ljubljanska je pregnala sovražnika na prostoru Novega Loga na Kočevskem Rogu. Štab divizije s specialnim bataljonom je imel hude boje na Hinjah v Suhi krajini. V borbo je posegal še 9. brigada, ki je skupaj s specialnim bataljonom napadla sovražnika v Hinjah, medtem ko se Levstikova borila na odseku Ambrus—Korinj.

20.—26. Da bi preprečili rušenje železniških prog na Štajerskem, je sovražnik iz Kamnika, Vranskega in Koroškega skušal vdreti na osvobojeno ozemlje Savinjske doline.

21. Enot 18. divizije so popolnoma razbile v Vel. Lipjah v Suhi krajini 4. belogardistični pokretni bataljon. Istočasno je Cankarjeva brigada razbila nemško-domobransko kolono v Suhi krajini na položajih Gradenc—Sv. Primož.

21.—26. Enot 31. divizije so po nalogu Štaba korpusa napadle sovražno postojanko Poljane. Pri napadu so sodelovale še enote 18. brigade in odredi ter topništvo. Postojanka je bila likvidirana 22. X., nakar so enote napadle postojanko Gaberik in jo 24. X. likvidirale. Do 26. X. so se enote stalno borile s sovražnikom.

24. Iz Železne Kaple je vdrl sovražnik z dvema kolonama v Logarsko dolino in požgal Solčavo ter nekoliko posestev v bližini. Na povratku je 1. bataljon Bračičeve brigade napadel sovražno kolono pri Klemenšku.

25. Boji Cankarjeve, Levstikove in dela Ljubljanske brigade s sovražnimi kolonami, ki so izpadle iz Stične in Višnje gore, in kolonami, okrepljenimi s tanki, ki so prodrle iz Grosuplja.

26. Ofenziva proti enotam IV. operativne cone na Pohorju.

27. Med Kotljami in Guštanjem je Bračičeva brigada uničila postajo.

28.—30. Tomšičeva in Bračičeva brigada ter Kamniško-zasavski odred so napadli Šmartno v Tuhinjski dolini.

30. Boji Levstikove brigade in bataljona 18. divizije na položajih okoli Lučarjevega kala, južno od Radohove vasi. Sovražnik se je umaknil proti Muljavi.

Sklepi — vredni partizanske krvi

(Ob desetletnici II. zasedanja AVNOJ v Jajcu)

NIHČE si ni predstavljal, ko je leta 1941 tako neslavno končala stara jugoslovanska vojska, da bo že v nekaj dneh po tem pričela rasti nova armada — partizanska vojska, ki bo doprinesla tolikšen delež k urejevanju svetovnih odnosov. Nekateri si tega tudi niso želeli, ker so hoteli ohraniti staro oblast, stare pravice in privilegije, stare razredne odnose, v katerih bi bil delovni človek vedno težko izkoriščano sredstvo za pridobivanje visokih profitov. Zato so se vezali z okupatorji, ovirali osvobodilno borbo in v svojem izdajstvu tudi niso bežali pred zahrbtnimi poboji lastnih bratov.

Drugi pa, ki so imeli globoko vero v svobodo, in pravico in v končno zmago, si predvsem niso mogli predstavljati, da bo tako hitro zajela naše narode tolikšna enodušnost, tolikšna volja do borbe, tolikšna pripravljenost na raznovrstne težave. Toda to ni bil slučaj, niti rezultat spontanih teženj posameznih ljudi, krajev ali pokrajin. Predvsem je prišla v polni meri do izraza principielnost, s katero je vodila Partija borbo zoper protiljudske režime v stari Jugoslaviji, neustrašenost komunistov, ki so preživljali pred vojno hude ure v zaporih in na zaslišanjih, in organizacijske izkušnje, ki jih je imela partijska organizacija iz dobe svojega ilegalnega dela. Zato so prvim borcem-komunistom kmalu sledili novi in novi, ki jim je bilo več za svobodo in pravico, kakor pa za suženjsko delo okupatorju. Nastajale so četice, odredi, brigade, ustanav-

ljali so se ljudski odbori, gradile bolnice in vedno več sovražnih enot je bilo vezanih na naše ozemlje. Svet je začuden spremljal dogajanja pri nas. Sovražnik je divjal in pošiljal nove in nove divizije na naše partizanske enote, svobodoljubnim narodom pa je postajala naša borba simbol njihove lastne osvoboditve. Svet je spoznaval jugoslovanske partizane in moral je priznavati, kar so ustvarjali s svojim orožjem. To priznanje ni bilo lahko priborjeno in bilo mu je potrebno doprinesati vedno nove in nove žrtve. Tovariš Tito je dejal v svojem govoru na zasedanju v Jajcu: »Potrebno je bilo preliti potoke dragocene ljudske krvi, potrebno je bilo, da so desetletisoči naših najboljših sinov dali svoje življenje v teku dveletne neenake borbe s sovražnikom, da si je resnica o dejanskem položaju v Jugo-

Maršal Tito govori na II. zasedanju AVNOJ, ki je bilo 29. novembra 1943. leta v Jajcu

slaviji utrla pot v svet. Najbrž ni še nikdar kak majhen narod tako mnogo žrtvoval, da bi prepričal svetovno javnost, da je kri, ki je prelita v Jugoslaviji, njegova kri, a ne kri tistih nesramnih izdajalcev, katerih voditelji še vedno uživajo gostoljubnost v zavezniških državah.»

Toda ta prelita kri je rodila divizije in korpuse, gradila je ljudsko oblast, vodila je do zasedanja v Kočevju in Jajcu, vodila je do svobode delovnih ljudi v novi Jugoslaviji. Pet težkih ofenziv in tisoče drobnih spopadov so morale premagati partizanske enote, preden so se zbrali ljudski odposlanci na zasedanju v Jajcu. Včasih smo imeli ogromna osvobojena ozemlja, včasih le majhne delce, toda vedno je bila svoboda tam, kjer je korakal partizan s svojo puško.

Zaradi vloge, ki so jo odigrali v borbi zoper okupatorja, so bili tudi glavni delegati na zasedanju v Jajcu politični aktivisti s terena in partizani iz raznih vojaških enot.

Na zasedanju niso bili sprejeti samo dalekosežni sklepi, temveč predvsem ukrepi, ki so ustrezali stanju, kakršno je ustvarila borba, ki so ustrezali številu in moči naših vojaških enot, volji in željam milijonov delovnih ljudi, ki so na vse načine doprinesli delež k zgodovinskim stvaritvam JA.

Odlok o vrhovnem zakonodajnem in izvršnem narodnem predstavniškem organu Jugoslavije, odlok o izgradnji Jugoslavije na federativnem načelu in odlok o odvzemu pravice zakonite vlade Jugoslavije tako imenovani jugoslovanski »vladi« v inozemstvu so bili neposredni odraz stopnje razvoja, ki smo ga do takrat dosegli tako v izgradnji oblasti, kakor tudi predvsem v priznanju, ki so ga dale ljudske množice novim nosilcem te oblasti. Zavest lastne veljave in moči je napajala množice, ko so z navdušenjem sprejemale poročila delegatov, ki so se vračali z zgodovinskega zasedanja v Jajcu. Ti odloki pa so bili hkrati tudi temelj nadaljnji graditvi oblastvenih organov in so po zgodovinski doslednosti pripeljali po osvoboditvi k realizaciji Marxovega načela: »Podjetja delavcem!«. Četudi so bili po svojem obsegu in sestavi sklepi v Jajcu zelo skromni, so bili po vsebini in posledicah revolucionarnen prelom s preteklostjo, vreden prelite partizanske krvi in jasno odprta pot v bodočnost. Zato nas niso mogli nikdar pokolebati drugačni posegi v naše življenje, izdaj-

stvo naših navideznih prijateljev in vse rožljanje z orožjem ob naših mejah.

Odlok o priznanju in zahvali Narodno-osvobodilni vojski in odlok o uvedbi naziva »maršala Jugoslavije« ter podelitev tega naziva tovarišu Titu, so bili odraz hvaležnosti in priznanja, ki ga je čutilo naše ljudstvo do svoje Armade, do moža, ki je to Armado vodil od zmage do zmage, in ugotavljajo zgodovinsko vlogo, ki jo je imela partizanska vojska v graditvi nove Jugoslavije. Priznanje in ljubezen, ki jo je čutilo ljudstvo med vojno, spremlja našo Armado tudi danes, saj nam je še vedno najmočnejše jamstvo za ohranitev svobode, za mirno graditev socializma, za spoštovanje krvavo priborjenih pravic.

Za vse naše narode, posebno pa še za nas Slovence, je pomemben tudi Odlok zasedanja v Jajcu, ki govori o priključitvi Slovenske Primorske, Beneške Slovenije, Istre in hrvatskih jadranskih otokov k Jugoslaviji. Ta odlok ni bil neka spontana želja ali naše vsiljevanje zgodovini, temveč je bil predvsem odraz dogajanj na tem koščku naše zemlje. Italijanska kapitulacija je sprostila v teh krajih množične vstaje, v katerih so ljudje z orožjem demonstrirali svojo pripadnost Jugoslaviji, svojo željo po svobodi in svoj odpor zoper okupatorje. Kdor danes tem krajem odreka pravico do svobode, naj se spomni dni goriške fronte, naj se spomni osvobodilne borbe Trsta in naj pomisli na žrtve, ki so brez pomisleka padale za lepo idejo združitve z novo, socialistično Jugoslavijo. Tudi v teh krajih so partizanski borci pisali zgodovino, ki je nihče ne more zbrisati, pa če še tako lažnivo potvarja resnična dejstva in grozi z orožjem tistim, ki so že goloroki razoroževali njegove divizije.

Če so dajali sklepi v Jajcu novega poleta naši osvobodilni borbi, potem nam pregled desetletnega dela, ki je zrastel na teh temeljih, daje novih in novih vzpodbud, da še trdneje primemo za delo, da še odločneje gradimo socializem, kajti le socialistična demokracija in socialistični odnosi morejo zajamčiti tisto, za kar je padlo stotisoče partizanov, in samo ta pot nas bo vodila do končnega uresničenja življenja, kakršnega so predvidevali odloki, ki so bili sprejeti na II. zasedanju AVNOJ v Jajcu 29. novembra 1943. leta, torej tudi do uresničenja odloka o Primorski.

Zoran Polič

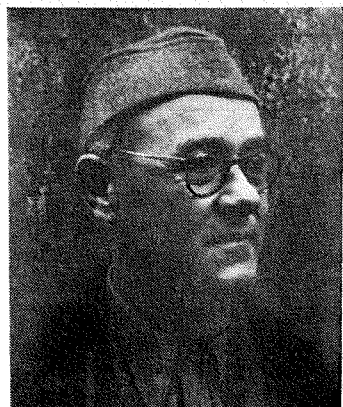
Na zgodovinski poti

KMALU po Kočevskem zboru, na katerem je bila med drugim izvoljena 40 članska delegacija za II. zasedanje AVNOJ, se je pričela nemška ofenziva. Nemški okupatorji, ki so jih podprli domači izdajalci, so se z ogromnimi silami vrgli na osvobojeno ozemlje Slovenije in tudi na Roško področje. Člani IOOF in Plenuma OF ter CK KPS so 22. oktobra zapustili svojo bazo T 20 in se podali v bunker nedaleč od tiskarne »Urška«, ki je bila na bazi T 13. V bunkerju smo bili kakor odrezani od sveta; le to smo vedeli, da Nemci hajkajo tudi po Rogu in da so bili v naši neposredni bližini. Kljub težavam pa je bila v nas vera v nepremagljivost naše narodnoosvobodilne vojske. Nemški vpad na slovensko ozemlje se je končal brez uspeha, ki so si ga obetali. Res so trenutno zopet zasedli del slovenskega osvobojenega ozemlja, toda na Rogu je ostalo še naprej vodstvo OF, CK KPS ter NOV in POS in to trdno na svojih postojankah.

Komaj smo zapustili bunker, v katerem smo preživeli 10 dni, je prišel na »Urško« tov. Miha B. (dr. Marijan Breclj), ki nam je sporočil, da bo slovenska delegacija nemudoma odpotovala na II. zasedanje AVNOJ. Med nami je

tedaj zavladalo veliko zanimanje za to, nam še neznano pot.

Naslednje jutro, 10. novembra, se je zbralo na bazi Glavnega štaba NOV in POS na T 24 16 članov na Kočevskem zboru izvoljene delegacije. Se isti dan zvečer smo odšli na pot čez Črmošnjice in Semič proti Črnomlju. Kako tajinstveno so odmevali v tihi noči naši koraki po prazni cesti mesteca, ki je bilo pozneje, kot glavno mesto slovenskega osvobojenega ozemlja, tako živahno. Črnomelj je bil kmalu za nami. Nadaljevali smo pot čez Dragatuš in z jutrom dospeli na Sinji vrh, kjer smo prebili dan za počitek. Le pod okriljem temne noči smo lahko upali, da se prebijemo skozi, od Nemcev in ustašev kontrolirano ozemlje; na drugem bregu Kolpe je bila že »NDH«. Z nočjo smo se spustili k reki. Za prevoz delegacije in zaščitnega bataljona, ki nas je spremljal v Jajce in nazaj, je bil na razpolago samo en čoln. V popolni tišini, ki nam jo je narekovala bližina sovražnika, smo se vkrcavali in izkrcavali po šest in šest. Čolnar je počasi, skoraj brez šuma, veslal enakomerno tja in nazaj. Čeprav premražen, so tovariši potrpežljivo čakali na obeh bregovih, da bo prevoz čez Kolpo končan. Trajal je pet ur in to v ledeno mrzli noči. Na hrvatski strani nas je čakala hrvatska partizanska zaščitna četa, ki nas je tudi spremljala skozi vse posebno nevarne predele. Hodili smo vso noč in naslednji dan neke v strogi konspiraciji počivali. In tako je bilo naprej dan za dnem: ponoči dolgi pohodi v mrazu in blatu, ki so trajali tudi po 14 ur, podnevi počitek, največkrat na prostem, sredi gozda. Večkrat smo slišali odmeve borb na različnih straneh, tudi v neposredni bližini. Pot nas je vodila čez Kordun in Liko proti Otočcu, po osvobojenem ozemlju. Vendar nam je bil cilj naše poti še vedno neznan. V Otočcu smo že našli člane ZAVNOH,

Josip Jeras, najstarejši delegat iz Slovenije, ki se je udeležil zasedanja AVNOJ v Jajcu. Slika je posneta v noči 29. na 30. november 1943. leta v Jajcu, v dvorani, kjer je bilo zasedanje

s katerimi je bilo snidenje prav pristrčno in tovariško. Združili smo se in v pravem razpoloženju bratstva in enotnosti nadaljevali pot čez porušeno Korenico, Udbino, ki je bila močno ustaško leglo, Dolnji Lapac, proti izviru Une in Srb v Livno. Povsod naokrog divja pokrajina, dež, blato, razdrte ceste — žalostna slika v pozni jeseni. Tu in tam smo srečavali čete partizanov in partizank. Čvrsta bosenska dekleta, bosna, slabo oblečena, toda s puško na rami gredo v mrzlem dežju po blatnih poteh pojoč naprej. Veselo nas pozdravljajo, ko zvedo, da je tukaj delegacija iz daljne Slovenije, kjer se bije ista borba. V Livno smo se pripeljali v najhujšem naliveu na dveh kamionih. Šele tukaj smo zvedeli za cilj našega potovanja. V Livnu nas je sprejela pod streho gostoljubna partizanska hiša Hasan Brkića. In dobro smo se odpočili, preden smo nastopili zadnji del poti. Med bivanjem v Livnu smo zvedeli o smrti prvoborca v naši narodnoosvobodilni borbi, junškega skojevca in člana Vrhovnega štaba NOV in POJ, Ive Lole Ribarja.

Livno smo zapustili 28. novembra ter se ponoči pipe-

Iz borb narodnoosvobodilne vojske za osvoboditev Trsta

Livno, novembra 1943: del slovenske delegacije na poti v Jajce, od leve proti desni: Ivan Novak-Očka, dr. Jože Rus, dr. Lado Vavpetič, dalmatinski duhovnik Petar Dragoš in Tone Fajfar

ljali s kamionom čez Kuprez, Bugojno in Vakuf v Jajce. Ob prihodu v to mesto sem se spomnil svojega prvega prihoda v Jajce: ko sem leta 1910 kot dijak potoval peš po Hrvatski, Srbiji in Bosni in ko je tukaj vladal še črni dvo-glavi orel avstro-ogrske monarhije. Takrat smo mladi, revolucionarni preporodovci že mislili in delovali za združitev vseh južnih Slovanov v enotni in neodvisni državi Jugoslaviji. Zdaj, po 33 letih, sem zopet — tokrat kot partizan in delegat slovenskega naroda — v tem kraju, kjer se bo naše davno mladostno hrepenenje uresničilo. Noč od 29. do 30. novembra v Jajcu bo postala mejnik v življenju vseh, ki so prisostvovali zasedanju AVNOJ. Navdušenje, izrazi bratstva in edinstva, borbenega duha za osvoboditev ljudstva in za zgraditev nove Jugoslavije, so na tem mestu dosegli svoj vrhunec.

Zgodaj zjutraj tega zgodovinskega dne je šla slovenska delegacija v bunker, oziroma nekak tunel (to je bilo zaklonišče za tovarno dušika), kjer je bil Vrhovni štab NOV in POJ. Za mnoge izmed nas je napočil trenutek, ki smo si ga tako dolgo želeli: srečanje s tovarišem Titom. Prišel je

veder, nasmejan, s svojim spremljevalcem. Pristrčno je pozdravil nas, slovenske delegacije, ki smo imeli za seboj najdaljšo pot in ki smo kljub težavam srečno dospeli na zasedanje. Zanimal se je za naše napore, naše žrtve v narodnoosvobodilni borbi ter nam čestital k dosedanjim uspehom. Pozdravil nas je tudi tov. Kardelj, ki je že bil pred nami v Jajcu; z njim smo se razgovarjali o vsebini in sklepih zasedanja in izde-

lali tudi predlog o uvedbi maršalskega čina in o podelitvi tega tovarišu Titu. V bunkerju sem bil še prijetno presenečen, ko je Moša Pijade zaklical moje ime, se mi približal in me tovariško objel. Najino prvo srečanje je bilo namreč v prvih dneh prve svetovne vojne, ko sva se kot dobrovoljca prijavila v Komitski odred vojvode Vuka v Valjevu.

Tega dne zvečer ob 19. uri je začelo II. zasedanje AVNOJ v zgradbi Doma kulture (v bivšem Sokolskem domu, za katerega zgraditev je imel največ zaslug Slovenec inženir Šlajmer, ki je bil direktor tovarne dušika v Jajcu). Zasedanje je v nabito polni dvorani pričel predsednik Izvršnega odbora AVNOJ, dr. Ivan Ribar, katerega sin Ivo-Lola je ravno to noč ležal v Jajcu v mrtvašnici. S herojskim zatajevanjem, s strtim srcem, toda z neizmernim pogumom je tov. Ribar začel z govorom slavnosti del zasedanja, orisal dogodke in spremembe med prvim in drugim zasedanjem AVNOJ in prikazal notranji položaj. Zasedanje je trajalo vso noč do 5 zjutraj. Navdušenje je naraščalo od pozdrava do pozdrava iz ust članov posameznih delegacij, aplavz je bil vedno večji in dolgotrajnejši. V imenu slovenske delegacije je pozdravil II. zasedanje AVNOJ tov. Jo-

Ive Šubic: Cesta v Jajcu

Slovenska delegacija v Mrkonjič gradu na poti v Slovenijo. Sredi med njimi je Boris Kidrič

sip Vidmar, predsednik IOOF Slovenije. Glavna točka zasedanja je bil referat Vrhovnega komandanta NOV in POJ, tovariša Tita. Ko je stopil na govorniški oder, sa ga vsi navzoči delegati, gostje in zastopniki zavezniških sil navdušeno pozdravili. V svojem skrbno in vestno sestavljenem referatu je opisal vse faze naše narodnoosvobodilne borbe in poudaril, da je ustanovitev AVNOJ ena od največjih in najpomembnejših pridobitev naše borbe, ki je položila temelje za zgraditev bratstva in enakopravnosti vseh narodov Jugoslavije. Podčrtal je tudi uspehe slovenskega upora ter osvoboditve Istre in Slovenskega Primorja po kapitulaciji Italije. Referat Vrhovnega komandanta NOV in POJ je bil sprejet z nepopisnim odobravanjem, ki se je kar naprej stopnjevalo, zlasti, ko je izjavil, da je naša slavna ljudska vojska ustvarila vse pogoje za ustanovitev svobodne, demokratične, federativne Jugoslavije. Nastale so burne ovacije. Delegati so vstali in vzklíkali: »Živel naš voditelj Tito! Živela naša vojska!« itd.

Nemogoče je prikazati atmosfero, ki nas je obdajala v

tej zgodovinski noči. Val prekipjavajočega navdušenja nas je tako prevzel, da nismo pozabili samo na vse napore, nevarnosti in težave naše dolge poti iz Kočevskega Roga do Jajca, marveč, da smo se tudi jasno zavedali, da bomo kljub težkočam in zaprekam, ki so še pred nami, premagali sovražnika, zunanega in no-

tranjega, in da bomo ustvarili novo domovino, novo Jugoslavijo, o kateri nam je tako prepričevalno govoril tovariš Tito. Res je: nobena knjiga ne more dovolj globoko opisati razpoloženja vseh tistih, ki smo prisostvovali zasedanju! Dospeli smo v Jajce utrujeni, toda v tej noči je le-ta izginila; izginili so vsi znaki izčrpanosti, oči so se odprle, glave dvignile in tudi najstarejšim med nami je mladostno navdušenje napolnilo dušo. Tudi slovenski delegati so se oglasili v diskusiji: Kidrič, Avšič, Lubej, Mikuž, Jeras, Kocbek; njihove besede so bile sprejete z velikim odobravanjem. Kako ponosni smo bili, ko je tov. Vidmar v imenu slovenske delegacije predlagal, naj predsedstvo AVNOJ (v katerega so bili od Slovencev izvoljeni: Jaka Avšič, France Bevk, Tone Fajfar, Josip Jeras, Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Franc Leskošek, Metod Mikuž, Jože Rus in Josip Vidmar) sprejme odlok o podelitvi čina maršala Jugoslavije Vrhovnemu komandantu NOV in POJ, tovarišu Titu.

Nastalo je nepopisno navdušenje: vsi delegati so vstali, ploskali, vzklíkali maršalu Titu in mu prirejali ovacije,

Hašani v Podgrmeču (Bos. krajina), decembra 1943: člani slovenske delegacije na poti v Slovenijo. Od desne proti levi: Mica Šlander, Zoran Polič in Tone Fajfar

ki so se nekajkrat ponovile. To je bil eden najbolj svečanih trenutkov zasedanja. In pri tem so naše misli hitele med tovariše v daljino Slovenijo, z željo, da bi vsi naši borci mogli prisostvovati temu zgodovinskemu zborovanju, ko so bili položeni temelji naše bodoče socialistične domovine.

Odloki II. zasedanja AVNOJ in njihov pomen so bili že večkrat obravnavani, vendar ravno sedaj, ko je vprašanje Trsta zopet v ospredju, naj pripomnim, da je AVNOJ na svojem II. zasedanju potrdil odlok, ki ga je izdal plenum OF slovenskega naroda o priključitvi Slovenskega Primorja Sloveniji.

Pred odhodom iz Jajca smo vsi delegati odšli še na pogreb Lole Ribarja. Posebno pretresljiv je bil govor očeta, dr. Ivana Ribarja, ob krsti mladega sina-heroja; v marsikaterem očesu se je utrnila solza ganotja.

Jajce smo zapustili 2. decembra in smo se vračali v Slovenijo po drugi poti: skozi Mrkonjič grad, Ključ, čez Uno, Glino, Kolpo in mestece Pisarovino. Sredi decembra smo bili zopet na osvobojenih slovenskih tleh, v Suhorju pri Metliki.

Dolg in naporen je bil povratek iz Bosne: megla, blato, sneg, vse to je v teh zadnjih jesenskih dnevih otežkočilo našo pot. A čeprav utrujeni — nekateri izmed nas bi skoro opesali — nam je bilo ob misli na II. zasedanje AVNOJ toplo pri srcu in tako smo laže kljubovali vremenu in drugim neprilikam.

Kot najstarejši član slovenske delegacije, kot dobrovoljec iz I. svetovne vojne, ko je bil storjen prvi korak za združitev jugoslovanskih narodov, sem bil neizmerno sren in ponosen, da sem se udeležil II. zasedanja AVNOJ.

Josip Jeras

Kaj so povedali naši delegati na II. zasedanju AVNOJ v Jajcu?

NA ZBORU odposlancev slovenskega naroda v Kočevju so izvolili 40 člansko delegacijo za II. zasedanje AVNOJ, ki je bilo 29. novembra 1943. leta v Jajcu. Vendar pa se je II. zasedanja AVNOJ udeležilo le 17 slovenskih delegatov, in sicer: Edvard Kardelj (ki je bil že prej v Vrhovnem štabu v Jajcu), Boris Kidrič, Tone Fajfar, Josip Vidmar, dr. Marijan Brecelj, Zoran Polič, Mica Slander, Jaka Avšič, Jože Rus, Edvard Kocbek, Franc Lubej, Josip Jeras, Božidar Jakac, dr. Metod Mikuš, dr. Igor Lumaček, Ivan Novak-Očka in dr. Lado Vavpetič. Na zasedanju so govorili tudi slovenski delegati. In kaj so povedali? Naj to prikažejo izvlečki govorov nekaterih slovenskih delegatov; te izvlečke smo prevedli iz knjige: »Prvo in drugo zasedanje AVNOJ«, ki je izšla letos v Beogradu.

BORIS KIDRIČ: »... Lahko bi opozoril samo na tisto, kar smo Slovenci doživeli, lahko bi vam pravil o lastnih izkušnjah. Kakor veste, je bila OF ustanovljena leta 1941, nekaj tednov po zlomu stare Jugoslavije. Na poziv Komunistične partije je OF takrat organizirala večino slovenskih ljudskih množic. Skovali smo takšno narodno enotnost, kakršne v zgodovini slovenskega naroda še ni bilo. OF slovenskega naroda takrat ni ničesar ukrenila proti tako imenovani jugoslovanski vladi v tužini. Od nje nismo zahtevali nič drugega, kakor da ta jugoslovanska vlada dovoli slovenskemu osvobodilnemu gibanju, da se razvije tako, kakor zahtevajo koristi slovenskega naroda. Zdaj pa je na podlagi dokumentov popolnoma dokazano, da je začela izdajalska jugoslovanska emigrantska vlada iz Londona na vse načine podpirati no-

tranje sovražnike slovenskega naroda. Jugoslovanska londonska vlada je dala pobudo za ustanovitev bele garde. Dala je direktivo, naj bela garda nastopa skupaj s sovražnikom proti narodnoosvobodilni vojski. Pomagala je beli gardi, ki je sodelovala z Italijani v veliki italijanski ofenzivi leta 1942 in končno je belo gardo napotila, da je začela oboroženo borbo proti slovenskemu narodu, proti njegovi OF in njegovi vojski. Vse to je z dokumenti dokazano. Najvažnejši dokument je veliki proces proti ujetim belogardističnim in plavogardističnim oficirjem v Kočevju, ko je bilo to slovensko ozemlje osvobojeno, voden po pravilih, ki jih zahteva juridično dobro voden proces. Na tem procesu je bil glavni obtoženec, kolo vodja, žandarmerijski poročnik Marjan Strniša. Le-ta je dobesedno izjavil, da so bili vsi sklepi v Londonu, sporoceni po radiu, da je treba partizane podpirati, nekakšen pesek v oči, hkrati po so preko tajnih radijskih oddaj iz Kaira in Londona naročali, naj se borimo proti partizanom.

Drugo dejstvo: ko je OF slovenskega naroda, predvsem pa Komunistična partija Slovenije, leta 1942 bila politični boj za razkrinkanje Draže Mihajlovića zaradi nesramnih dejanj, ki jih je počenjal v Srbiji, so nam z druge strani skušali zasadiť nož v hrbet. Plava garda je obrekovala OF in Kompartijo Slovenije, da sta proti jugoslovanstvu, ker smo se mi postavili na stališče, da ima tudi slovenski narod, kakor vsak drug narod pravico do samoodločbe. Naše stališče glede samoodločbe so hoteli postaviti proti jugoslovanski koncepciji. Toda pokazalo se je, da gre za taiste ljudi, ki so razbili Jugoslavijo, vtem, ko je narodnoosvobodilna vojska pokazala, da se samo ona bori za ljudstvo, za pravico do samoodločbe, da se samo ona bori, kuje in da bo skovala novo bratsko Jugoslavijo.

Ze jeseni leta 1941 se je OF v tem oziru postavila na pravilno stališče. Temelj njenega programa je odločitev za sa-

moodločbo in za novo bratsko skupnost Jugoslavije. OF poudarja, da narode Jugoslavije neogibno povezuje zgodovinska in v borbi izražena povezanost.

Verjemite mi, tovariši, da smo se mi, slovenski delegati, na tej poti še bolj prepričali in da smo ponosni in da je bila še globlja misel o tem, kako potrebno je in kako smo že dosegli enotnost vseh narodov Jugoslavije. Slovenijo je med ljudsko vstajo zajel mogočen val slovenskega patriotizma, kakršnega v slovenski zgodovini še ni bilo, vzvalovil je val, mogočen val jugoslovanskega patriotizma, ki bo zdaj zasijal s še večjim sijem, s še večjim plamenom.

JOSIP VIDMAR: »...Z velikim veseljem storim dolžnost, da v imenu OF slovenskega naroda, ali drugače povedano: v imenu slovenskega naroda pozdravim II. skupščino in zbor AVNOJ. Slovenski narod pozdravlja to skupščino s posebnim veseljem, z občutkom velikega ponosa in sreče, z občutkom, ki vam bo morda razumljivejši šele po kratki razlagi, ki se v naših čustvih skriva.

Tovariši, stara Jugoslavija je s svojim zlomom pripomogla, da je slovenski narod ostal sam, prepuščen svoji usodi. Slovenski narod je bil prepuščen sam sebi in sam se je postavil po robu dvema fašizmom v obliki velesil Italije in Nemčije. 27. aprila 1941 je bila ustanovljena OF slovenskega naroda. Mesec dni pozneje je v Sloveniji počila prva partizanska puška. Od takrat se slovenski narod, staro in mlado, bori na najtežavnejšem področju Jugoslavije, stisnjen med dvema velikanskima evropskima fašizmom, med Italijo in Nemčijo, povrhu pa še Madžarsko. V tem boju si je slovenski narod dvakrat priboril širo ozemlje svoje zemlje in v trenutku italijanske okupacije razorožil na svojem prostoru 6 italijanskih divizij. S tem delom si je slovenski narod dokončno priboril pravico, da o svoji usodi sam odloča zdaj in za vedno... Pravice, ki smo si jih v teh bojih priborili, teh pravic ne bomo zlo-

Prevoz slovenske delegacije čez reko Sano pri Ključu na povratku iz Jajca, v začetku decembra 1943. leta

rabili. Že od prvega trenutka smo jih posvetili tistemu, o čemer zdaj lahko in jasno govorimo — enotnosti in bratstvu jugoslovanskih narodov. V bivši Jugoslaviji so nas Slovence nešteto krat obsojali, da smo separatisti. Toda enotnost jugoslovanskega ljudstva je bila za nas zmeraj enotnost in bratstvo suverenih, enakopravnih jugoslovanskih narodov. Takšno pojmovanje dobiva danes, na tem zboru, svoj konkretni državotvorni smisel.

Tovariši, mi, Slovenci, smo živeli v suženjstvu, podjarmljeni, zatirani pod ogromnim nemškim jarmom. Danes, nočemo nastopa slovenski narod po 1300 letih prvikrat kot enakopraven, samostojen in suveren narod, ustvarjajoč državno tvorbo v skupnosti z bratskimi narodi Jugoslavije. Mislim, da boste lahko razumeli tisto čustvo ponosa in sreče, ki ga v nas, predstavnikov slovenskega naroda, na tem prekrasnem zboru vzbuja trenutek, ko slovenski narod zdaj prvikrat sam, suvereno ustvarja svojo zgodovino in svojo bodočnost. Lahko vam zagotovim, da bo slovenski narod to svojo borbo, našo skupno tvorbo, branil še bolje kakor doslej, v tej osvobodilni borbi, da bo branil svojo svobodo, da jo bo branil do zadnje kaplje krvi in do končne

zmage nad vsemi sovražniki, notranjimi in zunanji.

FRANCE LUBEJ: »...Rad govorim kot Slovenec, kot Sokol in kot nacionalist. Kot Sokol, kot član vodstva slovenskega Sokola, sem si 30 let prizadeval doseči uspehe na temelju Tyrševih smernic o vzgoji ljudstva. Toda takrat so režimi delo pravih patriotov preprečevali. Omahljivega patriota so odvedli med lopove, močnega pa vtaknili v Glavnjačo. S tem hočem reči, kako je bilo možno, da se je slovenski narod po aprilskem zlomu Jugoslavije tako hitro znašel, združil in ustanovil OF, in zakaj do takšne politike doslej sploh ni moglo priti. Zakaj slovenski narod prej ni mogel dokazati, da je politično tako zrel. Res so bili jedro OF Komunistična partija, sokolska organizacija in krščanski socialisti, toda le-ti so bili tudi v Jugoslaviji. Kakšno pa je bilo življenje v Jugoslaviji, smo vedeli. Po zlomu Jugoslavije je nastalo novo stanje. Rad bi omenil, da so se po zlomu Jugoslavije činitelji, ki so jih prej v Jugoslaviji preganjali, pokazali najboljše patriote, to se pravi, tisti, ki so jim prej odrekali patriotizem, so ga z dejanji izpričali. In temu činitelju, ki se je našel v slovenskem narodu, moramo pripisati, da smo lahko zbrali

Tovariš Tito na opazovalnici nad Mliništem, 25. septembra 1942

Predsedstvo AVNOJ je na svoji prvi seji na predlog slovenske delegacije, ki ga je AVNOJ sporočil tov. Josip Vidmar in na podlagi katerega so sprejeli sklep o upostavitvi zvanja maršala Jugoslavije, sprejel naslednji sklep s tem, da se sporoči Plenumu

SKLEP

PREDSEDSTVA ANTIFAŠISTIČNEGA SVETA NARODNE OSVOBODITVE JUGOSLAVIJE O PODELITVI NAZIVA MARŠALA JUGOSLAVIJE JOSIPU BROZU - TITU.

Da bi izrazil zaslužen priznanje tovarišu Josipu Brozu-Titu, Vrhovnemu komandantu, za genialno vodstvo operacij narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije ter za sposobnost in vztrajnost, ki ju je izpričal v njenem ustanavljanju ter njenem vojaškem in političnem dviganju na njeno sedanjo stopnjo, predsedstvo Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije, na podlagi sklepa Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije z dne 29. novembra 1943 o upostavitvi naziva maršala Jugoslavije v narodnoosvobodilni vojski in sprejemajoč predlog plenuma II. zasedanja Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije

sklene,

da se tovarišu Josipu Brozu-Titu, Vrhovnemu komandantu narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, podeli naziv maršala Jugoslavije.

slovenski narod in, da vsakemu pravemu nacionalistu priznamo pravico, da sodeluje v Fronti. Lahko smo se torej zbrali, da nas takšne, v teh viharjih dneih borbe naših narodov za obstoj, Komunistična partija Slovenije kot edina sposobna vodi in uči. Tako je bila OF ustanovljena in po njeni zaslugi je slovenski narod vzdržal borbo do zadnjih dni. To se je posrečilo, kot rečeno, ker je Komunistična partija njeno jedro. To je poročstvo, da bomo enotnost slovenskega naroda utrdili in boj vzdržali do konca. Kvazinacionalizem je na celi črti odpovedal. Okupacija naših dežel po fašizmu je bila za vse nacionaliste najtežja preizkušnja, ta dve leti trajajoči boj pa je naš novi Vidovdan, v katerem se je glede patriotizma pokazalo »ko je vera, a ko je nevjera.« V tem boju so kvazinacionalisti zbežali v London ali v vrste izdajalcev, v belo gardo, vtem ko so dotlej preganjani komunisti ostali in z ostalimi zvestimi sinovi ljudstva skovali nov tip patriotizma, ki ga zdaj predstavlja boj partizanstva in boj naših narodov Jugoslavije. Naša narodnoosvobodilna vojska razbija vse tiste oblasti, ki so predstavljale kvazinacionalizem, oblasti izdajalstva, nedičevstva, londonske vlade.

Zasluga Komunistične partije je, da je slovenski narod našel pravo vodstvo. Komunistična partija Slovenije je dala temu gibanju — narodnoosvobodilni borbi — svoje največje, najboljše in najpožrtvovalnejše sinove, dala je svoje bogate izkušnje. In zdaj vidimo, da niso imeli prav tisti, ki so govorili, da se slovenski narod ne bo mogel združiti v OF, katere jedro je Komunistična partija. Vsi so v teh dveh letih in pol dela OF in njenih uspehov to videli, zdaj je vsem jasno, da ljudstvo podpira OF in da je OF prav zato močna, ker je njeno jedro Komunistična partija. Slovenski narod ve, da je prek Komunistične partije povezan z gibanjem borbe za osvoboditev vseh narodov Jugoslavije, ki jo vodi tovariš Tito...«

JAKA AVŠIČ: »...Tudi jaz sem pred vojno pripadal tistem delu mladine, katere ideal je bil lepša in boljša narodna bodočnost. Žal pa smo bili po vojni, kakor jaz, tako tudi ves slovenski narod, brdko razočarani, kajti vodilni krogi v bivši Jugoslaviji niso bili sposobni, da bi prinesli ljudstvu lepše in boljše življenje. Ves slovenski narod je bil razočaran, zlasti v trenutku, ko je Jugoslavija tako hitro in tako sramotno razpadla. Razpadla je zaradi izdajalstva generalov, naših bivših tovarišev, ki niso bili sposobni, da bi popeljali ljudstvo v vojno, da bi se borili in dostojno ohranili tisto, kar je ljudstvo dolga leta ustvarjalo in plačalo s svojimi naporami kot poročstvo za svojo boljšo bodočnost. Po tem razpadu smo mi, Slovenci, ostali prepuščeni na milost in nemilost sovražniku. Sovražniki, kakor Hitler, Mussolini in tudi Madžari so prihrumeli od vseh strani in začeli izpričevati svoje znanje, kako nas bodo čimprej in čim temeljiteje uničili. Prav mi, Slovenci, smo prvi, ki smo očitno videli, da smo obsojeni na smrt. Zdelo se nam je, da za nas ni rešitve. Položaj je bil res obupen. Ni bilo sile, ki bi lahko ljudstvu znova vtila vero.

Bil sem večkrat priča najbolj žalostnih pojavov, ki so se odigrali v naši vojski. Često sem prišel do prepričanja, da naši vojaški voditelji in vodilni vojaški krogi ne bodo znali zaščititi in ubraniti ljudskih koristi, da ne bodo sposobni, da bi se žrtvovali za ljudstvo. In to se je res zgodilo. Ko je nastala za naš narod velika nevarnost, so zbežali in ljudstvo zapustili. Edini, ki so ostali z ljudstvom, kakor so bili vedno z ljudstvom, so bili komunisti, je bila Komunistična partija. Iz komunistov je žarel plamen borbe za boljšo bodočnost in borbe za novo življenje. In svoj cilj so dosegli. Zelo spretno so znali ohraniti naše ljudi, jih zbrati in jih popeljati v boj, ki je žel že tako velike uspehe.

Slovenski narod je bil zaradi raznih velikosrbskih re-

Slovenska delegacija v Jajcu pred odhodom v Slovenijo

žimov in protiljudskega vladanja izgubil zaupanje v naše brate Srbe in Hrvate. Toda Komunistični partiji in njenim načelom se moramo zahvaliti, da je to zaupanje spet upostavljeno. In zdaj, tovariši, so Slovenci, kakor vidite, enako dobri in še boljši Jugoslovani, kakor so bili poprej. Slovenci ne nameravajo od vsega tega ničesar profitirati. Slovenci žele samo svobodo, ne le nacionalno, marveč tudi socialno, moralno in narodno svobodo v Jugoslaviji. Slovenci žele samo na svoji zemlji pridelovati svoj kruh, prejemati tisti zaslužek in dobivati tisto plačilo, kakršnega bodo lahko ustvarili. Razen tega Slovenci žele najti vse partizane, vse tovariše, s katerimi se bodo borili za isto stvar, za katero se zdaj bore Slovenci. Tovariši, borili se bomo z našimi partizani. Zagotavljam vam, da bodo par-

tizani storili tudi v prihodnje vse, kakor so storili doslej, da se bodo žrtvovali, če bo potrebno, in šli naprej.«

JOSIP VIDMAR: »Tovariši in tovarišice..., dovolite mi, da v imenu slovenske delegacije sprožim tale predlog: Da bi izrazili sedanje stanje naše vojske, ki se je iz malih partizanskih in diverzantskih odredov v srditih bojih razvila v redno, disciplinirano, moderno, organizirano in oboroženo vojsko pod enotnim vodstvom, da bi samozvestno dokumentirali njeno sedanje številčno in kakovostno stanje in da bi ji hkrati dali najvišje priznanje za njena velika in slavna dejanja v naši osvobodilni borbi, predlagam v imenu slovenske delegacije, da predsedstvo AVNOJ sprejme sklep o podelitvi Vrhovnemu komandantu NOV in POJ tovarišu Titu naziva maršala Jugoslavije.«

V skladu z davno težnjo in bojnimi napor slovenskega in hrvatskega naroda v deželah, ki so jih podjarmili italijanski imperialisti, AVNOJ

potrjuje

1. Sklep slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (plenuma Osvobodilne fronte) o priključitvi Slovenskega Primorja in vseh anektiranih delov Slovenije svobodni Sloveniji v Federativni Jugoslaviji.

2. Sklep Deželnega antifašističnega sveta narodne osvoboditve Hrvatske o priključitvi Istre, Reke, Zadra ter anektiranih delov Hrvatske in hrvatskih jadranskih otokov svobodni Hrvatski v Federativni Jugoslaviji. Ta sklep začne veljati takoj.

Poznamo jih v besedah in dejanjih

OB ZADNJIH zgodovinskih dnevih v mesecu oktobru, ko so tuji kramarji začeli bolj kot kdaj koli prej barantati in mešetariti z našim nacionalnim ozemljem, ko so hoteli na dokaj preprost in hiter način poravnati svoje medsebojne račune z našo zemljo, s Trstom in cono A, se tudi nam, bolj kot kdaj koli prej, spet odgrinja bližnja preteklost tistih, ki bi radi okupirali našo slovensko zemljo, zemljo, ki nikoli ni bila njihova. Da, pred nami se kažejo številni zločini fašističnih ubijalcev, roparjev in požigalcev, ki so jih počenjali na naši zemlji in nad našimi ljudmi ne samo med zadnjo vojno, temveč že tudi prej. Vsa njihova grozodejstva stopajo pred nas, pred vse naše narode, s tisto nedopovedljivo okrutnostjo, ki vzbuja pri vseh naših ljudeh obtožbo, gnev in upravičeni prezir do njih. Do zadnje podrobnosti poznamo namene teh italijanskih zločincev, da! Poznamo jih, ker smo njihove zločine poizkusili na svoji koži, na svojem ozemlju in na naši lastnini. Ker pa jih poznamo — jih upravičeno obsojamo in zaničujemo! Le tisti ljudje v svetu, ki ne poznajo prave pravice italijanskih fašističnih zločincev, jim lahko nasedajo! In naj jim nasedajo, če hočejo sami tako, ali če tudi njim samim tako bolj ugaja! Toda naši narodi ne dovolijo, da bi zaradi njihove »nedolžne obleke v volčji koži« trpeli mi, naši narodi in naša domovina! Ne, tega jim ne dovolimo in jim tudi ne bomo dovolili! Kajti »miroljubno poslanstvo« italijanskih imperialističnih zločincev, ki so ga uresničevali med zadnjo vojno v Jugoslaviji, je vidno še vedno in posledice tega »rimskega poslanstva« občutimo mi še vedno, čeprav je že skoraj deset let po zadnji vojni.

In kakšno je bilo? Preveč bi bilo naštevati dokazov in dejstev, če bi hoteli napisati vse! Njihovo »poslanstvo« pa se razvdi tudi iz tistega, kar

in kakor so o njem govorili sami italijanski vojaki. Tokrat bomo navedli spet nekaj odlomkov iz pisma italijanskih vojakov, ki so okupirali Dalmacijo. Vsa ta pisma je pregledala njihova vojaška cenzura; originalna pisma pa hranimo v naših muzejih kot enega izmed dokazov na njihovo »miroljubno poslanstvo« in kot spomin na tiste »srečne« dneve, ko so nas »prosvetljevali«.

Vojak Salvatore Soldi (vojaška pošta 141) je pisal dne 1. avgusta 1941 svoji družini v Firenzi: »...naša letala so morala bombardirati predele, mesta in železniške proge, da bi preprečila prevoz, namenjen revolucionarjem, a tamkaj, kjer jih ni bilo mogoče ločiti od ostalega ljudstva, je bilo vse porušeno do tal, ne glede na nedolžne žrtve... Rafali iz strojnice na majhno naselje... Vsako noč pobijamo s palicami in orožjem cele družine... Za vsak gib streljamo brez usmiljenja. Mnogo ljudi je pobitih. Po šesti uri ne sme nihče od doma in po šesti uri je dovoljeno streljati na vsakogar. Tudi nočoj je tukaj, kjer se zadržujemo, izgubilo življenje pet oseb: dve ženski, en otrok in dva moška...« (Dokument 3/17 a-22. k. 543).

Vojak Cosimo, telegrafist v Kistenjih, piše 30. julija 1941 prijatelju Ippoditu Rafaelu v Foggii: »...tukaj ravnamo brezobzirno s temi ljudmi, ki so najbolj nekulturno ljudstvo in leglo komunizma... Ricinovo olje pa pijejo kot svežo vodo. Mnogi izmed njih so bili ustreljeni.« (Isti dokument.)

Topničar Ivo Galanti (poveljstvo IX. topniške baterije, v. p. 141/z) piše 1. avgusta 1941 bratu Emiliju Galantiju (bataljon »črnih srajc« II-a, 2. jurišna četa, v. p. št. 68): »To ljudstvo nas ne more trpeti. V nedeljo je tukajšnji duhovnik pri maši govoril slabo o nas. Vendar pa je bil tu nekdo, ki ga je razumel in tedaj je prišla v Zadar skupina fašistov ter ga prisilila, da je popil liter motornega

olja, nato pa so ga pretepli. S tem ljudstvom je treba tako ravnati...« (Isti dokument.)

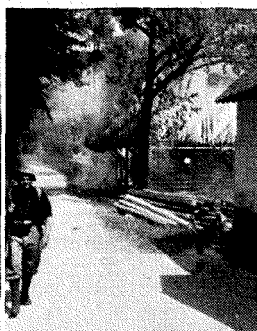
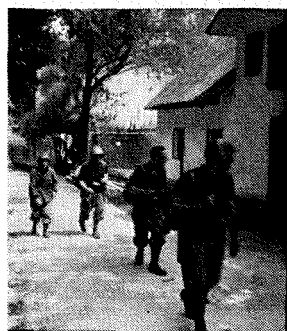
Črnosrajčnik Crestini Severino, mitraljezec II. voda 67. čete, 89. legije črnih srajc, v. p. 73, piše 15. novembra 1941, leta svoji sestri Manelli Pronetta v S. Giovanni d'Asso Montisi Sugenera (Siena): »...prvi dan gremo ven, drugi dan pa počivamo. Včera smo morali iti do kraja, kjer smo napravili čistko. S seboj odpeljemo vse, odženemo jim vso živino, več tisoč glav živine, ovc, svinj in koz — vso živino. Tudi danes nam je naš poveljnik pripravil lepo kosilo iz mesa, ki smo ga narpali po teh hišah.« (Dokument 10/17 a, 11 k 543 v. i. i.)

Grandi Bruno (XV. bataljon m. 81, II. četa, v. p. 73) piše 25. novembra 1941, leta očetu Grandi Anselmu v Bondanello Moglia (Mantova): »...zapuščamo jih (misli na jugoslovansko prebivalstvo) s tistimi nekaj cunjami, ki jih imajo na sebi, vse jim odnašamo, najprej moške, zatem živino, ovce, koze, krave in kokoši, ki jih je v izobilju. Nato gremo naprej in oropamo hiše ter odnašamo vse, kar lahko nosimo na hrbtu, naposled pa požigamo hiše. Toda mi iz minometalskih enot smo nesrečni, ker smo vselej v ozadju in le redkokdaj ropamo. Prispel sem pravočasno ter narpal 3 kg volne — štiri klopčice sivorjave in 2 bele, ki jih hranim tukaj. Imam tudi preproge — te preproge uporabljajo namesto pregrinjal. Torerj, nagrabil sem samo to, ker sem imel slučajno priliko...« (Dokument 11/17, 1 — i. k. 543.)

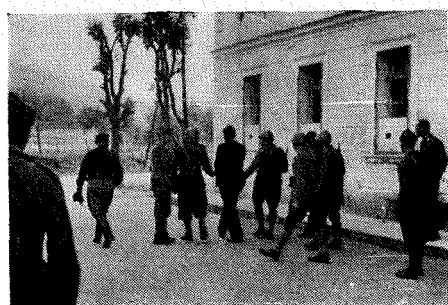
Če so oni na vse to pozabili nismo mi! In glede na vso preteklost in na vsa njihova grozodejstva in zločine, ki so jih počenjali nekoč, ki jih počenjajo sedaj nad našimi ljudmi v Trstu, cona A, Gorici in Benečiji, in ki bi jih tudi v bodoče, če bi primešetarili naše novo ozemlje in naše ljudi — mi pa zahtevamo pravično, pošteno in dosledno rešitev tržaškega vprašanja — jim tako odločno kot nekoč med narodnoosvobodilno borbo kličemo:

„S M R T F A Š I Z M U —

S V O B O D O N A R O D U ! “

Roke proč od naše zemlje!

NIKDAR! Nikoli! Ne priznamo podle kupčije, in je ne bomo! Ne dovolimo, da bi Trst in cono A izročili Italiji. Nočemo okupatorskih zločincev, ubijalcev, požigalcev! Nočemo! Smo za mirno, toda za pošteno in pravično rešitev tržaškega vprašanja! Smo za mir, toda ne za mir na kolenih! Nobene rešitve tržaškega vprašanja ne bomo priznali brez sodelovanja z Jugoslavijo! Ne, nikoli...!

Ne samo taki, še hujši so bili kriki vseh delovnih ljudi Jugoslavije in poštenih ljudi v coni A in Trstu, ko se je 8. oktobra razširila vest o najnovejši kupčiji s Trstom. Teda sta angleška in ameriška vlada sklenili, da izročita cono A Italiji. Samovoljnost obeh vlad je s tem očitna. Za to dejanje nimata nobenega opravičila! Ne, nobenega! Storili sta, ne da bi vprašali Jugoslavijo niti ostale podpisnice mirovne pogodbe z Italijo. Storili sta zelo preprosto: na Italijo sta prenesli vso oblast v Trstu in coni A in jo pozvale, naj s svojimi oboroženimi silami zasede to ozemlje. Ta sklep je vsekakor najbolj groba kršitev mednarodnega prava, tepanje vseh osnovnih načel mednarodnega sodelovanja, enostransko in samovoljno dejanje, naperjeno proti koristim naše države in — proti koristim svetovnega miru.

Nehote se nam vsiljuje tale primer: nekdo nekoga ustrelil, potem pa zahteva — zdaj ga sodite. Da, prav tako so ravnali ti nekdajni naši zavezniki z nami; nam v škodo in za hrbtom, italijanskim fašistom, ki so napravili v zadnji polpretekli dobi toliko zla, pa za — nagrado... Zalili so nas, svoje zaveznike! Barantali so z našo zemljo — torej za hrbtom z nami, z našimi interesi! Saj je odveč govoriti, kaj so skušali s to svojo namero... Toda ne samo upravičeni, celo dolžni smo bili mi, naši narodi, naše vodstvo in vse pošteno svetovno mišljenje dvigniti glas zoper to

krivico, to kupčevanje! Dolžni, da! Imamo za to dovolj dokazov, tako zgodovinskih in etničnih, a tudi dovolj moralne pravice in poštenosti, dovolj pa tudi moči! Imamo jo! Kajti predragocena je bila naša partizanska kri, da bi se tuji, celo tisti, v katere smo zaupali v borbi za pravico, poštenost in resnico, zanašali, norčevali iz nje. Predragocena je ta kri in preveč je bilo prelite. In v tej naši zahtevi nam skušajo še očitati, da smo nepremišljeni! Dovolj je norčij in zahrbtnosti! Toda naj vsi vedo — naše zahteve so resnične in upravičene, in če bo treba, bomo za te naše pravice tudi znova prelili kri! Bomo, ker smo poštene in pravični!

Naša pravica je zahtevati nekaj, kar je naše. In za to pravico pri nas že od 8. oktobra dalje dvigamo glas. Pravzaprav: ne samo zdaj, saj se naši pravici še nikoli nismo odpovedali. Kajti vselej smo rekli tako, kakor kličemo danes: ne kramarite, ne barantajte in ne poravnavajte medsebojnih računov z nami, z našimi ljudmi v coni A in Trstu, z našo zemljo. Kajti: vse tržaško ozemlje je strnjen del slovenskega, jugoslovanskega narodnostnega ozemlja! To strnjeno ozemlje pa se na-

daljuje tudi preko krivičnih meja z Italijo, vse naprej do Cedada, Tarčenta in ustja Soče! Trst sam na sebi — z ozirom na prebivalstvo, pri čemer je upoštevati italijansko nasilje! — pa je osamljena zmes prebivalstva na čisto strnjenem slovenskem narodnostnem ozemlju! Toda Trst spada k tisti državi, katere sestavni del mora biti to naše narodnostno ozemlje, ki je istočasno edino in pravo nje-

»Po mojem mnenju bi morali zahodni zavezniki videti v tem običajno izsiljevanje. Nam so rekli, da je treba Italijane pustiti, da bodo upravljali cono A. Zdaj so že nekoliko popustili in ne bodo poslali njihovih čet v to cono, marveč šele pozneje. Jaz pa pravim, da bomo mi zmeraj pazili na to, ali bo italijanski vojak stopil v cono A. V trenutku, ko bo tja vkorakal, bomo vkorakali v to cono tudi mi.«

(Tito v Leskovcu.)

govo zaledje, katero je to mesto tudi zgradilo in razvilo in brez katerega to mesto ne more živeti!

Vse to so zgodovinska dejstva, ki jih ne more ovreči še tako podla in z določenim ciljem izvita laž! Najmanj pa jih morejo spremeniti in ovreči tisti, ki nimajo niti osnovnega znanja o preteklih, niti o sedanjih razmerah v Trstu, ki so posledica fašističnih metod raznarodovanja, pa čeprav skušajo to svoje

Iz borb narodnoosvobodilne vojske za osvoboditev Trsta

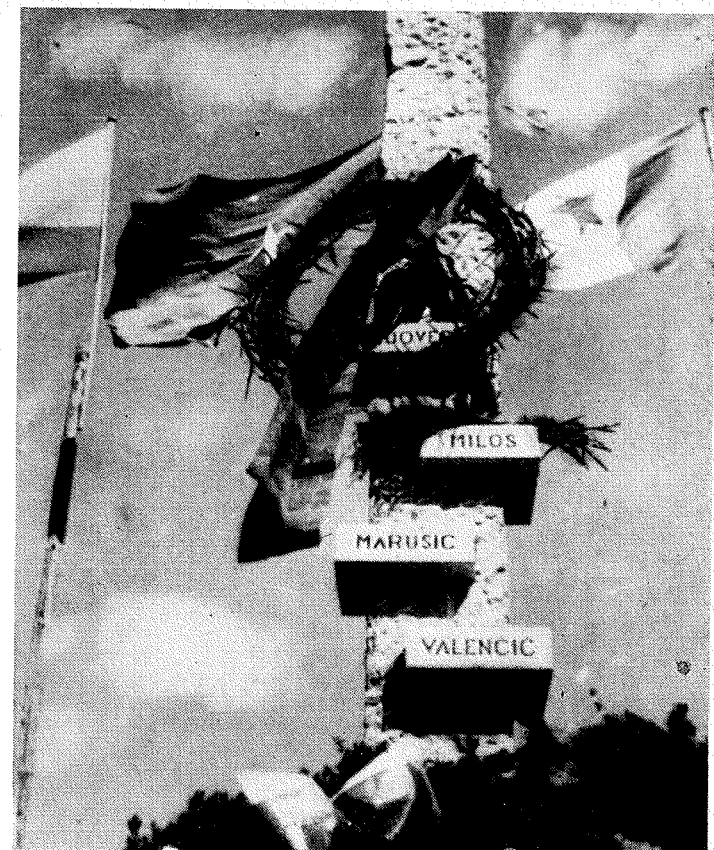
neznanje, kateremu pravimo — krivica, opravičiti s svojo močjo in denarjem, ki jim — vsaj tako govore dejstva! — dovoljuje barantanje s tujimi ozemlji in z majhnimi narodi in ljudstvi. Toda čas hiti in sedanji čas ni več čas srednjega veka, čeprav bi to zlasti hoteli videti tisti fašistični nasledniki v Italiji, ki v svoji povezanosti z Vatikanom izsiljujejo in znova razpredajo svoje osvajalske mreže po našem ozemlju. Toda poznamo jih in dobro poznamo njihove metode!

Roke proč od naše zemlje! Za nami so časi, ko so lahko in nemoteno razširjali italijanski fašisti, iredentisti, šovinisti in reaktionarji vseh barv laži o Trstu in o prebivalstvu, ki živi tam in v bližnji okolici! Dolgoletno trpljenje naših ljudi pod fašističnim škornjem, nasiljem, raznarodovanjem in preganjanjem ni ostalo prikrito, temveč je odmevalo po svetu. Upor proti takim italijanskim uničevalnim metodam, zlasti pa udeležba naših tamkajšnjih ljudi v NOB je vzbudila svetovno pozornost in že tedaj razkrila laži lepo zvenceh besed tistih ljudi, ki so z nasiljem skušali izbrisati vse, kar bi pričevalo ne samo o slovenskem etničnem značaju te zemlje, temveč vsega Slovenskega Primorja, vključno z Gorico, Beneško Slovenijo, Rezijo in Kanalsko dolino!

Že smo klicali, kličemo in bomo klicali vsem barantam, kramarjem, iredentistom in italijanskim izsiljevalcem vseh mogočih barv: »Roke proč od naše zemlje! Ne bomo se nikoli odpovedali ničemu, kar je naše...!« O tem, da je ta zemlja — cona A in Trst — naša, pa nam govore zgodovinska dejstva! (Naj nekaj teh dejstev tudi navedemo. Povzeli smo jih iz knjige dr. Lava Čermelja: »Slovenci v coni A«, iz poglavja: Obseg in etnična sestava Svobodnega tržaškega ozemlja.)

*

Celotna površina STO meri 738 km². Od tega odpade manjši del (222 km²) na cono A, večji del (516 km²) pa na cono B. Nasprotno je glede števila prebivalstva. Po jugoslo-

Spomenik bazoviškim žrtvam v Bazovici pri Trstu

vanskih uradnih podatkih za cono B z dne 15. decembra 1949 in provizoričnih podatkih uradnega popisa v coni A (4. novembra 1951) ima vse STO 361.052 prebivalcev. Na cono

»437.956 ubitih, 142.555 požganih hiš, 10 milijard dolarjev škode — bilanca grozodejstev italijanske vojske v Jugoslaviji.«

(Tito na Okroglici.)

A odpade pretežni del (296 tisoč 229), na cono B pa samo 64.823.

Po upravopolitični razdelitvi še iz časov fašističnega režima obsega cona A razen Trsta še 5 občin: Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Dolina in Milje. Občina Trst (ki je na STO, njen manjši del pa je pripadel Jugoslaviji) obsega 81.80 km², ostalih 5

občin pa obsega skupaj 140.2 kv. kilometra. Tržaška občina je imela po popisu iz 1951. leta 271.899 prebivalcev, ostalih pet občin pa samo 24.300, in sicer Devin-Nabrežina 5140, Zgonik 2324, Repentabor 574, Dolina 4798, Milje pa 12.494.

Cona jugoslovanske vojaške uprave (cona B) je od 12. aprila 1952 razdeljena v dva okraja: okraj Koper, ki obsega občine: Dekani, Izolo, Izolokolico, Koper, Koper-okolico, Marezige, Šmarje, Piran, Sečovelje in Portorož; okraj Buje z občinami: Buje, Umag, Brtonigla, Grožnjan, Momjan in Novigrad.

Za analizo nacionalne sestave prebivalstva imamo podatke iz novejših dobe samo za Istro. Zbral jih je Jadranski inštitut na Sušaku ob popisu prebivalstva 1. oktobra 1945 in jih objavil v knjigi »Cadastre

Stab Tržaške brigade (od leve proti desni): Davorin Ferligoj, Tine Remškar, Genio Laurenti, Lojze Nardin, dr. Nordio in narodni heroj Jaka Rojšek (komandant XXX. divizije)

National de l'Istrie». To knjigo so izročili Mednarodni komisiji, ki je na pomlad 1946 po naročilu konference zunanjih ministrov proučevala nacionalne razmere na terenu.

Po tem popisu, če upoštevamo tudi naknadne izjave nekaterih prebivalcev bujskega področja, je bilo februarja leta 1946, tik pred prihodom komisije, v sedanji coni B: 36.276 Slovencev in Hrvatov, 29.965 Italijanov, 96 pripadnikov drugih narodnosti in 2212 prebivalcev, ki se nacionalno niso opredelili.

Za cono A imamo po istem viru popolne podatke samo za občini Milje in Dolina. Po tem popisu je bilo oktobra 1945 v občini Milje 4939 Slovencev in 5099 Italijanov, in sicer: v katastrski občini Milje 867 (16,63 odstotka) Slovencev in 4345 (83,37%) Italijanov; v katastrski občini Hrabi 1362 (82,85%) Slovencev in 267 (16,79%) Italijanov; v katastrski občini Plavje 980 (91,93%) Slovencev in 86 (8,07%) Italijanov; v katastrski občini Valdoltra 1730 (81,45%) Slovencev in 392 (18,46%) Italijanov; v občini Dolini, na ozemlju, ki je bilo priključeno coni A, je bilo priključeno coni A, je 3873 (98,13%) Slovencev in 75 (1,87 odstotka) Italijanov. Za ostale občine smo se morali opirati na zadnji avstrijski popis iz leta 1910. Poudariti pa moramo, da je bil ta popis za nas

krivičen, in sicer predvsem v občini Trst. O tem najbolje priča ostra interpelacija slovenskega poslanca v dunajskem parlamentu dr. Otokarja Ribarja januarja 1911, nadalje njegova interpelacija v tržaškem Pokrajinskem svetu 25. septembra 1911, kakor tudi odgovor vladnega komisarja barona Reinleina, ki je priznal, da so obtožbe slovenskega poslanca argumentirane in upravičene. Dejstvo je, da je morala vlada odrediti revizijo po-

»Svobodno ozemlje Trsta so ustanovili na podlagi mirovne pogodbe in Jugoslavija je podpisala sporazum o obstoju tega svobodnega ozemlja, ker se je morala izogniti temu, da bi jo imeli za nepomirljivega činitelja, ker je to morala storiti zaradi kolikor tolikšne vzpostavitve miru v tem delu sveta, v tem delu Evrope. Razume se, da se nismo za večne čase sprjaznili s tem. Sprjaznili smo se začasno, misleči, da bomo nekega dne dobili pravično rešitev, misleči, da bodo nekega dne pravilno ocenili upravičene zahteve naše dežele, naših narodov in tistih žrtev, ki so jih naši narodi dali v veliki borbi proti skupnim sovražnikom.« (Tito v Lescovcu, 10. oktobra 1953.)

pisa v Trstu in tako je vsaj delno popravila Slovincem storjeno krivico.

Ob prvem popisu je bilo od celotnega števila prebivalstva, brez tujih državljanov (upo-

števan ni tisti del tržaške občine, ki je bil po mirovni pogodbi priključen Jugoslaviji) 37.821 Slovencev in Hrvatov, Italijanov pa 141.509, in sicer na področju mesta 11.584 Slovencev in Hrvatov ter 108.886 Italijanov; v predmestjih 18 tisoč 547 Slovencev in Hrvatov ter 31.591 Italijanov; v okolici pa 7690 Slovencev proti 1032 Italijanov.

Po reviziji popisa se je število Slovencev in Hrvatov povečalo za 21.425, nasprotno pa se je število Italijanov skrčilo za 22.550, tako da je znašalo razmerje števila Slovencev in Hrvatov nasproti številu Italijanov 59.236 proti 118.959, in sicer na področju mesta 22.529 Slovencev in Hrvatov proti 95.730 Italijanov, v predmestjih 28.579 Slovencev in Hrvatov proti 22.691 Italijanov, v okolici pa 8138 Slovencev in Hrvatov proti 538 Italijanov. Hrvatov je bilo po prvem popisu v vsem Trstu 1420, po reviziji pa 2403. Če prištejemo še 1066 Hrvatov, ki so se priselili iz Hrvaške ter Bosne in Hercegovine in kot takšni niso veljali za avstrijske državljane, tedaj je bilo Jugoslovanov v Trstu 60.319. Po italijanskem uradnem popisu iz leta 1921, edinem, ki je zbral podatke o jeziku prebivalstva, je bilo v tržaški občini samo 18.150 Slovencev. Nefočnost in neverodostojnost tega popisa je priznala celo sama italijanska vlada v spomenici, ki jo je predložila konferenci zunanjih ministrov 1. 1945 v Londonu.

Ob poznejših italijanskih uradnih popisih (1931 in 1936) niso zbrali podatkov o narodnostih, ne o jeziku, kakor se je zgodilo tudi v coni A ob uradnem popisu leta 1951.

Za občine Devin-Nabrežina, Zgonik in Repentabor smo vzeli podatke avstrijskega popisa iz leta 1910. Na ozemlju sedanje občine Devin-Nabrežina je bilo 4404 Slovencev in 475 Italijanov, v občini Zgonik 1460 Slovencev in 1 Italijan, v občini Repentabor pa 561 Slovencev in 11 Italijanov.

Po podatkih iz leta 1945 za občini Dolina in Milje in po podatkih iz leta 1910 za ostale občine naj bi bilo na celotnem ozemlju cone A 74.073 Jugoslovanov in 124.620 Italijanov.

Razmerje med Jugoslovani in Italijani je 3:5. Italijani, ki jih je blizu $\frac{1}{3}$ celotnega prebivalstva, žive kompaktno na dveh zelo omejenih otokih.

»Moja, pa tudi želja vseh naših ljudi, vseh naših narodov je, da bi prišlo do znosnih odnosov, da bi prišlo do nekakšne rešitve, tako da ne bi trpele koristi naših narodov, če bi svoj naklep zdaj izpolnili. Kaj bi imeli od tega, če bi se mi jutri spoprijeli z Italijani? Če mislijo to, naj nas pustijo same z Italijani, da bomo mi to uredili. Zakaj bi odlašali to zadevo za bodoče? Zakaj bi odlašali s to zadevo na jutri, če jo lahko uredimo danes s tistimi sredstvi, s katerimi jo bomo morali reševati jutri? Tu namreč miru ne more biti. To ni nobena baza za sedelovanje. Kaj mislijo doseči s tem? Mar mislijo, da se bomo mi čez dva ali tri dni ohladili? Da, mi smo hladnokrvni, toda v svoji hladnokrvnosti delamo tisto, kar se nam zdi potrebno...« (Tito v Skopiju, 11. oktobra 1953. leta.)

na sicer kompaktnem slovenskem ozemlju.

Čisto slovenske so občine Zgonik, Repentabor in Dolina, občina Devin-Nabrežina pa ima pretežno slovensko večino. Italijansko večino imata samo občini Trst in Milje.

Toda prav za ti dve občini je značilna omenjena koncentracija Italijanov na dveh popolnoma osamljenih etničnih otokih. Kakor vidimo iz zemljevida, odpade dobra polovica ozemlja občine Trsta, namreč 46,04 km², na skoraj čisto slovensko okolico, t. j. vasi: Sv. Križ, Prosek, Kontovel, Opčine, Bane, Trebče, Gropada, Padriče in Bazovice. Od ostalih 34,96 km² tržaške občine odpade nad pet šestin (29,51 km²) na predmestja, ki so imela po popisu iz leta 1910 slovensko večino. Del ozemlja tržaške občine, kjer imajo Italijani večino, vtem ko so Slovenci v manjšini, obsega samo 5,45 km². Toda v tem delu Trsta so bili po popisu iz leta 1910 Slovenci nasproti Italijanom v razmerju 21.592 proti 95.730.

Podobne so razmere v občini Milje. Vse katastrske občine v okolici: Hribi, Plavje in Valdoltra imajo pretežno slovensko večino, vtem ko ima samo mesto Milje italijansko večino.

Anglo-ameriška vojaška uprava je dala sliko etnične sestave cone A na podlagi italijanskega popisa iz l. 1936 in izida prvih občinskih volitev na STO leta 1949. Ker hočemo biti nepristranski, navajamo tudi te podatke anglo-ameriške vojaške uprave po njeni publikaciji »Trieste Handbook 1950«. Po teh podatkih naj bi bilo v vsej coni A 63.000 Slovencev in 239.200 Italijanov, pri čemer so bile občine Dolina, Zgonik in Repentabor s 4500 oziroma 1300 in 700 prebivalci čisto slovenske. V občini Devin-Nabrežina je bilo 3500 Slovencev proti 1200 Italijanov; Italijani so bili v večini v Trstu in Miljah: v Trstu 230.000 Italijanov proti 60.000 Slovencev, v Miljah pa 8000 Italijanov proti 3000 Slovencev. Da je bilo število Italijanov pretirano, kaže popis iz leta 1951, ki izkazuje v coni A, vzlic dotoku beguncev, 6000 prebivalcev manj kakor leta 1936. Razen tega cenitev anglo-ameriške vojaške uprave ne upošteva, da je na teh volitvah glasovalo mnogo volivcev, ki so prišli iz Italije, kjer imajo stalno bivališče.

V analizi etnične sestave cone A, zlasti Trsta, je treba odločno zavrniti italijansko trditev, po kateri naj bi bili

»Že na Okroglici in v Splitu sem rekel, da nočemo takoj odgovoriti z zbiranjem čet, ker se nam zdi to z njihove strani komedija. Rekel pa sem, da bo še čas, če bomo videli, da so koristi naše dežele ogrožene, da pridemo tja! Zdaj pa je prišel čas za to in mi smo morali odriniti tja. Zdaj, tovariši in tovarišice, je čas, ko smo mi to morali storiti, ko moramo storiti vse, seči po vseh zakonitih sredstvih, da preprečimo novo izdajstvo nad našo deželo.«

(Tito v Leskovcu.)

Italijani edino avtohtono prebivalstvo, vtem ko so Slovenci priseljeni, in sicer šele v naj-novejšem času.

Slovensko prebivalstvo je avtohtono in živi na tem ozemlju od 8. stoletja ali še prej, ko se je priselilo. Na tem ozemlju je živelo in je že konec 10. stoletja bilo sestavni del prebivalstva samega mesta Trsta. Res, tudi Trst je

bil tja do sredine 18. stoletja mestece, ki se je povečalo pozneje, ko je postalo pristanišče bivše avstro-ogrske monarhije. Mesto se je začelo širiti po slovenskem ozemlju. Hitro naraščanje števila prebivalstva je bilo možno samo zaradi močnega dotoka priseljencev. Priselili so se Slovenci, Hrvati, Italijani, Nemci, Čehi in pripadniki drugih narodov bivše monarhije, pa tudi iz ostale Evrope in z Bližnjega vzhoda. Največ priseljencev je bilo seveda iz neposrednega zaledja in najmanj polovica priseljencev je bila slovenska ali hrvaška.

Slovenci so v Trstu in na vsem sedanjem ozemlju STO imeli zelo razvito politično, gospodarsko in kulturno organizacijo. Malone v vsaki večji vasi so imeli svoje hranilnice, zavarovalnice in zadruge. V samem Trstu so bile najmočnejše slovenske gospodarske ustanove: Tržaška posojilnica in hranilnica, Jadranska banka in Trgovsko-obrtna zadruga. V Trstu je bilo ognjišče celotnega kulturnega življenja »Narodni dom«, ki so ga fašisti požgali 13. julija 1920, torej prej, preden so prišli na krmilo. V njem je bil sedež slovenskega gledališča, slovenske čitalnice z zelo bogato knjižnico, glasbene matice in drugih prosvetnih organizacij. V vseh delih mesta, po vaseh tržaške okolice in v sosednjih občinah so imeli Slovenci svoje domove in svoja prosvetna društva, zlasti pa pevske zbornice. V Trstu je od leta 1870 izhajal dnevnik »Edinost« ter več tednikov in mesečnikov. Slovenci so imeli svoje šole; po vaseh, v tržaškem predmestju in okolici Trsta javne, v samem Trstu pa so zaradi šovinističnega stališča italijanske večine v Mestnem svetu, z lastnimi sredstvi vzdrževali osnovne in strokovne šole, ki jih je obiskovalo nad 2000 otrok. S prihodom Italije, zlasti pa z upostavitvijo fašističnega režima, pa je začelo vse to bujno politično, gospodarsko in kulturno življenje polagoma hirati, tako da ga pred izbruhom druge svetovne vojne sploh ni več bilo opaziti.

Nahrbtnik

ROLONA je krenila. Demantni svit prihajajoče zarje se je pravkar razlil po gozdovih. Brezobzirno je prepodil meglo iz skrivnih kotanj ter jo kot pajčevino trgal s krošenj košatih smrek.

V majhni četi je trudno stopal novinec, študent Peter Šulek, ki je pred tremi dnevi pobegnil iz nemške vojske. Na plečih mu je sedel težak nahrbtnik; preko levega ramena mu je visela dolga francoska puška, v rokah pa je nosil zaboje s strelivom.

Pot se je vzpenjala vedno više. Petra Šuleka je začel oblivati znoj po vsem telesu. Prav natanko je čutil, kako se mu nabira nekje za vratom, mu polagoma drsi po hrbtu in se potem razleže dalje in vse niže. Silovito ga je težil nahrbtnik, ki mu je vedno bolj lezel pod hrbet. Na tihem se je kesal, da je vzel na tako pot toliko nepotrebnih stvari. Spomnil se je, da ima v njem dvojne hlače, dve težki suknji... tri, ne, štiri srajce, dva koca. Celo toaletne drobnarije je vzel s seboj. Bedarija! Zobna ščetka — pa v partizanih! In še od knjig se ni mogel ločiti... »Osell!« si je rekel, »vendar stvari ne bom razdelil, pa če se vsi postavijo na glavo!«

Znova in znova je odganjal spomin na razgovor s komandirjem. »Ti si si precej natovoril,« mu je rekel v taborišču. »Če imaš kaj preveč, razdeli tovarišem. Saj vidiš, da so potrebni. Pravzaprav je tako pri nas v navadi: pomagamo si med seboj.«

Da, tako mu je pravil komandir. On pa je odločno odbil. Zakaj naj bi razdelil svojo imovino, ki jo je tako težko privlekel sem? To je že res, da so borci potrebni marsičesa. Toda saj ni on kriv, če nimajo. Zakaj si niso priskrbeli kakor on? Kako neki, za vruga, si to zamišljajo! Kar razdelil naj bi? Kdo pa je že njemu kdaj kaj dal? Nikoli! Se pravi, daroval. Za protiuslugo so mu že dali, ampak vedno le za protiuslugo. Sicer pa on tudi drugače ni želel niti vedel, da je mogoče drugače. Vedno je bilo tako! Posebno se je tega navadil v nemški vojski. Sedaj pa hočejo tu drugače. Njegovo načelo hočejo ovreči. Na mah naj postane

darovalec, ko vse življenje ni daroval niti ni bil obdarovan. In še zastonj naj da! Kaj mu bodo oni dali za to? Zahvalno besedo? Morda! Ali pa še tega ne. Kdo pa so tile pravzaprav? Kaj mu je Šerko, Krman, komandir Stane? Kaj so oni? Prišel je mednje zato, ker ne želi biti več pri Nemcih, zato, ker Nemce sovraži, in tudi zato, ker je tam postalo nevarno. Nič več!

Hipoma pa je prihitela druga misel... Pomisli, Peter! Poglej Šerka, ki hodi pred tabo, kakšen je! Nehote se je ozrl nanj. Oblečen je bil v ozke vermanske hlače. Skozi številne luknje je gledala koža. Čevlji so bili strahotni. Nogavic ni imel, le nekake cunje so visele iz čevljev. Suknja, vermanska, je bila nekoliko boljša, čeprav je bila prekratka in pretesna za visokega in krepkega fanta. Peter je v zadregi odvrnil pogled in se zazrl v okolico. Sam gozd, skoraj neprodiren gozd. Tu in tam kakšen grm borovnic. Naenkrat si jih je zaželel. Saj ni bil lačen, samo rad bi se ulegel mednje in jih v miru zobal.

Vedno bolj so se vzpenjali. Peter je bil dobro oblečen in je bil zato že ves znojen. In truden je postajal. Prenehal je misliti na borovnice in tudi raztrganega Šerka ni več videl. Samo topa bolečina mu je kljuvala v glavi. Preklete, kako dolgo bo še to trajalo? Kako neznansko rad bi že bil na cilju, da bi se usedel in zaspal. Spati, samo spati! Jedi se ne bi niti dotaknil. Svinčena utrujenost mu je sedla v telo... Nahrbtnik je pasje težak. Bi nekaj morda vrgel iz njega? Nekaj, kar ne bi tako pogrešal. Potem bi bil lažji. Toda njim že ne bo dal. Zastonj že ne! Tako bo odvrigel, da ne bo nihče videl. Ponoči, ko bo na straži. Dal pa ne bo nikomur ničesar.

Spet mu je obstal pogled na Šerku. Zelo je ubog. Ponoči ga gotovo zebe. Sedaj še gre, a kaj bo pozimi? Kdo ve, če bo do takrat dobil primerno obleko in čevlje? Čevlje nujno potrebuje... Domislil se je, da nosi v nahrbtniku par dobrih gojzeric, z žebli okovanih. Take so nosili pri gerbsjägerjih. Ogledal si je Šerkovo nogo.

Najbrž bi mu bili prav. Toda ne! Naglo je odpodil to misel...

Vtem je kolona prišla do nevarnega mesta, kjer so Švabi večkrat nastavljali zasede. »Kolona, stoj!« je prišlo od spredaj. »Pet metrov odstopa! Stroga tišina!«

Takrat je spredaj zapokalo. Sprva puške in brzostrelke; potem se je oglasil še mitraljez. Začula so se neka povelja, ki jih Peter ni razumel. Kolona se je razpršila po gozdu, iskaje kritja. Toda ogenj je bil vedno močnejši. Najbrž so naleteli na večji nemški oddelek. Le-ti so začeli tudi z minometi. Takemu navalu se četica ni mogla upirati. Zapovedan je bil nagel umik. Krogle so besno sikale in se zadevale ob veje in debla.

Petru je predla trda. Težak nahrbtnik ga je močno oviral pri umiku. Zaletaval se je, spotikal, padal, vstajal in se zopet zaletaval naprej, samo naprej, čeprav sam ni vedel, kam. Precej je že zaostal za drugimi. Le komandir je še tekel za njim, se od časa do časa ustavljaj in streljal. Tedaj je Petra zagrabil paničen strah. Če ga dobe Nemci! Smrt... Prekleti nahrbtnik, ali ga bo res spravil v smrt? Tedaj je čisto blizu njega usekala mina. Kakor kamen je padel na tla; zasulo ga je z zemljo. Za trenutek je izgubil sapo in zavest... Čez nekaj minut se je zopet ovedel. Nič ni bilo hudega, le zračni pritisk ga je vrgel. Že je hotel vstati, ko zagleda čisto blizu

uniformo, ki je merila vanj. Niti ganiti se ni mogel. Zdaj bo končano — umrl bo. Škoda, zelo rad bi še živel... Mati... dom... prijatelji... draga... in ta prekleti nahrbtnik... Vse to mu je za desetine sekunde preblisnilo možgane. Tedaj pa je kakor v megli videl, kako je Nemec zakrilil z rokami in se prevrgel na stran. In že se mu je povrnila jasnost in zavest. Hotel je planiti kvišku, toda nahrbtnik ga je s svojo težo povlekel nazaj. Z naglo kretnjo se ga je osvobodil in zdrvel skozi gozd. Rešen!

Šele čez dobro uro so se zbrali. Bili so vsi — razen komandirja. Molče so polegli, razmestili straže in zaspali kakor mrtveci. Le Peter ni mogel zaspati. Mučila ga je misel na padlega komandirja. Kajti skoraj gotovo je padel, saj bi sicer že moral biti pri njih. In prav on, ki mu je rešil življenje in mu je govoril tiste besede o tovarištvu. Misel nanj mu ni dala zaspati. Če bi sedaj bil tu, bi mu rekel, da je on, Peter Šulek, ozdravljen. Saj nima več nahrbtnika. Tak bo kakor ostali... Počasi in nevidno se mu je ukradel spanec v oči in v gluhi tišini popoldneva je zaspal.

Prebudilo ga je glasno in veselo govorjenje. Dvignil se je z ležišča in — ostrmel. Zagledal je komandirja, ki mu je bolničar zavezoval lažjo rano na roki. Hotel je planiti k njemu, a se ni mogel ganiti. V travi poleg komandirja pa je ležal njegov — Petrov nahrbtnik. Z vso silo je potlačil solze, ki so mu hotele navreti v oči. Sunkoma se je dvignil in molče stopil h komandirju, sedel poleg njega in ga previdno — zaradi rane — objel.

Drugega dne je Peter razdelil vsebino svojega nahrbtnika. Zase ni pridržal ničesar.

Miha Klinar:

V RUTAH

Med polji je dišalo po jeseni
in v majhnih hišah bdel je topli mir
in ni za veter brigal se ledeni,
ko gladne nas je nesel v vas večer...

Sprejeli so po hišah nas ko znance
in ves večer so z nami presedeli...
V slovo še pesem tiho smo zapeli,
nato nas noč odnesla je čez klance.

Deset let od Dobrniča

Dne 17. in 18. oktobra letos so slavile slovenske žene v Dobrničju na Dolenjskem desetletnico prvega kongresa svoje organizacije, ki se je takrat imenovala Slovenska protifašistična ženska zveza — SPŽZ. Spet so se sestale takratne delegatke — toda ne vse. Precej jih je padlo v boju ali so jih fašisti umorili, nekatere pa so omagale po osvoboditvi od naporov vojnih let. Prišle pa so tokrat tudi tovarišice iz okrajev, iz katerih se takrat delegatke niso mogle prebiti skozi ofenzivo.

V DOBRNIČJU so se 16. in 17. oktobra 1943 zbrale žene iz vseh delov Slovenije, da bi na prvem kongresu svoje organizacije prevzele nase naloge, ki jih je 14 dni prej v Kočevju postavil Zbor odposlancev slovenskega naroda. Med delegatkami so bile organizatorke upora, odposlanke na Kočevskem zboru, borke, matere, ki so žrtvovala za svobodo svoje otroke in ljubljanske aktivistke, ki so se tu prvič srečale s partizani, za katere so toliko žrtvovala.

Obožene so se žene prebijale mimo gosto posejanih sovražnikovih postojank, bunkerjev in zased, preko zastraženih prog, skozi požgane in porušene vasi. Skoraj povsod jih je spremljala pesem sovražnikovih mitraljezev. Tem mitraljezom je podlegla gorenjska delegatka Milka, ko je prišla na poti na Kongres šele do prve kurirske postaje; zaradi njih se je morala vrniti štajerska delegacija, ker je bila delegatka Milica Molek-Alenka težko ranjena. Zastavili so pot tudi primorskim delegatkam, ki so se že nekaj dni prebijale skozi zasede.

Zaradi nevarnosti pred zračnimi napadi je zasedal kongres ponoči. V referatih so Mara Rupena, Mica Šlander in Helena Puhar v glavnem tolmačile odloke Kočevskega zbora. Delegatke so govorile predvsem o tem, kako

bi uresničile odlok o splošni mobilizaciji in sredstev za uspešno nadaljnjo borbo. Ženice, ki so bile do včeraj le gospodinje, in ki jih je osvobodilni boj zaradi njihovega dela dvignil na odgovorna mesta, so samozavestno in požrtvovalno prevzemale nase najtežje dolžnosti, navdušene nad priznanjem, ki jim ga je dala KP in mlada ljudska oblast s tem, da je na Kočevskem zboru slavnostno potrdila njihovo enakopravnost.

Medtem, ko so sprejemale nase nova bremena, so žene odločno zahtevale, naj tudi zavezniki drže obljube in naj takoj odpro drugo fronto: »Če smo me, članice tako malega naroda žrtvovala toliko svoje krvi, naj tudi oni kaj žrtvujejo!« Svoje sklepe so povežale v resoluciji, ki je bila obenem program dela nove organizacije, kažipot vse do tlej, dokler ne bo izpolnjeno vse, kar so žene takrat s krvjo zapisale. Od zahtev, da mora postati SPŽZ kar najbolj množična organizacija, ki mora najti vedno nove oblike udejstvovanja, da bo aktivizirala sleherno slovensko ženo, zahteva resolucija poleg drugega predvsem najširše sodelovanje žena v ljudski oblasti: »Nič je ne sme zadržati v teh dneh, niti otroci, niti delo doma, da se ne bi odzvala klicu domovine! Zdaj, ko je večina moških v partizanih, jih morajo žene nadomestiti v vseh političnih in upravnih delih!«

Ta svoj sklep so žene ves čas do osvoboditve v polni meri izpolnile. V najtežjih pogojih so nosile vse breme dela v zaledju in za oskrbo vojske.

Ogromno so prispevala tudi po osvoboditvi. Močan razvoj naših družbenih odnosov pa je zahteval, da se spremene oblike dela med ženami. Zato je IV. kongres AFŽ Jugoslavije, ki je bil skoro ob desetletnici I. kongresa slovenskih žena, odločil, da se namesto nje snuje niz društev, ki bodo dajala vsestransko pomoč

ženi kot materi, gospodinji in državljanke, da bo čim lažje sodelovala v družbenem življenju in pri tem ne bo trpelo njihovo osebno življenje. Čeprav so oblike dela danes drugačne, stoji pred ženami še vedno naloga, ki jo je postavil Kongres v Dobrničju. Aktivizacija sleherne žene in vsestranska pomoč ženi, da bo lahko sodelovala v organih ljudskega samoupravljanja, da bo znala v polni meri izkoristiti enakopravnost, ki ji je bila priznana na Kočevskem zboru in ki je bila pozneje uzakonjena.

»Smrt fašizmu!« je bilo geslo žena takrat, ko je fašist gazil po »krvi njihove krvi«, kakor se je takrat izrazila Mara Rupena. »Smrt fašizmu!« je bil pozdrav tudi delegatk, ki so se ob 10-letnici I. kongresa spet sestale. Iz globine srca je prihajal klic: »Smrt fašistom!«, ki spet — tokrat s pomočjo naših zaveznikov — stegujejo svoje grabežljive kremplje po naši zemlji. Kakor so pred desetimi leti zahtevale od zaveznikov uspešnejšo pomoč, tako so zdaj v imenu stotisočev žena zahtevale od njih, naj ne prodajajo naše, s krvjo prepolne zemlje in našega izmučenega naroda. Ogorčeno so se spraševale: »Ali je to povračilo za zvesto zaveznitvo, za vse napore in žrtve?«

Marica Čepe

Ive Šubic: Počitek žene-borke (lesorez)

Naši heroji — junaki ljudske revolucije

ALOJZIJA KERIN-MILKA

je bila ena prvih partizank na sektorju v Gorjancih in je pogumno prenašala vse težave. Ko je Gorjanska četa bila poslana na Štajersko, je tudi Milka odšla z njo. Kmalu po prihodu so jo Nemci ujeli in jo prete-

pali do nezvesti, toda ona je ostala trdna in ni ničesar izdala. Odpeljali so jo v Borl in od tod v taborišče Ankestein, od koder je kmalu pobegnila in prišla na Pohorje, kjer je postala borka v Pohorskem bataljonu. Vodila je slavni ženski vod tega bataljona, s katerim se je udeležila številnih napadov na nemške kolone in postojanke, se vedno izkazala kot izredno pogumna, neustrašena in borbena, tako da so ji borci dali ime »Pohorska levinja«. Po uničenju Pohorskega bataljona je vstopila v Savinjski bataljon in bila leta 1943 delegat štajerskih bork na prvem kongresu AFŽ. Ko so Nemci 1944. leta obkoljevali bataljon na Menini planini, je vodila bataljon v borbi in sama čuvala umik enote, dokler ni bil zadnji bорец na varnem. Ko so enote XIV. divizije v slavnem štajerskem pohodu osvobajale Gornjo Savinjsko dolino, je Milka padla 31. julija 1944 v hudih borbah za Ljubno, stara komaj 21 let.

MIHA PINTAR-TOLEDO

je bil pred vojno delavec v Rušah pri Mariboru. Kot zaveden proletarec je šel v Španijo, od koder je pobegnil iz koncentracijskega taborišča španskih borcev in se prebیل v Slovenijo, kjer je postal organizator osvobodilne

borbe na Štajerskem. V avgustu 1941 se je pridružil partizanski skupini v Šaleški dolini, od koder ga je Miloš Zidanšek poslal na Pohorje za komandirja Pohorske čete. V kratkem času je četo vojaško utrdil in izvedel več pomembnih akcij. S svojo četo se je vključil v Drugi štajerski bataljon in sodeloval pri sestavi načrta za napade ter tudi sam vodil napad bataljona na Šoštanj 8. oktobra 1941. Zaradi izdajstva so 30. maja 1942 napadli Nemci četo v gozdu pri Ravnah. Četa se je umaknila. Nemci so nato posedli okrog ognja v partizanskem taborišču. Toledo se je priplazil do njih in vrgel mednje ročno bombo. Nemci so nato Toledovo četo zasledovali in naslednjo noč v borbi ranili Toleda v nogo. Partizani so spravili ranjenega Toleda s še

nekim drugim ranjencem na neki skedenj, ki pa je bil izdan še isto noč. Toledo, ki je hotel rešiti ranjenega tovariša, je tega naložil na rame ter se privlekel do železniškega mostu pri Prelogah, kjer so jima Nemci zastavili pot. Ko je Toledo videl, da je njegov položaj brezupen, se je ranjen začel boriti z Nemci. Ko mu je zmanjkalo streliva, je dvignil roko, ko da se hoče predati. Ko so se mu Nemci približali je vrgel mednje zadnjo bombo, ki je raztrgala njega in nemške napadalce. Tako je Pintar-Toledo častno in junaško umrl, njegov herojski lik pa živi v spominu ljudstva na Štajerskem.

MILE KILIBARDA

je bil najprej komandant bataljona, kmalu pa je postal načelnik Šerčerjeve brigade. Iz Vrhovnega štaba je v Slovenijo prinesel mnogo izkušenj za vodenje borb ter z njimi mnogo pripomogel k dvigu borbenih sposobnosti nove brigade, v kateri je kmalu postal komandant. Odlikoval se je z izredno hrabrostjo in sposobnostjo ter vodil borbe v Dolomitih, a tudi napadel belogardistične postojanke na Dolenjskem. Pri formiranju XIV. divizije je bil imenovan za načelnika štaba te divizije, ki je imela takrat hude borbe pri Žužemberku in drugod. V borbah je bil dvakrat ranjen, se hitro opomogel in takoj spet nadaljeval pohode. Kilibarda je znal na izredno taktičen način izkoristiti svoje vojaško znanje in izkušnje, ki jih je pridobil kot oficir v frontalni ofenzivi in defenzivnih akcijah na jugu v pogojih osvobodilne borbe in terena pri nas. Bil je odličen političen delavec, skromen in umirjen ter kot tak izredno priljubljen med borci. Tovariš Kilibarda je bil rojen 1913. leta v Črni gori, kjer je vstopil k partizanom ob ljudski vstaji 13. julija 1941.

IVAN SULIČ-CAR

je bil rojen 1923. leta v Biljah pri Gorici in je bil po poklicu delavec. Takoj po kapitulaciji Jugoslavije je bil zelo aktiven v mladinski organizaciji, zbiral orožje in sodeloval v sabotažnih akcijah. Bil je eden najboljših organizatorjev mladine. Ko je odšel k partizanom, je bil najprej v Kraški četi, katero je vodil narodni heroj Šibelja. Kmalu je postal komandir čete, ki je izvršila po Krasu in Vipavski dolini številne akcije. Ko je bil ustanovljen za Pri-

morsko sabotажni bataljon, je bil Car postavljen za poveljnika čete. Jeseni 1943. leta je prišel njegov bataljon v sklop IX. korpusa in Carjeva četa je bila določena za območje Furlanije in Trsta. Na novem ozemlju je izvršil nad 40 velikih akcij, pogosto sam, le z nekaj tovariši. Car je večino akcij izvršil preoblečen v nemškega oficirja. Novembra 1944. leta so ga Nemci v Vitovljah razkrinkali, slekli in postavili k steni, da ga ustrelje. On pa je skočil med nje in jih tako zmedel, da mu je uspelo uiti. Na njega je bila razpisana visoka nagrada. Ko je decembra 1944 izvršil akcijo na kvesturi v Gorici, ga je nemška zaseda ranila in ujela. Po ugotovitvi identitete na letališču, so ga obesili na drog ob cesti, kjer je njegovo truplo viselo nekaj dni, nakar so ga neznano kam odpeljali.

**DR. MRAVLJAK
DUŠAN-MROŽ**

je bil rojen 1914. leta v Šoštanju in je bil brat znanega borca Boža Mravljaka, španskega prostovoljca, ki so ga Nemci ustrelili 3. aprila 1942. leta v Mariboru. Mrož se je med prvimi zdravnik prijavil za odhod v partizane. Bil je v II. grupi odredov in sodeloval v

hudi borbi pri Jančah in pri vseh bojih ob prehodu odreda čez Gorenjsko na Štajersko. Udejstvoval se je kot borec in zdravnik, po potrebi je bil tudi kurir in propagandist. Sodeloval je pri mnogih akcijah Pohorskega bataljona, raznih sabotажah, napadih na sovrážne postojanke in večjih borbah, ki so nastale pri mnogih nemških napadih na taborišča bataljona na Pohorju. Tudi on je padel s poslednjimi borci junaškega Pohorskega bataljona.

ANDREJA DRUŽINA- OLGA

se je rodila 1920. leta v Trstu in je po poklicu šivilja. V začetku narodnoosvobodilnega gibanja je živela v Zagrebu, kjer se mu je takoj priključila in pomagala svojemu očetu pri ilegalnem delu. Potem ko so njenega očeta ujeli in obesili, je pobegnila v Ljubljano, kjer je postala član VOS. 1942. leta je odšla k partizanom in bila v Dolomitskem odredu kot pomočnik mitraljezca. Ko je ta odred prišel v sestav Šerčerjeve brigade, je postala politdelegatka voda, pozneje pa pomočnik komisarja čete in bataljona. V vseh akcijah je bila zelo hrabra in odlična borka ter je zaradi svojega izrednega junaštva znana po vseh slovenskih partizanskih enotah. Znala

je navduševati borce v najtežjih priložnostih in jih s svojim junaškim zgledom uspešno vodila v najhujših situacijah ter bila vzor vsem borcem. Znana širom po Sloveniji pod imenom »Šerčerjeva Olga«, je bila lik ene najhrabrejših slovenskih žena-bork.

JOŽE BOLDAN-SILNI

je ob ustanovitvi I. slovenske proletarske brigade Toneta Tomšiča prišel v to brigado in se kmalu uveljavil kot eden najbolj hrabrih borcev. Kot izreden junak se je razvijal od borca do komandanta II. bataljona, ki

je pod njegovim vodstvom in v mnogih bojih dosegel čudovite uspehe. V prvih borbenih vrstah se je udeležil vseh bojov Tomšičeve brigade, vse dotlej, ko je po slavnem pohodu XIV. divizije na Štajersko postal komandant Šerčerjeve brigade. Dolga vrsta izrednih osebnih junaštev tovariša Boldana, ki so bila privlačen zgled njegovim borcem, je skoraj neizbrpna. Z drznim jurišem je bliskovito vdiral v sredino sovražnikovih vrst in še raje za njegov hrbet, ko pa je bil sredi sovražnikovih vrst, je z vsem ognjem avtomatskega orožja sejal smrt in se po navadi brez lastnih izgub vračal v izhodiščne položaje. Zaradi njegovih izrednih hrabrosti je bil kot prvi določen za oficirsko zaščito v Vrhovnem štabu in odšel k tovarišu Titu.

VALENTIN ROŽANC- TINE

je bil rojen 1895. leta na Trati pri Ljubljani. Že v mladosti se je udeleževal v revolucionarnem delavskem gibanju in je bil leta 1920 zelo aktiven v velikem železničarskem štrajku. V kurilnicah in drugih delavnicah na železnici v Ljubljani je organiziral Osvobodilno fronto. Njegova kristalno čista osebnost delavskega borca je razen posebne sposobnosti za prepričevanje ljudi in njegove nezlomljive vere v zmago, vlivala ljudem zaupanje in v osvobodilno gibanje. Poleg vsega dela pri železniških organizacijah je bil Rožanc zelo aktiven tudi v okolici Šmarne gore, kjer je ustanovil prvo Šmarnogorsko partizansko četo. Pred odgovornimi nalogami ni poznal nikakega izmikanja, zato je razmeroma kmalu padel v zapor, kjer kljub mučenju ni ničesar izdal. Odpeljan je bil v Treviso, po ponovnem izdajstvu pa prepeljan v Ljubljano, kjer je bil 13. oktobra 1942 ustreljen kot eden izmed 24 talcev, ki jih je ubil okupator zaradi atentata na izdajalca Natlačena. Njegov borbeni nastop je moralno porazil okupatorja in učvrstil vrste železničarjev za nadaljnje borbe. Lik Rožanca je ostal med železničarji izredno popularen.

MATIJA BLEJC-PLAMEN

je bil po poklicu krojač, rojen 1914. leta v Mengšu. Odšel je k partizanom julija 1941. leta in je bil eden prvih organizatorjev narodnoosvobodilne borbe na Gorenjskem. Sodeloval je v prvih akcijah na področju kamniškega okraja in je znan po svojih junaških

podvigih. Novembra je bil imenovan za komandanta Kokrškega odreda, povelja o imenovanju za komandanta Gorenjske grupe odredov pa ni več dočakal. Padel je 24. decembra 1942. leta. Zaradi izredne borbenosti, poguma in ofenzivnosti je bil zelo popularen med borci in med ljudstvom, tako da ljudstvo ni moglo verjeti, da je resnično padel. Zaradi njegove borbenosti so ga domačini sami že leta 1942 proglasili za narodnega junaka.

KAREL DESTOVNIK-KAJUH,

rojen leta 1922 v Šoštanj, se je že kot dijak celjske gimnazije vnel za komunistično gibanje. Širil je ilegalno literaturo in delal politično med gimnazijci. Ob okupaciji so ga Nemci zaprli in po nekaj tednih izgnali v Ljubljano. Vrnil se je v Savinjsko dolino in vstopil v Šoštanjko partizansko četo ter se udeležil mnogih akcij. Sredi leta 1943 je na Dolenjskem vstopil v XIV. divizijo, kjer je postal član kulturniške skupine in si kmalu pridobil veliko spoštovanje in ugled med vsemi borci. S svojimi pesmimi je dvigal borbeni duh vseh slovenskih brigad, med katerimi so se njegove pesmi hitro širile. Kajuh ni bil samo pesnik in član kulturniške skupine, temveč tudi odličen bореc. Na Stajerskem se je udeležil mnogih spopadov z Nemci in hudih borb ter pri nemškem napadu 22. februarja 1944 padel z bombo v roki blizu rojstnega mesta Šoštanja.

ALBERT GRUDEN-BLISK

je bil rojen 1923. leta v Šempolaju pri Trstu. Izhaja iz siromašne delavske družine, ki je bila narodno zavedna in zaradi tega preganjana od fašistov. 1942. l. se je povezal s prvimi aktivisti OF

vstopil k partizanom in sodeloval pri mnogih akcijah. Postal je desetar v Kraški četi, pozneje namestnik komandanta bataljona heroja Šibelja-Stjenke. V južnih tržaških predmestjih je mobiliziral več kot dve sto ljudi za narodnoosvobodilno gibanje, uspešno sodeloval v raznih napadih na karabinerske postojanke ter v napadu na nemško postojanko v Plavah, od koder je odpeljal 40 Mongolov z vsem orožjem. Aprila 1944. leta je postal namestnik komandanta bataljona VDV v Brkinih. Deloval je v tolikih akcijah, da se jih niti sam več ne spominja. Znan je kot hraber bореc in dober komunist in je izredno priljubljen med Primorci.

ANTONIJA KUCLAR

je bila kmečka žena in mati 10 otrok ter prava partizanska mati, rojena 1896 na Lesnem brdu pri Vrhniki. Do svoje herojske smrti je žrtvovala vse za narodnoosvobodilno borbo. Njen mož in vsi njeni sinovi so bili od prvega dne okupacije aktivni v oboroženi vstaji, hiša pa je postala pravo žarišče oboroženega odpora. Kuclarjeva je dolgo kuhala za terenske aktiviste, partizanske prehodnike in kurirje, ki so imeli v njenem domu vedno varno zatočišče. V času italijanske hajke v Dolomitih, maja 1942, je prehranjevala vso partizansko četo. 26. avgusta 1942 je italijanska vojska obkolila vso vas in še posebej Kuclarjev dom; osem sinov in obe hčeri so zbežali v partizane, očeta Kuclarja so še tisto dopoldne ustrelili 200 m od doma, dom pa zažgali. Antonijo Kuclar so odpeljali v Ljubljano in jo 21. septembra ustrelili pri Sv. Križu. Najprej so streljali v noge, da je padla na tla in šele potem od kraja usmrtili. V nadaljnjih borbah z okupatorjem je padlo še pet njenih sinov.

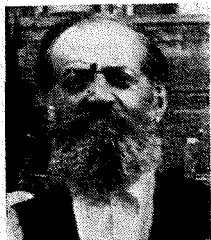

MAKS PEČAR

je bil po poklicu delavec, rojen 1907 v Dobrovi pri Črnučah. Bil je eden prvih komunistov v tem kraju. Mnogo je delal v delavskih društvih »Svoboda«, »Vzajemnost« in Društvu kmečkih fantov in deklet. Bil je odgovorni sindikalni funkcionar v mizarskem sindikatu. Svoje izredne organizacijske sposobnosti in veliko požrtvovalnost je pokazal zlasti pri organiziranju stavke stavbincev. Takoj po okupaciji je kot ilegalce prišel organizirati odbore OF v zasavskih vaseh in junija 1941. leta stopil k partizanom ter postal komisar Rašiške čete, ki je bila prva partizanska enota v teh krajih. Izkazal

se je kot pogumen borec, poln pobud in naglih ukrepov. Ko je dne 30. septembra 1941 spremljal z nekaj tovariši več ranjenih borcev na varno mesto, so po izdaji obkolile močne nemške enote to majhno skupino. Po hudi enourni borbi je Pečar padel, potem ko je uničil več Nemcev.

ALFONZ ŠARH-IZTOK,

junak Pohorskega bataljona, se je rodil 1893. leta kot mali kmet v Lobnici pri Rušah. Bil je neugnane narave, uporen in zaveden narodnjak. Že v stari Avstriji je pobegnil iz soške fronte in odšel v zeleni kader na Pohorje.

Takoj po okupaciji Jugoslavije so ga Nemci zaprli, toda zaradi njegovega odločnega in pogumnega nastopa so ga kmalu izpustili. Šarh je bil visoke postave in

je nosil dolgo sivečo brado. Nemcem je razgalil svoje prsi in jim zaklical: »Slovenec sem, tukaj me imate, ustrelite me!« Ko se je formirala Pohorska četa, je stari Šarh postal njen pobornik in sodelavec. Takrat so ga Nemci hoteli ponovno aretirati, toda spretno se jim je izmaknil. 4. avgusta 1942. leta so gestapovci vdrlj v Šarhovo hišo, jo izropali in odpeljali Šarhovo ženo z osmimi otroki. Trije mladoletni otroci so drug za drugim ušli iz mladinskega nacističnega taborišča Frohleiten pri Gradcu in se vključili v Ruško četo, v kateri je bil tudi njihov oče. Šarh je vedno nosil staro avstrijsko puško, ki jo je imel še iz prve svetovne vojne. Zaradi svojega junaštva je kmalu zaslovel kot pohorski »kralj«. Jeseni 1942. leta se je Šarh z Ruško četo vključil v legendarni Pohorski bataljon, s katerim je jurišal in pomagal odbiti nemški napad na taborišče. Šarh je bil hraber in eden izmed najbolj požrtvovalnih borcev Pohorskega bataljona. Padel je 8. januarja 1943 v poslednjem boju junaškega bataljona.

Matevž Hace:

Spomini na IV. operativno cono

MAJA 1944 sta prišli v cono tudi ruska misija, ki jo je vodil podpolkovnik Bogomolov, in angleška, katero je vodil major Vincey. Prihoda ruskega podpolkovnika smo se zelo razveselili, kajti v svoji iskrenosti smo bili prepričani, da bomo z njegovim posredovanjem dobili prvovrstno orožje iz Sovjetske zveze. Vendar pa na območju IV. operativne cone nismo do konca vojne dobili niti ene puške niti enega mitraljeza ruskega izvora.

Podpolkovnik Bogomolov je bil človek posebne vrste. Vedno je imel spore s štabom cone, posebno s poznejšim komandantom Borštarnjem. Bogomolov ni ločil, kje je meja vloge njegove misije in do kje sme posegati v delo komandanta cone. Vselej je postavljajl svoja mnenja in tudi hotel, da bi poslušali samo njegove nasvete. Nekoč je šlo za neke podatke in je zahteval od štaba cone vso brigado za to nalogo. Vsi smo mu dopovedovali, da je preveč, da bi šla vsa brigada po podatke, ker je dovolj, da gresta samo dva ali največ trije obveščevalci. Čudno in smešno se

(Nadaljevanje in konec)

nam je zdelo vse to! Bogomolov je tudi želel, da bi povsod, kamor koli smo prišli, pričeli kopati strelske järke. Tega nismo bili vajeni in se nam je zdelo smešno. Kajti, kamor smo prišli, smo bili samo po en dan ali dva. Ob neki drugi priliki pa nam je dejal, da so Nemci večkrat preseneli Ruse zato, ker se niso dovolj globoko zakopali v strelske järke... Mi smo bili zelo ponosni na svoje borbe in smo tudi lahko bili! Zato smo mu pripovedovali, kje vse smo se borili in kakšne uspehe smo imeli. Včasih nas je poslušal, večkrat pa samo zamahnil z roko, rekoč: »Ej, to je ničevno, to ni nič proti našim borbam.« Mi smo bili spričo tega užaljeni in smo mu dopovedovali, da ni v Evropi naroda, ki bi se dvignil in vodil tako borbo, kot mi Jugoslovani.

V Šošanju smo iz vošnjakovih hlevov pobrali prekrasne konje. Bili smo nanje vsi ponosni. Toda tega je bilo kmalu konec! Kmalu je prišel od neke nalog — in oddati smo morali konje podpolkovniku Bogomolovu in njegove-

mu spremstvu, ki je šlo iz Razborja proti Moravškemu. Čez nekaj dni se je Bogomolov z vsem spremstvom vrnil, toda brez konj. Ko smo vprašali šefa njihovih kurirjev, kaj se je zgodilo, je dejal: »Ha, malo je zapokalo pa smo pustili konje in tako tekli do štaba cone, da smo bili vsi mokri...«

Nekega dne smo v štabu cone pregledovali karte na-

Narodni heroj Jože Borštarn, bivši komandant IV. op. cone

šega področja. Iskali smo točke za Sp. Koroško, kjer je trenutno operiral Zahodno-koroški odred. Bogomolov je šel s prstom po zemljevidu in rekel: »Ta kos zemlje in še tja do Osojskega jezera boste dobili vi!« Bogomolov je bil zelo nezaupljiv. Kadar se je kak funkcionar razgovarjal z žensko, je vedno dejal: »Ženske na Štajerskem so v pretežni meri povezane z gestapovci!« To je zlasti poudarjal na mitingih, katerih so se od časa do časa udeleževali tudi člani štaba cone. Dopovedovali smo mu, da je nemogoče, da bi bile vse ženske v službi gestapa.

Štab cone, zlasti Jože Borštnar, se je večkrat sporekel z njim zaradi obveščevalne službe. Mi smo imeli na terenu obveščevalce, ki so morali — razumljivo — pošiljati poročila najprej nam in šele nato smo s temi poročili, v kolikor je bilo potrebno, seznanjali rusko in angleško misijo. A kljub temu je želel imeti Bogomolov svoje specialne obveščevalce po raznih krajih. Tako smo poslali skupino obveščevalcev v Prekmurje in v Avstrijo, da so pošiljali poročila o premikih sovražnih čet na Madžarskem. Razumljivo je, da se je zelo malo obveščevalcev vrnilo iz teh krajev. Kljub temu pa je imel Bogomolov na Pohorju svoje specialne obveščevalce, ki so poročali najprej njemu, potem šele nam.

Ko je Bogomolov zapustil štab cone, smo se vsi oddahnili, najbolj po komandant cone. Kajti Bogomolov mu je vedno visel na »vratu«, vedno mu je hotel vsiljevati svoje mnenje in svoje komandantske »popadke«, kakor smo rekli.

*

Borba za Savinjsko dolino je bila huda in dolgotrajna. Od prvih dni novembra do petnajstega decembra 1944 so bile z močnimi nemškimi oddelki ogorčene bitke na predelu Gneč—Mozirske planine—Smrekovc—Solčava—Velika planina—Črtnivec. Nemci so rinili iz Zelezne Kaple, Slovenjega Gradca, Celja, Vranskega in Kamnika. Po dolgotrajnih borbah za Savinjsko

Slandrovci na Menini planini med ofenzivo pozimi 1944/45

dolino so se potem prebijale naše brigade na Kozjansko, Serčerjeva na Pohorje, Tomšičeva pa preko Tuhinjske na Moravsko. 6. in 11. brigada sta bili tedaj na Dolenjskem. Tudi komande mest so dobile smer za preboj. Ker pa te načrte — štab cone je sestavil načrt za preboj vseh enot! — niso najbolj upoštevali, in so se potem umaknili vsak po svoje, je marsikatera komanda mesta z moštvom vred plačala z življenjem to nedisciplino in je padla v nemški obroč na Veliki planini. Pri nemškem vdoru v Savinjsko dolino je padlo tudi precej terencev, zlasti tistih, ki se niso pravočasno priključili komandam mest ali pa niso imeli specialnih bunkerjev.

Tudi Oblastni komite za Štajersko je bil najmanj 10 dni pred vdorom Nemcev obveščen, naj izbere kraj odhoda; bodisi v zakonspiriran bunker ali pa se priključijo posamezni enoti. Štab cone pa je vedno sproti obveščal oblastni komite tudi o vseh naših in sovražnih premikih. Zato smo se začudili ob novici, da so Nemci z artilerijskim ognjem presenetili Oblastni komite, (kjer je bilo nekaj članov Oblastnega komiteja, med njimi tudi Mica Slandrova, ki je bila ranjena). Ugotovili smo, da odgovorni tovariši iz Oblastnega komiteja niso pravočasno poskrbeli za premik. Dokler je bil Aleš Bebler sekretar Oblastnega komiteja, so bili pri premikih zelo elastični.

stični, po njegovem odhodu pa so imeli sedež skoraj na starem mestu. Štab cone jim je vedno svetoval, naj se pogosto premikajo, kajti štab cone se je vsaka dva dni premaknil.

*

Začela se je dolgotrajna zima. Enote IV. operativne cone so se tolkle na raznih krajih Mozirske planine, Savinjske, Tuhinjske, Paškega Kozjaka in drugod. Proti koncu decembra 1944 je zapustil IV. operativno cono njen komandant Jože Borštnar in odšel na Primorsko za komisarja IX. korpusa.

Lahko trdim, da je bilo v času, ko je vodil IV. operativno cono Jože Borštnar, ogromno organizacijsko, politično, partijsko in vojaško delo v vseh enotah IV. operativne cone. Pri tem ima v precejšnji meri zasluge Jože Borštnar. Za komandanta cone je potem prišel Peter Stante-Skala, ki je poznal Štajersko že prej kot aktivist.

Vso zimo so se tolkle enote IV. operativne cone z Nemci, katerih je bilo vedno več, zlasti spričo tega, ker so se na Štajerskem formirali in zbirali vsi okupatorski razbiti regimenti in divizije, ki so prihajali z Balkana, kjer so jih naše brigade na jugu temeljito stolkle.

Komisar cone je še nadalje ostal Drago Benčič-Brkin in to do 1. aprila 1944. Nekoč v februarju smo dobili povelje, da se bo treba prebiti z večino enot na Dolenjsko. Nas vse to seveda ni razveselilo, posebno ne tiste, ki smo želeli ostati na Štajerskem, dokler je bilo težko. Posebno pa nas je vodila misel, da bo kmalu konec vojne in da bo treba zasediti mesta in vasi na Štajerskem in Koroškem ter razoroževati velike nemške oddelke. Del funkcionarjev je bil za odhod na Dolenjsko, večina borcev in kadra XIV. divizije pa so hoteli ostati na Štajerskem. Ne smemo pozabiti: bali pa so se divizijske kritike. Kajti povelje je bilo treba izvršiti, Nemci pa so zaslutili koncentracijo naših enot in začeli s silovitimi napadi. Zato smo naprosili angleško misijo, da so nam poslali čolne za prevoz čez Savo. Spričo zasedenih področij, Savinjskih vrhov in premajhnega števila pontonskih mostov za čez Savo, le-te nismo mogli prebresti, čeprav smo nekolikokrat poskusili. Zato smo se vrnili na Savinjsko, kjer smo imeli z nemškimi oddelki in vlasovci silovite borbe pri Tirskih pečeh in Koroški gori.

1. aprila 1945 smo dobili iz Glavnega štaba novico, naj

XIV. divizija in vsi oddelki IV. operativne cone ostanejo na Štajerskem. Tega smo bili zelo veseli, kajti zavedali smo se, da nas čakajo velike naloge. V aprilu so bile na raznih področjih IV. operativne cone velike borbe. Meseca maja pa so brigade XIV. divizije in odredov v hitrih pohodih krenile na Koroško, da jo zasedejo; prav tako pa so naši odredi zasedli mesta in industrijska središča ter razoroževali veliko Lehrovo armadno grupacijo in tudi zajeli ves njihov štab za vzhodno Evropo. V vojaškem in političnem oziru je bilo popolnoma na mestu, da nas je Glavni štab 1. aprila obvestil, da naj vsa IV. operativna cone ostane na mestu kjer je. Kajti, če tam ne bi bilo naših brigad, bi se veliki večini nemških oddelkov posrečilo zbežati v Avstrijo. Tako pa so brigade in odredi IV. operativne cone zaprle klešče med 3. in 4. našo Armijo ter tako zajeze sovražno moštvo — Nemce, četnike, vlasovce, beglardiiste itd.

Ob združitvi IV. operativne cone s 3. in 4. Armijo na koroških tleh, je bilo tudi zaključeno delo IV. operativne cone. Naj še omenim, da so k razvoju in borbenosti enot na območju IV. operativne cone precej prispevali tudi stari borci, kot: Tone Vidmar-Luka, Jože Klanjšek-Vasja, Viktor Avbelj-Rudi, Ivan Kovačič-Efenka, Pugačev, Branko, Martin Škufca, Miha Mišica, Janez Kramaršič, Drago Benčič-Brkin, Pero Brajevič, Peter Medoš-Istok, Viktor Tišovec, Gustelj Sveto, in še mnogi drugi iz vrst znanih in neznanih partizanov, vojaških in političnih kadrov na območju IV. operativne cone.

S tem sem podal prav kratak prerez del in življenja IV. operativne cone, a brez naštevanja krajev posameznih bitk in akcij od marca do maja 1944. Ostali vojni tovariši pa naj s svojimi prispevki opišejo in dopolnijo okvir teh spominov, predvsem bitke posameznih odredov in brigad, ali pa sodelovanje tehnik, kurirskih postaj, bolnic in tako dalje.

Črtomir Šinkovec:

BALADA

*Smrt na kapah, v sivih capah
črne srajce kakor krsta,
iz vasi čez mlado polje
črnih srajc se vleče vrsta.*

*V črni vrsti dva pastirčka,
šestnajstletna partizana,
gresta kopat v toplo zemljo
grob si z zoro obsijana...*

*Ostro resknili so streli,
zlila kri se v zemljo sveto.
V njun spomin ob poti češnje
zacvetijo vsako leto...*

VSE TO JE povedal Stane stvarno in prepričljivo. Toda, so bili tudi drugi o tem tako trdno prepričani kakor on sam? Težak molk, ki je sledil njegovim besedam, je prej govoril o nasprotnem. Kadar so se v neprodorni temi zdaj tu, zdaj tam za trenutke razžarile cigarete, je lahko Stane razbral iz mrkih obrazov le zaskrbljenost.

»Tako je torej s to stvarjo,« je izdahnul Stroj, samo da je pač nekaj zinil, potem pa so zopet vsi molčali.

Da, ni dvoma, da jih je zaveda s Kernom precej vznemirila. »To, kar bi nekje pod milim nebom, sredi host, komaj jemali resno, se jim je v tej mišnici mahoma predložilo v najbolj črnih barvah. Čeprav so bili večinoma ljudje, ki so vse tegobe in nevarnosti vedno jemali prej z dobre kakor s slabe strani, in ki so vsako črnogledost kaj radi označili kot paničarstvo, se tokrat nikakor niso mogli zvižvati v Stanetovo samozavestno zaupanje. Če je ta nenaavadno pametni in prekušeni mladenič sam zase in za vse skupaj toliko tvegati, da je poklical Kerna na zvezo, mora imeti za svoje zaupanje res posebno tehtne vzroke. Toda ali se smejo zanesti zgolj na njegovo prepričanje? Morda se pa tudi on moti. Mar niso imeli za seboj že nekaj grenkih izkušenj o podobnih gestapovskih prevarah? Če je imel gestapo nekoga v enakih okolišninah kot tega Kerna enkrat v rokah in ga nato tako poceni izpustil, je bilo treba biti z njim do skrajnosti previden, pa čeprav bi bili dokazi njegove poštenosti še tako prepričljivi. Gestapo in Begunje sta bila nekaj strahotnega in kdo ve, kaj vse sta znala napraviti celo iz poštenih ljudi, če so pokazali le trohico omahovanja. Torej previdnost in previdnost!

»Pa veš, Stane,« se je oglašil Lojze, »da sem o tem že nekaj slišal; zdelo se mi je celo, da tega fanta od nekod poznam. Seveda, na Mohorju

je bil nekaj dni, potem pa je res odšel po očetovem naročilu v Ljubljano. Saj se ga moraš tudi ti spomniti, Brico, in ti, Jaka, pa Stanko.«

»Jaz prav nič!« je odvrnil Jaka, Zupanc pa se sploh ni oglašil.

»Prav lahko, da se ga spominjate, če ste bili takrat na Mohorju,« je brž povzel Stane, veselo, da so se sploh oglašili. »No, kaj pa ti misliš o tem, Jaka?«

»Kaj mislim, vprašajš? Hm, kaj naj pač mislim? Eno je zaupanje, drugo pa previdnost.«

»Kaj hočeš s tem reči?«

»To, da je prav, da se nekemu zaupa, da pa je treba biti v takih okoliščinah kljub temu previden. Če bi ga sam poznal kakor ti, bi si seveda laže ustvaril pravo sodbo.«

»No, vidiš, jaz ga pa dobro poznam in vem, da je pošten in zanesljiv.« Stane je postal zdaj še bolj glasen in samozavesten. Zelel je, da še drugi povedo svoje mnenje. Toda dobival je samo dvoumne odgovore. »Kako pa ti sodiš o tem, Brico?« se je nazadnje obrnil tudi do tega. Toda iz teme ni bilo nobenega odgovora. »Brico!« ga je Stanko glasneje pozval, misleč, da je morda zadremal.

»Ja,« je dobil nejevoljen odziv s konca jame. Iz tega je Stane že lahko razbral tudi njegovo mnenje. In res je Zupanc brez ovinkov pribil: »Slab človek se mi zdi tale Pavel. Prav nič se ne zanesem nanj. Dvakrat ga je imel gestapo v rokah in dvakrat ga je izpustil. Bedaki smo, če še razpravljamo o tem, kaj nam je storiti. Ven moramo vsi skupaj, in to takoj.«

To, kar so Jaka in nekateri drugi samo namigavali, je zdaj Zupanc brezobzirno izrekel. Mar niso po tistem vsi tako mislili, toda zdaj jih je osupnila odločnost Zupancevih zaključkov. Celó Zagar je ostal brez besede.

»Brico ima najbrž prav,« je tiho dodal Jaka. »Ne smemo biti lahkomišelní.«

Janez Lunar: Juriš

Zupanc je odločno ponovil: »Ven moramo!« Morda se je pri tem čisto slučajno premaknil na svojem ležišču, toda v tem trenutku je zajel prej skoraj negibno jamo nek čuden nemir, nekako podzavestno gibanje, podobno gibanju počivajoče kolone. Kazalo je, kot bi jim šele Zupancevo mnenje razkrilo usodno nevarnost in kot da niti trenutek ne smejo več odlašati z odhodom. Druga za drugo so v temi ugašale cigarete in začelo je nervozno tipanje za orožjem in opremo. Nekdo je s puško zadell ob steno, da je kovinsko zazvenelo.

»No, no, kaj pa vas je prijel, da se vam tako mudi?« je glasno zarobantil Lojze. »Počakajte vendar, da se vsaj pametno pomenimo. Če je Brico zaradi tega paničen, še ni rečeno, da smo vsi.«

»Pst! Govori tiše!« ga je nekdo naglo opozoril.

»Se vas že vseh panika prijemlje, a?« se je Lojze nekoliko tiše ponorčeval. S to zbadljivo je vedno rad potlačil nepotrebno razburjenje zaradi kake namišljene nevarnosti. Nocoj pa mu to ni prav uspelo. Občutek resne ogroženosti je imel tokrat pregloboko korenine.

»Govori kar hočeš,« mu je odločno odvrnil Zupanc, »jaz grem vseeno ven.« Vstal je in začel tipati proti izhodu. »Nočem crkniti v tej luknji.« Za njim so vstajali tudi drugi in začeli v naglici grabiti svoje stvari. Zajela jih je resnična panika, Stane, ki je ležal nekako sredi jame, se je stisnil k steni, da ga ne bi pohodili.

Čudno, da jih ni skušal niti z besedico pomiriti niti izpodbijati Zupancove besede. Morda pa je tudi njega zajel ta preplah, ali pa je spoznal, da ni upravičen s svojim mnenjem vplivati na njihovo odločitev.

»Le počasi, dečki, le počasi!« je trdo zlogoval Lojze in nekaj pretečega je bilo v njegovem glasu. Vstal je in jim v temi zastavil izhod. »Najprej se pametno pomenimo, potem pa odločimo!«

»Meni se kolikor hočeš, toda jaz grem ven!« je trmasto vztrajal Zupanc in rinil naprej. Kdor ga je poznal, je vedel, da bo tudi storil, kar je nameraval. Ko se je pritipal do Lojza, ga je skušal najprej rahlo potisniti v stran, ko pa je po njegovem odporu začutil, da ne misli nič manj resno kot on sam, se je oprl v steno in ga grobo odrinil. Ves dan stopnjujoča se napetost v tej luknji je zdaj rodila nevihto. Bilo je, kot da sta se v temi drug ob drugega zadela dva do skrajnosti naelektrjena oblaka. Udarila je strela in za sekunda globoko razpoko v prej tako čvrsto tovarišijo.

»Madona!« je Lojze zaklel pridušeno in z vso silo porinil Zupanca nazaj, da je udaril s kometom ob mitraljez, ki je bil prislonežen ob steni, in ga prekucnil na Žagarjevo ranjeno nogo. Stane je obupno zastokal in to je morda Zupanca izmodrilo. Naglo se je sklonil, otipal na tleh mitraljez in ga prislonežil k steni. Potem pa je negiben postal v temi in samo po njegovem globokem in glasnem dihanju je bilo mogoče soditi, kako se kuha v njem. Kadar se je ta svoje glavi in povrh bolešno občutljivi človek do kraja razjezil, je bil sposoben vsakega dejanja. Pa vendar je vsakdo slutil, da v tem njegovem ravnanju ni bilo nikake panike, ampak samo izraz neke globoke, nejasne slutnje življenjske ogroženosti, ki se je lotevala tudi drugih.

»Pamet, fanta!« je nad vse resno posvaril Stroj, ki se je prvi znašel v tem mučnem položaju.

»Res je, pametna bodita in ne delajta neumnosti!« je dodal Žagar. »Če mislita, da je stvar tako resna, potem te-

meljito premislimo in vsi skupaj odločimo.« V njegovem glasu ni bilo več prejšnje samozavesti, ampak prej negotovost in spravljiva dobrodušnost.

»Mar nisem bil jaz od vsega začetka za to,« je zamolklo odvrnil Lojze, težko prikrivajoč še neukročeno jezo. »Saj nismo drhal, da bi vsakdo počenjal, kar bi hotel. Partizani smo, in skoraj sami komunisti. Če bomo torej odločili, da gremo ven, bomo šli vsi skupaj; če pa sklenemo, da ostanemo tu, bomo vsi skupaj ostali — in konec besedi!« Kar čudno je bilo, odkod pri Lojzu naenkrat taka odločnost in srčnost, saj so ga vedno poznali kot zelo spravljivega in vse premalo odločnega človeka.

»Eh, kako po nepotrebnem modruješ,« mu je zaničljivo zabrusil Zupanc. »Medtem, ko boš ti modroval, pa nam Švabi lahko zadrignejo zanko. Mar ni ta človek že pred tremi urami zapustil to luknjo?«

»Toda,« se je oglasil Žagar, »kakšno, da si kar naenkrat tako prepričan, da je Pavle izdajalec?«

Preden je Zupanc utegnil odvrniti, jih je zmotil šepet pred jamo. Vrnila sta se Pavlin in Šmid, težko obložena s hrano. Ko so spravili v jamo najprej nahrbtnike, sta še sama zlezla vanjo. Nekaj svežega in veselega je velo od njiju — očitno nasprotje dušiči zategnjenosti v jami.

»Zadelajte okno,« je Pavlin vel glasno. »Napravi bom luč.« Njegov glasni in veseli poziv je nenavadno prijetno učinkoval v tem zadušljivem vzdušju. Zadelali so odprtino in Pavlin je ukresal vžgalico. Toda zlomila se je in zletela v bleščečem loku Zupancu za ovratnik, da jo je godrnjaše otresel. Pavlin je ukresal še drugo in ko se je dovolj razgorela, je z njo najprej posvetil Zupancu tik pod nos.

»Saj se držiš kakor huda ura,« se je pošalil in izvlekel iz žepa debelo voščenko ter jo prižgal. Nato jo je dvignil nad glavo in se začudeno razgledal po votlini. Pogled na molčeče, mrke obraze mu je v trenutku pregnal razposajeni nasmešek z rdečeličnega obraza. Gotovo

je spoznal, da se je v njuni odsotnosti zgodilo nekaj neprijetnega in brž je vse to povezal s Stanetovo obljubo, da jim bo podrobneje razložil Kernovo zadevo.

»Pa ne, da ste jo že mislili pobrisati?« je resno povprašal, ko je videl, da večina stoji in da imajo nekateri celo puške in nahrbtnike v rokah. Ozrl se je začudeno na Žagarja, kot da od njega pričakuje pojasnilo.

»Kako, sta dobro opravila?« ju je povprašal Stane, ne da bi prej odgovoril na Pavlinovo nemo vprašanje.

»Midva dobro,« je odvrnil Pavlin in postavil svečo v pripravnno skalno vdolbino. »Toda zakaj se vi tako klavrno držite?« je pripomnil in se zopet ozrl na Zupanca. Ta je še vedno stal ves tog in mrk ob steni ter držal v eni roki puško, v drugi pa svoj oguljeni vojaški plašč. Ob medlem, trepetajočem odsevu sveče je dobil njegov, že prej nelepi, razorani obraz naravnost grob, mračen izraz.

»Ti si pa res že pripravljen za pohod. Kako to?«

»Jaka in Brico sta se namenila v patroljo,« je namesto Zupanca odvrnil Lojze z neprikritim posmehom.

»Toda zakaj?« se je Pavlin čisto resno začudil.

Šele sedaj jima je Stroj nekako napol in zelo obzirno pojasnil da so se v njuni odsotnosti malo sprli zaradi tega, ker so nameravali Zupanc in še nekateri takoj zapustiti jamo. Mimogrede je omenil tudi Kerna in njegovo zgodbo z gestapom.

»Meni še na misel ne pride, da bi fant izdal,« je izjavil Pavlin skoraj brez premisleka. »Čakaj, da pogledam...« in nagnil je svojo ročno uro k svetlobi. Pol polnoči je že! Če bi nas izdal, bi imeli zdaj že Švabe na vratu. Saj do žandarmerije v Naklem ali Podbrezjah ni niti četrte ure. Poleg tega je imel kolo.«

Tudi Stanko Šmid je bil istega mnenja. Kazalo je, da sta se fanta na svežem zraku osvobodila tesnobe in mračnih slutnj, ki so se kot pajčevina razpredle v tej tesni luknji in podžigale v drugih najbolj črnogleda domneve.

Ive Šubic: Juriš

Prejšnja napetost je počasi plahnela in že sama svetloba je izganjala iz jame prečne strahove. Pavlin in Šmid sta izložila iz nahrbtnikov hrano in Pavlin je medtem pripovedoval, kako je bilo pri Dri-novcu.

Možaka je njun obisk hudo preplašil in je verjetno pričakoval še kaj hujšega. Šele ko je ugotovil, da nimata hujših namenov, se je malo pomiril. Popolnoma je zanikal, da simpatizira z Nemci in ju prepričeval, da ga le zlobni ljudje črniijo partizanom. Če sem in tja malo Nemce pohvali in pogodrnja nad gošarji, dela to samo zato, da laže vleče Nemce za nos. No, ves njegov strah in zmedeno čvekanje je vendarle dokazovalo, da dedec nima čiste vesti. Pavlin mu je napravil resno pridigo in mu na koncu tudi omenil, da sta prišla po nekaj hrane. »Sam vama ne dam ničesar, vzemita pa, kar hočeta!« je takoj pristal. Res sta vzela, kolikor sta mogla odnesti — dva hlebca sveže pečenega kruha, nekaj kosov suhega mesa in precej klobas. Tudi na svečo in vžigalice nista pozabila. Preden sta odšla, sta mu najstrožje zabičala, da njunega obiska na noben način ne sme prijaviti Švabom. Če pa bi to storil, naj

resno računa s posledicami. Saj ve, da partizani izdajstva ne jemljejo za šalo in da je njihova roka dolga. Vse to jima je sveto obljubil in ko je zaklenil za njima, se je dedec najbrž pošteno oddahnil.

Pavlin je pripovedoval vse to zelo nazorno in šaljivo. S pačenjem obraza in z gubi rok je ponazarjal zdaj kmetov strah ali njegovo hinavsko izvijanje, zdaj zopet Stankovo modro zadržanje in pridiganje. Stanko mu je živahno pritrjeval in dopolnjeval njegovo pripovedovanje. Njuna sproščenost in nasmejana obraza sta se ostro razlikovala od neveselih, še vedno neprirodno togih in vznemirjenih obrazov drugih tovarišev, ki najbrž niti razumeti niso mogli njunega vedrega razpoloženja. Nobenega od njiju niso nikdar cenili kot dovolj resna in zato navadno tudi na njuno mnenje niso dali mnogo. Vedno nasmejanega, rdečeličnega Pavlina pa so sploh imeli za nekakega četnega pavliho. Nocoj pa so za čudo resno jemali njuna mnenja in ob njuni sproščenosti so se počasi še sami otajali. Tisti, ki so bili ob njunem prihodu že napol pripravljene za odhod, so nekako sramežljivo in skrivaj odlagali svoje stvari in skoraj neopaz-

no posedali na svoja ležišča. Pavlinovo šaljivo pripovedovanje je mnogim izvabilo celo nekaj kislega mleka na že precej pomirjene obraze.

Le Zupanc je ostal v prejšnji drži in nič ni kazalo, da bi ga Pavlinovo pripovedovanje sploh zanimalo. Včasih je brez vsake zveze z razgovorom namršil košate obrvi in se v kogar koli odsotno zagledal. Prav tedaj so govorili o hrani in Pavlin je predlagal, da bi še nocoj pojedli vsak pol klobase in ostanek Francetovega hleba in se tako vsaj enkrat do sitega najedli.

»Boš jedel klobaso, Brico?« je Pavlin čisto dobrodušno nagovoril Zupanca; prijel je eno od klobas za špiljo in jo zavrtel tik pred Zupančevim nosom.

»Ljubim ti boga!« je zarenčal Zupanc, izbuljil oči in z roko zamahnil po klobasi, da je zletela preko strmečih obrazov v skrajni kot votline. Nato je odvrgl plašč in se s puško splazil ven. Zdaj mu tega ni nihče branil, saj so tudi drugi od časa do časa odhajali ven. Pavlin je skomignil z rameni in vprašujoče pokimal Lojzu. Ta se je rahlo nasmehnul in šele potem, ko se mu je zdelo, da ga Zupanc ne more več slišati, pomenljivo zašepetal:

»Kuha se v njem, kuha. Mislim, da ga je malo sram za prejšnjo paniko. Tega si ne bo zlepa odpustil.«

Drugi so molčali in težko bi bilo ugotoviti, komu so dali v tem sporu bolj prav, Lojzu ali Zupancu. Saj so Lojzovi očitki padali tudi nanje, čeprav si niso imeli kaj očitati za prejšnje ravnanje.

Večina je soglašala s Pavlinovim predlogom in ta je začel deliti klobase in kruh ter jih zraven hvalil, kot da jih je sam napravil. Res so bile zelo dobre, le hudo slane. Zato je Lojze predlagal, naj bi eden ali dva stopila s čutaricami k Savi po vodo. Nekateri so ugovarjali, češ da je prenevarno laziti v temi po pečevju in da lahko potrpijo.

»Odločimo najprej, ali ostanemo tu ali ne,« je sedaj Jaka zopet načel to neodložljivo vprašanje, »potem bomo šele videli, kako z vodo.«

Zdaj, ko je bilo vprašanje zastavljeno, se odgovoru ni bilo več moč izogniti. Po nekaj trenutkih molka je Lojze prvi povedal svoje mnenje. Toda na največje začudenje se tokrat ni zavzemal za to, da ostanejo v jami, ampak je zelo stvarno pojasnil svoje stališče do ene in druge možnosti, vendar tako, da navsezadnje nihče ni vedel, za kakšno odločitev je. Za njim pa je Jaka zelo odločno, vendar docela mirno zahteval, da se umaknejo z ranjencem vred od tod. Po njegovem bi bila res otročja lahkomišelnost, če ostanejo tu. Njegovo dokazovanje je bilo prepričljivo in stvarno ter povedano brez Zupančeve ilhte. Vendar se je tudi Jaka nalezal njegove ostrine in odločnosti. Ko je govoril o Kernu, ga je kratkomalo označil s »tipom« in končno z »agentom«.

»Le počasi, Jaka, le počasi,« ga je prekinil Žagar. »Od kdaj pa je Pavle zate tip in agent? Kaj nisem dovolj obširno povedal, kako je bilo z njim? Mar je iz tega že mogoče sklepati, da je res izdajalec? Saj si ga danes prvič videl.«

»Ali sem rekel, da je agent?« je popravljajal Jaka in nato spravljiveje nadaljeval: »Navsezadnje je tudi to mogoče. Zakaj pa bi ne bil agent? Mar ga ni imel gestapo dvakrat v rokah in ga je vsakokrat izpustil. Saj veš, če izpusti ujetega partizana, mora imeti za to posebne razloge.« Potem se mu je zdelo, da se je zopet prehudu izrazil in da bi bil lahko Stane užaljen. Zato je skušal svojo sodbo nekoliko omiliti. »No, s tem ni rečeno, da mora biti gestapovec. To najbrž ni res, a kaj prida človek vseeno ni.«

»Po čem to sodiš?« je zopet poprijel Žagar.

Zdaj pa se je Jaka zmedel in ni mogel povedati nič določnega. Govoril je nekaj o Kernovem škilastem pogledu, o njegovih čudnih vprašanjih in celo o tem, da mu je Kern čisto mlačno in nekako prisiljeno podal roko. Končno pa se je skliceval še na Zupanca:

»Vidiš, saj je tudi Brico o njem takega mnenja. In kot veš, ima on zelo točne sodbe o ljudeh.«

»Bricove sodbe? Eh, ne bodi smešen. Saj vendar veš, da vidi Brico okoli sebe vedno same izdajalce.«

Toda samo Mlakar se je prisiljeno zasmeljal tej primeri, drugim pa se je zdela stvar vse preveč resna, da bi se smejali. V drugačnih okoliščinah bi bili najbrž dali Žagarju prav, tokrat pa se jim Zupančeva črnoglednost ni zdela neutemeljena. Njegove sodbe o raznih ljudeh so bile res pogosto prenačene in navadno tudi preostre; toda iz izkušenj so se lahko prepričali, da so bile v bistvu skoro vedno pravilne. Zupanc je gledal na vsa dogajanja in ljudi zelo preprosto, to je le črno-belo, in ničesar vmes. Zanj je bil nekdo lahko samo pošten človek ali samo lump, samo za partizane ali samo za Nemce. Svoje sodbe si je ustvarjal bolj nagonsko in kar po prvih vtisih ter jih je navadno tudi prav tako naglo in iskreno izpovedal. Tovariši so Zupanca cenili kot hrabrega in doslednega revolucionarja in so pogosto tudi upoštevali njegova mnenja, hkrati pa jih je odbijala nje-

gova ozkosrčnost in črnoglednost. Saj je vse stvari ocenjeval samo s črne strani in se je vedno s kom zagrizeno prepiral o svojem stališču. Zato kljub svoji skromnosti in poštenosti ni imel dosti prijateljev; a tudi sam je imel redko koga rad. Če pa je že koga imel, tedaj bi brez pomišljanja dal zanj tudi življenje. In čudno, med tistimi, ki jih je štel za svoje prijatelje in jih spoštoval, je bil tudi mladi revolucionar Stane Žagar, čeprav sta bila popolnoma nasprotujočih si značajev.

Stane Žagar je bil skoraj polovico mlajši od Zupanca in že zaradi tega ni mogel imeti istih življenjskih izkušenj in istega pogleda na ljudi in življenje kakor Zupanc, čeprav sta oba neomajno verovala in se borila za isto stvar. Kolikor je Zupanc dogodke in ljudi presojal prečno, toliko jih je Žagar preveč optimistično, včasih skoraj lahkoverno. Zupanc je vse stvari razsojal zelo preprosto; videl je vedno samo dve skrajnosti in nič med njima.

(Se nadaljuje)

Komandant Blaž

V KNJIGI »Partizanske zgodbe« je Franceta Kosmača črtica »Vreča soli«, ki govori, kako komandant Blaž novo dospelemu neznanemu partizanu — padel je v hajko — zaukaže, naj nosi vrečo soli, kajti puške mu ni mogel dati. Reši naj jo, ker je namenjena na Dolenjsko. Ko po hajki Blaž spet sreča tega partizana, ga vpraša, kje ima vrečo, misleč, da jo je odvrgl. Fant pa molče pokaže na svoj hrbet, na katerem čepi vreča.

Ta zgodba se je resnično pripetila in v črtici omenjeni komandant Blaž je resnična oseba — Blaž Ostrovrhar, s pravim imenom Oto Vrhunec. Blaž Ostrovrhar je to zgodbo zapisal v 7. številki lista Vojkove brigade »Za Vojkom« leta 1944 pod naslovom »Skozi grobove gre narod v življenje«. Seveda je to, kar je zapisal Blaž, članek s politično

vzgojnim ciljem, Kosmač pa je hotel iz zgodbe, ki je vključena v Blažev članek, napisati leposlovno črtico. Koliko se mu je to posrečilo, nas ne zanima, oporekati pa je treba podobi komandanta Blaža, ki nam vstaja iz Kosmačevega pripovedovanja. Reči hočem, da je zgodbo o vreči soli doživel komandant Blaž, da pa komandant Blaž, kakršen nastopa v Kosmačevi črtici, s tem Blažem ni istoveten. Blaž Ostrovrhar je bil namreč po značaju drugačen, kakor je prikazan v omenjeni črtici in, ker hočemo, da nam iz zgodovine našega osvobodilnega boja stopajo pred oči naši borci in komandanti, kakršni so resnično bili, naj posvetimo nekaj besed komandantu Otonu Vrhuncu. Videli bomo, da sta Kosmačev Blaž in komandant Vrhunec dve osebi.

Blaž Ostrovrhar je padel

dne 5. aprila 1945 nad Topolami pri Selcih v Selški dolini kot komandant Škofjeloškega odreda. Po rodu je bil iz Selc, kjer se je rodil leta 1915. Oto je bil ključavničar; delal je v Goričanah pri Medvodah, v Vidmu pri Krškem, po kapitulaciji Jugoslavije pa v Kranju. K partizanom je odšel februarja 1943. Bil je drzen partizan, ki je v času partizanskega razmaha na Gorenjskem 1943 hitro prišel na odgovornejša komandna mesta. Oktobra 1943 je bil kot komandant bataljona v Prešernovi brigadi izvoljen v Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Konec l. 1943 je dobil čin kapetana. Bil je namestnik komandanta Vojkove, nato njen komandant in potem načelnik štaba Gradnikove brigade. Proti koncu 1944 je postal komandant Škofjeloškega odreda in je kot tak aprila 1945 padel. Februarja 1944 je bil v višjem oficirskem tečaju v Metliki, katerega je med 24 tovariši končal kot peti v rangu, z odliko. Decembra 1944 je bil odlikovan z redom hrabrosti.

Osebnostne izjave ljudi, ki so ga poznali, ter drobna poročila, ki jih je najti v vojaških listih IX. korpusa, ga označujejo kot drznega partizana in poveljnika. Vojaške odlike so ga tudi usposabljele za komandne položaje, ki jih je zelo hitro, kaj kmalu po svojem prihodu k partizanom zavzel. Vojaško glasilo IX. korpusa »Vojaški vestnik« je ob njegovi smrti med drugim zapisal: »Kapetana Blaža Vrhunca Otona ni več! Sprva nismo mogli verjeti. Tistega Blaža, ki mu je bila borba vse, čigar borba je bila ena sam velik juriš. Tistega Blaža, ki je s svojim gromkim glasom vodil svoje borce iz juriša v juriš, da je odmevalo od hribov, ki je svojemu srdu do sovraga in svoji bojevitosti dal duška v neštetih preprostitih, a doživetih pesmih.«

Ob napadu na belogardistično postojanko Črni vrh 1. septembra 1944 je bil načelnik štaba Gradnikove brigade. Dnevno povelje IX. korpusa je ob zmagi v Črnem vrhu med drugim zapisalo: »Borci III. SNOUB, Ivana Gradnika

Drugi od leve proti desni stoji kapetan Blaž Ostrovhar — Oton Vrhunec

in 3. bataljona XIX. SNOB, ki so iz rezerve prihiteli v zadnji naskok, so z neštetimi primeri junaštva, preziranja nevarnosti, požrtvovalnosti in skrajne odločnosti izvojevali eno največičastnejših zmag v teku osvobodilnih bojev na Primorskem. Komandant Gradnikove brigade, Radko, pri ocenjevanju operacij na Črnem vrhu pravi (brošura »Juriš na Črni vrh«): »Izredno pomoč v borbi so mi nudili komisar brigade tovariš Iztok (Ivan Franko), načelnik štaba kapetan Blaž (Oto Vrhunec) in moj namestnik, poročnik Nemgar, ki je tudi ranjen.« Da je to bila ena najhujših borb, potrjuje tudi sam Blaž, rekoč: »Take borbe še niso doživeli!« (Brošura »Črni vrh«, str. 16.)

Blaž je bil priljubljen partizan. Do tovarišev je bil vedno odkrit, za vsakega je imel primerno besedo. Znal je navdušiti, pridobivati. S tovariši je delil vse, kar je imel. Ko je padel, verjeti niso mogli, da je to res. Bil je kot prešeren gorenjski fant, ki je poznal šalo in smeh. Znal pa je tudi zakričati in vzrožiti nad partizanom, ki ni storil svoje dolžnosti. Toda po takem »izbruhu« se je obrnil — pa je bil spet ljubezniv tovariš. Bil je ljudski in zato je pri ljudstvu tudi dosegel, kar je hotel.

Zato ne more veljati za Blaža Vrhunca, kar je o »komandantu Blažu« zapisal Kosmač v že omenjeni črtici: »Srečaš včasih človeka, ki mu ne bi mogel podati roke, kajti bojiš se, da ima mehko in mlahavo, ko da bi prijel polža. Odvrneš se od njega z nejevoljo kakor ob meglenem jesenskem vremenu. Tak občutek je imel komandant Blaž, ko je prišel v njegov bataljon Matija« (Partizanske zgodbe str. 23). Blaž-Vrhunec je vsakomur, prav tako novincu, krepko stisnil roko.

Naj navedem nekaj njegovih anekdot. »Naš klic«, glasilo Gradnikove brigade, pripoveduje (22. avgusta 1944): »Ko je naša XXXI. divizija na svojem pohodu na Notranjsko prišla do Idrijce pri Želinu, se je tu odigral lep tovariški prizor. Ker drži tu čez reko le ozek viseč most, so morali vozovi in mule čez vodo, ki je bila tedaj zelo deroča, malo nižje od mosta. Premnoga vprega pa ni bila kos svoji nalogi. Ljudje in konji so cepetali v globoki vodi in se trudili, da jim je lil pot. Ko to vidi načelnik štaba, kapetan Blaž, se junaško požene raz konja v globoko vodo in pomaga porivati vozove iz reke, vzklíkajoč pri tem: »Naprej za svobodo!«

Ive Subic: Komora

V brošuri »Juriš na Črni vrh« piše reporter (str. 9): »Kapetan Blaž seveda zopet v prvi vrsti. Njegov gromki bariton učinkuje na borce kot električni tok. Skozi dim in mimo gorečih razvalin. Nihudič, da se ne bi sušilo grlo! Ko vdirjajo v postojanko, seže hrabri kapetan Blaž seveda takoj po steklenici — toda joj, napravil je požirek bencina! — Ali je bilo smeja, kar pozabili so na žejo. Pa je bila voda blizu, potem pa zopet naprej, na juriš!«

Njegovo srce in njegov partizanski ponos govorita iz pisma ženi, ki ga je pisal 11. VIII. 1944: »... Do tebe žal ne bom mogel, ker bom moral zopet na daljšo pot, domovina tako velela in zavest službe... Sedaj se kot načelnik (štaba) počutim mnogo bolje kot komandant... bolj mi odgovarja ta služba, ki pa ni nič manj častna, ker je bolj širokogrudna in se ne omejuje le na vojaške operacije... Kar se tega tiče, da nič ne obiščem svoje vasi in znancev, ni pripisovati moji boječnosti, premnogokrat sem dokazal v najkritičnejših momentih celega moža in je otročje, če bi kdo mislil, da si ne upam domov, toda kdor ve, kako potreben je danes star partizan na bojnem polju, ne bo mislil na dom, še manj na dopust. Kot oficir in dober vojak se zavedam poslanstva in zame velja samo: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«, »Ja to sem živel, se boril, za to večkrat že kri sem lil...« Mogoče se sedaj pred svobodo ne bova videla več... morda nikdar več...? Grem na daljšo pot, a vedi, da je tvoj mož spoznal pravo pot in hodil ravno in ponosno skozi vse

tegobe in največje krize, ki jih more človeku nuditi življenje... Bijem borbo za ves naš slovenski grunt, zate in za mamu, za vse nas, obenem sem pa grozni maščevalec za vse, ki sem jih poznal, pa so po nedolžnem padli samo zato, ker so ljubili in branili svoj dom in zemljo rodno. Le naj piše zgodovina, o Blažu ne bo pisala slabo...«

V zasebnem pismu mi Ogarev-Pagon Andrej, partizanski publicist, ki je poznal Blaža, pripoveduje: »Novembra 1943 smo bili z Vojkovo brigado v dolini Angelske gore za Črnim vrhom nad Idrijo. Gosta megla je zakrivala vsak razgled in bati se je bilo presenečenja. Obveščevalci so sporočili, da nas namerava sovražnik v tej megli napasti. Blaž, ki je bil komandant brigade, je ukazal takoj premik, in to v najstrožji tišini. Vedel sem, kako je bil zaskrbljen za tovariše, ki jih je vodil. V velikem razmahu smo se izmotali skozi gozd iz nevarnega kraja, kjer bi ob napadu ne bilo mogoče vzdržati. Ko smo bili že izven nevarnosti, sem za hip ustavil korak, da mi je tovariš Blaž, ki je jahal na konju, prišel vstric. Nagovoril sem ga: »Tovariš komandant, velika skrb je šla mimo!« Obraz se mu je spremenil, kot bi se zjasnilo, ko je odgovoril: »Ne morem ti povedati, kako mi je bilo!«

Blaž Ostrovrhar je bil tudi pesnik. Njegove pesmi so največ priobčene v brigadnih glasilih Gradnikove in Vojkove brigade, novembra 1944 pa jih je izdal tudi v posebni zbirki: »Pesmi padlim borcem.« Nastajale so v bojih, ob žrtvah, kar je vse doživljal s svojem dveletnem bojevanju od Bohinja do Kolpe. Njegove pesmi so znali razen Blaža na pamet skoraj vsi njegovi borci, ki so jih recitirali v vojnih taborih, ob počitku in na mitingih. Ogarev piše o tem v svojem pismu: »Zame je bil tovariš Blaž eden tistih novih ljudi, ki so znali vplivati na partizane vzgojno v vsakem smislu. Blaž je bilo tako znano ime, da so ga poznali vsi borci in civilno prebivalstvo, kamor smo prišli. Za primer naj navedem miting, ki je bil v Žireh za božič ali Novo leto 1943 v dvorani Sokolskega doma. Takrat je nastopil z daljšo recitacijo. V dvorani je bilo nad tisoč ljudi, ki so glasno zahtevali: »Tovariš Blaž naj pride na oder!« Bil je res pravi ljudski recitator, ki je sam pisal recitacije. Isto je bilo, ko smo prišli v Cerkno, isto na Savodnji in v Planini pri Cerknem. Povsod je moral nastopiti. S svojimi recitacijami je tako navdušil ljudstvo, da je dvorana grmela od ploskanja in vzlikov: »Živel tovariš Blaž!«

Viktor Smolej

Ljubljana se jih spominja

REVOLUCIONARNI polet mladincev v Učiteljskem domu v Šiški (Ljubljana) se je začel kmalu po okupaciji; v dom so se zatekli poleg dijakov iz »Ljubljanske pokrajine« tudi mladinci, ki so se umaknili nacističnemu nasilju na Štajerskem in Gorenjskem. To so bili mladi ljudje, različnih, še neizkristaliziranih pogledov na svet, različnega političnega prepričanja, raznovrstnih navad in pestrih značajev. Nihče ni takrat slutil, da se bodo ti mladinci združili v kratkem času v enotno in čvrsto fronto

proti okupatorju. Kako se je to zgodilo?

Med mladinci so bili štirje skojevci: Leon Kosmač-Levček, Vojan Rehar, Ivan Jurčec-Jurko in Zlatko Stepančič-Stepko; aktiv, ki je deloval med mladinci v domu že poleti 1941, je vodil Leon Kosmač. S tiskano besedo OF in z ostalo marksistično literaturo, ki je krožila med gojenci, so le-te pridobivali za boj proti okupatorju, za narodnoosvobodilno gibanje.

Krog skojevcev in mladinskih aktivistov OF se je v domu hitro večal. Decembra 1941

so izvolili prvi odbor in ob koncu leta je bila vsa mladina vključena v narodno-osvobodilno gibanje. Ni bilo več sile, ki bi strla njihovo enotnost. Le proti dvema gojencema, ki sta hotela razbiti njihovo enotnost, je ostro nastopil ves kolektiv in ju izgnal. Za svoj življenjski smoter: z vsemi silami pomagati osvoboditi domovino in ustvariti pravičnejšo družbeno ureditev — so bili ti mladinci pripravljeni žrtvovati ne le uspehe v šoli in dolge prečute noči v ilegalnem delu, ampak tudi svoja življenja. Njihovi značaji so se klesali in izklesali! Iz malodane otrok, so se razvili pravi možje, zagrizeni sovražniki okupatorskih pritepencev in vneti borci za osvoboditev svojega ljudstva. Niso se bali mučenj v okupatorjevih zaporih in taboriščih, ne ustrelitve in ostalih fašističnih zločinov.

Revolucionarno dejavnost so razvili v več smeri. Imeli so marksistični krožek (vodil ga je Leon Kosmač), na katerem so gradili svoj materialistični pogled in se seznanjali z zakonitostmi, ki vladajo v razvoju družbe. V vojaškem krožku (vodil ga je Stojan Hrovat) so spoznavali delovanje orožja ter pridobivali osnovo vojaške taktike in strategije. Posebno poglavje je bilo delo v »tehnik«. Eni so skrbeli, da je politična in propagandna literatura krožila med mladinci, drugi, da je bila ob nevarnosti in po uporabi na varnem. Ko so bile v začetku 1942 v Ljubljani množične listkovne, napisne in trosilne akcije, se je delo te mladinske tehnike še bolj razvilo. Za nočne akcije je bilo treba oskrbeti potrebno propagandno gradivo. Ustanovili so tiskarnico za tiskanje propagandnih lističev. Še danes pričajo v Muzeju narodne osvoboditve preprosti, a vendar z ljubeznijo in natančnostjo narejeni njihovi izdelki, izrezani iz radirk. Za napisne akcije pa so po lastni zamisli izdelali posebno voščeno barvno kredo, ki na rokah ni puščala sledov, zaradi česar so bili varnejši ob morebitni aretaciji. V tiskarnici so delo tako izpopolnili, da je lahko v eni

Plošča v spomin padlim skojevcem Učiteljskega doma, ki so jo odkrili 4. septembra letos

noči 12 do 14 mladincev natisnilo na desetstisoče letakov. Višek so dosegli v začetku 1943. leta, ko je 24 mladincev natisnilo skoraj 100.000 letakov. Z izdelki so zalagali vso Šiško, večkrat tudi center Ljubljane, Vič in Moste. Na akcije, v katerih je sodelovalo do 30 gojencev, so hodili okrog polnoči, ker so po dolgotrajnem opazovanju ugotovili, da je prav v tem času na šišenskih ulicah in cestah najmanj sovražnih agentov in vojakov. Raztresali so protiokupatorske letake, pisali po zidovih revolucionarne parole ter rezali vojaške in telefonske kable. Čeprav so bile te akcije pogoste do kapitulacije Italije, v vsem tem času gojenci Učiteljskega doma niso imeli nobene žrtve. Izredna razsodnost, drznost in mladostna podjetnost jim je to omogočila. Skojevcji iz doma so pomagali celo odkriti in uničiti plavogardistično tiskarno.

Za partizansko vojsko so zbirali sol, vžigalice, sanitetne potrebščine, vojaško opremo, orožje in strelivo; to so shranjevali v skladišču za hrano, dokler ga ni bilo dovolj za vprežni voz, da so ga odpeljali na ljubljanski kolodvor, od koder so ga naši železničarji z vlakom odpremili na

Dolenjsko. Skozi to skladišče, ki ga je varovala kuharica Karla, je odšlo nekaj ton raznih potrebščin.

Izdajali so tudi žepni časopis in prirejali proslave ob raznih praznikih, na katere so vabili tudi ostale prebivalce, zlasti matere iz okolice.

Svojo politično dejavnost pa so mladinci razširili daleč od Učiteljskega doma. Mnogi so delovali v rajonskih in kvartirnih mladinskih odborih OF in SKOJ v Šiški kot sekretarji in referenti; Leon Kosmač je deloval celo v drugih predelih Ljubljane. Dom je postal žarišče mladinskega odporniškega gibanja in zakladnica mladinskih kadrov. Tu so se kovali neustrašeni borci, kasnejši bombaši, mitraljezci, komandirji in komisarji, maščevalci za okupatorjeve in zločine domačih izdajalcev.

Spomladi 1942 so odšli prvi tovariši k partizanom; množično pa so odšli ob kapitulaciji Italije. Od 120 gojencev Učiteljskega doma jih je (po nepopolnih podatkih) odšlo k partizanom 105, od katerih je 30 skojevcev padlo.

Spomin na padle tovariše ne bo usahnil! Ne bomo pozabili Leona Kosmača-Levčaka, ki je omahnil od zahrbtnih bolezni, posledice prestanih bojov in trpljenja, kmalu po

končani vojni; ne visokoraslega, bledoličnega Marjana Klemenca, ki je padel kmalu po prihodu k partizanom v boju pri Urhu, ko je hotel pomagati ranjeni partizanki; ne Borisa Vinterja, enega prvih partizanov iz Učiteljskega doma, ki je omahnil kot komandant Šlandrove brigade leta 1945 pri Kamniku; ne Save Mlekuža, sekretarja SKOJ X. SNOUB, ki je izdihnil pri napadu na Kočevje; niti Slavka Bulovca, smrtno

zadetega od krogle belogardistične izdajalske drhali na Javorovici; ne Stojana Hrovata, ki je padel že leta 1943 pri Dobrniču in ki se je ranjen zavlekel za skalo in se branil do zadnjega; ne Frančka Bohanca, ki ga je sovražna krogla zadela tik pred osvoboditvijo blizu Ljubljane. Pozabili ne bomo nikogar... V našem spominu bo ostalo tudi to žarišče NOB v Ljubljani, ki je dalo iz svoje srede 30 padlih skojevcev. *M. Brezovar*

Franček Saje:

Ustanavljanje novih brigad in prvih divizij (Nadaljevanje)

O STALI dve brigadi (Šerčerjeva in Cankarjeva — op. F.S.), ki nista prešli Save, sta ob povratku naleteli na močno italijansko silo. Na terenu okrog Šentjurja pri Grosupljem so ju Italijani obkoljevali 4 dni in sta se brigadi umaknili po eni najhujših bitk, kar so jih doživeli v boju med Italijani in partizani. Italijani so imeli velike izgube. Padlo jih je najmanj 150, med njimi kolonel. Brigade so celo obkolile italijanski štab, ki se je rešil s pomočjo tankov, vendar so se morale umakniti pod vplivom celodnevne bombardiranja z artilerijo in aviacijo ter prodiranja tankov. Tudi na severnem notranjskem predelu so Italijani postavili nekaj novih posadk. V teku zadnjih deset dni so se stalno v večjih ali manjših kolonah sprehajali Italijani in belogardisti tudi po Rogu. Bili so več dni v Podstenicah, na žagi Rog, v Trnovcu, Rajhenavu, Resah, Ribniku, Štalah, Smrečniku, Stari žagi, Poljanah, Komarni vasi. Kaže, da je bilo vse to v zvezi s širšim obkoljevanju brigad.⁶⁴

Po teh bojih so se vse štiri brigade konec junija premaknile v Belo krajino, kjer so imele po nekaj manjših akcij. Iz Bele krajine sta Šerčerjeva

in Cankarjeva brigada 3. julija 1943 odšli v Gorjance, kjer sta do 6. julija razkopavali italijanske žične ovire in utrdbe nad Kostanjevico in Tolstim vrhom, s katerimi so Italijani in belogardisti hoteli presekati partizanske zveze in prehode med Gorjanci in ostalo Dolenjsko. V noči od 7. na 8. julij pa sta preko utrjene nemško-italijanske meje vdrli v Cerklje na Krškem polju. Na nemškem letališču v Cerkljah je Cankarjeva brigada uničila pet letal, Šerčerjeva brigada pa je likvidirala nemško postojanko v Brodu pri Kostanjevici.

Po neuspeših poskusih, da bi obkolili in uničili brigade, so italijanski okupatorji na vsak način hoteli uničiti Glavni štab NOV in POS ter politično vodstvo narodnoosvobodilne borbe. Po precej točno zbranih podatkih italijanske in belogardistične obveščevalne službe so trije specialni ali naskakovalni bataljoni v moči okrog 2000 mož, sestavljeni iz fašističnih in belogardističnih prostovoljcev, 8. julija ponovno vdrli iz Toplic v Podhosto, na Rampoho in Pogorelec v Rogu. Tam so ostali tudi 9. julija in zažgali nekaj zapuščenih barak. Dne 10. julija so brezuspešno hajkali okoličo Straže, nato pa so odhiteli na pomoč italijanskim in belogardističnim posadkam v Šentjernejski dolini, ki sta jih

ogrožali Cankarjeva in Šerčerjeva brigada. Dne 16. in 17. julija so trije italijanski bataljoni iz Žužemberka, Straže in Smuke spet hajkali Rog, da bi zajeli GŠ NOV in POS, a tudi to pot brez uspeha.⁶⁵

FORMIRANJE IN BORBE PRVIH DIVIZIJ

Razen sklepa o reorganizaciji Glavnega štaba in ustanavljanju novih brigad je CK KPS že v začetku junija 1943 razmišljal o ukinitvi operativnih con in formiranju slovenskih divizij. Nato je Edvard Kardelj po nalogu Vrhovnega štaba odpotoval iz Slovenije k Glavnemu štabu Hrvaške, kjer si je mimogrede ogledal delo in vlogo divizijskih štabov. Dne 18. junija 1943 je pisal Centralnemu komiteju KPS, da operativne cone v Sloveniji res nimajo več nobenega smisla, saj so jih tudi Hrvati odpravili. Zato je vrhovnemu komandantu Titu predlagal, da bi tudi v Sloveniji formirali divizije namesto dosedanjih con. Centralnemu komiteju KPS pa je svetoval, naj Glavni štab pripravlja ustanovitve 1. in 2. divizije.⁶⁶

Glavni štab NOV in POS se je že pred tem pripravljaj na formiranje divizij, saj je že 20. junija 1943 opozoril III. alpsko operativno cono, da bo potreben prihod obeh primorskih brigad v Ljubljansko pokrajino.⁶⁷ Ob sprejemu Kardeljevega pisma 24. junija pa je ukinil II. operativno cono na Notranjskem in ustanovil II. operativno cono za Gorenjsko in Zah. Koroško, ki ji je ukazal, naj počasi organizira gorenjsko brigado.⁶⁸ Samo formiranje divizij pa je pospešil nagel razvoj domačih in svetovnih dogodkov.

Spomladi 1943. leta je v zavezniškem svetu začela polagoma zmagovati resnica o narodnoosvobodilni borbi v Jugoslaviji in kopneti laž o »gorskem carju«⁶⁹ Mihailoviču. Dne 19. maja 1943 se je na hrvaškem osvobojenem ozem-

⁶⁴ Glavni štab NOV in POS, tov. Krištof-Kardelj, 27. junija 1943.

⁶⁵ Divizija »Isonzo«, fascikel operacijskega odseka iz leta 1943; Muzej NO.

⁶⁶ Centralnemu komiteju KPS, 18. junija 1943, Krištof.

⁶⁷ Glej opombo 17.

⁶⁸ Glej opombo 37.

lju v Liki spustila prva angleška vojna misija z majorjem Williamom Jonesom na čelu in odšla h Glavnemu štabu Hrvaške, 28. maja 1943 pa je tudi k Vrhovnemu štabu prišla šestčlanska vojna misija. Majorja Jonesa je »posebno presenetilo dejstvo, da se vsa ta vojska zalaga samo z orožjem, ki ga v boju odzame okupatorju«. Na lastne oči se je prepričal, da je »partizanstvo utrjena vojska z dobro organizacijo.⁸⁹ O teh svojih ugotovitvah je major Jones poročal v London in zahteval pomoč v orožju. Od tam pa so mu odgovarjali, da so njegova poročila pretirana in neverjetna. S Hrvaške je kmalu odšel v Slovenijo in 27. junija 1943 prispel v Glavni štab NOV in POS.

V noči na 3. julij 1943 je zavezniško poveljstvo na Bližnjem vzhodu končno poslalo prvo pošiljko orožja: štiri italijanske protitankovske topove, od katerih se je eden pokvaril, in nekaj kant razstreliva. S topovi so Angleži poslali tudi željo, da razrušimo Zidani most, in to — če le mogoče — do 25. julija. Zanimi nas, kaj naj ta termin pomeni...⁹⁰

Edvard Kardelj je takoj poslal v Slovenijo patroljo z obvestilom, naj pridejo brigade h Kolpi čakati topove. Namesto poškodovanega protitankovskega topa je Glavni štab Hrvatske dal Slovencem gorski top. Dne 5. julija 1943 je Edvard Kardelj s transportom dragocenega orožja odšel v Slovenijo, kjer je topove sprejela v varstvo Tomšičeva brigada.⁹¹ Tako so slovenske brigade dobile prve topove.

Medtem sta se 10. julija VIII. angleška in VII. ameriška armada izkrcali na Siciliji in jo do 17. avg. 1943 zasedli. Vdor na Sicilijo in vse močnejše bombardiranje Italije sta bila očitna priprava za invazijo na

sam Apeninski polotok in uvod v kapitulacijo Italije.

V borbi proti NOV v Sloveniji je italijansko poveljstvo v začetku junija 1943 začelo uvajati novo taktiko: stalne ofenzive večjih manevrskih skupin in posebnih naskakovalnih bataljonov. S to taktiko so Italijani nadaljevali tudi meseca julija. Po osvobojenem in polosvobojenem ozemlju so belogardisti vzpostavljali nove postojanke. Hkrati so ustanavljali plavogardistično »ilegalo«, ki naj bi z belo gardo izveklela čimveč koristi ob italijanskem zlomu.

Zaradi tega je GŠ NOV in POS 13. julija 1943 izdal odlok o formiranju I. in II. divizije NOV in POS, čeprav iz Vrhovnega štaba še ni prišel odgovor na Kardeljev predlog. Naslednji dan je Glavni štab ukazal reorganizacijo Gregorčičeve in Gradnikove brigade v Gradnikovo brigado, izdal naredbo o formiranju Šlandrove in Prešernove brigade ter njihovi vključitvi v diviziji. Hkrati je imenoval štabe obeh divizij in začel pripravljati operacijski načrt za prvo divizijsko akcijo.

Konec julija se je Kardelj vrnil na Hrvaško, kamor je prispel 3. avgusta 1943. Tedaj nekako je bila preko Glavnega štaba Hrvaške vzpostavljena radijska zveza med GŠS in Vrhovnim štabom. Ena prvih brzojavk je bil odlok vrhovnega komandanta o preimenoivanju slovenskih divizij.⁹² Sprejem tega odloka je Glavni štab Slovenije 8. avgusta pismeno potrdil Edvardu Kardelju: »Prejeli smo Tvoj telegram, v katerem nam sporočaš odlok vrhovnega komandanta tov. Tita glede preimenovanja divizijskih imen in akcije na Zidani most...⁹³

Po tem odloku je Glavni štab NOV in POS korigiral svojo naredbo o formiranju I. in II. divizije z dne 13. julija 1943 in jo s starim datumom objavil v »Slovenskem poročevalcu«: »Po odloku vrhovnega komandanta NOV in

POJ tov. Tita se formirata na ozemlju Slovenije XIV. in XV. slovenska divizija Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije.

Glavni štab NOV in POS bo s posebnimi uredbami odločil postopek za izvedbo gornjega odloka.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

V. d. politkomisarja Boris Kraigher, l. r., Komandant Ivan Maček, l. r.⁹⁴

Ob ustanovitvi divizij je Boris Kraigher, politkomisar Glavnega štaba NOV in POS, napisal v »Slovenskem poročevalcu« članek »Divizije, dokaz moči slovenskega narodnoosvobodilnega boja« in med drugim ugotovil:

»Eden najvažnejših dogodkov v razvoju NOV in POS je brez dvoma odlok vrhovnega komandanta tov. Tita o formiranju divizij. To ni samo dokaz številčnega razvoja naše vojske, lahko že rečemo, da je to tisti zadnji korak, ki je bil še potreben ob prehajanju naših partizanskih edinic v regularno armado. Značaj in vloga naše vojske se s tem korakom bistveno menjata... Končno pomeni formiranje divizij, da je postala slovenska vojska tudi v operacijskem smislu neposredno sestavni del celotne NOV in POJ in da bo vodila borbe pod enotnim operativnim vodstvom, ki je posebej eno v vrhovnem komandantu tovarišu Titu.⁹⁵

Med okupatorskimi dokumenti doslej še ni bilo mogoče zaslediti, kako so okupatorji komentirali ustanovitve obeh divizij. Italijansko poveljstvo je sicer že spomladi 1943 leta predvidevalo formiranje divizij, ko je v svojem tiskanem pregledu enot

⁸⁹ Milan Filipčič: Major Jones, na spodenju »Borec« 1951, str. 350. — Leta 1946 je major Jones napisal spomine »Dvanajst mesecev med Titovimi partizani«, »Borec« 1952, str. 56.

⁹⁰ Tone Fajfar. Po politih bratstva in enotnosti, Iz partizanskega dnevnika, »Slovenski poročevalec«, 10. aprila 1951.

⁹¹ Prav tam in Franci Strle, V Kordun, »Borec« 1952, str. 248.

⁹² Po pripovedovanju Borisa Kraigherja.

⁹³ Glavni štab NOV in POS, 8. avg. 1943, Sekretariat CK KPJ, v roke tov. Krištofu.

⁹⁴ »Slovenski poročevalec«, ljubljanska izdaja, IV, štev. 16, dne 25. avgusta 1943. — Dušan Koeder-Tomaž je v »Novem svet« (Ljubljana 1946, str. 223) napačno pisal, da je Glavni štab ustanovil I. in II. slovensko divizijo 16. junija 1943, dne 20. julija 1943 pa da ju je Vrhovni štab preimenoval v XIV. in XV. divizijo NOV in POJ. To netočnost so nato ponavljali tudi drugi pisci. — »Bilten« Vrhovnega štaba NOV in POJ ni objavil naredbe o formiranju XIV. in XV. divizije.

⁹⁵ »Slovenski poročevalec«, ljubljanska izdaja, 25. avgusta 1943.

NOV in POJ označilo, da se iz štirih slovenskih brigad — pač zaradi njenih pogosti koordiniranih akcij — pripravljala ustanovitev dveh slovenskih divizij. Neposredna reakcija italijanskih in nemških okupatorjev, kakor tudi belogardističnih in plavogardističnih formacij na ustanovitev novih brigad in divizij pa je bila povečana vojaška aktivnost, s katero so hoteli uničiti nove brigade in mladi diviziji.

V sestav XIV. divizije (I. divizije) so prišle štiri brigade: I. SNOUB Toneta Tomšiča, II. SNOUB Ljube Šercerja, III. SNOUB Ivana Gradnika in VII. SNOUB Franceta Prešerna. Tomšičeva brigada je imela 580 mož ter 28 lahkih in težkih strojnic. Šercerjeva brigada je štela 620 mož, 22 lahkih in težkih strojnic ter lahki minomet.⁹⁶ Gradnikova brigada, ki se je diviziji priključila 9. avgusta 1943 po prihodu iz Primorske, je štela okrog 500 borcev, od katerih jih je bilo okrog 200 neoboroženih, Prešernova brigada pa je ob vključitvi v divizijo 9. avgusta štela okrog 300 mož.⁹⁷ Skupno je divizija imela 2000 mož, okrog 80 lahkih in težkih strojnic, lahki minomet in dva topa. Komandant divizije je postal Mirko Bračič, namestnik komandanta Ivan Lokovšek-Jan, politkomisar dr. Jože Brilej-Bolka in njegov namestnik Ivan Hribar.

XV. divizijo pa so sestavljale tri brigade: IV. SNOUB Matije Gubca, V. SNOUB Ivana Cankarja in VI. SNOUB Slavka Šlandra. Gubčeva je štela 529 borcev in oficirjev, imela 23 lahkih in težkih strojnic, lahki in težki minomet. Cankarjeva je štela 581 mož, imela 21 lahkih in težkih strojnic ter tri lahke minomete.⁹⁸ Šlandrova brigada, ki je šele 30. avgusta uspela priti iz Štajerske v sestav divizije, pa je ob vključitvi v divizijo štela 506 mož. Skupno je divizija imela 1616 mož, okrog 50 strojnic, štiri lahke

in en težki minomet ter dva topa. Komandant divizije je bil Dragan Jevtić in politkomisar Viktor Avbelj-Rudi.

Ob ustanovitvi divizij, 13. julija, sta bili Cankarjeva in Šercerjeva brigada na položajih v Gorjancih in od tam napadali sovražnika na črti Novo mesto—Št. Jernej. Gubčeva in Tomšičeva pa sta bili v Beli krajini: Gubčeva na Tanči gori in Tomšičeva v Bujancih. Tomšičeva je naredbo o formiranju divizij prejela 16. julija 1943, ko je proslavljala obletnico svoje ustanovitve.⁹⁹ Nato so brigade krenile v Občice in Poljane pri Dolenjskih Toplicah, kjer so se koncentrirale do 23. julija. Zbiranje brigad je skušal motiti specialni bataljon št. 3. iz sestava fašističnega odreda »XXI. Aprile«, ki je od 19. do 22. julija iz Vavte vasi napadal proti Toplicam, a ga je pri Drganjih selih zadržala Cankarjeva.

V Poljanski dolini pri Toplicah sta se dejansko formirali obe diviziji in sprejeli prve topove. Novo imenovana divizijska štaba sta tam prevzela svojo dolžnost: štab XV. (II.) divizije v celoti, štab XIV. (I.) divizije pa sta tvorila le pomočnik komandanta Lokovšek in pomočnik komisarja Hribar, ker je bil komandant Bračič še na Primorskem, komisar Brilej pa na Gorenjskem. Zvečer 23. julija sta obe diviziji odšli na področje Ajdovec—Žužemberk, da likvidirata sovražno oporišče v Žužemberku in manjše sosednje postojanke.

Posadko v Žužemberku je tvorila četa 98. legije fašistične milice v sestavu divizije »Isonzo«, skupina vojaških karabinjerjev in 110 belogardistov, skupno okrog 450 dobro oboroženih mož. Sovražna postojanka je bila obdana s številnimi bunkerji, pokritimi s strelskimi rovi in žičnimi ovirami. Gubčeva je bila odrejena za napad na sovražnikova oporišča v samem Žužemberku in Cankarjeva brigada za napad na italijansko oporišče v žup-

nišču in cerkvi v Zafari na hribočku nad trgom. Tomšičeva je zasedla položaje proti Novemu mestu in Straji, Šercerjeva pa ceste proti Trebnjem in Sela-Šumberku.

Gubčeva in Cankarjeva sta napadli zvečer 24. julija in sovražnika pregnali iz zunanjih utrd. Po številnih juriših je Gubčeva zasedla ves trg. Italijani in belogardisti pa so se 26. julija zjutraj prebili na Zafaro. Nato je Cankarjeva s pomočjo Gubčeve brigade stisnila obroč okrog Zafare.¹⁰⁰ Ko je bil sovražnik v najkritičnejši situaciji, se je 27. julija močna sovražna kolona preko Sela-Šumberka ob 14. uri prebila v Žužemberk, zaradi česar sta se Gubčeva in Cankarjeva morali umakniti. V tridnevni bojih so Italijani in belogardisti v Žužemberku po lastnem priznanju imeli 15 mrtvih in 34 ranjenih.¹⁰¹

Iz Radohove vasi je preko Sela-Šumberka prodirala žužemberški posadki na pomoč kolona polkovnika Cannata s 1. 4. in 7. bataljonom fašistične milice iz divizije »Cacciatori« ter 1. bataljonom 23. pehotnega polka divizije »Isonzo«. Pehoto so podpirali tudi tanki in nekaj letal. Iz Trebnjega pa je preko Dobrnice prodirala italijanska avtokolona s hrano in strelivom, podprta s tanki in tremi pešadijskimi bataljoni divizije »Isonzo«, a ji je Šercerjeva brigada med Dobrnice in Dobravo zaprla pot in ji uničila oklopni avtomobil. Ta kolona, ki ji je poveljeval konzul Pelazzi, se je v Žužemberk prebila šele 29. julija popoldne. Obe koloni sta po lastnem priznanju imeli 9 mrtvih in 20 ranjenih.¹⁰² V bojih za Žužemberk je sovražnik skupno imel 24 mrtvih in 54 ranjenih, parti-zanske izgube pa so bile verjetno še nekoliko večje.¹⁰³

⁹⁶ Tri leta borb in zmag Gubčeve brigade, september 1942 — september 1943, str. 30.

⁹⁷ Comando del presidio militare di Žužemberk, Oggetto: relazione su i combattimenti spolti nei giorni 25-26-27 e 28 Luglio 1943. Al comando della 98 legione CC.NN. d'assalto.

⁹⁸ Divizija »Isonzo«, operacijski odsek, mapa poročil o borbah pri Žužemberku; Muzej NO.

⁹⁹ Stanko Semič-Daki, Spomini narodnega heroja, »Borec« 1951, str. 236.

⁹⁶ Številčno stanje 1. VIII. z dne 1. IX. 1943. Stanje oborožitve z dne 1. VIII. 43.

⁹⁷ Glavni štab NOV in POS, 28. VIII. 1943, štev. 24/III, Vrhovnemu štabu NOV in POJ.

⁹⁸ Kakor opomba 96.

29. julija je poveljstvo divizije »Isonzo« poslalo proti obema divizijama dve novi koloni: dva bataljona preko Straže na Veliki Lipovec, dva bataljona pa preko Brezove rebr in Ajdovca na Dobrnič. Med tem pa sta se XIV. in XV. divizija premaknili proti Sela-Šumberku, da uničita to italijansko-belogardistično postojanko, ki jo je obkolila Cankarjeva brigada. Zvečer 30. julija sta Sela-Šumberk napadla dva bataljona Šercerjeve brigade. Ker pa je bil sovražnik pripravljen na napad, ga je z močnim ognjem iz vsega orožja brez žrtve odbil.¹⁰⁴

Dne 31. julija je na bojišču okrog Sela-Šumberk zavladalo zatišje, le italijanska letala so proti večeru bombardirala in mitraliralna položaje XIV. in XV. divizije. Naslednji dan pa je deset italijanskih bataljonov iz divizije »Cacciatori delle Alpi« in »Isonzo« skušalo obkoliti obe diviziji. Njihovo akcijo je podpiralo silovito topovsko obstreljevanje. Ko so načelnik Glavnega štaba Milovan Šaranović, namestnik politkomisarja Glavnega štaba Ivan Kavčič-Nande in komandant XV. divizije Dragan Jevtić iz razdalje dveh kilometrov z durbinom zasledovali borbo Tomšičeve brigade z Italijani, jih je odkrila italijanska topniška opazovalnica in vsi trije so postali žrtev italijanskih granat.¹⁰⁵ Bataljoni divizije »Cacciatori« in »Isonzo« so po lastnem priznanju v borbah okrog Sela-Šumberk imeli 14 mrtvih in 30 ranjenih.¹⁰⁶

V noči na 2. avgust sta se diviziji premaknili na sektor Ajdovca. Od tam je XIV. divizija odšla na Notranjsko. XV. divizija pa na ozemlje Trebelno—Sv. Križ pri Litiji. Hkrati, ko je GŠS pripravil ofenzivo na področje Žužemberka, je štab XI. italijanskega armadnega zbora pripravljal veliko ofenzivo na Gor-

jance. Čeprav je 25. julija 1943 padel Mussolini in novo vlado sestavil maršal Badoglio, ki se je nameraval pogajati z zavezniškim poveljstvom za kapitulacijo Italije, se je na slovenskem ozemlju zvesto ravnal po obljubi Hitlerju, da bo Italija nadaljevala vojno na strani Nemčije. Še več. Boji z Italijani v Sloveniji so bili po padcu Mussolinija dostikrat še srditejši in so se z vso ostrino nadaljevali do same italijanske kapitulacije.

Dne 26. julija so Italijani začeli ofenzivo na Gorjance, ki je trajala do 28. julija. S črte Novo mesto—Kostanjevica je na Gorjance prodiralo sedem italijanskih pehotnih bataljonov iz divizije »Cacciatori« in »Isonzo«, ki so imeli s sabo pet baterij topov. Kot predhodnica so jim služili oddelki MVAC. Z južne strani pa so Gorjance obkolile enote divizije »Lombardia«. Ofenziva je bila neuspešna, ker takrat ni bilo v Gorjancih naših enot, ki so bile v ofenzivi okrog Žužemberka, civilno prebivalstvo pa se je z manjšimi partizanskimi enotami že v noči od 24. na 25. julij umaknilo na Kočevsko.¹⁰⁷

V desetdnevnih bojih okrog Žužemberka, Dobrnica in Sel pri Šumberku, sta novoformirani diviziji sovražniku pokazali svojo moč, toda zaradi velike sovražnikove koncentracije na tem področju, ki je štela deset bataljonov (okrog 10.000 mož), nista uspeli izvršiti glavne naloge — osvoboditi področje Žužemberka. Zato sta obe diviziji po nalogu GŠS 3. avgusta 1943 odšli na nova področja: XIV. divizija na sektor Mokrc—Krim ob železnici Ljubljana—Trst, XV. divizija pa na ozemlje Trebelno—Sv. Križ pri Litiji med železnici Ljubljana—Novo mesto in Ljubljana—Zidani most. O nalogah obeh divizij je GŠS 8. avgusta 1943 poročal Edvard Kardelj, ki se je med borbo pri Žužemberku vrnil na Hrvaško. »Prejeli smo Tvoj telegram ... glede ... akcije na Zidani most (ki jo je želelo angleško poveljstvo — op. F. S.). V zvezi s tem poročamo:

1. Ravnokar so se vrnilo kurirji, ki smo jih poslali k Štajerskemu odredu po podatke glede Zidanega mosta. Vrnili so se s sledečimi podatki: posadka v samem Zidanem mostu je pojačana, Nemci so zasedli stare jugoslovanske utrjene položaje na višinah okrog Zidanega mosta ... Neposredna obramba mostov je približno ista, kot je bila, okrepljena s po enim težkim mitraljezom na vsaki strani mostu. Posadka v Radečah je neizpremenjena. Z ozirom na to smo ukrenili naslednje: z majorjem Jonešom smo se domenili za organizacijo nujnega novega transporta večje količine razstreliva (dosedanje smo že toliko razdelili, da nam za to akcijo rezerve nikakor ne bi več zadoštvale). Štabu XV. divizije (II.), ki se trenutno nahaja na sektorju Trebelno—Čatež, pa smo dali sledeča navodila:

a) takoj mora ponovno kontrolirati podatke o utrjenosti samega Zidanega mosta in skupno s Štajerci pregledati vse možnosti za likvidacijo posadke v Zidanem mostu, razrušenje tamkajšnje postaje z železniškimi napravami in v slučaju, da bomo pravočasno dobili dovoljno količino razstreliva, za razrušenje mostov.

b) istočasno mora štab divizije pripraviti akcijo na Litijo. Zato mora zbrati potrebne podatke za likvidacijo nemških posadk v Litiji in Šmartnem in za razrušenje železniškega mostu.

c) takoj v teku naslednjih dni mora divizija izvršiti napad na železniško postajo v Lazah, uničiti tamkajšnje postajne in železniške naprave, likvidirati nemško posadko, ki se nahaja brez vsakih utrd in lesenih barakah, in izprazniti tamkajšnji vojaški magazin.

2. V Štab I. divizije (XIV.) pošljamo (Dušana Kvedra — op. F. S.) Tomaža (ki se je pred par dnevi vrnil s Primorske) z nalogo, da ugotovi vse možnosti za napad na Borovnico. XIV. divizija je pred par dnevi namreč krenila v smeri Mokrc—Ljubljanski vrh.

3. Kakor vidiš že iz zgornjega, smo opustili žužemberški teritorij in poslali diviziji vsako posebej na nov teren. K temu nas je prisilila nova si-

¹⁰⁴ Štab IV. SNOUB »Ljubo Šercer«, Položaj, dne 31. VII. 1943. Poročilo o akciji naše brigade pri napadu na Žužemberk.

¹⁰⁵ Glavni štab NOV in POS, 28. VIII. 1943, št. 24./III. Vrhovnemu štabu NOV in POJ.

¹⁰⁶ XI. armadni zbor, dnevne vesti od 30. julija do 2. avgusta 1943; Muzej NO.

¹⁰⁷ Divizija »Isonzo«, akti operacijskega odseka iz julija 1943; Muzej NO.

tuacija, predvsem zahteva po prenosu težišča naših akcij na uničevanje proge zaradi preprečevanja hitrega odhoda Italijanov iz našega ozemlja in zaradi preprečevanja nemških transportov v severno Italijo. Obenem se s tem naše divizije približajo ena Stajerski, druga Gorenjski in Primorski in bomo tako v zvezi s posebnimi navodili, ki smo jih ponovno poslali Stajercem, Primorcem in Gorenjcem, lahko pospešili prehod njihovih brigad v sklop naših divizij.¹⁰⁸

General Gambara, poveljnik XI. armadnega zbora, pa je 3. avg. 1943 ukazal, naj italijanske kolone po borbi okrog Žužemberka in Sel pri Šumberku do Hrvaške zasledujejo brigade — za formiranje divizij še ni vedel. Ukazal je ponovno ofenzivo na Gorjance, kjer naj polove partizanske ranjence, kamor so jih partizani po njegovem mnenju prepeljali od Žužemberka.¹⁰⁹ Po tem povelju je 10 italijanskih bataljonov divizije »Cacciatori« in »Isonzo« od 4. do 5. avgusta 1943 hajkalo ozemlje od Žužemberka proti Ajdovcu, od koder pa sta obe diviziji že 3. avgusta odšli na svoji novi operativni področji.

Sercejeva in Tomšičeva, ki sta bili v sestavu XIV. divizije, sta preko Suhe krajine odšli na Notranjsko. Dne 8. avgusta je Tomšičeva brigada razbila sovražnikove zasede na Blokah, kjer so Italijani hoteli preprečiti pohod divizije po Notranjski. Boji so se nadaljevali tudi naslednji dan. Od tam se je divizija premaknila na Padež in Strmec. Tedaj sta se diviziji priključili tudi Gradnikova in Prešernova brigada. Dne 14. avgusta so enote XIV. divizije napadle sovražne postojanke okrog Borovnice, kjer so ujele, ubile in ranile 20 belogardistov, zaplenile 22 pušk, 1500 nabojev, hrano in drugo opremo.¹¹⁰ Po italijanskih poročilih pa sta bila

mrtva dva belogardista, 5 ranjenih in 4 pogrešani.¹¹¹

Minerske enote XIV. divizije so v noči od 14. na 15. avgust minirale progo Ljubljana—Trst med Verdom in Borovnico ter iztirile vlak, da je bil za 24 ur prekinjen promet. V isti noči je minerski vod Tomšičeve razrušil progo med Borovnico in Preserjem. Dne 18. avgusta je XIV. divizija na Lopati (k. 809) pod Krimom odbila močan napad Italijanov in belogardistov. V noči od 19. na 20. avgust so enote XIV. divizije napadle sovražno postojanko v Pijavi gorici, v kateri je bilo 60 dobro utrjenih belogardistov. Po italijanskih poročilih so belogardisti imeli 5 ranjenih in 2 ujeta. Dne 21. avgusta je XIV. divizija odbila italijanski napad na Škrilje, ranjenih je bilo 6 Italijanov, poškodovan en tank in eno letalo. Prešernova brigada pa je pri Tomišlju uničila belogardistično patrolo. V noči od 22. na 23. avgust je Sercejeva porušila tri mostove na cesti med Ljubljano in Igom ter minirala železnico pri Lavrici na progi Ljubljana—Novo mesto, Tomšičeva pa je iztirila vlak na progi Ljubljana—Trst. Na tej progi so enote XIV. divizije iztirile vlak tudi v noči od 26. na 27. avgust. Razen teh večjih akcij je XIV. divizija izvedla še nekaj drugih akcij na železnico Ljubljana—Trst in rušila ceste v severnem delu Notranjske.¹¹²

Največji uspeh pa je dosegla Tomšičeva brigada, ki je v noči od 23. na 24. avgust pri Goričici minirala progo Ljubljana—Trst. Na mine je ob 1. uri zjutraj pripeljal nemški transportni vlak štev. 326373 s tehničnim oddelkom 24. oklopne divizije. Obe lokomotivi sta bili uničeni, prvi trije vagoni, polni nemških vojakov, so se prevrnili po nasipu, štirje vagoni, ki so vozili razne stroje in rodje, so se razbili, 15 vagonov pa je zgorelo. Z Nemci, ki so poskakali iz vagonov, se je vnela skoraj pet ur dolga

borba. V tej je bilo 7 Nemcev ujetih, med njimi en oficir, ostali pa ubiti, ranjeni ali razpršeni. Razen vlaka je bilo uničenih 15 vojaških avtomobilov, nekaj vagonov bencina, zaplenjenih 6 brzostrelk, 25 pušk, 6 pištol, precej streliva in opreme.¹¹³ Po nemškem poročilu pa je bil en Nemec mrtev, šest ranjenih in sedem ujetih.¹¹⁴

Dne 25. avgusta 1943 so enote 71. nemške pehotne divizije zasedle progo Ljubljana—Postojna. Vendar tudi Nemci niso uspeli preprečiti XIV. diviziji, da ne bi nadaljevala s sabotažnimi akcijami na tej važni železnici.

O aktivnosti XIV. divizije je CK KPS 27. avgusta 1943 poročal Edvardu Kardelju: »S svoje strani pripomnjamo toliko, da se je naša zadnja razdelitev sil vsekakor obnesla. Na sektorju Žužemberk—Dobrič—Sela Šumberk pa se ni dalo več držati, noč in dan je iz raznih postojank nabijalo 26 topov, podnevi pa še z avijoni...« Aktivnost na progi hvali tudi RSJ (Radio svobodna Jugoslavija — op. S. F.). Taktično pa je treba naše vojake še neprestano klepati. Bistvo sedanje taktike je ona taktika o prostoru, o kateri smo sklepali že skupno s Teboj, in pa težišče izpadov na proge. Na Notranjskem sta Stane (Rozman, komandant GŠS — op. F. S.) in Tomaž (Kveder, načelnik operacijskega odd. GŠS — op. F. S.) sedaj precej dobro uredila in jih, mislimo, tudi naučila. Dejanjsko pa je na Notranjskem sedaj ves prostor od Barja pa do želimeljske doline, Roba, Mačkovca, Rakitne in Gornjih Brezij očiščen, prekopan, itd. Oddelki pa operirajo preko tega prostora. Naše patrole so stalno pri Mokarju v Črni vasi... Sedaj bo treba pričeti znova z napadi na postojanke, seveda ne izbirati najtrših orehov... Aktivnost na progah pa mora biti stalna, ker je v vsakem pogledu najuspešnejša. (Se nadaljuje)

¹⁰⁸ Glavni štab NOV in POS, 8. avg. 1943. Sekretariatu CK KPJ v roke tov. Kristofu.

¹⁰⁹ Fogram generala Gambare diviziji »Isonzo« 3. avgusta 1943; Muzej NO.

¹¹⁰ Glavni štab NOV in POS, odsek za propagando in statistiko, Položaj, 20. VIII. 1943. Uspehi naše vojske.

¹¹¹ XI. armadni zbor, dnevne vesti 15. avgusta 1943.

¹¹² Glavni štab NOV in POS, odsek za propagando in statistiko, Na položaju, 30. VIII. 1943. Uspehi naših operativnih edinic. — Dnevne vesti XI. armadnega zbora.

¹¹³ Glavni štab NOV in POS, odsek za propagando in statistiko, Na položaju, 28. VIII. 1943. Uspehi naših operativnih edinic.

¹¹⁴ Informationsdienst Nr. 49, Der Befehlshaber der Ordnungspolizei Alpenland, Veldes (Bled) 25. avg. 1943.

Ob izidu knjige:

„Jeklena pest“

V ZAČETKU novembra letos je izšla v založbi Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije knjiga: »Jeklena pest«, ki jo je napisal Jože Štok-Korotan. Knjiga je vsekakor novost in pridobitev za naš slovenski knjižni trg, kjer le od časa do časa izide nova knjiga s tematiko iz narodno-osvobodilne borbe. Nova knjiga obsega na 736 straneh devet poglavij; v knjigi je 90 fotografij in 8 trobarvnih načrtov, šteetni ovitek pa je barvni. Prikupna zunanja oprema, zanimiva vsebina, solidna notranja ureditev ter dober tisk

(tiskala je tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani) — vse to nam jamči o založnikovem in piščevem prizadevanju za kvalitetno izdajo knjige.

To novo knjigo smo v naši reviji že napovedali v letošnji 5. številki, kjer smo tudi omenili kratko vsebino poglavij. Našim bralcem so pisani spomini tovariša Korotana precej znani, saj je nekaj odlomkov in originalnih spisov objavil tudi v naši reviji. Ob izidu njegove knjige pa nam je tovariš Korotan takole odgovoril na nekaj vprašanj.

KDAJ SI NAPRAVIL NAČRT ZA »JEKLENO PEST«?

»Zdi se mi, da je to vprašanje za začetek razgovora o knjigi nekoliko preširoko, če ne celo prenatragljeno. Vendar pa je povsem na mestu, ker bi rad pojasnil, od kod izvira zasnutek za »Jekleno pest«, oziroma, kakšna je preteklost kasnejšega pravega načrta za mojo knjigo. — Januarja 1943 sem odšel k partizanom. Ob slovesu me je mati prosila, naj bi se od časa do časa oglasil s kakim pismom in jim napisal, kako živim, kaj počnem in kako se počutim pri partizanih. Razumeti morate, da sem kmečki sin ter da je moja mati bila ponosna na to, da sem odšel k partizanom. Kje bom hodil in kako živel, to pa je seveda čista materinska skrb vsake matere, tudi moje. Ob slovesu mi je potisnila v žep košček svinčnika, s pripombo, naj si zapisujem tudi vse dogodke. Srčno je namreč želela, da bi po končani vojni prav za njo napisal svoje spomine, da bi jih

prebiral. Čez tri dni po mojem odhodu pa so gestapovci moje starše in sestre, zaradi mojega odhoda k partizanom, izgnali v Nemčijo. Prvi dnevi pri partizanih, čeprav so bili, priznam, za novince težki, me niso mnogo motili, ker sem bil vaje marsičesa. Vznemirjalo pa me je, da so pregnali zaradi mene starše. Kako ne! Moj odnos do staršev je bil najboljši. Tedaj sem se spomnil na materine besede, ki mi jih je izrekla ob slovesu... Začel sem pisati nekakšno kroniko. Kaj kmalu pa me je pri tem delu — pisal sem skrivaj — presenetil tovariš Luka, obveščevalni našega bataljona. Saj ni bilo nič posebnega — samo vzel mi je beležko, rekoč, da si ne smem ničesar več zapisovati. Začuden sem bil nad tem, še bolj, ker sem bil novinec. Šele čez nekaj časa mi je Gorki povedal, da zaradi konspiracije ne smem delati zapiskov. Vzel pa sem vso stvar zelo resno; mislim v tem, da je bolje, da ne delam nobenih zapiskov več! Še celo staršem, za katere naslov sem izvedel, sem prav zaradi tega pisal komaj 1944. leta. Sicer pa — spomin sem imel dober in skoraj do podrobnosti sem si zapomnil vse dogodke. Jeseni 1943, ko so rekli, da naj pišemo za »stenčas'«, sem napisal prvi članek o neki borbi. Tovariši so bili z njim zadovoljni in so mi svetovali, naj še pišem. Sčasoma se je moja okorna in pisanja nevajena roka temu le privadila. Na Mozirskih planinah, bilo je januarja 1944, so v borbi s sovražno zasedo padli iz moje čete trije borci. Njim v spomin sem tedaj sestavil tudi prvo pesem, ki je kasneje izšla v neki zbirki partizanskih pesmi (Pesmi naših borcev). V Revirjih sem pisal že mnogo več; tu smo

Jože Štok-Korotan, na položaju pri Radmirju v Zg. Savinjski dolini, 5. avgusta 1944

Nagradni literarni natečaj

Uredništvo revije »Borec« razpisuje literarni natečaj za krajša literarna dela ali odlomke, naslonjene na dogodke iz časov narodnoosvobodilne borbe. Tri najboljše dela v obsegu 4 do 6 tipkanih strani, bodo poleg običajnega avtorskega honorarja nagrajena s 15.000, 10.000 in 5000 dinarji, uredništvo pa si pridržuje pravico, da lahko objavi tudi nenagrajene prispevke.

Komisijo, ki bo ocenjevala besedila, sestavljajo poleg pisatelja Cirila Kosmača še člani uredniškega odbora: Janez Vipotnik, Tone Fajfar in Stane Škrabar.

Rokopise pošljite najkasneje do 15. januarja 1954 na naslov: Uredništvo revije »Borec« (Literarni natečaj), Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195.

izdajali tudi glasilo revirskih partizanov. Največ člankov pa sem napisal tedaj, ko sem bil v oficirski šoli v Gradacu. Ko sem bil v partijski šoli v Kočevskem Rogu, sem imel shranjene vse svoje do tedaj napisane članke in pesmi. Vendar so mi pri požaru (omenjam ga v 8. poglavju) vsi rokopisi, razen dveh pesmi, zgoreli.»

KDO TI JE DAL POBUDO ZA »JEKLENO PEST«?

»Takoj po osvoboditvi zaradi preobilice dela sploh nisem napisal nobenega spomina iz partizanskega življenja. Moji starši, ki bi radi skoraj do podrobnosti vedeli, kje sem vsa medvojna leta hodil in kaj vse sem doživel, so želeli, naj bi jim napisal vsaj nekaj. Zlasti mati je želela izvedeti od mene vse. A ne samo iz pripovedovanja, temveč iz pisane besede. Za dogodke sem vedel, vendar — ali sem in bom sposoben vse to tudi obdelati v pisani besedi? Leta 1947 sem se lotil pisanja, čeprav sem o svoji sposobnosti še vedno dvomil. Pod naslovom: »Za Titom v borbo — zabeleške iz partizanskega življenja«, sem napisal na 135 gosto tipkanih straneh svoje spomine. A ne vse po vrsti, temveč sem najprej obdelal borbe v Revirjih in spomine iz Šlandrove brigade. Vse to pa je bilo precej površno obdelano in z mnogimi netočnostmi. In vseh je — priznam — vela le partizanska zmaga. Delno je to sicer opravičljivo in razumljivo. Saj naših zmag je bilo veliko in glavna je bila vsekakor — osvoboditev.

Skratka, za svoje spise sem izbiral le take dogodke, akcije in borbe, iz katerih smo partizani vedno izšli kot zmagovalci. Toda prav to enostransko pisanje, ki konec koncev le ni prikazovalo resničnega partizanskega življenja, me je spravilo do razmišljanja. Čemu bi spreminjal oziroma izpuščal verodostojnost in resničnost partizanske borbe in vseh dogodkov? Dolžnost do zgodovine je, da napišem točno in resnično. K resničnemu pisanju — vsi ti spomini pa so drobec naše zgodovine — pa ne sodijo zgolj partizanske zmage, ki jih je sicer veliko, temveč tudi naši začasni porazi, naše neuspele akcije, a tudi naše notranje življenje v enotah. Saj smo bili ljudje, s svojimi dobrimi in slabimi stranmi, s sposobnostmi, izkušnjami in napakami. Vse te ugotovitve so mi dale novih moči, čeprav še nisem bil prepričan, da bom vse to lahko napisal.«

IN KAKO JE NASTAJALA IN NASTALA »JEKLENA PEST«?

»Na nekem sestanku v JLA so me tovariši prosili, da bi obdelal nekaj odlomkov iz prej omenjene zbirke spominov. Z namenom, da bi jih objavili v neki zgodovinski knjigi, ki bo izšla v srbohrvatskem jeziku. Službena premeštev me je za nekaj mesecev spet odtrgala od nadaljevanja, čeprav sem med tem časom le dopolnjeval prvi osnutek. Komaj 17. julija 1950 sem začel pod delovnim naslovom »Partizana Korotana

spomini« pisati vse dogodke tako, kot so se tudi časovno dogajali. In prav ta osnutek, ki sem ga kasneje dopolnjeval, je prvi načrt za sedanjo knjigo »Jeklena pest«. Pri tem delu sem dobil oporo zlasti na GO ZB NOV Slovenije, pri tovarišu Borštnarju, ki je prvi del te zbirke, obsegajoče 344 strani prebral, s pripombo, da je treba še marsikaj dopolniti in popraviti. Mnogo napotkov sem dobil tudi v Muzeju NO v Ljubljani, pri tovarišu Kramarju. Gradivo pa je bilo treba tudi preveriti na podlagi dokumentov, čeprav prav dokumentov iz 1941. in 1942. leta s tega področja ni mnogo ohranjenih. Delo je bilo zato še težje. Za nekaj časa sem odšel tudi v stare partizanske kraje, kjer sem ob pomoči preživelih ljudi za posamezne dogodke (akcije, borbe itd.) preverjal datume, imena in kraje. Vse naknadno dobljene podatke sem povezal z že obdelanim gradivom — in tako je nastala druga obdelava rokopisa, ki je obsegala nad 460 strani. Drugo obdelavo — napravljena je bila v več izvodih — je prebralo 40 tovarišev; le-ti so nekatere podatke dopolnili in povedali svoje pripombe. Del iz tega gradiva sem tudi objavil v reviji »Borec«. Kmalu po tem, ko so bile obdelane pripombe, sem sestavil — četrto obdelavo. 98 tovarišev je iz te obdelave prečitalo nekatere odlomke, 14 tovarišev pa je prebralo ves rokopis. Pri peti obdelavi rokopisa pa so bili slednjič upoštevani vsi popravki in popravljene grobe stilistične in slovnične napake; dokončno so rokopis izpopolnili: F. Šušteršič, S. Škrabar in B. Ajdič. Preden pa je bil oddan rokopis v tiskarno, sem moral predložiti še odgovarjajoče fotografije in načrte.«

V KATEREM PREDELU SLOVENIJE, SODIŠ, BODO NAJBOLJ PREBRALI TVOJO KNJIGO?

»Nedvomno bo to Štajerska, katero največ omenjam v knjigi. Zlasti velja to za predele Savinjske doline, Revirjev s širšim Zasavjem in daljna okolica Moravske doline. Prepričan pa sem, da bodo

„Jekleno pesti“ radi prebirali ne samo vsi tisti borci, aktivisti in terenci, ki jih omenjam v knjigi, temveč vsi slovenski ljudje, ki so se z orožjem ali drugače borili za osvoboditev. V posebno zadoščenje pa bi mi bilo in mi bo, če bo knjigo prebirala mladina, ki te naše polpretekle dobe ni doživela. Sicer pa, knjiga ni pisana samo zaradi nas, ki smo narodnoosvobodilno borbo doživeli, temveč še posebno za bodoče rodove. Naj jim bo primer naše štiriletne borbe svetel vzgled in napotilo za bodočnost, kako se je treba boriti za svobodo.»

**KAKŠNE IZKUŠNJE,
KI BI LAHKO KORISTILE
VSEM TISTIM,
KI PRIPRAVLJAJO
PODOBNE KNJIGE,
SI PRIDOBIL
OB SVOJI KNJIGI?**

»Pisanje spominov iz partizanskega življenja in ljudske revolucije, skratka: upodabljanje dogodkov iz narodnoosvobodilne borbe, to bi morala biti dolžnost vseh partizanov. Če že ne za knjigo, pa vsaj za muzeje (kakor sem tudi jaz sprva mislil), kjer bodo verjetno prej ali slej le podrobneje obdelali NOB. Kako pa se vsakdo loti tega pi-

sanja, no, to je njegov osebni način. Na mojem primeru pisanja, sodim, vsi, ki pripravljajo podobne knjige, ne bi mogli mnogo pridobiti. Priznam pa, da sem ob svoji knjigi pridobil številne in bogate izkušnje, ki mi bodo mnogo koristile...«

(Naša pripomba: tovariš Korotan je zlasti v tem odgovoru zelo skromen. Sicer pa — ta skromnost je v njegovem značaju. Pa naj mi povemo — Korotan nam tega ne bo zameril! — da je ob »Jekleni pesti« pridobil ne samo slovnične in stilistične izkušnje, temveč tudi osnovno znanje v spoznavanju osnovnih grafičnih zahtev, s katerimi pride nujno vsakdo, ki pripravlja knjigo za tisk v stik.)

**IN TVOJI BODOČI NAČRTI
S PISANJEM
PARTIZANSKIH SPOMINOV?**

»Pravzaprav, zaenkrat nimam še nobenega novega načrta. Predvsem moram zdaj prosti čas posvetiti svojemu strokovnemu znanju, katerega sem prav zaradi intenzivnega dela pri »Jekleni pesti« precej zanemarljiv. Priznam pa, da perezas, s katerim sem pisal partizanske spomine, le še ne mislim odložiti.«

Nove knjige

Založniško podjetje »27. srpanj« v Zagrebu je meseca septembra izdalo v novem zvezku knjižnice »Liki narodnih herojev Hrvatske« novo knjigo: »Življenjepis narodnega heroja Jova Marinkoviča-Ive«. Knjigo je napisal tovariš Cazi, ki je bil politkomisar II. slavonskega partizanskega odreda, tedaj pa je bila komandant tega odreda Ivo Marinković.

*

Vojno-zgodovinski inštitut JLA v Beogradu je pred kratkim izdal »Atlas osvobodilne vojne narodov Jugoslavije v letih 1941 do 1945«. Atlas vsebuje 41 skic in zemljevidov, razporejenih po časovnih do-

godkih. S pomočjo teh zemljevidov oz. načrtov in skic bralci lahko lažje spoznavajo in proučujejo posamezne borbe v naši narodnoosvobodilni vojni. Vsaka skica oz. zemljevid ima tudi ustrezajoče besedilo, s katerim izpopolnjuje zemljevide. Vsekakor je treba pohvaliti Vojno-zgodovinski inštitut JLA za izdajo tega atlasa, s katerim je izpopolnil vrzel, kajti ta atlas bo nedvomno mnogo koristil vsem tistim, ki proučujejo posamezne operacije NOB.

*

Inštitut za mednarodna politična in ekonomska vprašanja je izdal knjigo »Sloveni pod Italijo«, ki jo je sestavil

dr. Lavo Čermelj. Le-ta je sicer izdal že več knjig, v katerih obravnava to problematiko, vendar so te knjige izšle največ v tujih jezikih, iz razloga, da bi se tudi v tujini spoznali z našimi nacionalnimi problemi.

*

Ob desetletnici II. zasedanja AVNOJ, ki je bilo 29. novembra 1943. leta v Jajcu, je izšla letos v Beogradu dokumentarna knjiga z naslovom: »Prvo in drugo zasedanje Antifašističnega veča narodne osvoboditve Jugoslavije«. Večina tega zgodovinskega gradiva z obeh zasedanj je zdaj prvič objavljeno. Knjigo, ki obsega 332 strani, sta pripravila za tisk Moša Pijade in Slobodan Nešović.

Dokumentarni film iz NOB

Med proslavo ob deseti obletnici Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju so predvajali nov slovenski dokumentarni film: »Ribnica oživila partizanske tradicije«. Kasneje so ta film prikazovali tudi v Ribnici. Scenarij za film, ki je eden izmed novih dokumentarnih iz NOB, je napisal Matija Maležič, ki je film tudi režiral. Film prikazuje epopejo naše NOB — o ljudeh, ki so sodelovali v bitki slovenskih partizanov v Jelenovem žlebu, kjer je bil 26. marca 1943. leta popolnoma poražen 122. bataljon italijanske divizije »Macerata«. Zmago sta izbojevali Cankarjeva in Gubčeva brigada. — Del tega dokumentarnega filma pa prikazuje tudi zgodovinsko obletnico Kočevskega zbora ter partizanske borbe za plavogardistično postojanko Grčarice ter borbo z belogardisti na Turjaku. V filmu so sodelovali stari partizanski borci. Finančno sta film podprla Lesno industrijsko podjetje v Ribnici in Zveza komunistov.

Nad 1200 štipendij za otroke padlih borcev in žrtev fašizma

SISTEMATIČNA skrb za otroke padlih borcev in žrtev fašizma se je končno le izoblikovala v neposredno pomoč. Julija in avgusta je organizacija ZB priredila brezplačno letovanje (taborjenje) za okoli 2500 otrok padlih borcev. Tako je v partizanski vasi Cerčno na Primorskem v štirih izmenah letovalo nad 500 otrok iz Primorske; v Grižah pri Celju okoli 400 otrok iz Maribora in okolice; v Gor. Savinjski dolini prav toliko otrok iz slovenjgraškega in šoštanjkega okraja; na Dolenjskem (za novomeški, kočevski, črnomaljski in krški okraj) je v več krajih letovalo okoli 600 otrok; podobno tudi v trboveljskem, ptujskem, ljubljanskem, ljubljansko-okoliškem okraju itd. Vsako skupino so pred odhodom zdravniško pregledali, na taborjenju pa še röntgenizirali, da so dobili analizo o zdravstvenem stanju vseh otrok. Stirinajst dni so bili ti otroci deležni razvedrila, dobrega zraka, izletov v partizanske kraje, kopanja, športnih iger; videli so mladinske in partizanske filme, mnogi od njih celo prvič. Stari borci in invalidi iz NOB, ki so bili z otroki, so jim pripovedovali doživljaje iz NOB; otroke so obiskovali tudi narodni heroji, s katerimi so se o marsičem pogovorili. Otroci pa so tudi sami pripovedovali spomine iz nedavne preteklosti; govorili so o svojih starših, katere so pobili fašisti, a tudi o svojih sedanjih težavah doma, v šoli in pri učenju. Skratka, zadovoljstvo za te svoje prve počitnice so otroci pokazali zlasti

ob slovesu, ko so že vnaprej prosili, da bi jim jih omogočili tudi drugo leto.

Hkrati pa je bilo treba reševati še drugo vprašanje: usmerjanje otrok v šole, v uk in v zaposlitev. Prav tu pa ZB ni naletela na najboljše razumevanje nekaterih zborov in podjetij! Kajti ni šlo zgolj za tiste otroke, ki so letos dokončali šole! Temveč tudi za tiste, ki se iz najrazličnejših vzrokov niso vključili v delo, in so mnogi — zaradi naše nezadostne skrbi! — postali kot cenena delovna sila plen preostalih vaških izkoriščevalcev. To se je zlasti pokazalo v okrajih Dolenjske in Primorske, kjer je največ partizanskih otrok. Samo v sežanskem okraju je bilo potrebno najti prostora za 83 otrok; v postojnskem za nad 100, podobno v goriškem, kočevskem, novomeškem, črnomaljskem okraju itd. Poleg potrebnih učnih in delovnih mest v svojem in drugih okrajih, pa je bilo treba poiskati stanovanja za tiste, ki so imeli vse ostale pogoje. Pri mnogih pa je bila težava za zaposlitev ali uk njihova nezadostna šolska izobrazba, zaradi katere se niso mogli vključiti v tiste poklice, ki so si jih izbrali in od katerih bi imeli v bodočnosti sami in družba največ koristi. In zakaj so nekateri otroci padlih borcev v tem pogledu zaostali? Analiza je pokazala, da je to posledica naše nezadostne skrbi zanje; so pa tudi obsejane težave (vojna leta, okupatorjeve šole, slabe šole po osvoboditvi itd.). Ugotovljeno pa je še, da so nekateri pedagoški kadri pri delu s to

mladino šli v dve skrajnosti: ponekod so jih smatrali za zaostale, s katerimi ni mogoče ničesar več napraviti, drugod pa so jim, ker so »sirote«, gledali skozi prste, misleč, da je dovolj, če ima otrok spričevalo.

Kljub vsem tem in ostalim težavam pa je organizacija ZB, ob pomoči nekaterih drugih faktorjev, veliki večini otrok, ki so imeli pogoje, pravočasno našla potrebna učna mesta. A kaj z okoli 250 otroki (okoli 100 na Primorskem, približno toliko na Dolenjskem, manj na Štajerskem), ki so stari 15 let, nimajo pa zadostne predizobrazbe (samo 3 ali 4 razrede osnovne šole)? V nekaterih okrajih, kjer so odbore ZB razumeli in podprli tudi ljudski odbori, so to idealno rešili. Tako so v Kranju (že na osnovi lanskih izkušenj) ustanovili dopolnilno šolo za okoli 40 otrok, v Črnem vrhu (za Gorico) za 50 otrok; tako šolo pripravlja še postojnski okraj, Kočevje in Krško (čeprav so tu nekoliko zakasneli, so vendar pokazali vso pripravljenost). Tako bo več kot polovica teh otrok oskrbljena; v teh šolah pa bodo razen dopolnilnega znanja pripravljali te otroke še na vključevanje oz. izbiro njihovega poklica. Ta način — šole so internatsko urejene — terja tudi denarna sredstva. Vendar je primer Kranja, kjer nudi vso podporo ljudski odbor, lahko vzgled vsem ostalim! Nekateri drugi okraji, ki imajo sicer manj teh otrok, so to reševali drugače. Na primer: namesto treh let, bo učna doba za te otroke štiri leta; otroci, ki so letos dokončali četrti razred, bodo obiskovali šolo še eno leto, itd. Navidezna rešitev tega pa je primer, da se otrokom — trenutno v njihovo korist,

skupnosti in otrokom v bodoče pa v škodo — spregledali. Skratka — le nekaj teh otrok, zlasti ženske mladine, ni našlo — zaradi nezadostne izobrazbe in konservativnosti na vasi, ker so ta dekleta iskala službo zgolj za šivilje! — ustrezajočih mest. Vse premalo pa je te mladine — zaradi že omenjenih težav — odšlo v industrijo.

Večje število teh otrok, ki so vključeni v uk, v industrijske, predvsem pa v srednje in višje šole, zlasti tisti, ki zaradi oddaljenosti žive v internatih, pa potrebuje tudi denarno in drugo materialno pomoč za vzdrževanje. Predvsem otroci iz družin, kjer zaradi majhnega posestva ne prejemaajo otroških doklad, ali pa jim otroške doklade ne zadostujejo za vzdrževanje v internatu ter za šolske potrebščine, predvsem v višjih, srednjih in visokih šolah. Organizacija ZB je na podlagi analize o stanju otrok padlih borcev ugotovila, da bi morala z določenimi denarnimi sredstvi pomagati tem najpogotnejšim dijakom, učencem v gospodarstvu in študentom. Glavni odbor ZB je tako v ta namen dobil iz republiških sredstev 10 milijonov dinarjev, za potrebe otrok iz vse države pa je Državna razredna loterija odstopila okoli eno četrtino vseh svojih čistih dohodkov. Sredstva pa so pričeli zbirati tudi okrajni in mestni odbori ZB in skrbeti, da so redna proračunska sredstva za štipendije predvideli tudi proračuni ljudskih odborov. Za vzgled je lahko kolektiv »Tiskanine« v Kranju, ki je v ta namen okrajnemu odboru ZB v Kranju iz ustvarjenega viška fonda plač poklonil 1 milijon dinarjev. OO ZB je tudi povabil predstavnika tega kolektiva, da sodeluje in sodeloča pri razdeljevanju tega fonda; s tem je kolektiv seznanjen o porabi teh sredstev. Takih primerov je, na žalost, za sedaj še malo. Opaziti pa je, da soodgovornost za bodočnost teh otrok, čeprav bolj počasi, prehaja od organizacije ZB tudi na druge organizacije, ustanove, podjetja in na vso družbo. In to je prav! Saj so

starši teh otrok žrtvovali življenja za nas vse, za vso našo družbo.

Pri centralnem, republiškem, okrajnih in mestnih odborih ZB so za pravilno razdelitev zbranih sredstev ustanovili posebne komisije (uprave fonda), ki so pregledale vse prošnje za dodelitev štipendij, upoštevajoč socialni položaj otrok. Centralni odbor fonda za šolanje otrok v Beogradu je prejel iz vse države (na podlagi objavljenega razpisa) nad 3000 prošenj. Ker so bila sredstva omejena, so priznali pomoč le 1360 prosilcem; ostale prošnje pa so prepustili republikam v nadaljnje reševanje. Skupni fond, ki znaša za letošnje šolsko leto 35 milijonov, je bil razdeljen takole: Srbija — štipendij za 345 otrok (10 milijonov dinar-

jev): Hrvatska — štipendij za 263 otrok (8 milijonov); Bosna in Hercegovina — štipendij za 404 otroke (10 milijonov); Makedonija — štipendij za 51 otrok (1.500.000 din); Črna gora — štipendij za 88 otrok (1.800.000 din) in Slovenija — štipendij za 209 otrok (4 milijone). Vsota znaša za 10 mesecev. Skupaj torej 1360 otrokom padlih borcev (250 otrokom na visokih šolah, 583 v srednjih šolah, 370 v srednjih strokovnih šolah in 157 otrokom v industrijskih šolah).

Organizacija ZB v Sloveniji je sredstva, s katerimi je razpolagal Glavni odbor, razdelila med 550 otrok (30 za visoke šole, 358 za srednje šole, 139 za strokovne in 23 za industrijske šole). Poleg tega štipendira Glavni odbor tudi nad 100 otrok v dopolnilnih

Ob deseti obletnici Zbora odposlancev slovenskega naroda je bil v soboto, 3. oktobra, na Pugledu (Kočevski Rog) zbor aktivistov. Pred zborom so odkrili v Kočevju spomenik, na katerem piše: »Od 28. do 30. aprila 1943. leta je na tem mestu zbor aktivistov Osvobodilne fronte iz vse Slovenije s potrditvijo dolomitske izjave za vselej utrdil enotnost Osvobodilne fronte pod vodstvom Komunistične partije«. V nedeljo, 4. oktobra, pa je bila v Kočevju svečana proslava enega izmed najpomembnejših dogodkov v zgodovini slovenske državnosti — desetletnice Zbora odposlancev slovenskega naroda. V zgodovinskem Šeškovem domu, kjer je bil pred desetimi leti Kočevski zbor, je bila slavnostna seja Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, na kateri je bilo navzočih okoli 400 preživelih odposlancev. Na tej seji je govoril tovariš Miha Marinko. Kasneje je bila pred spomenikom v Kočevju, odkritem tega dne, velika manifestacija, kateri je prisostvovalo okoli 50.000 ljudi in na kateri je govoril tovariš Edvard Kardelj. Na sliki spomenik v Kočevju

šolah. Iz lastnih in rednih proračunskih sredstev ljudskih odborov pa so organizacije ZB okrajev in mest v Sloveniji oskrbevale (po dosedanjih podatkih) nad 350 štipendij. Na ta način prejema štipendije, neposredno ali s posredovanjem ZB, nad 1200 otrok padlih borcev v Sloveniji; to je več kot 10 % vseh teh otrok.

Komisija, ki je reševala prošnje, poslane Glavnemu odboru, je pri odmeri višine pomoči upoštevala predvsem to, da je prošnja velika in da je treba ta sredstva razdeliti po nekem merilu. Namreč, ker nekateri otroci prejemajo otroške doklade, pokojnino, mnogim pomagajo tudi starši, ki imajo posestvo, je bilo merilo za višino štipendije le določena razlika, potrebna za vzdrževanje v internatu in šolske potrebščine. Komisija je upoštevala tudi potrebo otrok za perilo, obleko in obutev in bo skušala rešiti te probleme drugače. Le na ta način je uspelo pravično rešiti skoraj vse upravičene prošnje in vsaj s skromnimi sredstvi omogočati šolanje tem otrokom, ki v nasprotnem primeru ne bi mogli, ali pa mnogo težje. Da komisija pri tem delu ni bistveno po-

grešila (delala je na osnovi točnega ekonomskega stanja družine otroka) in da so ljudje razumeli, da v ta namen ni mogoče dati večja denarna sredstva, dokazujejo zahvale vdov in otrok ter samo okoli 30 pritožb na vseh 1200 rešitev za štipendije. Tudi te bodo, razen nekaterih neupravičenih, ugodno rešene.

S tem delom je letos članstvo ZB kot celota napravilo ogromno delo, pri vdovah in partizanskih družinah pa še bolj utrdilo zaupanje v organizacijo, ki bo — kolikor to sploh more — skušala nadomestiti s to pomočjo padle starše. Skrb za te otroke pa bo, razumljivo, trajala toliko časa, dokler zadnji teh otrok ne stopi v samostojno življenje. Vzgoja, učni uspehi, borba proti škodljivim vplivom klera na to mladino itd. — to pa je tudi sestavni del skrbi vse naše skupnosti za otroke padlih borcev. Sele tedaj, ko bodo ti otroci tudi s svojim delom dokazali, da so ob naši pomoči in lastnem prizadevanju vredni državljanov naše socialistične skupnosti in zvesti nasledniki svojih staršev, bomo vedeli, da sredstva, ki jih naša skupnost daje tem otrokom, niso bila zaman. *Marijan Bertonec*

Tovariš Zdravko Rakušček pa nam daje naslednje pojasnilo: »Fotografija je bila posneta konec meseca maja ali v začetku junija 1942: leta na Primorskem na Dolenjskem, po borbi z belogardisti, točneje, po mitingu, ki je bil na Primorskem. Na fotografiji so (od leve proti desni): Karel Polk, Zdravko Rakušček-Borut, Jakec, četrti je tovarišica, za katero ne vem imena, peti je komandir čete Milan Čadež-Aleksander, spredaj pa sedi Gustl Bernik-Miša. Vsi ti partizani so iz Aleksandrove čete Pohorskega bataljona II. grupe odredov.«

Pojasnilo k tej fotografiji nam je dal tudi tovariš Jože Tomažič, major JLA, Vojna pošta 2102, Beograd 6: »... Slika, katero ste objavili v številki 5. letos, na strani 155 zgoraj (skupina partizanov), mi je poznana. Posnetek je iz 1943. leta, meseca marca, iz okolice Tihaboja nad Mirmo. Jaz sem v sredini zadaj. Nihče od nas na tej sliki ni dobil posnetka in sedaj po desetih letih sem prijetno presenečen. Prosim, da mi pošljete originalno fotografijo, s katere bi lahko bolj razbral obraze tovarišev in povedal, kateri so, kajti poznal sem jih in tudi vem za njihovo usodo. Verjetno pa je, da ni nobeden od njih več živ...«

Tovariš Ivan Nabergoj iz Gornje Radgone, Kardeljeva cesta 23, pa nam daje te podatke: »... Pričujoča fotografija je bila posneta meseca novembra 1943. leta v mali vasi Razguri pri Štjaku na Primorskem. Fotografijo je posnel tovariš Ignac Koprivec; zdi se mi, da je bil takrat urednik nekega partizanskega lista. Fotografija prikazuje kurirje relejne stanice P 14 (Primorske 14). Relejno staničnico so tedaj sestavljali naslednji borci: partizan, ki sedi spredaj, je Štefan, z ilegalnim imenom Kolumb, ki je padel v borbi z Nemci; od desne proti levi: Miro Mislej-Stojan, ki je padel poleti 1944. leta; naslednja je tovarišica Zofka, za katero ne vem, če še živi; poleg nje stoji tovariš Pavel, ki tudi ni več živ; četrti je tovariš Ivan Jelerčič-Tesar, komandir takratne relejne postaje, sedaj

Spet enkrat:

Kdo ima prav?

V naši reviji smo letos objavili že več fotografij iz časa NOB, ki pa, žal, niso dokumentirane, to se pravi: kdaj, kje in kako so bile posnete, niti kaj predstavljajo. S tem, da smo jih objavili v reviji, smo pač računali, da jih bo kdo izmed naših bralcev spoznal in nam jih dokumentiral. In kakšen je bil dosedanji uspeh tega objavljanja? Za nekatere fotografije smo prejeli dokumentacije, za druge pa delne ali pa od več tovarišev, od katerih zatrjuje vsak svoje.

Tako smo objavili tudi v letošnji 5. številki (stran 155, slika na desni strani zgoraj) neko fotografijo brez dokumentacije, s pripombo, da prikazuje verjetno skupino partizanov na Dolenjskem. Za do-

kumentacijo k tej fotografiji pa so nam poslali podatke kar štirje tovariši. Res ali ne — vsi ti podatki pa so precej različni drug od drugega. Postavlja se torej vprašanje: kdo ima prav? Da, kdo ima prav? Pa si raje oglejmo, kako vsakdo od teh naših štirih bralcev »zagovarja« svojo dokumentacijo.

Tovarišica Ivanka Lozej iz Podrage, pošta Podnanos, nam je sporočila sledeče: »... Vam sporočam, da je skupina partizanov fotografirana v Štjaku na Primorskem. To so junaški kurirji 14. karavljke, ki so se ves čas od leta 1942 do leta 1945 zadrževali v Gornji vipavski dolini ter držali zvezo med Pivko, Trnovskim gozdom, Krasom in Goriško.«

oficir JLA. Zadnji na fotografiji pa sem jaz, Ivan Nabergoj. Od vse te skupine živiva še dva; kako pa je s tovariščo Zofko, ne vem ...»

Taki so torej odgovori oz. podatki k fotografiji, ki smo jo objavili v letošnji 5. številki na strani 155. Kdo ima prav?

Da se bivši borci zelo zavzemajo za to, da bi bile fotografije iz NOB, ki niso dokumentirane prav s temi dokumentacijami čim bolj izpopolnjene, nam dokazuje tudi naslednji primer. V številki 6/7 letos smo pod naslovom »Kdo ima prav?« priobčili dvoje odgovorov, ki pojasnjujeta fotografijo, objavljeno letos v naši 3. številki na strani 97. zgoraj. Naknadno pa smo dobili še dve pojasnili.

Sekcija za vzdrževanje proge, Gorica, nam je poslala naslednje pismo: »... Članek »Kdo ima prav?«, ki je bil objavljen v 6/7. številki, je pritegnil našo pozornost, ker tam navedeni odsek proge spada v naše območje. Ogledali smo si zato objekt na licu mesta in ugotovili, da fotografija ni bila tu

posneta. V kolikor se da sklepati, je preko porušenega mostu tekla dvotirna proga, medtem ko je proga med Dutovljem in Stanjelom, kjer naj bi bila po mnenju tovariša Kodriča akcija izvršena, le enotirna.«

Tovariš Darko Živec, poročnik, vojna pošta 8820 iz Slovenske Bistrice, pa nam poroča naslednje: »... Gre za fotografijo, ki je bila objavljena v številki 3, letos, na strani 97. Omenjena slika je bila posneta v septembru 1944; posnel jo je pokojni Stjenka, kot komandant Kosovelove brigade. On je tedaj rušil s svojo brigado progo Dutovlje—Prvačina. Na fotografiji vidimo kameniti most, ki je porušen. Spodaj pa je pot, ki vodi iz vasi Kopriva v vas Frušovco; po domače rečemo mostu pri Novem Kalu, ali pa most na Kramenjaku. Gornji podatki so točni, ker sem takoj drugi dan, ko je bil most porušen, potoval tod in sem se zanimal, kdo je ta most miniral.«

In spet smo pred vprašanjem: kdo ima prav?

Vsem okrajnim, mestnim in občinskim odborom Zveze borcev

S prihodnjim, 1954. letom bomo v reviji »Borec« objavljali spominske dneve, ki so jih na predlog organizacij Zveze borcev proglasili okrajni, mestni in občinski ljudski odbori za svoje krajevne praznike. To so tisti zgo-

binski dnevi, katerih se v posameznih krajih (okrajih, mestih, trgih in vaseh) najbolj spominjajo iz časov narodno-osvobodilne borbe in so jih prav zaradi krajevene pomembnosti v NOB izbrali za svoj krajevni praznik. Na primer: prva borba z okupatorjem, odhod prvih borcev k partizanom, streljanje talcev, ustanovitev neke partizanske enote v tistem kraju, požig vasi, pomembna zmaga nad okupatorjem, ustanovitev tiskarne itd.

Prepričani smo, da bodo vse organizacije ZB to našo pobudo pozdravile, a nas v tem prizadevanju tudi podprle. Kajti, priznajmo: doslej neke popolne, pregledne in zgodovinsko točne slike o teh krajevnih praznikih sploh nimamo. Namreč, da bi v republiškem merilu vedeti: koliko in kje povsod so te krajevne praznike že določili.

Zato naprošamo vse organizacije ZB, kjer so že izbrali svoje krajevne praznike, da nam sporoče sledeče podatke:

1. Kateri dan so izbrali za svoj krajevni praznik;

2. Katerega zgodovinskega dogodka iz NOB se spominjajo tega dne? (Opisati, kaj se je zgodilo tistega dne v tistem kraju in katerega leta je to bilo.)

Ob koncu naprošamo vse organizacije ZB, da nam podatke, ki so nam potrebni za sestavljanje krajevnih praznikov in eventuelne fotografije spomenikov in plošč v teh krajih, čimprej pošljejo.

Uredništvo
revije »Borec«

Prekopali so jih

V zadnji vojni so nemški okupatorji zasedeno Norveško spremenili v nekakšno množično taborišče ujetnikov iz vse Evrope. Precejšnje število ujetnikov so na Norveško odpeljali tudi iz pokrajin Jugoslavije. Kako so naši ujetniki živeli v teh taboriščih? Prav nič na boljšem niso bili kakor v drugih podobnih nemških uničevalnih taboriščih! Resnično, mnogo naših ljudi je za vedno ostalo na Norveškem, kot neme priče nacističnih grozodejstev. Po osvoboditvi so postavili našim, v taboriščih na Norveškem umrlim ljudem spomenik v Saltadalu, 25 kilometrov jugovzhodno od Bodoe. Pred kratkim pa so izkopali še 150 posmrtnih ostankov jugoslovanskih ujetnikov in jih pokopali na pokopališče v Bodoi.

Zbor koroških borcev

Sredi meseca oktobra so se pri Sv. Ani nad Tržičem zbrali koroški borci, Maistrovi borci in borci tistih partizanskih brigad, ki so se v zadnji vojni borile na Koroškem. Na tem zboru so borci obujali spomine na čase, ko so osvobajali slovensko zemljo pred grabežljivimi okupatorji. Po zborovanju so si borci ogledali nad Tržičem taborišče, kjer so nemški nacisti množično mučili in ubijali ujetje Francoze in Poljake.

Občinski praznik v Novem mestu

Letos 29. oktobra so v Novem mestu prvič proslavili občinski praznik kot spomin na dan, ko je 1941. leta na Brezovi rebri ustanovljena novomeška četa prvič začela oboroženo borbo proti okupatorju in tako vključila Novo mesto v vseljudsko vstajo. Proslava je bila združena z odkritjem spomenika Borisu Kidriču in Francu Rozmanu Stanetu ter z odkritjem spominske plošče 127 padlim borcem in 113 talcem.

Partizanska dobra volja

Kako je Daki vino vozil

KO DAKI še ni bil komandant, je šel nekega dne s fanti v zasedo. Ležijo v zasedi, ležijo in se prično dolgočasiti. No, pa se nazadnje le prikaže na cesti italijanska kolona. Daki-jevi fantje se prihulijo k tlom, kot mačke pred naskokom. Daki pa napenja oči. Kolona se dokaj brezskrbno približuje, čeprav njihovi strahopetni pogledi tipljejo okoli. Italijanov

je mnogo; sredi med kolono vlečeta dva konja težak voz. Daki se nekoliko dvigne in vneto zašepeta:

»Fantje, naj me hudič, če ne peljejo vino!«

Ha, vino! Vsem zaiskrijo oči. Obliznejo si ustnice in vročično sledijo koloni.

»Tu so. Po njih! Juriš! Juriš!«

Italijani, vsi preplašeni, beže, beže, odmetavajo in izgubljajo orožje. Partizani, seveda za njimi.

Sredi ceste stojita konja z vozom. Na vozu velik sod.

Borba je končana. Partizani z Dakijem na čelu obrnejo voz

in poženajo — hi — hot — proti svojemu taborišču.

Vozijo, vozijo, konja sta mokra od napora, partizani tudi. Pa je vredno pomujati se! Arduš, bodo pobje veseli tele kapljice!

Vozijo, vozijo, pa zdrči sod z voza. Za njim! Z veliko muko ga spravijo spet nazaj. Na, še enkrat se je spesnil, vrag te nima rad!

Nazadnje so le v taborišču. In sod z njimi!

»Pobje vkup! Zdajle ga pa bomo!«

Daki zavpije — eha! — pa k sodu. Nekdo podstavi menažko in Daki, junak današnjega dne, odbije čep.

Tisti z menažko zamiži, dvigne menažko, se od zadovoljstva skremži, nato globoko požre...

Tedaj pa: »Fuj! Fuj te bodi!« Pljune, pljune in pljuva. S spačenim obrazom zakriči: »Fuj! Saj je voda, voda, pa še sparjena voda povrhu!«

Konjunktura

»Oče, za kaj pa zbijate te planke?«

»Mlin na veter delam!«

»Kaaaj?«

»Ja, ja! Mlin na veter! Saj ste partizani rekli, da bodo Italijani bežali tod mimo. Potem bo pa vetra več ko preveč!«

Pasja

V neki hiši na osvobojenem ozemlju, kjer je imel štab svoje prostore, so imeli pred hišo privezanega tudi psa. In se o tem psu nekega dne pogovarjata dva partizana in ugotavljata, kakšne pasje vrste je.

»Rekel bi,« pravi prvi, »da je nemški ovčar.«

»Nak! V zmoti si!« mu dovede drugi. »To je pravi

»Prego, prego, gentlemen, pravico: Reko, Zadar, Boko, Trst, Gorico! Dio buono, saj smo zaslužili, saj smo jih dovolj po r... dobili.«

in čistokrvni laški volčjak. Da, laški volčjak!»

Drugi, v dokajšnji zadregi, povpraša: »A po čem sodiš, oziroma kako si to ugotovil?«

»Prav preprosto,« mu odgovarja drugi. »Takole je: kadar ga je najbolj strah, takrat vselej odpira gobec in najbolj divje kaže svoje bele zobe, in takrat tudi najbolj besno laja...«

Tolažba

Italijani so nekoč zaprli ves razred neke ljubljanske gimnazije. Med zaprtimi dijaki je bil tudi fant, ki je neprestano vzdihoval in tožil. S svojimi tožbami je začel kmalu vsem skupaj presedati. Našel pa se je neki šaljivec, ki je tega poparjenega obupanca potolažil. Zapletel ga je v razgovor in fant je nasedel.

»Ne bodi, no, tako plašljiv,« mu je prigovarjal. »Saj ni tako hudo! Poglej, koliko si na boljšem pred tistimi, ki so še na prostosti.«

Fant se ni mogel potolažiti, vprašal je pa le: »In zakaj bi bil jaz na boljšem?«

»Ne boš verjel, če ti rečem,« je odvrnil hudomušni zapornik. »Da bi te zaprli, se ti v zaporu ni treba več bati.«

Stražar Jaka

Stražar Jaka stoji na stražarskem mestu. Nekdo prihaja nasproti. Jaka ustrelji, nato pa trikrat zavpije: »Stoj! Stoj! Stoj!«

Dežurni ga za to dejanje pošlje komandantu na raport.

Komandant: »Zakaj si ustrelil, preden si ga pozval naj stoji?«

Stražar Jaka: »Tovariš komandant, če bi ga prej ustavil, bi mi lahko pobegnil.«

Govornik

Na Primorskem so vse uredili in pripravili za miting, le govornika ni bilo od nikoder. Zato so prireditelji laskavo obstopili nekega aktivista iz Dolenjske, ki je potoval po Primorski in ga prosili, da jih reši iz zagate. Zelo počasni Janče se je rad odzval njihovi

F. Slana

France Slana: Partizanska šala

prošnji. »Zdaj jim bom lepo in mnogo povedal,« si je mislil.

V dvorani je tiho ko v grobu. Poslušalci zro v govornika in nestrpno čakajo, da jim pove kaj novega in zanimivega. Recimo: kaj menijo Dolenjci o nas, Primorcih?

Janče se je na odru počasi odkašljal, pogledal po dvorani, dvakrat požrl slino in začel:

»...V teh viharnih časih ste tudi vi, Primorci, zgrabili za orožje in pokazali sovražniku, čigava je ta zemlja. Vaši sinovi, očetje in bratje so hrabri partizani. Dali so že tudi dragocen krvni davek. Vi pa ste koze, krave, svinje...« je počasi poudarjajoč besedo za besedo govoril Janče. Ljudje so

ob teh besedah zadržali sapo, se dvigali s stolov in vse je kazalo, da bo po Jančetu. Leto pa je le uspel dokončati: ...žrtvovali za partizansko vojsko.« In dvorana se je z Jančedom vred oddahnila...

Sol ...

Partizanski kuhar razdeljuje v hajki ujetim Nemcem hrano in na njihov račun uganja razne burke in zbija šale. Nekdo od ujetih Nemcev se nasmehe in pravi: »A, so, so...«

Kuhar, misleč, da prosi ujetnik sol, zagrabi v vreči pest soli in mu jo vrže v porcijo, s pripombo: »Na, vrag, sedaj mislim, boš imel dovolj soli!«

Spominski dnevi v novembru

LETO 1941

1. Na drugem plenarnem sestanku SNOO (oz. na 4. plenarnem sestanku Vrhovnega plenuma OF) so bile sprejete »Temeljne točke OF«.

Prvi štajerski bataljon se je na pohodu na Kozjansko spopadel z Nemci na Slivnici ob juž. železnici in pri Sv. Heleni.

1.—3. Potem ko je Vrhovni štab NOPOJ zvedel, da hočejo četniki udariti partizanom v hrbet, so partizanski odredi v napadu razbili četnike na Trešnjici in Ivanjici.

V prisotnosti Mihe Marinca in Aleša Beblerja sta Novomeška in Mokronoška četa napadli nemško postojanko Bučko.

3. Močne italijanske sile so napadle Belokranjsko četo na Lazah pri Uršnih selih.

4. Po izjavi karabinjerskega štaba so vojaki ital. divizije »Isonzo« odobravalii direktive komandanta II. ital. armade za borbo proti partizanom, zlasti odločbo, da se ujet partizane takoj ustrelili.

5.—6. Ob navzočnosti E. Kardelja in I. Mačka je bila na osvobojenem ozemlju v Srbiji ustanovljena 1. slovensko-srbska četa »Ivana Cankarja«.

8. Borci I. Primorske čete (Pivške) so pri Kilovčah minirali progo, zaradi česar je iztiril vojaški transport.

Dušan Kveder-Tomaž je z nekaj borci Brežiške čete osvobodil v sodnijskih prostorih v Sevnici 5 zapornikov.

13. V Dragi so Nemci ustrelili 15 talcev.

15. V Mariboru je bilo ustreljenih 35 talcev.

17. V Ljubljani je začela oddajati radiooddajna postaja OF, imenovana »Kričat«, ki jo je sestavil ing. Luznar.

18. Kvesturini so vdrl v poslopje tehnične fakultete v Ljubljani in zaprli 29 dijakov.

Borci Cankarjevega bataljona so požgali most na Praprotnem v Selški dolini.

20. V Ljubljani sta bili v prostore Gill vrženi dve bombi; čez sedem dni so organi VOS vrgli bombo v gostilniške prostore na Tržaški cesti.

27. V množičnih aretacijah aktivistov na Gorenjskem je bil aretiran Lucijan Seljak, sekretar OK Kranj.

28. Na Velikem Kamnu, zahodno od Kozjega, je bila napadena Brežiška četa.

29. V mraku so vdrl v Škofjo Loko borci Cankarjevega bataljona in izvršili pomembno ekonomsko akcijo.

30. V Ljubljani je bila na Celovski cesti minirana tramvajska proga.

V novembru je izšla 1. številka mladinskega glasila OF »Mlada Slovenija«.

V novembru je izdal CK KPS komunike, v katerem je poudaril, da je KPS dala pobudo za ustanovitev OF, da je imela KPS v NOG največ žrtev in

da je bila KPJ po zlomu Jugoslavije edina organizacijsko-politična vez med razkosanimi narodi Jugoslavije.

Zaradi pojavov osvobodilnega gibanja pri koroških Slovencih so nacisti začeli pripravljati izselitev koroških Slovencev kot »nezanesljivih« na Poljsko v »Gau Warthe«.

Za časa »Tržaškega procesa« je začela delovati v Trstu partizanska tehnika.

LETO 1942

1. Vrhovni komandant tovariš Tito je ustanovil I. in II. proletarsko udarno divizijo.

V Gramozni jami so Italijani ustrelili Franca Ločnikarja iz Galjevice 172, ker so pri njem pri hišni preiskavi našli »SP« in »Radijske vesti«. Istega dne so ustrelili v Gramozni jami še Valentina Bokala.

Bataljon Savinjskega odreda (Simonov) je vdrl v Vače, blokiral nemško posadko in izvršil obsežno ekonomsko akcijo.

2.—7. Velika nemška ofenziva proti II. grupi odredov in Kamniškemu bataljonu.

4. Borci Savinjskega odreda (1. bat.) so na cesti Gornji grad—Mozirje napadli nemško kolono in uničili več vozil.

V Mariboru je bilo ustreljenih 93 talcev. V bližini Kanala se je skupina primorskih partizanov spopadla z oddelkom alpincev.

Pohorski bataljon je v V. Mislinji zažgal tovarno lepenske.

SNOO je pozval slovensko ljudstvo v »nepomirljivo politično in vojaško ofenzivo« proti izdajalski beli gardi.

Borci Cankarjeve brigade so pri Kočarjih na Koveškem napadli in uničili kamion Italijanov.

6. V Ljubljani je zasedal 5. plenum OF.

Na cesti Rakitna—Gor. Brezovica so borci Serčerjeve brigade napadli dva italijanska kamiona, pobili več vojakov in zaplenili puškomitraljez.

7. S precejšnjimi izgubami se je Simonov bataljon na Dobrovljah prebil skozi močan obroč nemških policistov; v preboju je padel narodni heroj Janko Stariha.

Na poti Zatočin—Pologar so primorski partizani napadli patruljo italijanskih financarjev in granicarjev.

7.—9. V Solkanu je bil napaden sekr. fašistične stranke; v Gorici so se pojavili protifašistični napisi.

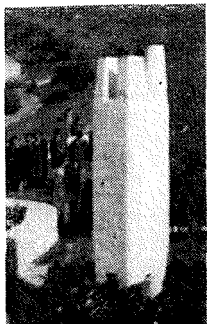
8. Na cesti Vrhpolje—Vi-pava so primorski partizani napadli 2 italijanska oficirja ter jima zaplenili orožje.

Pri Trnovcu v Beli krajini so borci Cankarjeve brigade napadli kolono italijanskega 23. polka ter med drugim zaplenili 2 puškomitraljeza in 11 pušk.

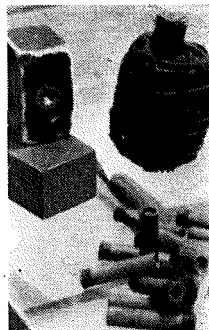
Na Koroško je odšla močna skupina partizanov.

9. Borci Gorenjskega odreda so v Selški dolini razorožili »Landwacho« in zaplenili 16 pušk.

11. Borci Serčerjeve brigade (3. bat.) so napadli ital. vojaški transport na cesti Rakitna—Preseerje; tega dne so borci napadli kolono tankov pri Zg. Igu.

Spomenik v Dragi

Razstrelivo — izdelek VOS v Ljubljani

Janko Stariha

11.—12. Borci Gubčeve in Tomšičeve so uničili belogardistično postojanko Ajdovec pri Žužemberku.

12. v hajki na Banjski planoti so se primorski partizani spopadli z Italijani.

16. Borci Šerčerjeve brigade so napadli belogardiste v Loškem potoku.

19. Na področju Stične je okrog 70 partizanov napadlo grupo belogardistov.

20. Tega dne so se znova začeli v Trstu organizirani sestanki pristašev OF.

Patrolja Gorenjskega odreda je v Selški dolini pri Stirnem napadla nemško zasedlo.

21. Pri vasi Slape (Idrija) so partizani uničili karabinjersko patroljo.

22. Iz Šempetra, Renč, Opattijh sel, Komna in Vogrskega so Italijani zaprli 64 ljudi zaradi sodelovanja v narodnoosvobodilnem gibanju.

23. Cankarjeva brigada in VDO sta napadla četo belogardistov v Sv. Križu pri Kostanjevici. Po treh urah so partizani prenehali napadati, ker so oblegani postojanki prišli na pomoč Nemci in Italijani.

24. Dve četi ZDO sta se kljub trikratnemu sovražnemu jurišu na taborišče prebili skozi obroč. Skupina partizanov je napadla italijanske vojake pri Tolminu.

25. Z višin pri Črničah so partizani napadli italijanske vojake, izvežbane za borbo proti partizanom. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je v dnevnem povelju pozvalo slovensko partizansko vojstvo, da vzporedno z velikimi zavezniškimi operacijami dokončno razbije okupatorje in njegove domače pomagače.

26. Ob italijansko-nemški meji pri Primskovem so partizani napadli Italijane.

Zaradi sodelovanja z OF so karabinjerji 32 oseb iz Črnomlja predali italijanskemu vojaškemu sodišču.

26.—27. V Bihaču je bilo I. zasedanje AVNOJ, ki je kot predstavniško telo vseh naših narodov s svojim izvršnim odborom prevzel poleg važnih političnih nalog še številne posle pri organizaciji zaledja in narodnoosvobodilnih odborov kot nosilcev ljudske oblasti.

27. Na vojaški cesti Nanos—Št. Vid je narodni heroj Janko Premrl-Vojko napadel italijanski kamion ter zaplenil orožje in opremo.

V Podbrdu in okoliških vaseh so italijanski agenti zaprli okoli 50 oseb zaradi sodelovanja v NOG; razen tega so italijanski granicarji in agenti »Javne varnosti« napadli partizanski bunker.

Na Sinjem vrhu v Beli krajini se je partizanska skupina spopadla z italijanskimi financarji in vojak.

27.—28. Cankarjeva, 13. prol. brigada in VDO sta napadli belogardistično postojanko Suhor pri Metliki in jo v jurišu zavzeli. Ujeli so okrog 100 belogardistov in zaplenili vse orožje.

29. V Podkrajju (Tomišelj) so partizani napadli patroljo »rdečih kravat«.

Na Murovici (Moravče) se je skupina II. grupe odredov spopadla z močno skupino lažnih partizanov (»Gegenbande«).

Enote, ki so 28. nov. v jurišu zavzele Suhor, so porazile bataljon italijanske divizije »Granatieri« pri Bušinj vasi.

30. V ofenzivi proti Šerčerjevi brigadi so imeli Italijani in belogardisti na Mokrcu precej izgub.

V novembru je gestapo zaprl v Vranskem in okoli 106 ljudi, obdolženih sodelovanja z OF.

LETO 1943

1. Po hudih bojih je sovražnik iz treh strani prodrl v Kobarič, sedež »Kobariške republike«.

1.—2. Pri Gorenji vasi, na cesti Stična—Muljava, je bataljon Cankarjeve iz zasede napadel nemško kolono ter jo pognal v beg. Drugo kolono, ki je prodirala po cesti Zagradec—Kriška vas, je pri Znojilah in Muljavi napadel bataljon Ljubljanske brigade.

2. Minerski vod »Triglav« je miniral parno centralo v tovarni »KID« na Jesenicah.

3. Borci 3. bataljona Slandrove brigade so na cesti Krtina—Moravče uničili žandarsko patroljo.

Del Šerčerjeve brigade se je pri Novem kotu (Čabar) spopadla z Nemci in v dveurni borbi onesposobil okrog 40 sovražnikov.

4. Borci 3. bataljona Slandrove brigade so na cesti Domžale—Trojane uničili nemški kamion s posadko vred.

Na Bukovici pri Prezidu je sovražnik s tankom napadel kolono 14. divizije; Šerčerjeva brigada je izgubila v borbi okrog 20 borcev.

Nemci so napadli Cankarjevo in Ljubljansko brigado na Ilovi gori. Po celodnevni borbi so proti večeru borci obeh brigad pognali Nemce v paničen beg.

6. Cankarjeva brigada je napadla sovražnika, ki je vdrl v Stično, in ga v enourni borbi pregnala.

Belokranjska brigada je napadla in uničila sovražno motorizacijo pri Bušinj vasi in Trnovcu v Beli krajini ter ujela 6 funkcionarjev Rupnikove uprave.

Borci Gorenjskega odreda so uničili skupino Nemcev v Ločnici.

Koroški partizani so uničili žandarmerijsko postojanko v Beli pri Zeleni Kapli.

7. Bazoviška brigada je napadla postojanko v Tolminu in v pouličnih bojih vdrla v skladišča.

Nemška ofenziva proti entotam IV. op. cone na odseku Slovenj Gradec—Guštanj—Prevalje—Mežica—Crna, Hudi boji so bili na Urški gori in v Mežiški dolini.

Na položajih okrog Globodola je 12. brigada odbila sovražne napade.

Na Vahti na Gorjancih je 3. bataljon Belokranjske brigade napadel nemško kolono in odbil 30 vojakov.

7.—12. Boji 30. divizije z Nemci na Matajurju.

8. Levstikova in Ljubljanska brigada sta v celodnevnom boju na odseku Krvava peč—Iška pobili 30 sovražnikov. Naslednjega dne sta na Mokrcu odbili vse sovražne napade.

8.—9. Borci 2. bataljona Gregorčičeve so napadli kasarno v Ločniku pri Gorci.

11. Na Ilovi gori je padla pianistka Marta Osterc-Bizjak; tega dne je padel na Krimu skladatelj Fr. Šturm.

11.—14. Enote 15. divizije so s pomočjo topništva napadle Novo mesto. Boji so bili na levem in desnem bregu Krke in v mestu. Naši borci so zavzeli mnogo bunkerjev in utrjenih hiš v Kandiji in Bršljinu. Zaradi strnjenega obroča okrog postojanke je moral sovražnik dovažati obkoljeni posadki orožje in strelivo z letali.

Partizanska četa je vdrla v belogardistično postojanko Horjul in zajela 20 oroženih belogardistov.

12.—13. 1. bataljon Cankarjeve brigade je napadel sovražnika pri Irči vasi.

13.—23. Na prostoru Ljubljana—Idrija—Boh. Bistrica—Radovljica je sovražnik začel ofenzivo proti entotam 31. divizije, poznano pod imenom »Traufes«.

16. Borci IV. oper. cone so vdrl v Tovarno platnenih izdelkov v Jaršah in zaplenili mnogo materiala.

17. Gregorčičeva brigada je z minometi razbila Salono in Ajbo ter porušila 250 m nasipa nad progo, da je bil promet za nekaj dni ukinjen.

Borba Pohorskega bataljona z Nemci v Ribnici na Pohorju.

Vojkova brigada se je spopadla z Nemci v Trebiji in pri Stari Oselci.

18. Enote 30. divizije so napadle Tolmin; ko pa so vdrl v mesto, pa še kasarno. Tega dne so začeli Nemci ofenzivo proti entotam 30. divizije na desnem bregu Soče; hudi boji so bili nad Klodičem. V borbi sta padla komisar divizije, narodni heroj Rudi Mahnič, in komisar Gregorčičeve brigade Slavko Federl; ranjen je bil Vladimir Knežević-Voldoja.

Borbe enote 15. divizije na cesti Novo mesto—Šmarjeta—Škocjan.

19. Dva bataljona Kosovelove brigade sta po kratki borbi razorožila 200 karabinjerjev v Pliskovici na Krasu in zaplenila 180 pušk in 18 kosov avtomatskega orožja.

Del spomenika »Ljubljanski brigadi« na Golem

Enote VII. korpusa so se borile pri Kačjih ridih in pri Kalu.

22. Štab III. oper. cone »Alpske« je izdal povelje za protiofenzivo.

Dva bataljona Belokranjske brigade sta se v bližini vasi Točak in Gačansko spopadla z Nemci, ki so hoteli ropati, in jih pognala proti Generalskemu stolu.

23. Enote 14. divizije so uničile belogardiščno postojanko Grahovo v Cerkniški dolini.

24. Patrulja štaba Kosovelove brigade je na cesti Ajdovščina—Gorica uničila nemški avto s posadko vred.

25. Borci bataljona »Triestina d'Assalto« so pri Beneti napadli nemško avtomobilsko kolono.

Domobranci so odpeljali iz Črne vasi precej ljudi in jih pobili v Kozlarjevi gošči ob Ljubljani.

26. Patrulja IV. bataljona Kosovelove brigade je v bližini Komna napadla fašistični kamion in ga uničila s posadko vred.

Borci 2. bataljona Pohorskega odreda so napadli nemško kolono na cesti pri Oplotnici.

Enote 15. divizije so okrog Težke vode in Škranjč razbile močnejšo nemško kolono.

27. Gubčeva je pri vasi Potov vrh pri Novem mestu napadla Nemce in belogardiste ter jih po dvehurni borbi pognala v beg.

Enote VII. korpusa so osvobodile vso Belo krajino.

Borci Kosovelove brigade (4. bat.) so med Komnom in Nabrežino uničili avto škvadristov.

28. Pri Solčavi so borci Koroškega bataljona uničili nemško propagandistično skupino.

28. Na Pohorju je bila ustanovljena Zidanškova brigada (11.).

29. Borci Gubčeve in 12. brigade so pognali v izhodišče nemško kolono, ki je iz Stopič prodirala proti Gorjancem.

Slandrova je pri Novi Štiti napadla dve vermanski postojanki, jih po triurni borbi na juriš zavzela, zaplenila vse orožje in opremo, postojanki pa zažgala.

Bazoviška brigada je napadla utrjeno nemško postojanko na progi Sv. Lucija—Podbrdo; pri napadu na oklepni vagon je bilo ubitih 20 fašistov.

29.—30. Na osvobojenem ozemlju v Jajcu je bilo zgodovinsko II. zasedanje AVNOJ, ki je izdalo deset zgodovinskih odlokov. S sklepom AVNOJ je bil dodeljen Vrhovnemu komandantu tovarišu Titu naziv: maršal Jugoslavije.

Ljubljanska brigada se je borila z Nemci na odseku Gor. Jelenje v Gorskem Kotarju.

LETO 1944

1. Pri Gorenji vasi so borci 31. divizije ujeli 56 sovražnikov.

Patrulja Koroškega odreda je na Ljubeljski cesti napadla policijski avto.

Iz enot na desnem bregu Soče je bil ustanovljen Operativni štab za Zapadno Primorje.

1.—6. Hudi obrambni boji Kosovelove brigade z nemško kolono, ki je s pomočjo topništva in tankov prodirala proti Trnovem. Po sovražnem preboju v Trnovu, Podgozju in Ravnicu so enote 30. divizije razbijale okupatorjevo ofenzivo.

2. Nad Sv. Lovrencem in pri Ribnici na Pohorju so partizani napadli sovražno kolono.

Prve dni novembra se je Gregorčičeva brigada premaknila iz Benečije na operacijsko področje 30. divizije. V Zahodni Primorski so ostali štirje bataljoni, ki so operirali v Brdih, v Vzhodni Benečiji, Zahodni Benečiji in v Režiji.

6. Ogorčeni boji 9. brigade v Suhi krajini, ki je skupaj z Ljubljansko pregnala sovražnika iz Zvirč.

Slandrova in Zidanškova sta napadli sovražni postojanki Kresnice in Jevnico.

Matevž Hace,
pomočnik komisarja
IV. op. cone

8. Na progi Jesenice—Podbrdo so borci Jeseniško-Bohinjskega odreda težje poškodovali postajo v Boh. Bistrici ter v bližini uničili železniški most.

Borba Cankarjeve brigade proti Nemcem in domobrancem nad vasjo Sela in Meniška vas pri Dol. Toplicah.

Belokranjska brigada se je borila s sovražno kolono, ki je prodirala iz Lašč preko Dvora proti Mal. Lipovcu.

12. Enote IV. oper. cone so v Sp. Savinjski dolini porušile 6 mostov.

13.—16. Iz Novega mesta preko Semiča in iz Kočevja preko Koprivnika je sovražnik vdrl na osvobojeno ozemlje Bele krajine. V dežju in snegu so enote 15. in 18. divizije tri dni in tri noči odbijale sovražne napade. Borci 18. divizije so popolnoma razbili sovražno kolono, ki je hotela prodrati iz Kočevja v Belo krajino.

16. Nemška policija je napadla 1. bataljon Koroškega odreda pri kmetu Ogrižu v »Bodentalu«.

GSS je pohvalil enote VII. korpusa, ki so razbile sovražnikov poskus vdora v Belo krajino.

18. Po razbitju sovražne ofenzive na odseku Kočevje—Koprivnik in Novo mesto—Pribiše so enote VII. korpusa (enota 18. divizije) v protiofenzivi napadle Kočevje. V napadu so brigade pregnale sovražnika iz oporišč v Salki vasi, Čvišlerjih in iz rudnika.

16.—18. Nemška ofenziva proti Lackovemu odredu na Kozjaku.

19. Enote 31. divizije so s sodelovanjem Kosovelove brigade, Skofjeloškega odreda in dela topništva napadle Železnike in pregnale po hudih borbah sovražnika iz postojanke. Pri tem napadu je bil prvič uspešno uporabljen »partop«.

21.—22. Minerski vod 30. divizije je trikrat miniral progo Trst—Tržič.

23. Po odhodu 71. nemške divizije so vkorakale v Vipavsko dolino in na Kras enote IX. korpusa ter takoj začele mobilizirati in rušiti sovražne utrdbe.

Na vrhu Ruscsa se je 40 mož Rezijskega bataljona spopadla z dvema sovražnima patroljama.

24. GSS je izdal povelje o ustanovitvi I. avstrijskega bataljona.

26. Tomšičeva je v ostri borbi pregnala sovražne kolone, ki so prodrele na Pohorje iz Slov. Bistrice in Oplotnice.

28. Proti enotam IV. oper. cone je začel sovražnik eno najhujših ofenziv.

OBVESTILO

Bralcem sporočamo, da bomo v 12. številki objavili načrt za naš prihodnji letnik. — Sporočamo tudi, da sprejema GO ZB NOV Slovenije, Lj., Erjavčeva 16, naročila za novo knjigo »Jeklena pest«, ki stane v platno vezana 500 din. Člani ZB, naročite knjigo!

POPRAVEK

V življenjepisu narodnega heroja Vide Janežič (št. 9/10) smo omenili, da so jo neki njeni sorodniki izrabljali kot neplačano služkinjo. Na to napako, ki ni nastala po naši krivdi, nas je opozoril tov. Emil Strniša. Popravljamo tisti stavek takole: »... je živel pri sorodnikih, kjer je bilo stanje zaradi njenega duševno neuravnovešenega in bolnega strica težko; pri tem so enako trpele njena teta in sestrinci. Za Vidino vzgojo, hrano in obleko pa je skrbela tudi njena teta Pavla Papež, pri kateri je Vida stanovala.«

France Rozman —
Stane

OB LETOŠNJEM 22. DECEMBRU:

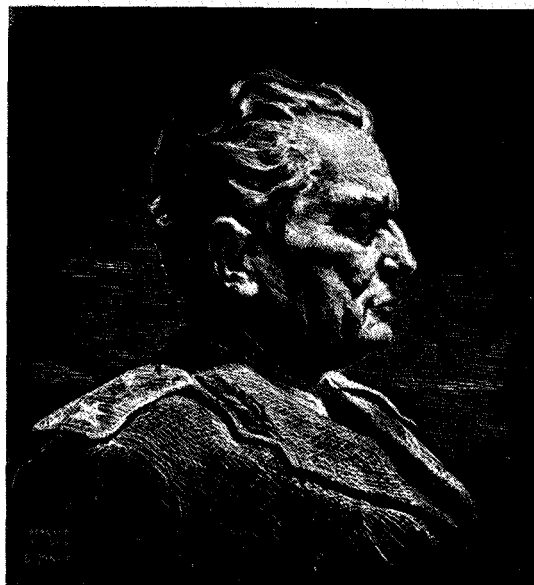
Naša armada - naš porok svobode

ŽE DRUGIČ po osvoboditvi naše domovine se je pred očmi vsega sveta zlila granitna odločnost jugoslovanskih narodov v enotno voljo, da za vsako ceno brani svojo svobodo in neodvisnost; že drugič po osvoboditvi je torej zaradi zunanjega ogrožanja naše svobode in naših nacionalnih interesov stopila v bojno pripravljenost naša ljudska Armada in s tem že drugič po osvoboditvi ne da bi še sploh stopila v obrambni boj, temveč že samo s svojo pripravljenostjo na braniku domovine, znova in v polni meri pokazala, kako stokrat prav je imel njen Vrhovni komandant tovariš Tito, da je to Armado od njenega borbenega rojstva naprej nenehno razvijal, izpopolnjeval, oboroževal ter ji istočasno ustvarjal potrebno materialno bazo.

Ko so leta oseminštiridesetega poleg svojega oglušujočega političnega, grozečega gospodarskega in silnega vojaškega pritiska usmerili stalinski imperialisti proti našim mejam tudi orožje dednih satelitov — Madžarske, Romunije, Bolgarije in Albanije, smo tudi mi — čeprav nasproti njim vsem skupaj mala država — odgovorili s pripravljenostjo naše Armade, pripravljene na zagrizeno obrambo do poslednjega telesa. Zaleglo je, ker smo imeli na svoji strani tudi dragoceno tradicijo iz druge svetovne vojne, tradicijo, ki jo ves svet pozna in občuduje: mala Jugoslavija se je goloroka uprla gigantskemu vojaškemu stroju Hitlerja in Mussolinija — in zmagala je!

In ko je nedavno italijanska vlada v skladu s svojo tradicionalno in izsiljevalno

politiko napotila na mejo proti socialistični Jugoslaviji svoje divizije, oborožene z atlantskim orožjem, darovanim izključno le za čuvanje miru pred agresijo (ne pa za lastno izvajanje agresije), je bila poleg Titove odločne besede ter enako v en glas z njegovim zlite besede vseh jugoslovanskih narodov spet Jugoslovanska ljudska armada tista, ki je že samo s svojo pojavo na ogroženi italijansko-jugoslovanski meji odigrala dragoceno vlogo čuvarja miru v tem delu sveta,

Maršal Josip Broz - Tito, Vrhovni komandant Jugoslovanske ljudske armade (visoka jedkarnica, delo akademskega slikarja Božidarja Jakca, 1947. leta)

vlogo zanesljivega zaščitnika naših nacionalnih interesov.

Kaj bi bilo v obeh teh sila nevarnih primerih, če ne bi imeli takšne in tako oborožene Armade? Odgovora na to vprašanje se zaveda slednji član socialistične Jugoslavije, ki se hkrati s tem tudi globoko zaveda, kako velik je njegov dolg Titu in našim zavednim borcem, ki so pripravljeni tudi s poslednjo kapljo krvi učinkovito preprečiti nasilje nad našim narodnim telesom.

Naša Armada ima v svetu velik ugled še iz časov zmagovite narodnoosvobodilne vojne. Ta sloves temelji med drugim tudi na zgodovinskem dejstvu, da je tedaj še mala in slabo oborožena JLA, pred desetimi leti, v mnogočem prisilila napihnjeno italijansko vojsko h kapitulaciji ter tedaj razorožila okrog 100.000 njihovih vojakov in oficirjev, se pravi 12 njihovih divizij.

O naši zmagoviti Armadi govore in pišejo nešteti naši prijatelji po vsem svetu, o njej — razen tistih, ki jo zgolj v propagandne namene ter samo za domačo in zunanjo porabo namenoma podcenjujejo — govore s treznim in pravilnim vrednotenjem celo v vojni poraženi Nemci.

Letošnji veliki (naši doslej največji) manevri so dali najvišjim vojaškim poveljnikom zadoščenje nad doseženimi uspehi v razvoju naše Armade, zraven pa tudi dragocene izkušnje za obrambne operacije najširšega obsega proti morebitnemu napadu sovražnika iz Trsta.

Tovariš Tito je bil izredno zadovoljen z uspehi manevrov, posebej pa je pohvalil rezerviste, ki so z ozirom na število udeležencev nosili glavno težo operacij. Tudi številni tuji vojaški opazovalci, prevzeti nad odlično organizacijo, nad čudovito zdržljivostjo našega borca, nad dobro opremljenostjo in oborožitvijo naše Armade, nad dovršenim obvladovanjem vse sodobne vojaške tehnike, prevzeti posebno nad tem, kar profesionalni vojaki v svetu na kratko imenujejo »morala vojaka«, so ob koncu teh naših letošnjih velikih vojaških manevrov zapovrstjo (navkljub takšnim in takšnim diplomatskim ozirom) sila pozitivno ocenjevali našo Armado in njene sijajne lastnosti; nekdo med njimi je dejal celo, da je to »brez dvoma najmočnejša armada v Evropi«, dočim se je pod svojimi neposrednimi vtisi iz manevrov o naši Armadi močno po-

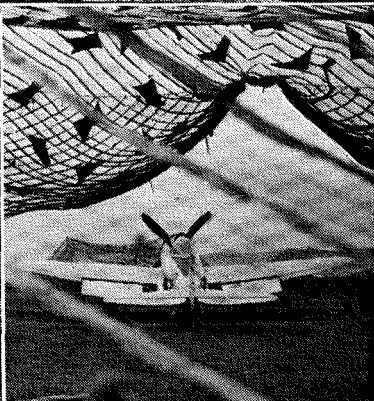
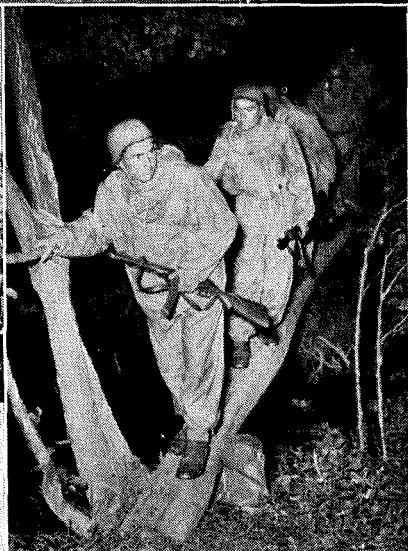
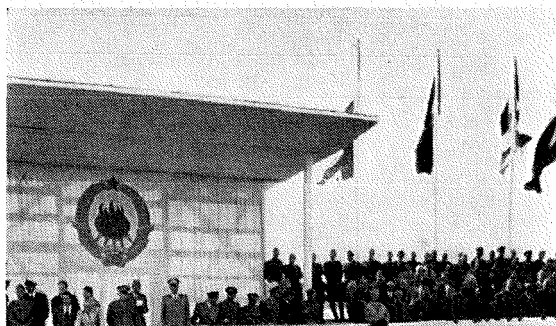
hvalil celo italijanski vojaški opazovalec, ki je moral seveda zaradi takšne svoje odkritosrčnosti pred vojaško sodišče.

Konec letošnjega leta pa je naša Armada poleg svojih dosedanjih nalog prevzela nase še mnogo širšo in za naš mednarodni ugled še mnogo bolj pomembno dolžnost. V skladu s miroljubno politiko vzajemnih sosedskih odnošajev naše države so v dneh sredi novembra predstavniki generalštabov Jugoslavije, Grčije in Turčije navzlic intenzivnemu italijanskemu intrigranju (sam predsednik italijanske vlade je pred tem osebno pohitel v Grčijo in Turčijo) izdelali vojaške načrte za skupno obrambo vseh treh prijateljskih držav v primeru morebitne agresije. S tako poglobljenim vojaškim sodelovanjem med tremi balkanskimi državami se je varnost naših meja znatno povečala, iz tega izvirajoče obveze naše Armade pa vsekakor pomenijo nov njen prispevek k utrditvi miru v tem delu sveta.

V zvezi s tržaškim vprašanjem, v današnji čisto konkretni nevarnosti, so jugoslovanski narodi, zlit v nepremagljivo bratstvo in enotnost, spontano, odločno in mogočno izpričali svojo takojšnjo pripravljenost na obrambno borbo v takšni meri, da je zunanji svet obstrmel. Ko so isto uro kot Slovenci tudi Srbi, Hrvatje, Bosanci, Hercegovci in Črnogorci odšli na ulice ter v stotisočih glasno zahtevali orožje, da gredo braniti naše slovenske ljudi v Trstu in coni A, ko so nato ob prihodu naših enot na položaje ljudje Slovenskega Primorja svojo Armado sprejeli nad vse prisrčno; ko naši borci, podoficirji in oficirji — mnogi od njih šele nedavno poklicani pod orožje — tako požrtvovalno in budno pripravljeni, vztrajajo na položajih naše skrajne potrpežljivosti in hladnokrvnosti, bodi ob letošnjem prazniku naši Armadi v veliko zadoščenje in vzpodbudo, če ji tudi mi, člani Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije, iskreno čestitamo! Hkrati pa bodi vsakemu od nas prva obveza, da bomo zlasti stari borci tudi v bodoče storili vse za nadaljnjo krepitev in še za nadaljnji dvig borbene pripravljenosti naše ljubljene Armade, tega našega najvažnejšega poroka miru, svobode in neodvisnosti.

Stane Škrabar

Slikovna stran na desni strani prikazuje nekaj fotografij z letošnjih jesenskih manevrov JLA.

Niti tega nismo imeli

KO BI bili vsi stotisoči junaških diverzantov v naši osvobodilni vojni imeli pri rokah takšno zmes, kakršno izdeluje neka naša tovarna razstreliva! Takrat so si morali pomagati z velikimi količinami trotila, če so hoteli pognati v zrak vlak ali porušiti železniško postajo ali del proge. Zdaj pa naši inženirji sami izdelujejo plastično razstrelivo, o kakršnem so lahko naši diverzantje med narodnoosvobodilno vojno samo sanjarili. To razstrelivo, ki ga kaj lahko prilepimo na vse, kar hočemo razstreliti, je tudi mnogo prikladnejše za prenos. Njegov učinek pa je v primerjavi z drugimi razstrelivi neprimerno večji. Gre za heksogen, ki ga pri nas pred vojno nismo izdelovali in tudi

širilo. V proizvodnji tega razstreliva se v glavnem že naslanjamo na domače surovine. Prihodnje leto pa bo začela obratovati še tovarna dušikovih spojin.

*»V imenu naše Jugoslovanske ljudske armade lahko rečem našim narodom, da njihovo neodvisnost in mirno socialistično delo čuvajo njihovi oboroženi sinovi, ki so pripravljeni dati tudi zadnjo kapljo svoje krvi za svojo socialistično domovino...«
(Tito, 1952. leta)*

Nekaj povsem novega, tako rekoč najnovejšega v proizvodnji razstreliv, je raketni smodnik. Če smo hoteli doseči v razvoju naše industrije stopnjo, ki nam to omogoča, smo morali najprej izdelovati mnogo drugih tvariv, ki jih pred vojno naša industrija sploh ni poznala. To velja med drugim za tako imenovani detonirajoči štapin, brez katerega bi podvodnega miniranja ali graditev raznih podvodnih naprav sploh ne bila možna. Brez njega bi naši podjetji »Brodospas« in »Luka« ne mogli dvigati z morskega dna delov potopljenih ladij. Brez njega bi tudi ne bilo možno miniranje z istočasnim prižiganjem na več mestih. Če pa smo hoteli dobiti to močno razstrelivo, smo morali najprej zgraditi tovarno polivinilklorida ter opremiti našo tekstilno industrijo s posebnimi napravami. Detonirajoči štapin je podlaga moderne industrije. Naš štapin je enak najboljšemu ameriškemu, angleškemu ali švedskemu. Zanj se že zanimajo nekatere države Srednjega Vzhoda.

Tujina se zanima tudi za naš dinamit, ki ga izdeluje naša nova moderna tovarna »Slobodan Princip-Seljo«. Pred vojno pri nas ni bilo mogoče izdelovati dinamita, še manj pa nitroglicerina. S splošnim razvojem naše industrije smo se osamosvojili tudi v tem oziru, kar je zelo važno za udarno moč naše Armade. Uporaba nitroglicerinskega smodnika je zelo široka in po-

membna, zlasti za minometalce.

Za našo Armado ni več problem, da neopaženo oziroma brez nevarnosti, da bi jo sovražnik neposredno obstreljeval, pride čez reko. Neko podjetje naše vojne industrije izdeluje originalne ploveče gibne škatle, ki vržene v vodo, hitro zamegle ves prostor, da ga dolgo ni videti. Tako nastane dimna zavesa, za katero lahko čete neopaženo in nemoteno zgrade pontonski most in pridejo čez reko. V istem podjetju so dosegli zelo lepe uspehe tudi s proizvodnjo raznih manevrskih pomagala. Tako bo odslej na vojaških vajah »sovražni« tank iznenada objel gost dim. To pomeni, da je tank zavozil na manevrsko PT mino. Istemu namenu so posvečene tudi pehotne mine, šolske bombe, ki povzročajo solzenje, in signalne škatle, s katerimi markirajo bunkerje itd.

*»Mi imamo najmočnejšo Armado v Evropi. Naj razni sovražniki govorijo, da naša Armada ni močna! Naj govorijo to in ono! Mi pa jim priporočamo, da se jim tokrat ne bi izplačala nikakršna avantura in pretizkus naše obrambene 'slabosti'...«
(Tito, 1952. leta)*

*»Naprej nas zaskrbljuje stališče Italije, drastično agresivno stališče proti naši državi. Vzemite samo tisto žvenkljanje z orožjem na meji! Pokazalo se je, da to ni bila samo komedija, temveč da je Italija tudi s to komedijo hotela doseči cilj. Toda mi se ne smejemo vsaki komediji, temveč dobro pazimo, kakšna je! Mi smo potem videli, kaj so oni s tem hoteli doseči, in smo resno odgovorili z našim aktom na to komedijo. In sedaj je s to stvarjo tako...!«
(Tito, 1953. leta)*

Proizvodnja teh sredstev, namenjenih vojaškim vajam in manevrom, je neposredni prispevek k večji bojni pripravljenosti četrte Jugoslovanske ljudske armade. Moderno vojskovanje zahteva, da so vojaški skriti pred sovražnikom. To pa najlažje dosežemo z dimnimi zavesami.

Niti tega prej nismo imeli! Zdaj pa imamo poleg tega — vso sodobno oboroženo JLA!
M. St.

*»Obljubljam Vam tukaj — in smatrajte to kot mojo prisego — da bom izpolnil Vaša pričakovanja, da bom dal vse od sebe, da v miru izgradimo in usposobimo našo Armado tako, da bo porok naše neodvisnosti, našega mirnega razvoja, naše srečnejše bodočnosti; Armado, ki bo prežeta z brezmejno vero v naše narode in svojo državo; Armado, ki bo verno izpolnjevala vse svoje obveznosti; Armado, ki ji ne bo žal žrtvovati življenj, kajti ta Armada je sestavljena iz ljudi, ki so dokazali pred vsem svetom, kaj more dati naša domovina tedaj, če je v nevarnosti...«
(Tito, 1945. leta)*

najbolj razvite dežele so ga začele izdelovati šele pred drugo svetovno vojno.

Heksogen uporabljajo tam, kjer je potreben velik rušilni učinek. Nemci so ga uporabljali v 28 raznih kalibrih. S tem, da je začela naša vojna industrija izdelovati heksogen, se je njeno področje zelo raz-

Rovi so spet izkopani...

ZACETEK DECEMBRA 1953

PRIHRUMELI so kot zverine, pohotne in željne človeškega mesa in človeške krvi. Zverine v človeški podobi. Kot da so nalašč združili v sebi vse, kar je bilo dotlej v zgodovini človeškega nasilja najbolj krvoločno, grobo, nečloveško, uničevalno in morilsko...

Prihrumeli so... Zato, da bi nas...

Ene izmed teh zverin v človeški podobi so besedičile, da so kulturni, ker prihajajo iz dežele — pomislite! — dvatisočletne kulture. In da bodo tudi nam, zaostalim in zarukanim balkancem posredovali to svojo kulturo...

To je bilo 1941. leta...

Verjeti poštenjaku, je človeško. Toda poštenjak ni tisti, v katerega si zaradi slabih izkušenj izgubil zaupanje. In mi smo ga v te italijanske »kulturonosce« izgubili. Kajti v petindvajsetih letih so ti naši sosede temeljito pokazali našim bratom, ki so jih nasilno odtrgali od nas, kaj in kakšna je ta njihova »dvatisočletna kultura«.

In zdaj prihaja ta »kulturonosec« tudi k nam...

Toda — hvala vam za tako »kulturo«, ki se izraža v umorih, nasilju, preganjanju in požigih! Ostanimo raje vsak pri svojem! Kajti te vaše »kulture«, čeprav je že tako stara, ne potrebujemo! Poznamo vas, poznamo! Odidite z naše zemlje, sicer vam bomo pokazali pot nazaj mi! Mi, balkanci, mi »zaostali«, kakor pravite in kakor se proti nam tudi kažete. Če ne bo šlo zlepa, pa... Da, tudi to je bilo 1941. leta...

Spregovorila sta čast in ponos naših narodov. Organizirana in oborožena akcija, ki se je ujemala z besedami naših vodilnih mož.

Zivi zid naših naprednih, v borbi organizirano oboroženih ljudi je zaustavil prodor italijanske »kulture«... Zastavo resnice, pravice in osvoboditve smo dvignili! Visoko dvignjena zastava naše volje, enotnosti in — vztrajnosti. Udarina sila je bila sestavljena...

Dne 22. decembra enainštiridesetega je Tito ustanovil Prvo proletarsko brigado.

Jedro, iz katerega je naše ljudstvo kovalo in ustvarilo svojo vojsko, pozneje celo svojo redno Armado.

Rovi za obrambo naših pravic so bili globoko izkopani...

Štiri leta smo vztrajali na položajih, prepričani, da smo za pravico pretočili dovolj naše dragocene krvi. A tudi to, da nikoli več ne bo poizkusila niti ena od tedanjih zveri v človeški podobi dvigniti okrvavljene kremplje nad našimi ljudmi, nad našim narodnim telesom...

Toda čas je hitel, čas hiti... Pišemo: leto 1953...

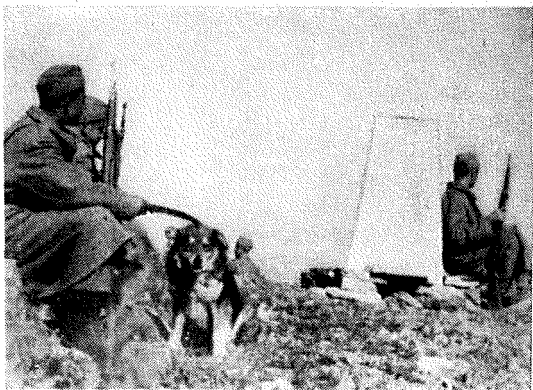
Zadnji dogodki okoli tržaškega vprašanja, okoli našega ozemlja, katerega so po zadnji vojni krivično odcepili od naše celote, so v nas dvignili spomin...

Spomin na preteklost...

Že nekajletnemu gobeždanju italijanskih diplomatov se je zdaj pridružilo komedijanstvo na meji in nato rožljanje z orožjem.

Zakaj? Mar so bili napadeni? Ne! Jim kdo grozi? Tudi ne! A zakaj torej...?

Osvežili smo spomin na preteklost in... Menda ne mislijo ponoviti »junaškega poslanstva« iz enainštiridesetega? Ej, njihova diplomacija! Naj bo taka ali drugačna, vemo: stari imperialisti so v novih oblekah, toda s starimi kremplji! Zdaj dvigajo glave, besedičijo in — pomislite! — grozijo nam! Tisto, kar je naše, nam hočejo vzeti. Ho-

čejo? Seveda, najprej z »beračenjem«, no, potem pa s silo. Stara navada — železna srajca! Menda velja ta naš slovenski rek prav za Italijane! Pa naj zamerijo ali ne — mi odkrito povemo, da so vsi tisti, pa naj bodo kjerkoli že na svetu, ki se iz bližnje preteklosti niso ničesar zapomnili — zabiti. Še več — kratkovidni tepci so, tepci! Kajti...

...rovi so spet izkopani; rovi za strelce in puškomitraljeze. Spet enkrat so naši, sicer zelo miru željni narodi izkopali bojne rove, da branijo tisto, kar je naše. V rovih pa stoje naši vojaki, se razgledujejo tja, kjer je naša zemlja in čakajo. Samo čakajo na trenutek, če bi sovražni vojak prestopil sedanjo mejo. Potem pa...

Le kako kratkovidni so vsi tisti, ki mislijo, da bi se dalo ponoviti enainštirideseto leto! Ej, take butice, kamor se ne da spraviti niti za nekaj let nazaj nekih, na lastni koži doživetih izkušenj. Morda pa skušajo nalašč vsi tisti »junaki« italijanskega propadlega imperija pozabiti na še dokaj živo preteklost? Res, ničesar se niso naučili, čeprav so bili — celo tepeni. Poraženi in kot psi tepeni! Samo da jih ni prav to »navdušilo« k novemu osvajanju? Kdo ve! Njihova logika in računstvo! Nekaj let so čakali... Toliko časa, da se jim je zdelo »zrelo«. Potem pa, seveda — ostro nabrušene kremplje, na katerih so še ostanki krvi slovenskih

in jugoslovanskih ljudi, spet zasaditi... Tepci! Le kdo jih bo čakal! Ničesar se niso naučili! Niti tega ne, da se rane, čeprav so zaceljene, ne dajo nikoli odstraniti! In spet naj bi bili Slovenci žrtve njihovega »poslanstva«. Kako so se zdaj ušтели, zmotili in — prenaglili. Računajte z novo Jugoslavijo in z novimi ljudmi v naši socialistični skupnosti! V svoji teoriji ste najbrž pozabili na neznanko, ki se ji pravi — jugoslovanska stvarnost v letu devetnajsto triinpetdesetem! Niste računali na tisto, na kar bi najbolj morali! Namreč, da vaših besed in dejanj ne postavljajo naši preizkušeni ljudje v Jugoslaviji v isto vrsto, temveč vedo, da so vaše besede in obljube eno, dejanja pa drugo! Oboje pa je enako ničvredno in lažno, kar nam je pokazalo vaše »kulturno poslanstvo« že za časa okupacije! Da, in nismo slepci, da ne bi videli tudi v vašo dušo! Pozabljate, da smo šli novi poti nasproti, in da je ta naša pot kot noč in dan v primeri s tisto, ki je bila pri nas pred vojno! Nismo dobili naše svobode na krožniku za zeleno mizo! Naša kri, naša, je tekla za to, da smo danes v izkušnjah bogatejši! Dragocena je naša kri, a vendar, če je to potrebno, je za našo pravico spet ne bomo štedili...

Izkopali smo spet rove na naših mejah; rove, v katerih budna očesa naših borcev nadzirajo, da spet ne stopi nekdanja zver v človeški podobi na našo zemljo. Polni so ti rovi... a če bo treba, bodo še bolj.

Stojimo na položajih... Stojimo in vztrajamo... Na naši zemlji, katero so že nekoč teptali potomci Romula in Rema, nato potomci teh. In prav zdaj bi radi zadnji potomci Romula in Rema stopili na naša tla. Na naši zemlji stojimo, da čuvamo našo

zemljo, ki je tudi onkraj teh rovov. Vse do tja, kjer so naši ljudje...

To je naša pravica. In zato, da lahko branimo naše pravice, imamo svojo Armado. Armado, ki vztraja na položajih. Vztraja in bo vztrajala...

Vsi tisti, ki kot borci naše Armade čakajo v rovih, so zdaj zapustili svoje domove, svoje družine, svoje drage... Semkaj so prišli, ker jih je poklicala dolžnost do domovine...

Rovi so spet izkopani... A tudi v teh mokrih in hladnih rovih je domovina; to je del domovine, prav tisti del, katerega bi najprej italijanski krvoloki naskočili...

Rovi so globoko izkopani... V njih teče življenje svojo pot. To so živi rovi, kajti ne zasedajo jih samo tisti, ki jih je dolžnost poklicala vanje, temveč v iskreni misli z njimi je vseh sedemnajst milijonov ljudi naše socialistične domovine.

Rovi so izkopani; za strelce in puškomitraljeze... Nismo jih hoteli izkopati! Toda tam preko, tisti drugi, so s svojim rožljanjem, obnašanjem in grožnjami, podobnimi onim v letu 1941, to izsilili. Rovi so izkopani... Naj bodo! V njih jih bomo počakali!

Na položaju smo in na teh položajih bomo vztrajali...

Na naših položajih. Kot nekoč, tako tudi danes govore, da smo majhna, neboljena dežela. Govorili so tako, da bi nas s tem premamili. Kajti mislijo, če je kdo majhen, mora biti tudi majhen v obrambi svojih pravic! Kako se motijo!

Rovi so spet izkopani in vztrajamo na položajih...

Majhna država smo, to je res. Toda le po obsegu. Smo pa zato veliki po tem, kako ljubimo svojo domovino in svojo, s krvjo priborjeno svobodo. Ljubimo jo tako, kakor svoje življenje. In še bolj, kajti za svojo svobodo smo slej ko prej pripravljeni žrtvovati tudi svoja življenja.

Naši položaji so močni, in rovi polni; v njih so tisti, ki imajo močno voljo, ki imajo hrabro srce in, ki so močno oboroženi. Čeprav nismo veliki, pa smo zaradi tega močni in — junaški! Kdor tega ne verjame, naj nekoliko pobrska po polpretekli zgodovini. Če mu še to ne bo dovolj — mu lahko dokazemo. Kajti...

...naši rovi so spet izkopani, in vsi smo na položaju. Toda ne samo tisti, ki so v rovih! Ne! Kajti mi smo odkriti in upamo vsakomur — prijatelju in sovražniku — povedati, koliko šteje naša Jugoslovanska ljudska armada. To smo mi vsi, kar nas je v socialistični Jugoslaviji ljudi! Ne samo tisti, ki so sposobni nositi orožje, temveč tudi vsi ostali. Mi tega ne skrivamo in nismo skrili niti letos po osmem oktobru...

Rovi so spet izkopani... In nanje z vsem srcem mislimo vsi jugoslovanski narodi, nanje misli vsa naša socialistična skupnost.

Na položajih za obrambo naših pravic pa bomo vztrajali, dokler bo potrebno...

Bojan Ajdić

Ročni »bacač«, izdelek jugoslovanske vojne industrije. Mladina, ki se je zbrala okoli vojakov, z živim zanimanjem sledi razlagi o delovanju tega orožja

„Mi vsi smo jekleni zid“

(S tankisti proti Trstu)

»Smelo prodirajte proti Trstu. Vdrite v mesto in začnite ulične borbe...!« je pisalo med ostalim v ukazu, ki ga je štab IV. armade poslal štabu XX. dalmatinske udarne divizije. Štabu I. tankovske brigade, ki je sodelovala s to divizijo, pa je bilo rečeno: »...Za nobeno ceno se ne smete umakniti, pa četudi bi se pred našimi tanki pojavili Tigri ali Pancerji...!«

ZADNJE dni meseca aprila 1945. leta so se naše močne enote v zmagovitem naletu spustile čez Gorski Kotar, skozi snežniške gozdove in preko Mašuna proti Trstu... Težko je bilo tedaj »nemotoriziranemu« vojnemu dopisniku spremljati naše enote in biti vedno v središču dogodkov! Imel sem sicer nekaj neprijetnih doživljajev z našimi tankisti še v borbah za Gospič. Le-ti so vdrli v mesto tako hitro, da niso utegnili vzpostaviti zveze z našim topništvom ter bi se morali skoraj pred lastnim ognjem umakniti iz mesta. Toda vseeno sem se odzval njihovemu povabilu, naj grem z njimi proti Trstu.

Tankist — in jaz sem se takrat to čutil — borbo čisto drugače doživlja kot ostali

borci, ker se pred njegovimi očmi odvija vse hitreje. Zato so tudi moji spomini na tisti pohod nekam neurejeni, nametani, fragmentarni. Nikoli ni bilo časa vtisov urediti, in zato danes zasledim v svojih vojnih zapiskih večasih le nekaj stavkov, ki prikazujejo posamezne borbe in podvige, čeprav je bilo dovolj gradiva za dobro reportažo. Zato sem izbral le nekaj prizorov, ki so mi ostali na tistem zadnjem borbenem pohodu najbolj živo pred očmi...

*

Sovražniki, nad 20.000 Nemcev, Italijanov, četnikov in ustašev, ki so se po padcu Sušaka še nekaj časa držali v utrdbah pri Sv. Katarini nad Reko, se v strahu, da jih naše enote popolnoma ne obkolijo, umikajo proti Ilirski Bistrici. Njihove zaščitnice so izredno močne. »Pancerfausti« (oklopne pasti) so najbolj nevarno orožje, s katerimi se branijo pred našimi tanki.

Povsod, na vseh cestah, na vsakem ovinku, v vsaki dolinici in v vsaki soteski so prežale zasede protitankovskih topov in vsak kvadratni meter zemlje je bil miniran. Toda naši tankisti, ki so spoznali sovražnika že v mnogih bitkah od Mostarja, Knina in skozi Liko do Sušaka, so doslej še v vseh spopadih ostali zmagovalci. Sedaj pa je treba dokončno poravnati račune: sovražnik ne sme uiti iz naše domovine nekažnovan!

*

Nekaj sto metrov pred vasio Seršoni, ki je bila zdaj naš cilj, smo imeli prvo večjo borbo. Edina cesta, ki vodi do vasi, je bila minirana ter pod nenehnim topovskim ognjem. Tankisti so hoteli ubrati drugo pot do cilja. Prav tedaj so se naši štirje tanki spustili po strmini s ceste in se znašli v strahovitem zaščitnem ognju sovražnih protitankovskih topov. Naprej ni mogoče, toda — ni povratka! Sovražnik je ves ogenj usmeril na štiri tan-

ke, kar je dalo slutiti, da jih bo skušal uničiti. Toda hrabri tankisti so spoznali sovražnikovo namero in sklenili braniti tanke. Pripravljeni na vse, poskačejo tankisti med najhujšim sovražnim ognjem iz svojih tankov, z demontiranimi strojnimi v rokah in se ob tankih vkopljejo v trdo kraško zemljo. Šestnajst tankistov, ki so postali pešci, ne pusti sovražnika niti koraka bliže k svojim strojem. Nepremični tanki pa so dober cilj topovom. Eden že gori in že branilce v hrbet. Toda niti gorečega nočejo prepustiti sovražniku. Obranili so svoje tanke, in ko je minirjem uspelo očistiti cesto, je tankovski vod nadaljeval pot.

*

Pravkar se je naša kolona pomikala skozi kraj, kjer je bila nekoč vas; danes so ob cesti le pogorišča. Pošastno štrle v zrak ostanki požganih domov, očrneli dimniki, deloma že obrasli z redko travo. Ob vhodu v to nekdanjo vas stoji kakor opomin skoraj nova tabla z napisom — LIPA. Pa sem se spomnil nekoliko nazaj...

Jeseni 1943 sem bil komisar v I. udarnem bataljonu II. brigade v 13. Primorsko-goranski diviziji. Nastanili smo se v Ravni gori, in prav tedaj, po kapitulaciji Italije, je prišlo k nam mnogo borcev Istranov; v moji četi so bili v večini. Pred neko politično uro sem dobil iz brigadne tehnike brošuro, ki jo je izdal Agitprop okrožnega komiteja KPH za Istro in Hrvatsko Primorje. Na platnicah je bila slika vasi v plamenih, čez pa napis: »Lipa obtožuje.« Odprl sem prvo stran in bral na glas: »...V dolgih zimskih nočeh, ko je zunaj zavijal veter — bili smo še otroci — so nam pravili o volkodlakih, ki pijejo ljudem kri. Ko smo pozneje zvedeli, da to ni res, smo se pomirili in bili zadovoljni. Povest o volkodlakih, ki vam jo bomo sedaj povedali, pa je resnična.«

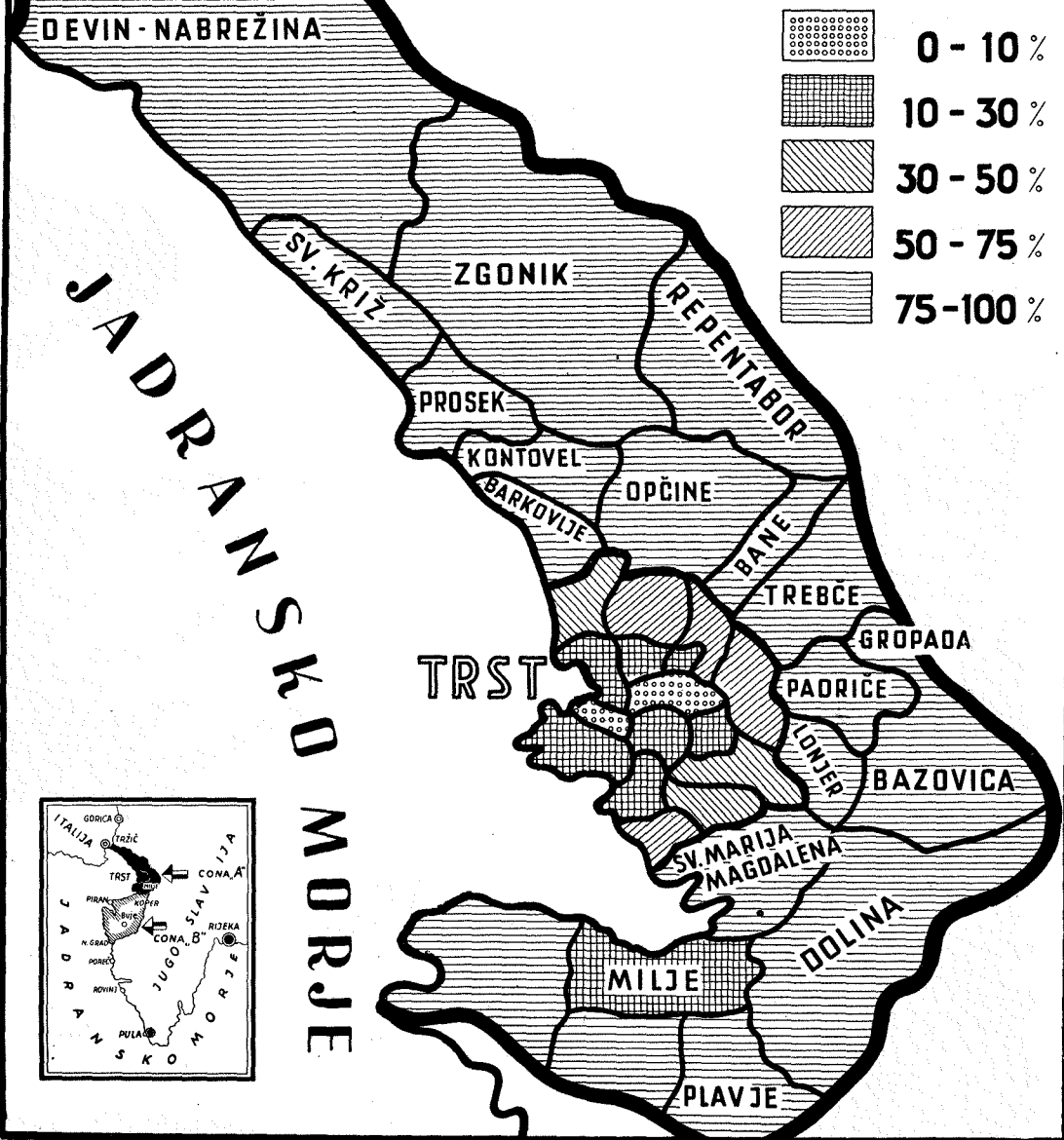
Bral sem, toda nisem mogel svojim tovarišem Istranom pogledati v obraz. To je bila obtožba male istrske vasi Lipa. Pred nekaj dnevi so vdrl v

III. Prekomorska brigada odhaja v borbo za Mostar

SLOVENCİ V CONI "A" STO

SEDANJA NASELJENOST SLOVENCEV
V CONI "A" STO V PROCENTIH:

Cona A meri 222 km² in ima 296.229 prebivalcev (po podatkih uradnega popisa v coni A, 9. nov. 1951). Kakšno pa je številčno razmerje v coni A med Slovenci in Italijani? O tem nas lahko pouči gornji zemljevid, ki prikazuje v odstotkih sedanjo naseljenost Slovencev v coni A. Povedano na kratko: Italijani, ki jih je blizu pet osmink celotnega prebivalstva (po podatkih iz leta 1945 za občini Dolina in Milje, za ostale občine pa po podatkih iz leta 1910!), žive kompaktno le na dveh zelo omejenih otokih, ki pa so sicer na kompaktnem slovenskem ozemlju. Italijansko večino imata samo občini Trst in Milje. Ostalo številčno razmerje med Slovenci in Italijani v coni A pa nam najlepše prikazuje zgoraj priobčeni zemljevid.

vas krvoločne nemške zveri; nihče ni ušel iz obroča. Po temeljitem ropanju in mučenju prebivalcev so Nemci vas požgali z vsemi prebivalci — starci in dojenčki vred. 280 ljudi je takrat zgorelo... Vas je izginila, ostalo je le nekaj očrnelih pogorišč.

Toda proč spomin! Zdaj smo iz oči v oči z nemškimi volkodlaki!

Vse je kazalo, da bomo naleteli za vasjo na sovražnika. Srca so močno utripala; kakor da se je ta utrip prenašal preko nog na plin, so tanki zdrveli skozi vas. Za njimi pešci, zvesti spremljevalci, ki budno pazijo na nevarnosti, ki jih tankist ne vidi. Šum razdraženih strojev je odmeval med razvalinami vasi in napovedoval borbo.

Za vasjo so se tanki razvili v strelsko vrsto. Prišlo je do najhujše borbe zadnjih dni. Parole, napisane na naših tankih: »Biti ali ne biti«, »Trst ali smrt«, »Ni povratka«, so bile vrezane tudi v srcih naših tankistov...

Ozka dolina, ki jo je sekala cesta in so jo obkrožali majhni z grmovjem obrasli grički, ki so skrivali nevarnosti, je odmevala od rafalov, detonacij topovskih granat in eksplozij »pancerfaustov«. Dim, ogenj, eksplozije in kriki; vse sku-

paj. Mitraljezci in topničarji z orlovskim pogledom iščejo v grmovju skrite sovražnike tankov, »pancerfauste«, ki skušajo zadeti v polno, preklati, zažgati tank.

Nenadoma je naš vodilni tank, ko je skušal z minirane ceste zaviti na travnik pod njo, zavozil na neko oviro; gosenice so mu padle z ležajev in negibno je obstal. Šofer, ki je skušal prvi skočiti iz tanka, je bil zadet. Ostala posadka nadaljuje borbo: napada sovražnika in brani tank. In branili so ga, dokler dim in ogenj nista ovila njihovih mladih teles...

Pozno popoldne so sovražnikovi protitankovski topovi utihnili; ali so uničeni ali pa so se umaknili. Sedem naših tankistov je padlo. Toda odprli so pot, po kateri je naša kolona pohitela za sovražnikom, kjer smo jih čez nekaj dni zajeli okoli 17.000.

Lipa — maščevana, je ostala za nami.

*

Tanki, blinde, kamioni, cisterne, jeepi — vse se vali proti Trstu. Včasih manjše kolone potujejo po stranskih poteh, kjer morajo naši pionirji šele urejevati ceste, širiti ovirne ali utrditi most. Včeraj smo potovali skozi Koritnico, Knežak, Lokve, Sežano. Usta-

vili smo se pred Bazovico. Tankisti so se morali nekajkrat ustaviti pred svečano okrašenimi hišami. Niso se mogli upreti vabljivim pogledom in klicem primorskih deklet, ki so jih sprejemale s cvetjem, darili in poljubi. V Koritnici smo po dolgem času prvič slišali slovensko besedo mladine. V Knežaku so nam pripovedovali o zločinah četniških band, ki bežijo skupno s svojimi delodajalci, s fašisti. Govorili so o Andreju Faturju, ki so ga hoteli četniki prisiliti, da jih popelje k partizanski bolnišnici. Prevaral jih je in — odpeljal drugam. Tudi ko so mu z žarečim železom žgali peterokrako zvezdo v čelo, ni ničesar izdal. S svojo smrtjo je rešil življenje ranjenim partizanom. V Lokvah so se že sami prebivalci, pred našim prihodom, lotili Nemcev in četnikov. V Sežani so se na mitingu zbrali vsi prebivalci, čeprav so Nemci z bližnjega hriba vsak trenutek poslali granato proti zborovalnemu prostoru...

*

Pred Bazovico, zadnjo utrjeno točko pred Trstom, so bile borbe za vsako ped zemlje. Ko so tankovske izvidnice sporočile štabu brigade: »Pred nami so pancerji!« jim je podpolkovnik Sekulič, komandant tankovske brigade, izrekel samo tri besede: »Trst ali smrt!«

Odgovor je bil še krajši: »Razumemo!«

In ta beseda je bila uvod v podvig, o katerem so tankisti okoli Trsta še dolgo govorili...

To je bila sedma noč, ki jo je Begušev vod prebil v blindah. Sedem hudih in dolgih noči, v katerih nisi vedel, če te bolj mori zla slutnja, tišina in negotovost na položaju, ali nenadna raketa, ki je švignila v zrak, ter strojnični rafali. Posamezni člani posadke so izmenoma, z budnim očesom in napetim sluhom, spremljali vsak premik in vsak šum, ki je prihajal iz bližnjega gozdnega parobka, kjer se je cesta v ostrem loku prebivala na čistino. Tako smo v napetosti čakali zore in prvih sončnih žarkov.

Nenadoma smo zaslišali v bližini dobro znan šum tan-

Iz borb Jugoslovanske armade 1945. leta za osvoboditev Trsta

iz borb jugoslovanske armade 1945. leta za osvoboditev Trsta

kovskih motorjev. Naši manjši tanki iz prve linije so se začeli umikati. Zakaj? Kaj se dogaja? Šofer v zadnjem tanku poroča, da napredujejo iz Bazovice proti našim tankom nemški pancerji. Naš tank, ki je raziskoval položaj, je zadet in gori. Dva druga, z lažjimi poškodbami, se skušata prebiti nazaj v naše linije. Uspela sta!

Zdaj se morajo naše blinde spoprijeti z najhujšim sovražnikovim orožjem. Manjši tanki, kamuflirani za blindami, čakajo trenutka, da bodo znova jurišali. Beguševa blinda se pomika oprežno proti sovražniku. Pred vasjo so utrjeni bunkerji, vmes barikade, za njimi Nemci. Tedaj se izza lesene barake pojavi velika rumena pošast — pancer. Ko se je prikazal iz zaklona, ki mu ga je nudit naš goreči tank, je za trenutek obrnil proti nam svoje najbolj ranljivo mesto: bok in dolžino gosenic. Beguš je bliskovito ugotovil daljavo. 300 metrov! Streli. Eden, dva, trije, štirje. Po zadnjem se je pokrov pancerjeve kupole dvignil. Mitraljezec v tanku je bil zadet. Posadka je zbežala in nam prepustila skoraj popolnoma uporaben tank. Da, še nocoj ga bodo naši mehaniki popravili in jutri bo v njem ob topu že sedel — Beguš in

z njim tolkel sovražnika v Trstu...

*

Še mnogo je bilo junaških podvigov naših tankistov v borbah za Trst. To so zgodbe o radiotelegrafistu Kastelcu, ki je med borbo pred univerzo v Trstu ostal v gorečem tanku toliko časa, dokler ni oddal sporočila; o šoferju Jožu Šajnu, ki je v isti borbi skozi dim in ogenj planil v avtobus tan-

kovske radio postaje ter jo odpeljal iz bližine gorečega kamiona, polnega bencina; o strojničarju Poženelu, ki je med najhujšim sovražnim ognjem reševal tovariše, ranjene tankiste itd. To je končno tudi zgodba »o živem kresu pred Postojno«. Tam so na predvečer 1. maja 1945. leta, ko so po hribih žareli kresovi v pozdrav dvojnemu prazniku, zgoreli v svojih tankih tankisti tankovskega voda, ko so odbili nemški poskus, da bi prišli za hrbet našim enotam pri Trstu. Takrat je neznani bataljonski vojni dopisnik napisal v brigadnem listu naslednje: »Trije oklopnjaki IV. tankovskega bataljona so ostali na mestu borbe. Trije naši tovariši se niso vrnili. Plamen je objel njih in napise na kupolah njihovih tankov. Primorje je naše! — Trst je naš! To, kar je pisalo na kupolah naših tankov, to je zapisano tudi globoko v srcu vsakega borca naše Armade. Tistim, ki naših pravic ne bi hoteli spoštovati, pa naj bo primer tankovskega voda pred Postojno v resen opomin, da smo mi vsi jekleni zid, preko katerega z zvijačo in prevaro nikoli ne bo mogoče!...«

Da, tovariši, te besede so bile zapisane pomladi 1945. leta!
Sergej Epih

Kot zajci!

V neki borbi so Italijani, dobro zabarikadirani in skriti v zasilnih bunkerjih, zaustavili partizansko četo. Pred četo je bodeča žica. Lahki srdito, ne da bi dobro merili, streljajo. Naši so poleyli in se tistnili čisto k tlom. Kaj res ni mogoče naprej? Zakaj ne? Kdo pravi? Mar naj bi se tu ustavili? Ne, nikakor ne!

Nekdo izmed borcev, ki je že v prejšnjih bitkah spoznal italijanske »junake«, je vstal, nameril strojnico proti Lahom in zaklical: »Fantje, nanje in za njimi! Juriš! Ej, kdo bo prvi!«

Četa se je pognala nad Italijane, ki so, ko so zagledali drveti partizane proti njim,

urno odhlačali. Da, odhlačali, ne da bi se sploh obrnili...

*

V spopadu z neko majhno partizansko enoto je bil cel polk italijanske vojske do kraja poražen. Rešilo se je le nekaj vojakov in komandant. Po bitki je komandant polka poslal svojemu predstojniku poročilo o strašnem porazu. To poročilo je prišlo tudi v roke italijanskemu generalu Roatti, ki ga je prebral in na robu napisal:

»Komandanta polka odlikovati z zajčjim redom.«

Res veliko priznanje italijanskega krvoloka, kot je bil Roatta, ki ga v Sloveniji dobro poznamo!

Ustanavljanje novih brigad in prvih divizij

(Nadaljevanje in konec)

STEM bomo tudi ob istočasni taktiki prostora najprej iztisnili Italijane iz gotovih predelov. Na Kočevskem so Italijani zapustili nekaj postojank, kjer imajo sedaj naši terenci velike veselice...

Kar se tiče nemškega vdora, nam je sedanja dislokacija tudi najprimernejša. Treba bo tolči nemške patrole na partizanski način. Ob takem ofenzivnem sprejemu bi trajalo vsekakor precej časa, preden bi se Nemci upali kam dlje po hribih, če jih ne bi vsaj začasno sploh omejili na komunikacije in centre.

Mobilizacija je začela nekam potekati tudi v Ljubljanski pokrajini... Primorska brigada je v Loškem potoku mobilizirala doslej 30 mož, na Notranjskem pravi divizija, da jih bo mobilizirala 300—400, Ljubljana pa tudi obljubila svojih 800—1000.¹¹⁵

Enote XIV. divizije so 30. avgusta blokirale sovražno postojanko v Robu pri Velikih Laščah, v kateri je bilo 63 belogardistov in nekaj Italijanov. Naslednji dan je italijansko poveljstvo zbralo dva specialna jurišna bataljona divizije »Cacciatori delle Alpi« in nekaj drugih enot iste divizije, skupaj okrog 1500 mož. Te sile so se hotele prebiti na pomoč obkoljeni postojanki Rob, ki ji je že primanjkovalo municije, in hkrati obkoliti XIV. divizijo.

Dne 1. septembra so se sovražne sile prebile skozi zasede III. SNOUB Ivana Gradnika, zasedle vas Krvavo peč in se tam utrdile. Štab divizije je na ta sektor hitro poslal okrepitev, ki je sovražniku preprečila proboj proti Robu. Borbe so trajale vso noč, v zgodnjih jutranjih urah 2. septembra pa je sovražnik z vso silo napadel položaje Grad-

nikove brigade na hribu Mačkovec. Tu se je ves dan odvijala izredno ogorčena borba, v kateri so se neprestano vršili juriši in kontrajuriši. Po sodbi vseh štabov brigad, je sovražnik v tej borbi uporabil okrog 50 težkih mitraljezov, nad 100 puškomitraljezov, okrog 8 težkih minometov, uporabljal tanke, artilerijo in avijone, ki so bombardirali in mitraljirali partizanske položaje. Kljub tolikemu avtomatičnem orožju, pa so enote XIV. divizije zadržale Italijane in belogardiste ter jih potisnile nazaj v Krvavo peč.

Ker je sovražnik proti večeru 2. septembra dobil v Krvavo peč okrog 1500 mož okrepitev, se je XIV. divizija v noči od 2. na 3. september skozi sovražne zasede prebila proti jugu na položaje okrog Kotla pri Blokah, od tam pa v noči od 3. na 4. september v Loško dolino. V teh bojih je XIV. divizija imela 7 mrtvih in 16 ranjenih, sovražnik pa po oceni štaba XIV. divizije, 100 mrtvih in okrog 200 ranjenih.¹¹⁶

Sovražnikova poročila o teh operacijah prav tako govorijo o ogorčenih borbah. Italijani priznavajo, da so z belogardisti imeli skupno 50 ranjenih, 9 mrtvih, med katerimi je bil tudi italijanski kapetan Cantù, komandant specialnega jurišnega bataljona štev. 2.¹¹⁷

Dne 3. septembra 1943 je Centralni četniški odred, ki je tvoril jedro Mihailovičeve »redne jugoslovanske vojske« v Sloveniji, s svojega pohoda po Dolenjski, iz Orneka krenil v Grčarice. Ta plavogardistični odred je štel okrog 200 mož, med katerimi je bilo

¹¹⁵ Štab XIV. divizije NOV in POS, Položaj, 4. X. (pravo IX.) 1943 ob 15. uri, Glavnemu štabu NOV in POS. — Štab XIV. divizije je napačno sklepal, da so v borbi sodelovali tudi Nemci, kar ponavlja tudi Kveder (Novi svet 1946, str. 226).

¹¹⁷ Telescritto da Comando XI. Carmat comando ? Armata — operazioni, poročila od 31. avgusta do 4. septembra 1943.

okrog 50 bivših aktivnih in rezervnih oficirjev. V Grčaricah so se plavogardisti naglo utrjevali, dobivali orožje od Italijanov, čakali na novice iz Ljubljane in na prihod Mihailovičevih četnikov iz Like. Ko so z belogardisti in Italijani izdelovali načrt za skupno ofenzivo na Rog proti narodnoosvobodilni vojski, je GSS ukazal XIV. diviziji, naj uniči plavogardistične narodne izdajalce. V noči od 7. na 8. september je Šercerjeva brigada obkolila Grčarice, Tomšičeva in Prešernova brigada sta postavili zasede proti Ribnici in Kočevju, Gradnikova brigada pa proti Kočevski reki in Loškemu potoku.

Šercerjeva je z večkratnimi juriši ožila obroč okrog Grčaric in 8. septembra zvečer plavogardiste potisnila v šolsko in občinsko poslopje. Tomšičeva je čez dan odbila dva napada Italijanov in belogardistov iz Ribnice, italijanska letala pa so bombardirala okolico Grčaric, da bi razbremenila pritisk XIV. divizije na plavogardiste. Naslednji dan je Šercerjeva začela s protitankovskim topom rušiti četniške utrdbe. Medtem je Italija kapitulirala. Tomšičeva in Prešernova sta 10. septembra zjutraj razbili italijansko kolono, ki se je iz Kočevja hotela prebiti proti Ribnici, in zaplenila več topov. Dve havbici sta kmalu nato začeli bruhati ogenj na jedro Mihailovičevih četnikov v Sloveniji. Tako je Šercerjeva po hudih trodnevni bojih 10. septembra popoldne uničila sovražno postojanko, ujela 126 plavogardistov, 16 jih je bilo ranjenih, 10 pa jih je padlo. Ostali so se med obkoljevanjem prvo noč prebili skozi partizanske zasede v Ribnico. Šercerjeva je zaplenila več voz orožja in streliva. Sama pa je imela 11 mrtvih in 18 ranjenih.¹¹⁸

XV. divizija se je v noči od 3. na 4. avgust s področja Ajdovca premaknila na področje Trebelno—Sv. Križ pri Litiji, da bi po povelju GSS rušila železnico Ljubljana—Novo mesto, napadla železniško postajo v Lazah, Litijo in

¹¹⁵ CK KPS, 27. avgusta 1943, tov. Krištofu.

¹¹⁸ F. Saje, Belogardizem, II. izdaja, str. 566 do 567 in 584 do 585.

važno železniško križišče Zidani most.

Razen XV. divizije je na tem sektorju operiral tudi Zapadnodolenjski odred, ki je meseca julija opravil več uspešnih akcij proti sovražnim patruljam in pri rušenju železnice Novo mesto—Ljubljana in Trebnje—Št. Janž. Dne 31. julija je pri Mirni naletel na Centralni četniški odred. Zapadnodolenjski odred je nato zasledoval plavogardiste in 1. avgusta 1943 zalotil 17 močno plavogardistično patruljo v Družinski vasi pri Beli cerkvi ter jo z naglo obkolitvijo tako presenetil, da jo je brez enega samega strela polovil in razorožil. V tej akciji je odred zaplenil 16 pušk, eno strojnico, 4 pištole, precej streliva in bogato opremo ter dobil v roke važne dokumente o plavogardističnem narodnem izdajstvu, ki jih je nato GŠS izdal v posebni brošuri.¹¹⁹

Enote XV. divizije in Zapadnodolenjskega odreda so v mesecu avgustu sleherno noč na več mestih minirale železniško progo Ljubljana—Novo mesto, da je bil po njej skoraj onemogočen vsak promet. Železničarji v Novem mestu pa so z eksplozivom, ki ga jim je poslala XV. divizija, s spretnimi sabotažami uničili lokomotive.

V noči od 9. na 10. avgust je Gubčeva brigada napadla močno utrjeno belogardistično postojanko v Beli cerkvi. Obkoljeni sovražni posadki so pomagali Italijani z artilerijo iz Št. Jerneja in Novega mesta, zjutraj pa sta ji prišla na pomoč dva pehotna bataljona divizije »Isonzo«. Po partizanskih virih je imel sovražnik v teh bojih 15 mrtvih in 30 ranjenih.¹²⁰ Italijani priznavajo enega mrtvega in 8 ranjenih, za partizane pa trdijo, da so imeli 4 mrtve.¹²¹

Dne 13. avgusta ob 6. uri popoldne je II. bataljon Cankarjeve pri Gomili napadel italijanski vlak na progi Trebnje

—Št. Janž, ko je zavozil na mino in iztiril. V ogorčenem boju je bilo po naših poročilih ubitih 15 Italijanov in en belogardist, ujetih pa 19 Italijanov in dva belogardista. Zaplenjeni so bili 3 težki mitraljezi, 2 lahka minometa, 16 pušk, 7 pištol, veliko streliva in vojaške opreme. Italijani pa so priznali naslednje svoje izgube: 18 mrtvih, 5 ranjenih 24 pogrešanih, med njimi en oficir in dva belogardista, skupno 49 moških.¹²² Popoldne 15. avgusta so minerske enote XV. divizije iztirile lokomotivo na progi Trebnje—Mirna, ki je na dveh vagonih vozila material za popravilo proge. V noči od 18. na 19. avgust pa so na več mestih zaminirale progo okrog Velike Loke.¹²³

Zaradi teh akcij so Italijani 16. avgusta 1943 s tremi bataljoni divizije »Isonzo« začeli prodirati na hrib Rihpovec nad Mirno in 18. avgusta prišli na Rakovnik. Ker pa se je XV. divizija tedaj zadrževala okrog Sv. Križa pri Litiji, so Italijani 19. avgusta nadaljevali ofenzivo na to področje. Specialna bataljona štev. 1 in 3 sta s Čateža začela napadati proti Moravčam pri Sv. Križu, kjer sta naletela na močan partizanski odpor. Trije italijanski bataljoni so iz Št. Ruperta prodirali proti Sv. Križu, en italijanski bataljon je zasedel položaje okrog Mirne, italijanski in belogardistični posadki iz Št. Ruperta in Rakovnika pa položaje med Mirno in nemško okupacijsko mejo. V bojih je sodelovala tudi italijanska artilerija in letalstvo. Čeprav se je XV. divizija v noči od 19. na 20. avgust vrnila na sektor Rihpovec—Trebelno—Nova gora, so Italijani nadaljevali hajko na področju Sv. Križa pri Litiji do 21. avgusta. Po lastnih poročilih so imeli Italijani v teh bojih 3 mrtve in 8 ranjenih.¹²⁴

V noči na 22. avgust je Gubčeva zaminirala progo pri Mirni peči, zaradi česar se je prevrnil italijanski oklopni vlak. V isti noči je II. bataljon

Gubčeve razorožil italijansko posadko ob progi med Ponikvami in Trebnjem. Ujel je 6 Italijanov, zaplenil puškomitraljez in 5 pušk. Cankarjeva pa je uničila tri železne mostove in vse lesene mostičke na cesti Novo mesto—Kronovo—Dobrova, na cesti Škocjan—Mokronog pa podrli dva mosta in napravila šest zasek. V noči od 22. na 23. avgust sta dva bataljona Cankarjeve rušila železnico med Novim mestom in Trebnjem.¹²⁵

Zaradi vsakodnevnih številnih akcij na progi Novo mesto—Trebnje, čeprav je imela na vsakih 100 m betonski bunker, je italijansko poveljstvo 24. avgusta v okrepitev za straženje te proge poslalo še dva bataljona.

V noči med 24. in 25. avgustom so enote XV. divizije demonstrativno napadle Mokronog in razkopavale železniško progo Mokronog—Trebnje. Uničile so dva mosta pri Bistrici, zažgale železniško postajo v Bistrici in čuvajnici pri Pijavici. Popolnoma je tudi uničila telefonsko napeljavo v dolžini 3 km. Rušenje je XV. divizija nadaljevala tudi v naslednjih dneh, tako, da ta proga odslej ni obratovala do osvoboditve.

Po uničenju proge Trebnje—Št. Janž je XV. divizija z vsemi svojimi silami—tedaj je v njen sestav prišla tudi Šlandrova brigada s Štajerske—neprestano rušila železnico Novo mesto—Ljubljana. V noči na 8. september je Gubčeva po artilerijski pripravi zavzela italijansko postojanko na železniški postaji Mirna peč, ubila 18 Italijanov in enega ujela, zažgala postajno poslopje in 8 vagonov. Cankarjeva pa je isto noč napadla belogardistično posadko v Dolenjih Kamencih pri Novem mestu in razkopala železniško progo med Novim mestom in Potočno vasjo.¹²⁶

Enote XV. divizije so temeljito rušile sovražne prometne zveze na Dolenjskem. Najvažnejšo akcijo, napad na Zidani

¹¹⁹ Glavni štab NOV in POS, odsek za propagando in statistiko, Na položaju, 28. avgusta 1943, Uspehi naših edinic.

¹²⁰ Prav tam.

¹²¹ Divizija »Isonzo«, *Bulletino operazioni*, dne 10. in 11. avgusta 1943; Muzej NO.

¹²² XI. armadni zbor, *Telescritto*, 16. avgusta 1943; Muzej NO.

¹²³ Kot opomba 19.

¹²⁴ Divizija »Isonzo«, operacijski odsek, poročila o akciji »Rihpovec«, avgusta 1943; Muzej NO.

¹²⁵ Centralnemu komiteju KPS, dne 22. avg. 1943, Rudi—Viktor Aobelj.

¹²⁶ Glavni štab NOV in POS, propagandni odsek, 23. septembra 1943, Uspehi naših operativnih edinic; Arhiv CK ZKJ, štev. 3826.

Janez Lunar: Na straži

most in uničenje tamkajšnjih železniških mostov, pa je divizija morala opustiti. Nemci so namreč za zavarovanje proge Celje—Ljubljana ob tej železnici koncentrirali del 71. pehotne divizije in z ofenzivo na Stajersko preprečili Šlandrovi brigadi, da bi mogla sodelovati v akciji na Zidani most.

Razen obeh divizij so železnice in ceste neprestano rušili tudi vsi partizanski odredi. Vzhodnodolenjski odred, ki je operiral v Beli krajini, je noč za nočjo uničeval progo Novo mesto—Karlovac, Zapadnodolenjski odred pa od sredine avgusta železnico Kočevje—Grosuplje. Dne 27. avgusta je Zapadnodolenjski odred iztiril osebni vlak pri Ribnici, dne 1. septembra 1943 pa razrušil most pri Koblarjih in sicer v trenutku, ko je na most pripeljal italijanski vojaški transportni vlak. Razbiti sta bili dve lokomotivi, vagoni pa so se zrinili na kup. Ubit je bil en italijanski vojak, 8 pa ranjenih. Tudi ta progja je bila do kapitulacije Italije neuporabna. Hkrati so odredi kot obe divizije prekopal in zasekavali vse važnejše ceste ter na njih rušili mostove, da bi ob italijanski kapitulaciji onemogočili beg poražene italijanske vojske in olajšali njeno razorožitev.

Silovitost borb v Sloveniji od meseca junija 1943 do 8. septembra 1943 potrjujejo številni okupatorski in partizanski akti. V Ljubljanski po-

krajini so Italijani tudi po padcu Mussolinija 25. julija 1943, ko se je fašistična Italija prelevila v »demokratsko«, s svojimi starimi metodami nadaljevali boj proti NOV. General Mario Robotti, komandant II. armade na Sušaku, je še 23. avgusta 1943 vse svoje komandante opozoril, da naredba o streljanju ujetih partizanov — »je in ostane pravilo...«¹²⁷

Po poročilih XI. armadnega zbora so Italijani in belogardisti od 26. julija 1943 do 5. septembra 1943 imeli skupno 535 izgub: 9 oficirjev in 133 vojakov mrtvih, 13 oficirjev in 202 vojaka ranjena, pogrešane pa 3 oficirje in 75 vojakov. O NOV je XI. armadni zbor sodil, da je v tem času izgubila 1016 mož: 847 mrtvih, 147 ranjenih in 22 ujetih.¹²⁸

Razumljivo je, da so partizanske izgube v resnici precej manjše, italijanske pa verjetno nekaj večje.

Po statistiki Glavnega štaba NOV in POS je narodnoosvobodilna vojska v Sloveniji od maja 1943 do italijanske kapitulacije 8. septembra 1943 imela skupno 256 mrtvih in 495 ranjenih, Nemcev, Italijanov in belogardistov pa je bilo po njegovi oceni ubitih 2130 in 1199 ranjenih. V istem času je

¹²⁷ Dr. Makso Snuderl, Fašističnodomobranski teror nad Slovenci, 1944, str. 119.

¹²⁸ Prav tam, str. 124 do 132.

naša vojska zaplenila: en top, 4 minomete, 57 strojníc, 437 pušk in 56.000 nabojev za puške. Uničila pa je en tank, 47 kamionov, 14 lokomotiv, 140 vagonov, 7 železniških postaj, 21 mostov itd.¹²⁹

To poročilo je sicer nepopolno, ker je sestavljeno po pomanjkljivih podatkih, sovražnikove izgube moštva pa so gotovo nekoliko pretirane. Kljub temu pa nam živo govori o aktivnosti in krepitvi NOV v Sloveniji.

Glavni štab NOV in POS se je pod vodstvom Vrhovnega štaba NOV in POJ vsestransko in dobro pripravil na zlom imperialistične Italije. Zato je s svojimi enotami italijansko kapitulacijo lahko stoodstotno izkoristil za še večji razmah osvobodilne borbe v vsej Sloveniji. (Konec)

¹²⁹ Glavni štab NOV in POS, odsek za propagando, 2. oktobra 1943, štev. 1. Vrhovnemu štabu NOV in POJ, Arhiv CK ZKJ, štev. 3829. — V času od 3. julija 1943 do 27. avgusta 1943 smo dobili tudi nekaj zavezniške pomoči in sicer: 4 protitankovske tope, 5 protitankovskih pušk, 3 lahke brede, 4 lahke nemške strojnice, 56 italijanskih pušk, 21 pušk Mauser, 4 mitraljeze Lewis, 15.400 komadov streliva Mauser, 30.134 komadov italijanske municije, 68 kant in 59 škatel eksploziva ter nekoliko razne vojaške opreme. Precej tega orožja pa se je pri spuščanju s padali razbilo. (Glavni štab NOV in POS, Na položaju, 27. avgusta 1943. Vrhovnemu štabu NOV in POJ, politkomisar Boris Kraigher, komandant Rozman Franc, Angleški zastopnik major Jones.)

Tudi brez orožja

V začetku leta 1943 je prihajalo na Primorskem v enote narodnoosvobodilne vojske vsak dan toliko prostovoljcev, da vodstvo vseh ni moglo oborožiti. Zato so pošiljali skupine po 100 do 500 neoboroženih borcev čez staro italijansko-jugoslovansko mejo v Slovenijo.

Januarja 1943 je neko takšno kolono blizu Postojne iznenada napadla močnejša italijanska patrulja, v trenutku, ko je po več dni trajajočem pohodu počivala in kuhala hrano.

Težkih src so se utrujeni in lačni partizani morali umakniti na greben nad mestom, kjer so počivali. Premišljali so, če bi lahko fašiste pregnali brez orožja in tako rešili kuhano hrano ter sploh — prepodili bi jih. Velja! In pognali so se na »juriš«. Med gromovitim kričanjem in redkimi streli borcev, ki so jih spremljali v brigado, so stekli proti fašistom, ki so jo popihali, ne da bi počila le ena njihova puška. Potem se je partizanska kolona spet zbrala, mirno pojedla skuhani obrok in nadaljevala svojo pot v brigado.

Italijanska „zvestoba“ in strah

(Odlomek iz razprave za Vojnozgodovinski glasnik)

ODBOJE primorskih partizanskih brigad ima svoje ozadje. Bolj pri sovražniku kakor pri NOV in POS. Zato je za nas važno, da iz nekaterih važnih aktov spoznamo, kakšna je bila situacija pri sovražniku v tem obdobju. Za celotno razumevanje moramo poseči nekoliko nazaj.

26. marca 1943. je Vrhovno poveljstvo italijanske suhozemne vojske (SMRE, 26. 3. 1943., št. 21420, arhiv XI. a. z. — armadnega zbora) sporočilo, da je tega dne ob 0. uri prenehalo delovati poveljstvo 8. italijanske armade v Rusiji, da se ta vrača v domovino in da v Rusiji ostane le še II. a. z. Dva dni nato je nov brzjav (št. 21475, prav tam) sporočil, da se v Vidmu ustanovi XXIV. a. z., ki bo kakor tržaški XXIII. in poveljstvo Teritorialne obrambe v Trevisu, v čigar področje so spadali sektorji GaF v Reziji in Kanalski dolini, odvisen od 8. armade, ki se vrača. Superslada (II. italijanska armada v Sloveniji in Dalmaciji) bo ob stari italijansko-jugoslovanski meji sodelovala tudi z novim Videmskim armadnim zborom v protipartizanski borbi kot je doslej XXIII. tržaški.

Ta brzjav, ki ga je podpisal načelnik štaba general Ambrosio, dodaja še važno sporočilo, da v Rimu študirajo problem defenzivne organizacije ob Julijski, se pravi ob stari italijansko-jugoslovanski meji. Vrhovni štab je torej že začel računati z umikom iz Slovenije in Dalmacije. Umik pred kom? Pred našo vojsko ali tudi pred Nemci? Z njimi ali proti njim? Ne zvemo, če je Ambrosio študiral obrambo že z maršalom Badogliem, ki je prišel na krmilo po padcu Mussolinija.

Iz Churchillovih spominov vemo, da je Mussolini svojemu načelniku Vrhovnega štaba Ambrosiu odbil, da bi odpoklical italijanske divizije z Balkana (D. Mayer: Proces v Veroni, NIP Zagreb, 1953, str.

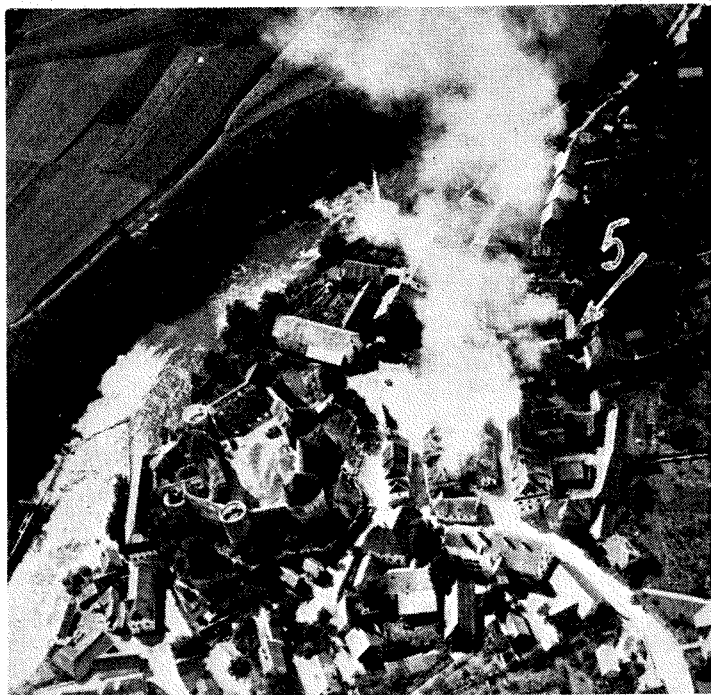
18). Iz onega dokumenta pa razvidimo, da mu je dal vsaj pristanek za utrjevanje stare meje. Kdaj se je to utrjevanje začelo, ne moremo ugotoviti, pač pa sem mogel ugotoviti iz številnih dokumentov (fascikel dopisov med 8. armado XXIV. a. z. in XI. a. z., v arhivu XI. a. z.), da je začel v začetku julija 1943 v Logatcu delovati »Začasni urad utrjevalnih del«, ki je obnavljal in gradil nove utrdbe na Hrušici in v Razdrtem.

7. aprila 1943 je SMRE, operacijski oddelek, razposlal dolgo odredbo (št. 5380, arhiv XI. a. z.), ki določa razmestitev in odvisnost poveljstev velikih enot, zaradi vrnitve 8. armade iz Rusije. Določa, da bo 8. armada od 1. maja 1943 dalje imela svoj sedež v Padovi. Nje-

ne naloge bodo šele določili. V Vidmu pa začne življenje alpski armadni zbor, ki se preimenuje v XXIV. a. z. in prevzame odgovornost za teritorij Videmske teritorialne obrambe (točka 3 a) in b), zato prenehajo veljati naloge, ki jih je do sedaj imel nad Videmsko teritorialno obrambo in Videmskim ozemljem za boj proti upornikom XXIII. tržaški a. z.

Iz te odredbe izvemo še za eno zanimivost. Namreč, da bo od 8. armade odvisno tudi ozemlje Bocna (Bolzano—Bozen), kamor pride XXV. a. z. s kar 4. divizijami, Videmski pa bo imel le divizijo »Julio« in prejšnjo »Veneto«. Ali ni tudi v tem, da so na Južnem Tirolskem razmestili toliko vojaštva, migljaj, da so že pripravljali preokret proti Nemcem?

Preden pa je prišlo do formiranja XXIV. a. z. v Vidmu,

Dokumentarna fotografija italijanskega letalstva, ki prikazuje bombardiranje Zuzemberka. Na zadnji strani fotografije so Italijani celo točno napisali, da so vas bombardirali 25. VII. 1943 ob 16. uri in jo s tem požigali.

Dore Klemenčič-Maj: »Aiuto, mamma mia...!« ali po naše: »Pomagaj, nič nisem kriv...«

je preteklo še precej časa. Šele 1. julija 1943. (dopis XXIV. a. z., št. 02/201, arhiv XI. a. z.), sporoča poveljnik general L. Zanini, da je XXIV. a. z. prevzel svoje funkcije. Ko pravi, da »ostanejo nespremenjene vse odločbe in ukrepi za boj proti upornikom, ki jih je določilo poveljstvo XXIII. a. z. Tržaške in Videmske teritorialne obrambe«, nam pove, da se glede načrtov in taktike ne bo nič spremenilo, nastopi le nova vojna sila. (V zborniku: Istra in Slovensko Primorje, odstavek »Prvi brigadi« še nisem poznal teh dokumentov glede 8. armade iz marca, aprila 1943, zato sem smatral ustanovitve XXIV. armadnega zbora kot posledico pohoda naših brigad v Beneško Slovenijo, kar pa ne drži.)

Najbrž so v istem času s formacijo XXIV. a. z. v Slovenskem Primorju zamenjali tudi italijanske divizije. Razlog za to trditev je v tem, da so bile novodošle divizije tiste, ki so se vrnille iz Rusije. O zamenjavi sami nisem našel nobenega akta; čas zamenjave sem skušal ugotoviti po naslovih dopisov — poslano v vednost. Žal ni šlo, ker je marsikateri urad in marsikatero poveljstvo pošiljalo dopise še vedno diviziji »Veneto«, »Novara«, ko jih že ni bilo več na terenu.

Obe diviziji sta bili zamenjani. Namesto divizije »Veneto« je prišla divizija »Torino«, namesto »Novare« pa divizija »Sforzesca«. SMRE je v svojem zgornjem aktu, 7. 4. 1943, sicer poudaril, da se divizije, ki se bodo vrnille iz Rusije, ne smejo uporabiti za operacije brez njegovega dovoljenja. Dejstvo pa je, da sta morali obe diviziji, ko sta prišli na Primorsko, takoj na hajke proti »sovražniku« — proti partizanom. Vtis imam, in pripovedovanja naših borcev so tudi taka, da so se vojaki teh divizij hoteli maščevati za vse, kar so doživeli in pretrpeli v bojih v Rusiji. Koliko so štele te nove divizije, je iz danega materiala težko ugotoviti. Že samo dejstvo, da so prišle iz Rusije razbite, pa pove marsikaj. Vendar pa je imel SMRE namen jih obnoviti z novimi vpoklici. Divizija »Sforzesca«, ki je prišla pod XXIII. a. z. Tržaški, je najmanj znana. O njej nisem našel, razen tega, da je imela 53. pešpolk, nikakih podatkov. Pri Grassiju (Storia della Venezia Giulia, Trst) sem našel podatek, da je bilo njeno poveljstvo v Sezani. Operirala je torej namesto »Novare« na področju Brkinov, Slovenske Istre, Ilirske Bistrice in Hrvatske Istre.

XXIV. a. z. v Vidmu je imel, kot rečeno, divizijo »Julia«; ugotoviti sem mogel le bataljone »Tolmezzo«, »Gemona« in »Cividale«; vsi operirajo na ozemlju Beneške Slovenije. Večkrat pa se omenjajo v aktih enote divizije »Julia« na splošno, ki operirajo prav tam.

V Gorici je divizija »Veneto« zamenjala »Torino«, vendar pa se vsaj v prvih mesecih general L. Krall, bivši poveljnik »Veneto«, imenuje kot poveljnik nove divizije. Iz naših partizanskih spominov zvemo, da je bil septembra 1943 poveljnik general Malagutti. Iz raznih poročil sem mogel ugotoviti, da so divizijo »Torino« sestavljali: 81. in 82. pešpolk in 52. artilerijski polk. Njihovo operativno področje je Banjška planota, Trnovski gozd, Vipavska dolina; ozemlje, ki je bilo pretežno izven zapornega

pasu, ki ga je določil general Ferrero. Sploh, da tu kratko pripomnim, se 1943. ti pasovi ne omenjajo več, drži pa še vedno to, da GaF operira le v bivšem obmejnem pasu.

Pač pa v tem času iz številnih poročil ugotovimo izreden porast III. alpinske pokretne brigade, ki je operirala v Soški dolini od Kanala navzgor. Iz partizanskih poročil zvemo, da jo je vodil general Mazzini, ki se je baje po nekih naših poročilih po italijanskem premirju izjavil za borbo proti Nemcem in bil nekaj časa na osvobojenem ozemlju v Kobaridu, od tam pa izginil, ker je izginila njegova brigada in je ostal general brez vojske. Brigada je 1943 operirala pod poveljstvom Teritorialne obrambe Videm; leta 1942 je imela, kot smo že rekli, le 103. polk z dvema bataljonoma. Meseca aprila 1943 se pojavijo v poročilih kar štirje polki. Njeno poveljstvo tudi ni več v Vidmu, marveč v Tolminu. Za 102. polk sem ugotovil 6 stotnij, 6. bataljon s 406. in 438. stotnijo, nato še 636., 612., 628. in 629. Operativno področje tega polka je bilo Cerkno, Spodnja Trebuša, Čepovan, torej dolina Idrije in obrobni kraji.

103. polk »Julia« je imel 8. bataljon, čigar poveljstvo je iz Kanala prišlo v Tolmin; ugotovljeni sta 646. in 648. stotnija. Bataljon operira v dolini

»Arestanta po vojni« (Iz partizanske skicirke Dušana Polha)

Soče od Tolmina do Kanala. To leto se imenujeta 408. in 409. stotnija, ki sta obstojali najbrž že leta 1942, ne vem pa, h kateremu bataljonu sta spadali. Operirata tudi v dolini Soče okrog Kobarida in morda tudi Bovca.

104. polk »Cuneense« ima ugotovljen 1. bataljon s 401. stotnijo, 2. bataljona s 607. in še 601. stotnijo brez oznake bataljona; operativno področje je Tolminska, hribi vzhodno od Tolmina, Nemški Rut in Kneža.

105. polk omenjajo 3 dopisi (od teh dva dopisa fašistične stranke) brez oznake bataljonov in stotnij na področju Cerkno—Bukovo.

III. alpinska pokretna brigada je bila 1942. najbrž nekaka dopolnilna brigada alpskih operativnih enot, je pa z ozirom na položaj v Slovenskem Primorju ostala tu in postala operativna enota proti NOV in POS. Ta podmena bi izhajala iz podatka, da se 1942. 8. in 9. bataljon 103. polka imenujeta v začetku »nadmestna« bataljona. Ta oznaka potem izgine, leta 1943 ni sledu o njej. Pripomniti je treba, da moji zgornji podatki niso mišljeni tako, da bi III. alpinska brigada imela le imenovane bataljone in stotnije, verjetno je, da jih je bilo celo več.

Pripomniti moram še to, da naši arhivi, ohranjeni arhiv Šoškega odreda in Alpske cone nimajo podatkov o italijanskih silah, ker je bila naša obveščevalna služba šele v začetnih povojih. Njena organizacija s temeljitejšo obveščevalno službo začenja šele spomladi 1943. Ohranjenih pa nimamo nikakih poročil; pač pa so mi nekateri preživeli borci omenili, da je III. alpinska brigada bila tipična protipartizanska vojaška enota, in da so pri nekaterih padlih alpinih našli posebne značke, propagandnega značaja: slovensko zastavo in na njej mrtvaško glavo, kar naj bi pomenilo smrt slovenskim partizanom.

Iz ohranjenih in pregledanih italijanskih dokumentov nisem našel niti enega, ki bi nam pojasnil kakšno spremembo glede italijanske taklike in strategije v boju proti

partizanom, vendar pa iz vseh poročil, naših in italijanskih, ugotovimo, da so od julija do septembra 1943. bile italijanske sile v močni ofenzivi, ki jim jo je omogočala številčna in oborožitvena premoč. Mesec maj 1943 je doba ofenzive naših prvih brigad. Italijanska ofenzivnost je pa razumljiva iz zgornjih poročil SMRE marec, april 1943, razumljiva pa tudi iz političnega položaja, ki nam je iz povojne literature bolj znan. Italija se je pripravljala, da izda Hitlerja in preide k zaveznikom, zato premik 8. armade v Padovo, ustanovitve XXIV. arm. z. v Vidmu, prihod novih divizij na Primorsko, povečanje III.

alpinske brigade in utrjevanje stare meje. Če zvemo, da je Roatta, poveljnik druge armade, 31. 7. 1943. izdelal provizoričen načrt postopnega umika italijanskih sil preko štirih zaporednih obrambnih črt iz Dalmacije in Slovenije na staro mejo (arhiv XI. a. z., 1943), bomo razumeli strateški načrt italijanske vrhovne komande: utrditi se je treba na stari meji, zato pa je treba očistiti njeno zaledje, uničiti NOB v Slovenskem Primorju. To je edino razumljivi sklep iz odredbe Vrhovnega štaba 7. 4. 1943. (št. 5380), iz katerega odsevata: italijanska »zvestoba« in italijanski strah!

dr. Ivo Juvančič

Pionirji - kurirji

KO se je dne 15. avgusta 1943 Gradnikova brigada, ki je prišla iz Primorske, utaborila nad vasjo Bločice — ali bolje rečeno pod Križno goro v gozdu — in zavzela položaje, so jim bili pionirji takoj pripravljeni pomagati. In res! Borcem so prinašali hrano in druge potrebščine. Prebivalstvo je svoje borce z veseljem sprejelo. Borke pa so za mladince priredile sestanke, česar se še prav dobro spominjam, samo žal mi je bilo, da me niso povabile v svojo sredo, da bi prisostvoval sestanku. Seveda, bil sem še zelo mlad...

Izdajalci pa niso mirovali, temveč so belogardistom takoj sporočili o prihodu brigade. Belogardisti so se brigadi zahrbtno približali; naleteli so na našo patroljo, jo zahrbtno pobili, nato pa zbežali v Grahovo, kjer so imeli svojo postojanko. Drugega dne so Gradnikovci maščevali svoje borce in napadli italijansko kolono. Po kratkem boju so uničili tudi sovražni kamion. Sovražne izgube so bile velike, partizani pa so zaplenili tudi mnogo raznega orožja in streliva.

Takoj zatem so pridrveli fašisti in belogardisti v našo

vas, aretirali več ljudi in jih odpeljali v Grahovo na karabinjersko postajo. Na vse načine so jih strahovali, jih ponoči zasliševali in jim grozili s požigom domačij. Jasno, nihče ni upognil hrbta in ničesar izdal. Aretirali so tudi dva pionirja in ju odvedli na karabinjersko postajo; to sta bila 11-letni Slavko Žnidaršič in 10-letni Edo Žnidaršič. Dva dni so ju imeli zaprta, ju mučili in pretepali. Zasliševali so ju pozno ponoči in ju uklenili v močne verige. Ker nista ničesar priznala, so jima zagrozili, da ju bodo drugič pobili. Če pa bosta povedala, kam zahajajo in kje se združujejo partizani, jima bodo dali denarno nagrado in še krušne karte.

Pionirja sta veselo tekla domov, čeprav sta bila lačna in pretepena. Ko sta prišla domov sta se okrepčala in takoj odšla do najbližje partizanske javke in povedala, da sta med potjo kraj ceste za grmom našla usnjeno torbo, katero so belogardisti pri begu izgubili. Partizani so torbico vzeli in v njej našli seznam partizanskih družin in njihovih simpatizerjev. Tako so tudi naši pionirji bili dobri obveščevalci partizanskih enot.

Zgonc Bogdan

(Nadaljevanje in konec I. dela)

ZATO se je tudi redko zmotil v bistvu svoje sodbe, hkrati pa je nujno delal krivico vsemu, kar je ležalo vmes med dvema skrajnostima. Nasprotno pa je Žagar razsojal v sleherni stvari vse preveč zapleteno in obzirno. Bil je zelo nadarjen in kljub svoji mladosti tudi zelo razgledan. On ni, kakor Zupanc, gledal stvari le črno-belo, ampak je hkrati videl tudi množico odtenkov, ki ležijo med dvema skrajnostima. Prav v tem pa je tudi vzrok, da se mu je včasih zgodilo to, kar se Zupancu skoraj ni moglo zgoditi, da se je namreč kljub svoji ostrovidnosti hudo zmotil v oceni ljudi in dejstev. Zaradi hkratnega opazovanja množice vmesnih barv mu je namreč zbledela sicer jasna meja med črnim in belim, med dobrim in zlom. Stane je vsako stvar opazoval najprej z dobre in nato šele s slabe strani. Od tod tudi njegov neusahljiv življenjski optimizem in srčna dobrotljivost, zaradi katere mu je Jaka nekoč v šali dejal, da je dober kot svež pšenični kruh. Morda so ga prav zato imeli tovariši tako radi. Prav tako rad ga je imel tudi Zupanc, čeprav je pogosteje od drugih in navadno precej grobo izpodbijal Žagarjeve optimistične sodbe s svoje zdravo proletarsko razsodnostjo. Ko je bilo nekoč govora o zaupanju v ljudi, je Žagar takole razložil svoje stališče:

»Toliko ti že dam, Brico, prav, da se ne sme ljudem kar od kraja zaupati. Toda če mi že očitaš, da jim preveč zaupam, ti moram reči, da se od sedaj še nisem huje zmotil. Narobe, prav to, po tvoje navivno zaupanje v našega človeka, me je večkrat rešilo iz težav in mi največ pomagalo pri uspešni izvršitvi najtežjih nalog. Le kaj bi mi vsi skupaj brez tega zaupanja? Mar ne temelji na zaupanju vsa naša borba in vsi naši uspehi proti dosti močnejšemu sovražniku? Le pomislite, kolikokrat je bil že vsak izmed nas postavljen

pred odločitve, da je tako rekoč neznanemu človeku, ki ga je nekdo drug poslal na zvezo in ga je morda prvič videl, zaupal stvari, od katerih je marsikdaj zaviselo naše življenje. Pa morda nas je od sto takih primerov samo eden razočaral. Vsaj jaz sem tak, da če sem že pri nekom v dvomih, tedaj raje sodim o njem dobro kakor slabo. Če pa se na ta način pri vsakem desetem opečem, vidim v tem še vedno le izjemo, ki samo potrjuje pravilo.«

Tedaj je Zupanc parkrat žalostno odkimal z glavo, nato pa malce posmehljivo, a vendar dobrodušno dejal: »Ej, le filozofiraj (komu drugemu bi bil dejal: le čakaj), dobri dečko. Samo da bi te od tega še kdaj prehudo ne bolela glava.«

Morda se je tudi nocoj kdo spomnil tega razgovora, ko je bilo treba razsoditi med Žagarjevim in Jakovim, oziroma Zupančevim mnenjem. Morda so dali takrat večinoma Žagarju prav, nocoj pa se je nagibala njihova sodba bolj na Jakovo stran. Kadar gre resnično za življenje in če so človekove misli zraven tega še ujete v to tesnobno, neprijudno kamenito past, tedaj odpadejo sentimentalni oziri in razum daje raje prednost črnogledim kakor optimističnim domnevam. Le Žagar sam in morda še Mlakar, Pavlin, Smid in Zupan Tonček so sodili o položaju le najboljše. Vsi trije Tržičani: Peraič, Poznik in Rejec so bili najbrž Jakovega mnenja, toda v teh stvareh so imeli še premalo izkušenj in so se zato le redko oglasili k besedi. Stroj in Smukova dva so kakor navadno molčali, Lojze je v svoji sodbi opletal sem in tja, Zupanc pa se še vedno ni vrnil. Vendar ni temu nihče pripisoval nikakega pomena.

»No, dobro, če je tudi s Kernom vse v redu, moramo že zaradi tistega Drinovca zapustiti jamo,« je vztrajal Jaka pri svojem in postal pri tem vse bolj nervozen. »Kdo nam more jamčiti, da ni lump

zdalej že v Naklem na žandarmeriji. Če bi Švabi prišli na Okroglo, jim s psi ne bi bilo težko najti sledov do jame. In kaj nas končno stane, če odidemo?«

»Ti vidiš strahove, kjer jih ni,« mu je ugovarjal Pavlin. »Glede Drinovca smo lahko brez skrbi, da nas ne bo izdal. Saj je možak lahko vesel, da jo je tako poceni odnesel. Jaz sem za to, da ostanemu tukaj, dokler se kaj ne uredi za Stana in ne dobimo zveze s četo. Kam pa naj tudi gremo, vas vprašam?«

Jaka mu je ugovarjal, češ da je vseeno, kam gredo, in da je bolje na eni nogi čepeti kje v grmovju, kakor pa samo še en dan ostati v tej mišnici.

Toda v nečem je imel Pavlin le prav — kam naj gredo? Nazaj v Uden boršt jim po zadnji hajki nikakor ni dišalo. Drugi okoliški gozdovi pa so majhni in največ še goli. V Dobrči in Storžiču leži še sneg. Poleg tega pa so izgubili v Uden borštu vse šotore in tudi večino druge opreme in tako bi se v slabem vremenu znašli v kaj žalostnem položaju. Po premiku od tod bi tudi težko dobili zvezo s četo, ki je vendar obveščena, kje se sedaj nahajajo. Morda je kurir že na poti k njim. Sicer bi lahko prešli čez Savo v Jelovico in se pridružili Selški četi, ki jo je omenjal Kern. Toda Štefe bi to gotovo smatral kot neupravičen beg pred večjimi težavami tostran Save in bi jim to hudo zameril. In končno, kaj naj napravijo z ranjencem? Prenašati ga sem in tja bi bilo zanje in zanj skrajno mučno. Stane potrebuje vendar zdravnika in primerno oskrbo; vse to pa mu je obljubil Kern in fant bo po vsej verjetnosti izpolnil obljubo. Sicer pa bi moral v primeru, da se drugi premaknejo, eden ali celo dva ostati v jami pri ranjencu, in če je že tako, mar ni bolje, če ostanejo vsi? Naj vrag vzame Zupančev in Jakovo črnoglednost.

Tako je kolebala odločitev sem in tja, ne da bi se mogli sporazumeti za tako ali drugačno možnost. Tedaj se je po več kot polurni odsotnosti vrnil Zupanc. Bil je prav tako ali za spoznanje še bolj

mračen kot prej in Lojze je brž odmaknil noge, da mu je napravil prostor.

»Kako je z vremenom?« ga je vprašal Pavlin.

»Slabo,« je Zupanc nejevoljno zagodel in jih ošinil z mračnim pogledom. Pobral je svoj plašč in ga začel zlagati na svoje prejšnje ležišče. Nato se je zleknil nanj ter obležal negibno in Jaka je ostal opeharjen v svojem pričakovanju, da bo vsaj Zupanc odločno podprl njegov predlog. Nasprotno, s svojim mnenjem o slabem vremenu je pomagal samo tistim, ki so želeli ostati. Komu se bo zdaj ljubilo iz tega brloga, ki ima vsaj to prednost, da je suh.

Toda Jaka še ni odnehal. Po kratkem premišljanju je izvilkel iz žepa uro in se nato obrnil k Žagarju. »Polnoč je proč in zadnji čas je, da se odločimo za eno ali drugo. Da se ne bi več prepirali, predlagam, da ti, Stane, sam odločiš. Ti si nam svetoval v to jamo in sedaj tudi odloči, če ostanemu tu ali ne.«

Žagar in Jaka sta se resno spogledala. Kaj ni Jakov predlog pomenil toliko kot pristanek, da ostanejo v jami. Saj je bil Žagar od vseh še najbolj prepričan, da je Kern pošten in da tudi Drinovec ne bo izdal. Poleg tega so bili vajeni vedno upoštevati mnenje Žagarja kot vodilnega komuniste med njimi. Odgovor je bil torej jasen. In vendar je tičala v Jakovem predlogu neka druga, dobro premišljena namera. Mar bo upal Stane, ta pošten mladenič, ki je moral jasno videti vso kočljivost njihovega položaja, prevzeti s svojo odločitvijo, da ostanejo v jami, odgovornost za usodo vseh štirinajstih? Saj pravzaprav ves nocojšen večer ni zavzel nobenega določenega stališča in je zatrjeval le to, da je Kern pošten in da ta ne bo izdal. Jaka je torej računal s skromno možnostjo, da bo Žagar morda odločil v njegov prid. V svojem računu se ni zmotil, ali vsaj ne docela.

Žagar se je izmaknil Jakovemu pogledu, mimogrede se je ozrl po drugih in obstal na Lojzu. Vse je z napeto pozornostjo čakalo njegovega odgo-

Ena izmed prvih sabotažnih akcij gorenjskih partizanov: požig mosta v Praprotnem v Poljanski dolini, 1941. leta

vora. »Kar se mene tiče, bom ostal tu,« je povzel preudarno, obrnjen ves čas proti Lojzu, kot da njemu in ne Jaku dolguje odgovor. »Meni tako ne kaže drugega, kot da ostanem tu in počakam Pavla. Kot sem že rekel, se prav nič ne bojim, da bi me izdal. Vi, tovariši, pa kakor hočete. Morda bi bilo res bolje, da se iz previdnosti premaknete od tod. Če pa ostanete tu, se vam tudi nima kaj zgoditi.« S tem je povedal toliko kot nič in pustil tako vsa vrata odprta. Morda je nato tudi sam uvidel, da mora vendar reči nekaj določnejšega, in zato je čez čas še dodal: »Če se o tem ne morete skupno odločiti, naj pač odloči komandir sam.« In z nagibom svoje velike, skuštrane glave je pokazal na zraven čepečega Lojza. »Da, tako je, komandir naj odloči,« je še enkrat poudaril.

Lojze ga je debelo pogledal, čes kako mu pride kaj takega na misel. Je mar ves čas, odkar so tu v jami, sploh kdo pomislil, da imajo komandirja; saj je Lojze že sam skoraj pozabil na to. Zdaj pa ga ta nebodigatreba prikljče v življenje ravno v tako nezaželenem trenutku. Prav nič mu ni bil hvaležen za to počastitev.

»Čemu naj bi jaz odločil,« je tiho odvrnil in odmahnil z obema rokama, kakor bi hotel

od sebe odriniti naloženo odgovornost, »to je vendar stvar nas vseh in ne samo mene.« Nervozno si je začel drgniti že precej poraslo brado in si pogosto segati v redke lase. Začel je ponavljati tisto, kar je že prej povedal in iz česar se nikakor ni dalo razbrati, ali je za to, da ostanejo v jami, ali da se premaknejo od tod. Najprej se je dalo razumeti, da je za to, da vsi skupaj zapustijo jamo, čez čas pa je zopet samemu sebi ugovarjal z nasprotnimi razlogi. Tako je cincal sem in tja in vse bolj očitno razgaljal svojo staro slabost — premajhno odločnost.

Lojze je bil res četni komandir, toda odkar so se v Uden borštu ločili od čete, ni pripisoval temu niti sam, še manj pa drugi nikakega pomena. Lojzeta je na to mesto odredila četna partijska organizacija približno pred štirinajstimi dnevi, ko je bil upravičeno odstavljen prejšnji četni komandir Bečan. Kmalu zatem je prišlo do akcije v Brnikih in do hude hajke v Uden borštu, kjer se je Lojzova skupina odtrgala od čete in se zatekla v to jamo. Tako novi komandir sploh še ni utegnil priti do veljave. Sicer si pa za to tudi sam ni prav nič prizadeval, kajti vedno je imel občutek manjvrednosti pred drugimi starimi partizani, ka-

tere je sam smatral, da so mnogo primernejši za to mesto. Manjkalo mu je predvsem odločnosti in pobude, ki je potrebna komandirju. Nihče pa mu ni mogel oporekati osebnega poguma, poštenosti in tudi precejšnjih revolucionarnih izkušenj. Bil je celo starejši član Partije kakor Zupanc ali Jaka in se je pred vojno mnogo udeleževal v sindikalnem gibanju. Po poklicu je bil čevljar in je preživel z družino mnogo preganjanj in pomanjkanja. V partizane je šel že julija 1941 in se je često izkazal s svojim pogumom in požrtvovalnostjo. Prav zato sta ga Žagar in Štefe, kljub nekaterim njegovim slabostim, tako odločno silila za komandirja. Večina starih partizanov pa mu je prav zaradi njegove neodločnosti in skoraj pretirane skromnosti samo nekako na pol priznavala ta položaj.

Toda če že zunaj v četi Lojzovo komandirstvo ni moglo priti do izraza, pa je prišlo tu v jami še manj. V tej utenjenosti in težkem položaju so se drug od drugega po svoji veljavi prav malo ali sploh nič razlikovali. Tu do sedaj niso niti potrebovali komandirja, saj so se na straži sami izmenjavali (če se je to sploh lahko imenovala straža) in vse odločitve so doslej skupno sprejemali. Če so že komu priznavali pomembnejši položaj od drugih, tedaj je bil to edino Žagar, toda tudi on tega ni z ničimer pokazal. Tako so

živali v tej jami kakor prava družina.

Lojzu je bilo tako stanje všeč in se ni skušal z ničimer uveljavljati. Ko se je nočoj proti svoji navadi tako odločno uprl nenadnemu Zupančevemu odhodu, tega ni storil kot komandir, ampak zato, ker je kot pogumen človek smatral, da ni nobenega pravega vzroka za preplah in da ni mogoče ukrepati tako samovoljno brez dogovora z drugimi in še posebej z ranjencem. Zdaj pa ga je Žagarjev nedvoumni predlog iznenada postavil v resnično vlogo komandirja in ni čudno, če se je ustrašil odgovornosti za kakršnokoli dokončno odločitev. »Pogovorimo se... Premislimo in skupno odločimo...« je često nemočno ponavljal in postajal že skoraj smešen.

Zdajci pa se je Zupanc iznenada dvignil z ležišča, kosmati obraz se mu je spačil v grdem posmehu, zapilil je v Lojza sovražen pogled in se zadrl: »Je si l' komandir ili baba? Ako si komandir, onda odluči tako ili drukčije. Dosta mi je tog pričanja!« je izbruhnil v hrvaščini, kakor je to vedno storil, kadar je bil hudo razburjen. Ko je izbljuval svoj žolč, se je zopet pomaknil nazaj in prezirljivo opazoval Lojza. Tega je njegov izbruh prvi hip vidno iznenadil in precej časa je porabil za mučno razmišljanje. Obraz mu je nekako otrpnil in težko bi bilo razsoditi, kaj se kuha za to, na videz mirno zunanostjo. Vsakomur je bilo jasno, da ga je moral Zupančev napad hudo užaliti in ga hkrati postavil pred nepreklicno odločitev. To zadnje pa mu je

moralo biti huje kakor sama žalitev. Pričakovati je bilo, da bo tudi on izbruhnil v podobni ihti.

Toda Lojze se je najprej globoko oddahnil, se ozrl na Žagarja in, ne da bi se zmenil za Zupanca, za čudo mirno dejal: »Če že misliš, da moram jaz odločiti, potem ostanejo vsi skupaj tu. Mislim, da je tako še najbolj prav in mir besedi.«

Nato se je z vsakdanjo kretinjo počel hujati po temenu in ravno dušno opazoval zdaj Jaka, zdaj Zupanca. Toda ne eden, ne drugi ni črnil besede. V jami je zavladala taka tišina, da je lahko vsakdo slišal utripanje svojega srca in je bilo slišati šumenje Save naenkrat tako blizu, kot bi narasla tik pod pečino. Vsakdo je čutil, da je ta odločitev dokončna, to pa ne zaradi tega, ker jo je izrekel ravno Lojze kot komandir, ampak zato, ker so bili vsi že siti dolgotrajnega oklevanja in je končno morala pasti zadnja beseda. Lojzu je pripadlo samo to, da jo je nepreklicno izrekel. Kdo bi mogel pravično razsoditi, kaj je pravzaprav odločilo? Navezanost na ranjenca ali njegovo zaupanje, misel na slabo vreme ali na zvezo s četo? Odločeno je bilo in ostali so.

»Prav je tako!« je prvi zadovoljno pritrdil Tonček Zupan.

»V re-e-e-e-du!« je s pomenljivim naglasom zategnil Zupanc in si takoj začel pripravljaliti ležišče. To ni bilo nič čudnega, kajti kadar koli je padla neka odločitev, se ji je Zupanc vedno brez pregovarjanja podredil. Kmalu so mu sledili tudi drugi. Ugasnili so svečo in plegli, toda nočoj vsi — razen Zupanca in Žagarja — obuti. Še dolgo za tem, ko je večina že spala in se je jama docela umirila, je v neprodorni temi vsak čas kdo previdno potipal za svojim orožjem ali pa rahlo privzdignil glavo in napeto prisluhnil trkljanju kamenčka, ki se je slučajno odkrušil nekje v strmini. Nihče ni prav verjel v resno nevarnost, pa vendar je obvisela v zraku neka rahla, podzavestna tesnoba, ki je preganjala spanec in podžigala strahove.

Naši heroji — junaki ljudske revolucije

MIHAELA ŠKAPIN-DRINA

je bila rojena 29. septembra 1924 v Velikem polju pri Vrabčah (Sežana). Po poklicu je bila delavka. Za OF je pričela delati že 1941. leta, saj je bila njihova hiša kot dom za prve, tamkaj nahajajoče se partizane. Drina je bila

kurirka, obveščevalka in glavni ekonom tega okoliša. Zlasti je politično delovala med tamkajšnjo mladino. Februarja 1943 je vstopila k partizanom, v I. kraško četo. Sprva je bila borka, nato politdelegat, kasneje namestnik komisarja čete. Bila je član SKOJ. Julija 1943 je odšla z ostalimi tovariši čez mejo v Slovenijo, kjer je bila namestnik komisarja čete. Sodelovala je v vseh akcijah brigade na Dolenjskem, zlasti pri likvidaciji belogardističnih postojank. Po razpadu Italije, ko se je Gradlenskemu vrnila na Primorsko, je bila namestnik komisarja enega bataljona. Hrabra borka Drina je padla 15. novembra 1943. leta v žirovskih hribi kot namestnik politkomisarja enega bataljona Vojkove brigade. Od Škapinove družine je razen Drine padla še njena sestra, dva brata in njen oče.

JOŽE SREBRNIČ

je bil rojen 28. februarja 1884 v Solkanu pri Gorici kot sin obrtnika in malega kmeta. Jože se je že s petnajstimi leti seznanil z revolucionarnimi idejami. Čeprav bi rad študiral, zaradi socialnih

razmer ni mogel; ostal je doma in pomagal na kmetiji. Sam pa je vneto študiral doma in je postal sčasoma vnet dopisnik raznih delavskih listov. Že pred prvo vojno je organiziral goriško socialno demokracijo; med vojno je pobegnil v Rusijo, kjer se je udeležil revolucije. Po vojni je postal predsednik Komunistične partije za vso Primorsko. 1924. leta je bil izvoljen na Goriškem za komunističnega poslanca v rimskem parlamentu. Ker so fašisti videli v njem oviro za nadaljnje raznarodovanje Slovencev na Primorskem, so ga za pet let konfinirali pri Neaplju (na otoku Ponzo). V konfinaciji oz. zaporih pa je Srebrnič presedel še nadaljnjih 17 let. Šele ob zlomu Italije je uspel kot 60-letni mož pobegniti — odšel je k partizanom. Pri Primorcih je bil zelo priljubljen in so ga ob povratku prisrčno pozdravljali. Izvoljen je bil za delegata SNOŠ; bil je član oblastnega komiteja KPS in Pokrajinskega odbora OF za Slovensko Primorje. Kljub starosti in izčrpanosti je bil stalno med ljudmi in jih na-

vduševal za NOB. 11. julija 1944 je na poti iz Brd na III. pokrajinsko partijsko konferenco utonil pri prehodu čez Sočo. Srebrnič je bil vzor in pravi lik komunista. Zaporji in preganjanja ga niso zlomili in mu niso omajali vere v zmago delovnega ljudstva.

ANTON VELUŠČEK-MATEVŽ

je bil rojen 1906. leta v Podgori pri Gorici. Že 1938. leta je kot delavec sodeloval v delavskem gibanju in tega leta postal tudi član Mestnega komiteja KPS v Mariboru. Zaradi revolucionarnega dela

so ga izgnali iz Jugoslavije, vendar se je 1939. ilegalno vrnil iz Gorice v Ljubljano. Vse do vojne je Velušček kot partijski delavec sodeloval v političnem delu, pri organiziranju kmečko-delavskega gibanja, pri tisku in v delavsko-kulturnih društvih. Leta 1940 je odšel v Zagreb. Takoj ob okupaciji se je vrnil v Ljubljano, a CK KPS ga je poslal na Primorsko. Velušček je bil eden izmed organizatorjev narodnoosvobodilnega gibanja na Primorskem; bil je sekretar PK KPS za Slovensko Primorje. Organizacije OF je ustanavljal in širil po Vipavskem, na Krasu, v Brdih, Soški dolini do Tolmina, Gorici in Trstu. Po razpadu Italije je odšel v Trst, kjer je v najtežjih okoliščinah nadaljeval z organizacijo in širjenjem osvobodilne borbe. Kljub preganjanju in zasledovanju je vztrajal v Trstu in vodil partijske organizacije proti okupatorju. Marca 1945 je padel v zasedo; po mučenju v zaporu so ga ubili. Velušček je bil med ljudmi v mestih in na podeželju izredno priljubljen zaradi svoje predanosti, hrabrosti in posebnih organizacijskih metod dela.

STANE POTOČAR-LAZAR

je bil rojen 27. aprila 1919 v Mirni peči na Dolenjskem kot sin srednje kmečke družine. Jeseni 1941 je začel aktivno delati za OF oz. za NOB. Marca 1942 se je vključil

v partizansko enoto. Bil je v Rašiški četi, komisar 3. čete III. bataljona Krškega odreda, komandant II. bataljona Krškega odreda, komandant III. bataljona Gubčeve, nato komandant Gubčeve brigade. Konec 1943 je bil poslan na Primorsko za komandanta XXXI. divizije, konec 1944 pa je postal komandant IX. korpusa. Ves čas borbe je bil eden izmed naših najboljših in najhrabrejših komandantov in v vseh borbah, ki so jih imele njegove enote, je aktiv-

no sodeloval. Sprva je bil vodja bombaških skupin. S svojimi enotami je zavzel belogardiistično postojanko Ajdovec, fašistično postojanko v Dobu, napadel je Žužemberk, sodeloval v akciji na Primorskem in Polici, vodil borbe v Jelenovem žlebu itd. S svojim hrabrim zgledom je dosegel to, da njegovi borci niso nikoli pomišljali sprejeti pod njegovim vodstvom kakršne koli akcije. Bil je zelo priljubljen zaradi hrabrosti in je užival med borci popolno zaupanje.

BORIS KRAIGHER

je bil rojen 17. februarja 1914. leta v Gradišču, v okraju Maribor-okolica. Ime tovariša Borisa Kraigherja je tesno in neločljivo povezano z ilegalnim delom KPS, kasneje pa z organiziranjem, širjenjem in krepitvijo na-

rodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in narodnoosvobodilne borbe. Tovariš Boris Kraigher je bil eden izmed organizatorjev narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. Ko so ga Italijani aretirali, zaprli in nato internirali v taborišču v Gonarsu, je tu organiziral pobeg s tem, da so izkopali pod barako skriven rov, skozi katerega so ušli. Takoj po pobegu se je pridružil primorskim partizanom in je nato tudi ves čas aktivno delal za razvoj narodnoosvobodilne borbe na Primorskem. Kasneje je bil komisar Glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Tovariš Kraigher je član Zveze komunistov od 1934. leta; je nosilec »Spomenice« in generalni polkovnik.

STANE BOBNAR

je bil rojen 15. novembra 1902. leta. Sodeloval je kot borec v španski državljanski vojni. V Španiji je bil v neki borbi teže ranjen in je tako postal invalid. Narodnoosvobodilnemu gibanju v

Sloveniji se je pridružil takoj ob italijanski okupaciji. Zaradi tega so ga Italijani že meseca junija 1941. leta aretirali, obsodili in zaprli v Italiji. Po kapitulaciji Italije je ušel iz zaporov na otoku v južni Italiji, s Tremitov. Bobnar, ki je bil tamkaj politični vodja, je organiziral pobeg okoli 250 internirancem. Z ladjo so se odpeljali v Bari, kjer pa so jih italijanski orožniki znova skušali zapreti. Vendar so se jim osvobojeni interniranci uprli s puškami in slednjič le dobili zvezo z zavezniki. Bobnar je kasneje v Carbonari veliko delal za ustanovitev Prekomorskih brigad. Kot komisar III. Prekomorske je bil v bližini Sušaka tudi teže ranjen. Po osvoboditvi je zavzemal važne položaje v JLA, dokončal pa je tudi višjo vojno politično šolo v Beogradu. Je rezervni podpolkovnik.

RASTISLAV DELPIN-ZMAGO

je bil rojen 2. septembra 1920 v Podgori pri Gorici. S štirinajstim letom se je šel učiti trgovske stroke. Kasneje so ga Italijani vpoklicali v vojsko. 1939. leta pa so ga zaprli in pred izrednim sodiščem v Rimu obsodili na leto dni

zapora. Spet so ga 1941. leta mobilizirali, a ga kmalu zaradi boleznih izpustili kot stalno nesposobnega. Za OF je začel delati 1942. leta v Gorici, kjer je bil povezan z že umrlim partizanom Severjem Simčičem-Prešernom. Do razpada Italije je zbiral orožje, strelivo in živila za partizane, kar vse je nosil v Ščedno pri Števerjanu. Ob kapitulaciji Italije je stopil v Gregorčičevo, kjer je bil obveščevalec bataljona in brigade. Zaradi boleznih se je nato priključil eni izmed grup Briškega VOS, kjer je bil obveščevalec in diverzant. Poleg 12 velikih akcij je izvršil še nešteto drugih. Zaradi junaštva je postal med briškim in goriškim ljudstvom — legendarni junak, v sovražnikovih postojankah pa je vzbujalo njegovo ime strah in trepet. Italijansko-nemške oblasti so ga (v odsotnosti!) obsodile skupaj na 124 let zapora in nanj razpisale denarno nagrado.

Ob deseti obletnici II. zasedanja AVNOJ je bilo 29. novembra v Jajcu veliko slavlje, katerega so se razen preživelih udeležencev II. zasedanja udeležili tudi na desettisoči prebivalcev iz Bosne ter iz drugih krajev države. Na svečani seji Zveznega Izvršnega sveta so podelili maršalu Titu spet novo veliko priznanje. O pomenu II. zasedanja AVNOJ je govoril Moša Pijade. Dopoldne je bil tudi velik miting, na katerem je imel slavnostni govor maršal Tito. Med drugim je tudi povedal, da je naša perspektiva jasna: socialistična družba in bratska skupnost. — Na sliki zgoraj: Jajce 30. novembra 1943. leta — maršal Tito v razgovoru s črnogorsko delegacijo.

Novi narodni heroji

Z ukazom predsednika republike so bili za izredno požrtvovalnost v borbi proti sovražniku in za izpričano junaštvo ter zasluge v narodno-osvobodilni borbi od 1941. do 1945. leta odlikovani z Redom narodnega heroja med drugimi tudi tile živi borci: Drago Benčič-Brkin, Radoimir Božovič-Raco, dr. Marijan Breclj, Andrej Cetinski-Lev, Drago Flis-Strela, Janez Hribar, Žan Hrovat, Mirko Jerman, Franc Krese-Čoban, Maks Krmelj, Ivan Likar-Sočan, Miha Marinko, Karlo Maslo-Drago, Jože Ožbolt, Rado Pehaček, Franc Poglajen, Franc Pokovec-Poki, Mira Svetina-Vlasta, Lidija Šentjunc, Franc Tavčar-Rok, Vida Tomšič, Janez Učakar, Anton Vratinar-Antonesko.

Z istim ukazom predsednika republike so bili za izredno požrtvovalnost v borbi proti sovražniku in za izpričano junaštvo ter zasluge

v narodnoosvobodilni borbi od 1941. do 1945. leta odlikovani z Redom narodnega heroja med drugimi tudi tile padli borci: Malči Belič, Jakob Bernard, Angel Besednjak, Ivan Bizjak, Janko Brodarič, Milan Česnik, Vladimir Dolničar, Ernest Eypper, ing. Jože Hermanko, Alojz Hochkraut, Rado Iršič, Lizika Jančar-Majda, Martin Južna, Jože Kerenčič, Fric Keršič-Gal, Slavka Klavara, Stane Kosec, Ivan Kosovel, Slavko Kovač-Smeli, Jože Kovačič, Anton Marincelj-Janko, Lado Mavsar-Ronko, Jože Menih-Rajko, Jože Mirtič-Zidar, Cveto Močnik-Florijan, Anton Molek-Mohor, Ivan Omerza (Oberstar)-Johan, Franc Pasterk-Lenart, Zorka Regancin (Dolničar)-Ruška, Dušan Remih-Duško, Zvonimir Runko, Ivo Slavec-Jokl, Jože Šeško, Slobodan Šumenjak-Fiks, Tone Trtnik, Ignac Voljč-Fric, Franjo Vrunč, Tone Žerjal, Andrej Žvan-Boris.

Ivo Porenta-Vojko:

Zakon tovarištva

TAKRAT, ko se je to zgodilo, je bila zima, snežilo je. Skozi golo vejevje dreves so plesali kosmi tiho, neslišno. Vse je bilo tiho kot padanje snežink, ki so se brez glasu vrtinčile skozi mrak in se mehko usedale v sneg.

Odretna bolnica je bila skoraj polna. Bilo nas je osem ranjencev, bolničarka in kurir. Marka so jutraj na pol zdravega odpustili; potrebovali so prostor za teže ranjenega, ki naj bi ga zvečer prinesli. Toda ni ga bilo, verjetno je bilo prenevarno. Ostalo nas je samo osem ranjencev, štirje težji in štirje lažji. Zdravnika nismo imeli, šele mnogo kasneje so mobilizirali Debevca.

Že dva dni je snežilo in že dva dni smo bili brez tople hrane, kajti zakuriti nismo smeli, ker bi nas dim izdal. Zeblo nas je v nezakurjeni leseni baraki in nevidna roka je vrezovala v edino šipo na oknu čudežne liste in cvetove. Še nekaj časa bomo v gozdovih! — smo sanjali — potem pa bo prišla tako zaželena... Ne! Tega največkrat nismo mogli izreči, bilo je prelepo in preveliko. In kakor smo verovali: blizu, zelo blizu, zelo blizu...

Potem smo morali na pot. Od nekod je prišel kurir z vestjo, da smo izdani.

Zabredli smo v cel sneg... Po dva in dva, lažji ranjenci so podpirali težje... Šelest padajočih snežink se je mešal med mrmranje vetra in ječanje ranjencev. Za nami so ostajale le luknje v snegu in v vsaki je ostalo nekaj naše toplote. Sneg je padal na kape, na ramena, na obleko in prekril krvave madeže ran na ponošenih oblekah. Tiho smo stopali po suhem pršiču in si utirali pot v nedotaknjeno belino, ki se je zdaj bolj, zdaj manj ugrezala pod nami. Težko sopeč smo se borili s sipkim snegom... korak po korak — veter nam je bil v obraz in nas tiščal nazaj. Krog in krog je molčala noč.

Bilo je že davno čez polnoč, ko smo pribredli bolj mrtvi kot živi do Završnice. Potok... Že pred tednom dni je zamrznil; sneg je na debelo zamegal strugo in veter zabrisal zadnjo sled, kjer je nekoč žuborel.

»Kam sedaj?« je vprašal Peter, ki je bil obenem komisar, kurir in upravnik bolnice. »Za potokom v dolino, ali v gore? Spodaj je vas, topla peč, hrana in —

Nemci.« Prenehal je, potem pa nadaljeval: »V gorah pa sneg, mraz...« Lahko smo se odločili.

Podpiral sem mitraljezca Janeza, s katerim sva bila skupaj ranjena. Dobil je strel skozi pljuča. Težko je hodil, noge so se mu zapletale in na čelo so se mu izrinile debele potne srage. Zelo je trpel. Oči so se mu solzile od ledenega vetra. Obraz je skrival v hrbet svojega prednika, ki ga je bolj videl kot slutil in lovil za zrakom; zmanjkovalo mu ga je v metežu, ki nas je zajel, in prestreljena pljuča mu niso več služila.

»Ali te kaj zebe, Janez?« sem ga vprašal, ker sem moral nekaj ziniti.

»Ne, nič,« je prostodušno odgovoril.

»Če gre sneg, potem ni mraza. Ni tako mraz,« je popravil. »Saj sem navajen. Zmemor je bilo tako. V davnih detinjskih letih prav tako kakor zdaj. Borba, lakota, mraz.«

In vendar je bil mraz. Hud mraz, da si čutil ščipanje v ušesih in bradi, da je bila glava boleča in misli počasne in ledene. Le srce je bilo še živo in vroče.

Že dva dni smo hodili, počivali, pa spet hodili, padli trikrat v zasedo in se prebili. Hodili smo noč in dan... noč in dan... brez vsega. S hrano in strelivom smo delali kot z zlatom. Računali smo s sleherno mrvico. Pešali smo, z grebenov pa so se trgale črne pike in nam sledile in zrak je bil poln frfotanja in udarjanja s perutmi. Poželjivo so gledale lačne oči izpod črnega perja, ki se je lesketalo ob nastajanju novega dne. »En dan prezgodaj ste prišli! Še živimo!« jim je nekdo zaklical. Z grozotnim krakanjem so odpluli nazaj.

Pod večer drugega dne smo prispeli na sedlo med Stolom in Nemškim vrhom in postavili šotor, da se vsaj malo zavarujemo pred ostrimi zrni zmrznjenega snega. Bil sem truden; truden in lačen. Kradel bi bil, da sem imel kaj.. vzel bi si večkrat... kadar koli bi se mi nudila prilika. Vtaknil sem roke do komolcev v žepe svojih starih hlač in sede zaspal, da sam nisem vedel, kdaj in kako. Ko sem se prebudil, sem slišal, kako so se pogovarjali. Kakor omamljen sem bil. V ušesih mi je razbijala kri. In vendar niso bile sanje. Razločno sem slišal praviti Petra:

»Ni ga več. Zadnjega kosa mesa ni več... Le to nam je še ostalo...«

Življenje v šotoru je za trenutek prenehalo. Peter je obdržal svoj trudni smeh-

ljaj in še naprej grizel košček jermena, ki mu je še včeraj držal hlače, Jože je pozabil zapreti usta, v katera je pravkar vtaknil kepico snega; ostali smo se zastrmeli nekam v daljavo.

Potem je šlo hitro. Drug za drugim smo spravljali vsebino iz svojih žepov na sneg in tatu dobili. Še prav majhen košček ga je imel (za jutri sem ga hranil, je povedal), ostalo je pojedel.

»Zakaj?« je dahnil Peter, »zakaj si kradel? Da si bil lačen, to vem; vsi smo lačni... Toda tisto smo imeli za najhujše. Imeli smo za življenje,« je nadaljeval in pri tem gledal fanta, ki mu je telo drgetalo kot list v vetru. Še danes ne vem, ali je bilo to od mraza (oblečen je bil le v tanek bombažast jopič), ali od strahu.

V šotoru je postalo tesno in mučno. Tisti, ki nam je bil dolžan odgovora, pa je kar molčal in prekladal svoje lopataste roke s kolena na puško in spet nazaj. Pred enim tednom, ali pa še pred enim dnevom, bi verjetno rekel: »Strel zasluži, kdor ukrade ranjencem zadnjo hrano!« Toda zdaj je molčal, ker se mu je naenkrat zazdelo to nemogoče. Boji se, sem pomislil, kot bi se bal vsak drug na njegovem mestu. S silo sem odganjal misel, da sem hotel pred nekaj urami krasti tudi sam. »Tudi ti bi kradel,« je vrtalo v meni, »le vedel nisi, kje!«

Zunaj je zavijal veter in se poigraval s snegom, v šotoru pa se je slišalo le piskajoče dihanje in pridušeno stokanje težjih ranjencev. Minute so potekale v večnost. Z njimi se je povečala utrujenost, glad je vrtal v želodce, žeja je sušila ustnice. Kakor bi drobovje izpuhtevalo. In v ta mir je tisti rekel:

»Da, kradel sem. Še nikdar poprej nisem storil kaj takega. Bil sem truden, truden in lačen... S temi rokami, ki so streljale Nemce, sem vam vzel zadnjo hrano. Saj nisem hotel... Ko ste mi ga dali, naj ga nosim, sem se dolgo premagoval. Nisem bil dovolj trden, vzel sem košček, prav malo — in... ne vem, kaj me je potem vleklo k temu; vzel sem še več, ves dan sem grizel, nič nisem mislil, nič videl, le goltal sem, goltal. Za dva dni sem vam skrajšal življenje... Ustrelite me...«

Prešlo je nekaj strašnih, napetih trenutkov. Šele dolgo potem, ko smo le vztrajno molčali, se je oglasil Peter:

MALODUŠNIM

Na vzhodu in zahodu varijo le črne čase!
O vojnih vihrah pletejo besede plašne,
ko gobezdavi čuki, kadar noč nam temna rase
čez gnusne, mračne in svinčene sanje strašne.

A vsi želimo sončnih dni si, cvetja in pomladi.
Veseli pogled v lepše dni skozi vsa stoletja,
brezskrbni dom in v njem družino bi zgradili radi,
dovolj je solz, ljubezni smo željni in petja!

Vemo pa vsi: kdor seje seme smrti v naše njive,
kdor riše sence taborišč na zemljevide,
kdor piše v bratska srca gnoj sovražne misli krive,
kdor črta v sonce roparskih armad privide,

in narode deli v divjake, sužnje in glavarje,
je stekel pes! Joj, matere žene, očeti,
ko zdaj že ves vesoljni svet preraščajo te garje,
le kaj nam je ob uri težki započeti?

Če je tako, naj diplomat igra na svoje karte,
mi s srčnim asom smo na vseh mejah pri roki!
Naj nam le spake pišejo nekje mrtvaške parte,
nad nami domovine silni so oboki!

Je domovina le beseda kakor votla pena,
prijateljstva, dogovori le prazne vreče?
Je vse, kar smo skovali v krvi — puhla cena,
svoboda le predrag kamnite, temne ječe?

Za nas je domovina vera, polna čar-beseda,
v svobodni zemlji strah nas ni nikoli umreti,
za nas ni domovina črna diplomatska veda,
zato vemo, kako nam treba je živeti:

ob hišo, ki gradimo jo za večne trdne čase,
si rože, jablo in breskev posadimo;
a če pohlep po naših žuljih se čez plot razrase,
ob hišo še nabito puško prislonimo!

»Da, mi imamo tudi to pravico. Vsakdo izmed nas te ima pravico ubiti zato, ker si nam pojedel zadnji košček življenja. Toda — nismo za to tu, da se sami pobijamo... Še za Nemce nam bo zmanjkalo streliva...« Prenehal je, potem pa tiše nadaljeval: »Ni še prepozno, da postaneš človek, vreden našega tovarštva.« Dvignil je glavo, nas vprašujoče pogledal, če se strinjamo, potem

pa rekel: »Narod zase smo... Kujemo nove ljudi... Nove razmere ustvarjajo nove zakone... In v tej nečloveški borbi se je rodil nov zakon: zakon tovarštva. Ta zakon je trd, neizprosni — in pravični!...«

Jutro je bilo sivo in sneg je še vedno naletaval. Veter ga je raznašal suhega in lahkega, izravnaval z njim globeli ter brisal gaz, ki smo jo puščali za seboj...

Dober zalogač

VSE bolj sem doumneval, kaj je sovražna ofenziva. Doslej smo bili v ofenzivi partizani. Zdaj pa nas je sklenil sovražnik potisniti iz osvobojenih pokrajin.

Kolona Cankarjevih borcev je prve dni novembra 1943 zavila iz gozda proti dolini. Nameravali smo izkoristiti dve ali tri preostale ure zimskega dne, da pridobimo na času in poti, ki smo si jo določili za to noč. Naš maneuver je bil — izmakniti se sovražniku iz obroča. Nedvomno, vsaj z nje-govimi tanki, oklopnjaki in težkim orožjem se ne bi radi spoprijeli. Sovražnik je na tem predelu zbral vse svoje sile, kar jih je od blizu in daleč mogel dopeljati.

Sesta ofenziva Cankarjeve ni posebno prizadela. Komandant in komisar sta jo odlično vodila. Toda tu in tam tudi nismo mogli vsega predvideti.

Tako smo to popoldne zavili iz smrekove hoste po poti skoro raj sovražniku v objem. Naša patrolja je naletela na sovražno zasedo in po prvem strelu so se usuli rafali tudi na našo kolono. Kot bi trenil, smo jo zmaknili v hosto po kritje, zastavili položaj in — zdaj pa naj le pridejo s tanki, če morejo v to hosto! Sovražno iznenadenje ni prineslo niti najmanjšega uspeha. Pač — ena sama krogla se je zapičila v intendantsko mulo. Žival je poskočila, toda na razmočeni ilovnati poti se je le s težavo premikala in se silno utrudila. Potem se ji je posrečilo preskočiti parobek in z zadnjimi silami je zdivjala v hosto. Tam je omagala in obležala. S Švabi se ni kazalo spoprijeti, ker smo morali sile štediti in ker je bil v tej hosti položaj nejasen. Zato je bilo dano povelje, da presekamo grapo na levi in nadaljujemo pot.

To noč smo hodili brez pre-stanka — kakor prejšnje. Vsi utrujeni smo kar v koloni grede spali. Česa vsega se v sili človek ne nauči! Zmagoval nas je spanec, toda volja nas je peljala speče v koloni

dalje. Le tu in tam, kjer je nastal hrup, sem se za trenutek prebudil. Včasih se nam je dogodilo, da je kolona nenadoma obstala. Mirno čakamo, toda nobenega povelja. Tedajci se je kdo spomnil in dal po koloni geslo: »Kolona stoji. Ali je zveza?« Nekje se je geslo ustavilo in tovariš, ki je zadnji prenesel geslo, je potrepal tovariša, ki je bil pred njim v koloni: »Ali si slišal? Ali si prenesel geslo?« Tovariš pred njim se je zdramil in spoznal — da se je ustavil pred drevesom, misleč, da pred njim stoji nje-gov tovariš in čaka, kdaj se po temni hosti v zimsko noč spret premakne kolona.. Zjutraj, ko je skozi sive oblake prodrlo nekaj svetlobe, smo se ustavili v kaki hosti. Polegli smo ob drevesih in obmolčali. Ponoči smo bili na poti, čez dan nismo smeli kuriti, da se ne bi izdali sovražniku. Hrane ni bilo. Zalog suhe hrane partizani nismo imeli, a če se je že kdaj kaj našlo, je bilo seveda predvsem za ranjence.

Prvi dan je bilo silno težko prenašati lakoto. Proti večeru, ko smo krenili na pot, smo sprva menili, da se pač po-

maknemo v kako vas in se tam malo najemo. Toda minila je ura, znočilo se je docela, za nami je že nekaj bregov, mi pa korakamo kar naprej, naprej — po poti iz sovražnega obroča. Ta pot je bila silno vijugasta, še posebno, ker ponoči nismo imeli nobene prave orientacije, vodiči pa niso poznali vsega terena in tudi vodičem se je kdaj pa kdaj pot zapletla.

Zjutraj smo spet obtičali nekje v neki hosti. Kje je ta hosta? Tod ali tam, vsekakor blizu sovražnika, kajti ves dan nismo smeli niti kuriti niti govoriti. Sovražnik nas ne sme izslediti — to je bilo naše geslo, če smo hoteli proti nje-govi volji iz obroča. Lakota nas ni več trla. Otopeli smo. Poglavitno, kar nas je trlo, je bil mraz. Podnevi smo se nekoliko nadremali, toda pozimi na prostem!

Na noč smo se spet vzdignili. In kolona je potovala skozi hoste in tudi mimo hiš. Bili smo v Suhi krajini. Gruča tovarišev se je oglasila pri kaki hiši — toda brez odziva. Le kak pes je kje režal na glas. Imeli pa smo prepoved povzročati kakršen koli hrup, kajti, če bi nas sovražnik zalotil v naselju, bi naselje požgal, morda s prebivalci vred, kakor je to mnogokje storil.

Borci Cankarjeve brigade v vasi

Tega so se zavedali tudi ljudje in so se nas bali, ker je prav v tej pokrajini imela bela garda dobro razpredene vo-hunske mreže in propagando. Zato smo silno pogosto na vodnjakih, kjer se je zbirala s streh kapnica, našli napis, pi-san s preprosto roko in z na-robe zasukanim znakom za črko »s«, ki nas je svaril »ti-fus«. Dve ali tri zastrašene vasi so skoraj na vse vodnja-ke obesile take napise. Člo-vek bi mislil, da so se bali za vsak čeber vode, ker v tej po-krajini silno primanjkuje, to-da, jesen je bila mokra in obetal se je sneg, ki je v mo-krih kosmih začel naletavati. In če ni bilo drugega za želo-dec kakor voda, smo jo pili, ne glede na opozorilo, da je okužena in ne glede na to, da nas ni prav nič okrepila, kvečjemu oslabila.

Ko smo drugo noč šli skozi tako »tifusno« vas, sem se na nekem robu spotaknil. Mislil sem, da je kak kamen, toda tovariš za menoj je izpulil iz zemlje — pravcato poslastico — zeljnati koren. Še nekaj to-varišev je bilo tako srečnih. Tudi meni se je posrečilo, da sem na sosednji njivi našel nekaj repic. Seveda — naj-manjša drobtinica je šla v ko-lektiv. Ostala mi je repa, ki sem jo obrisal v travo in v prgišče mokrega snega. Kakor ostalim je tudi meni ta ne-umita repa tako teknila, če-prav me je po želodcu ne-usmiljeno hladila. Po dveh dneh — prva hrana.

Proti jutru smo krenili v hrib in se v hosti utaborili. Štab je razposlal patrulje, da nam sporoče, v kakšni situa-ciji se nahajamo. Čez kako uro se vrne prva patrulja in eden borcev se je posmehoval s precejšnjim kosom mesa, ki ga je imel natakknjenega na palici. Meso je bilo videti ne-naravno, vendar smo ga z zanimanjem spraševali, kje ga je dobil. Povedal nam je ve-selo novico, da nismo daleč stran od kraja, kjer se je zgru-dila pred dvema dnevoma za-deta intendantska mula. Ne-kaj tovarišev se je takoj od-ločilo, da pojdejo »na akcijo«. V takem slučaju je prišlo vse prav in tudi to, da smo se po dveh dneh vrtenja vrnili sko-

raj na isto mesto, nas ni to-liko vznevoljilo.

Na gozdni planoti sta bili dve vrtači, okoli in okoli pa je rastlo gosto drevje, čeprav je bilo brez listja. V teh dveh vrtačah je polagoma zagorelo polno ognjičev, ki so se bolj kadili, kakor goreli, ker je bilo vse dračje mokro. No in z ve-seljem smo natikali na ošilje-ne palice koščke mulovine, jo malo posmodil v ognju in na pol surove, nesoljene in ne-zabeljene, z grenkim okusom soka, ki se je cedil iz segreva-joče se palice, pospravljali sproti v želoдец. Da povem odkrito — prav dober zalogaj!

Na večer smo spet krenili in tretji dan dopoldne se je raznesel glas po koloni, da pridemo kmalu v vas Korinje, kjer se bomo ustavili, odpočili in najedli.

»Kolona, stoj!« je vršalo od borca do borca in vsi so se ustavili v pobeljeni hosti. Sklepali smo, da je štab po-slal izvidnico v vas, preden se napotimo v njo.

Rrrrr - tatatatata - rrrrr ... Mitraljezi! Svabi!

Mahoma me je prešinilo: fant, še ne boš prišel ne na toplo, ne do kotla!

»Mitraljezi naprej! Komora dve sto metrov nazaj! Poboč-nice in zaščitnice takoj v za-sedo!« je komandiral Džems.

In čez čas: »Juriš! Juriiiišš!« Mitraljezi so vračje ropotali, toda vse bolj v dolino, vse

bolj proti vasi. Pasja dlaka, zdaj jih dobijo! Pokanje je kmalu ponehalo. Še malo smo prisluhnili v nenadoma nasta-lo tišino in spet je bilo dano povelje: »Kolona, naprej!« Zlezli smo iz zasede in se zvrstili. Po skalnati poti smo zavili v vas. Nekaj pobeljenih koč in hlevov. Razbit italijan-ski bunker. Spet koč, starin-ska kmečka hiša in kamenita ograja. Korinje.

Ze smo se približali večji skupini borcev — mitraljez-cev, ki so tako hitro opravili svoje. Nekaj voz. Po snegu in poti rdeče luže, kri. Kopica zaklanih prašičev. In tam lo-ve živega prašiča. In tam sta spet dva zaklana. Da, zares. Švabski in belogardistični in-tendanti so bili v vasi. Ti so pobrali vse, kar je vas imela, in klali, klali in nalagali na vozove, da odpeljejo. Toda morali so jo odpetati, da se je svetilo za njimi.

Kmetje so žalostni gledali na poklane živali. Kolone, ki se jih niso nadejali. Zdaj tudi nam ni manjkalo mesa — bilo je pečenec in golaža. Svabom smo postavili zasede, toda po večerjo niso prišli.

Da vam rečem — ta zalogaj je bil še boljši!

Ko smo drugo jutro nada-ljevali pot, je vsak imel v na-hrbtniku — morda endinokrat v partizanih — še košček svinjskega zalogaja za tolažbo.

Avguštin Lah

„Humano“ poslanstvo

V PIČLIH dveh letih in pol med drugo svetovno vojno, od aprila 1941. leta do septembra 1943. leta, so vojaške sile fašistične Italije zakrivile v okupiranih delih Jugoslavije nezaslišana zločinstva.

Na razmeroma majhnem prostoru, z dvema milijonoma prebivalcev — kolikor jih je bilo pod italijansko okupacijo, je italijanska vojska ubila 436.957 ljudi, v koncentracijska taborišča jih je poslala 139.000, izgnala 122.430, na prisilno delo pa jih je odgnala 84.512. Noben del okupirane Evrope ni v drugi svetovni vojni pretrpel tako hudih izgub med civilnim prebivalstvom kakor ti jugoslovanski kraji, v katerih je italijanska vojska ubila vsakega četrtega prebivalca; če upoštevamo še aretacije in koncentracijska

taborišča, pa je bil vsak tretji prebivalec žrtev fašističnega terorja.

Vloga italijanske vojske v teh jugoslovanskih krajih je bila sistematično uničevanje civilnega, za vojaško službo nesposobnega prebivalstva, aretacije, ubijanje nedolžnih moških, žensk in otrok, izgoni v koncentracijska taborišča in pustošenje naseljenih krajev z zloglasnimi akcijami »rastrelamento«, v katerih so italijanski vojaki na najstrašnejše načine mučili in ubijali prebivalstvo, požigali vasi in ropali imetje. Na razpolago je tudi mnogo zaplenjenih italijanskih dokumentov, ki opisujejo ta zločinstva. Pričujoča dejstva so vzeta iz teh italijanskih virov.

Takoj v začetku okupacije je italijanska vojska samo iz Črne gore (po nepopolnih po-

datkih) odgnala v taborišča 26.387 ljudi, torej vsakega štirinajstega prebivalca. V krajih, ki so jih zasedle italijanske čete, so zgradili kakih 200 koncentracijskih taborišč. Aretacije za talce in izgon prebivalcev so vodili zloglasni šefi italijanske civilne uprave: Bastianini, Giunta, Testa, Barbera, Scaselatti in Zerbino. Sam Mussolini je julija 1942 na posvetovanju v Gorici dal generalu Roatti in drugim italijanskim komandantom navodila za nadaljnje kazenske ukrepe proti prebivalstvu. General Robotti, komandant XI. armadnega korpusa, je o sklepih to konference zapisal:

»Zaradi tega smo poskrbeli, da bi vse odrasle moške preselili na Rab. Nič ne de, če dobimo pri zaslisanju vtis, da gre za neškodljive ljudi. Spomnite se, da lahko tudi ti elementi iz nešteti razlogov postanejo naši sovražniki. Torej — popolna izselitev.«

V največjem koncentracijskem taborišču na otoku Rabu je bilo interniranih kakih 15.000 prebivalcev in tretjina je tam izdihnila. V taborišču Molat je bilo interniranih kakih 3500 ljudi, v Ljubljani 5000, v taborišču Bakar 3000, v Plaški 3500, v Kraljevici 2000, Baru 2000, v taboriščih v Italiji — v Gonarsu 6000, v Viscu 6400, v Casanuovi 4700, v Francheti 4400, v Lipari 2300, v Padovi 3000, v Renici kakih 5000 itd.

V brzojavki z dne 18. julija 1942 Bastianini obvešča Mussolinija:

»Storil sem vse, kar je v mojih močeh, da se naloga olajša s tem, da sem aretirale vse družine upornikov.«

Komandant karabinjerjev, polkovnik Buttia, sporoča v poročilu št. 106-2 z dne 15. decembra 1942, da so njegovi karabinjerji od julija do septembra internirali 2073 ljudi, od teh 943 žensk in 694 otrok. V poročilu komandanta divizije »Zara« generala Carla Viale, št. 01-2005 z dne 19. novembra 1942, poslanem guvernerju Dalmacije, je rečeno, da na področju Rutičani—Sv. Ilija in Butera ni nikogar več, ki bi lahko obiral zrelo grozdje in olive.

Namesto da italijanski imperialisti govore o svojem »civilizatorskem« poslanstvu, ki so ga »opravljali« v zadnji vojni med »zaostalimi balkanci«, naj si raje ogledajo take in podobne fotografije, ki brez besed povedo o metodah njihove »civilizacije! Da, naj si pokličejo preteklost v spomin! Toda ne samo, da naj bi se spomnili takih »humanih« dejanj, kakor jih kaže zgornja fotografija, temveč naj se spomnijo tudi, kako so naši ljudje že ob njihovem prihodu na naša rodna tla izpovedali in izkazali »navdušenje« nad njihovim poslanstvom! In tako kot nekoč, bomo znali tudi sedaj »sprejeti« vsakega novega okupatorja, ki bi se drznil stopiti na naše narodno ozemlje!

V internacijo so pošiljali celo otroke. V poročilu polkovnika Buttija št. 82-42 je rečeno, da je bilo med 98 ljudmi, ki so jih 24. jul. 1942 prignali v taborišče Molat, samo 12 odraslih moških, ostali pa so bile ženske in otroci, med njimi tudi 15 otrok v starosti 1 do 15 let. Izmed 236 ljudi, pripeljanih na Molat 19. julija 1943, je bilo samo 48 odraslih moških, med ostalimi pa 55 otrok v starosti od 1 do 10 let. V taborišču Franchette Alatri je bilo 498 otrok v starosti od 8 do 10 let, 17 pa v starosti od 3 do 13 let.

V ubijanju jugoslovanskih državljanov in streljanju talcev niso sodelovali samo italijanski vojaki in policija, marveč celo finančni organi. Italijanski vojak Salvatore (vojna pošta 141) piše v pismu z dne 1. avgusta 1942 svoji družini v Cortina Fernaco (Florenca) o teh ubojih:

*Do temeljev smo uničili vse, niti nedolžnim nismo prizanesli... Vsako noč ubijamo cele družine, z gorjačami ali orožjem. Če se kdo le poskusi braniti, streljamo brez pardo-
na in kdor pade, pač pade... In to noč je bilo samo 5 mrtvih, 2 ženski, 1 otrok in 2 možka.»*

V teh pokolih so prednjačili italijanski oficirji. Tajnik fašistične stranke na Dugem Otoku piše v svojem dopisu št. 256 z dne 19. junija 1943 o »junaštvih« kapetana Menochi:

»Ko je prispel kapetan Menochi, je vpraševal karabinjerskega poročnika o dogodku (Šlo je za 4 partizanske ujetnike — op. ured.), in ne da bi čakal na odgovor, je potegnil revolver in jih iz neposredne bližine ustrelil... Miličniki pripovedujejo, da je kapetan Menochi, brž ko je opazil na polju ljudi pri delu, streljal z brzostrelko po njih.»

Novembra 1942 je italijanska vojska zakrivila množične uboje v vasi Primošten in v bližnjih naseljih. Tajnik fašistične stranke Paolo Carantoto v poročilu pod D. št. 71 z dne 24. novembra 1942 tako le obvešča guvernerja Dalmacije o tem:

»...Ukaz se je glasil, da je

Italijanski zločinci pred ustreljenimi talci (Radohova vas na Dolenjskem, 1942. leta)

treba pokončati vse... Kraji so popolnoma opustošeni... Prebivalstvo je bilo seveda iznenadeno.»

Pri tem so ubili 80 ljudi, večidel žensk in otrok, 166 pa so jih internirali.

Vojni zločinec general Roatta je sam sestavil razglas z dne 15. julija 1943, v katerem je rečeno:

»...Ustreliti je treba vse odrasle moške, ki jih zasačite v vojni coni med našimi prednjimi patruljami in zadnjimi deli naše vojne službe. Ustreliti je treba vse odrasle moške, ki se vrnejo na področje, kjer se mude naše čete, ki operirajo po zasedbi tistega področja... Prepovedujem, da bi takšne ljudi izročali sodiščem ali internirali, treba jih je pobiti...«

V naredbi generala Roatte št. 800 z dne 11. januarja 1943 med veliko IV. ofenzivo proti narodnoosvobodilni vojski je rečeno, da je treba na področju operacij pobiti vse sposobne moške, kar pa jih ostane, jih je treba internirati.

Italijanske garnizije so redno opravljale te kazenske akcije uničevanja. Komanda karabinjerjev za Dalmacijo v svojem poročilu št. 116/II z

dne 15. decembra 1942 pravi, da so v treh mesecih opravili »rastrelamente« na 159 področjih Dalmacije. V teh akcijah so sodelovali tudi celi armadni korpusi. Število italijanskih vojakov pa je bilo čisto večje od števila prebivalcev.

Dve leti in pol italijanskega terorja sta zapustili globoke sledove v teh krajih: redka je družina, ki ni izgubila kakega svojega člana, in redka so naselja, ki niso občutila zločin-
stev in pustošenja fašističnih divizij. Italijanska vojska si je prizadevala, da bi bitko, ki je ni mogla dobiti na bojišču proti jugoslovanski narodnoosvobodilni vojski, dobila s pobijanjem golorokih prebivalcev, žensk, starcev in otrok. Ta zločinstva cinično imenuje italijanska propaganda »miroljubno poslanstvo« italijanske vojske. Preživeli udeleženci teh zločinskih pohodov se javno zbirajo v Italiji, italijanske oblasti pa jih celo pošiljajo za provokacijo v posebne vojaške enote na jugoslovanski meji. Pristojni činitelji v Italiji menda še zmeraj ne čutijo teže z italijansko vojsko povezanih zločin-
stev.

V. Sedmak

Pred enajstimi leti na Kostavski planini

SREDI decembra 1942 so Nemci zavohali partizanske enote na Kostavski planini (Slavec) nad Tuhinjsko dolino. Streljali so namreč na partizanske kuharje, ki so prišli po vodo k bližnjemu studencu. Čim pa so Nemci izstrelili prvo kroglo, je zaseda Kamniško-kokrškega odreda, ki je bila nad studencem, jurišala na Nemce in jih prepodila v Tuhinjsko dolino. Potem je bilo nekaj dni mirno...

21. decembra sta Mihova in Nacetova četa odšli v akcijo; popoldne so v zasedi čakali na Nemce, ki so vozili hrano za svoji postojanki v Šmartno in Tuhinje. Brez lastnih žrtev smo zasedli Nemcem bogat plen: okoli 3000 kg moke, tobak, sladkor, mast, maslo itd. Med Nemci je bila tudi znana nemška priležnica Stanka Jurjevec iz Šmartnega, katero smo »samo« ostrigli. Potem pa smo se z bogatim plenom umaknili v gozd, več stvari poskrili in krenili v smeri taborišča na Kostavsko planino. Komaj pa smo v vasi Hruševka postavili zasedo, so iz severovzhodne smeri iz vasi

Hom iz postojanke Šmartno pridrveli Nemci. Naša zaseda je takoj planila nanje. Pred Vrstnovo hišo v vasi sva se Karo in jaz spopadla z gestapovci. Uporabiti sva morala tudi bombe. Nemci take naše »predrznosti« niso pričakovali. Umikali so se in med umikom zažgali hlev. Mi pa za njimi, dokler jo niso ucvrli v dolino.

Šele proti jutru smo prišli v taborišče. Komaj smo zaspali, je bil sklican štab odreda. Odločeno je bilo, naj močne patrolje v treh smereh, od koder je bilo pričakovati nemškega napada, oprezujejo. Kako ne! Nemci so vedeli za nas! Ni se pa še zdanilo, ko je bilo že slišati streljanje na vseh koncih. Skratka, kljub zimi je postalo na Kostavski planini, kjer smo se utaborili, zelo »vroče«.

Nemci so torej pričeli ofenzivo proti nam, na katero so se pripravljali zelo tiho. Vendar ne sami! Pri tem, zlasti pa, da so se približali našemu taborišču, so jim pomagali slovenski izdajalci: Anton in Martin Pančur iz Šmartnega, Vantja iz Češnjice, Bajtarjev iz Lazov, Vidovec in njegov

sin iz Lazov in drugi. Le-ti so vedno vohunili za partizani in jih zasledovali. In že večkrat prej so nas izdali! Nemci so bili torej o vsakem našem premiku dokaj dobro obveščeni. Čeprav v bližnji okolici, kamor so hodile naše patrolje v izvidnice, ni bilo čutiti nemških koncentracij, so Nemci dokaj dobro pripravili načrt, da bi nas uničili. Še več! Predvidevali so tudi, kje lahko pričakujejo naš odpor. Do naše bližine pa so prišli čez hribe v več kolonah: iz Gornjega grada na Menino planino, po Tuhinjski dolini, iz smeri Črne, Černivca, iz Kranja. Na vseh važnejših križiščih in mestih pa so postavili zasede, na Kostavski planini pa so imeli skoraj na vsakih deset metrov strojnična gnezda. Nemcev pa je bilo toliko, da jih je na vsakega partizana prišlo 30 do 35. A ne samo premoč v številu, temveč tudi v oborožitvi so imeli!

V našem komandnem kadru so bili tedaj: Matija Blejc-Plamen, narodni heroj, komandant odreda, in Tone Štefe-Kosta, komisar. Alojzij Marok-Kolman pa je bil tedaj z nami kot član II. grupe odredov. Kamniško-kokrški odred so tedaj sestavljali dobri borci, prekaljeni že v več borbah. V tej borbi pa je največ sodeloval I. bataljon, to je Kamniški (dve četi tega bataljona sta bili prejšnji dan v akciji na Moravškem). Prva četa II. bataljona (Kokrškega) pa je odšla na neke specialne akcije na Gorenjsko pod Storžič in k Trzihu. Tako je bilo v taborišču le 80 do 90 borcev.

Borba se je začela še pred svitom. Takoj smo odšli na položaje, nekateri pa v patrolje. Ko se je zdanilo, so Nemci že silovito pritiskali na naše položaje. Brnelo in ropotalo je — toda ne samo z nemške, temveč tudi že z naše strani. Prve napade smo zavrnil. Sledil je tretji, ki je bil odbit, prav tako četrti nemški juriš. Komandant Matevž ni obstal na enem mestu, temveč je hodil sem in tja med položaji, nadzirajoč pri tem naša zaklonišča in položaje. Z ene do druge strani naše linije so hodili tudi: Marok, Per, Vido

11. brigada na pohodu po Koroški

(komandant bataljona), Miha, Mohor, Nace, Metod in Lojze. Zadnji je kar stoje kosil s svojo zbrojevko! Okoli osme ure še nismo imeli nobene žrtve, Nemci pa že precej. Kmalu zatem je bil laže ranjen Matija Blejc-Plamen in še nekaj tovarišev. Toda Matijo je bolničarka samo obvezala — in že je vodil borbo naprej. Okoli 11. ure pa so pri nas žrtve naraščale; precej je bilo že ranjenih, nekaj pa jih je tudi padlo. Med njimi Alojz Templov, komandir Miha in Vido. Čez nekaj časa je padel tudi Plamen; bil je ranjen in prepričani smo bili, da se je prebil. Kajti okoli 14. ure smo se začeli zaradi naraščajočega pritiska prebijati v tri smeri. Eno skupino sta vodila Janez Brlez-Nace in Marok, drugo Jaka Molk in Tone Štefe-Kosta, tretjo pa Boltežar in jaz. Mi smo se prebijali proti Tuhinjskemu grabnu, v smeri Menina planina. Res, skoraj čudno je, da nismo bili vsi zadeti zaradi »dežja« nemških krogel! V svoji odeji sem namreč naštel kasneje 13 lukenj — ranjen pa le nisem bil. Naša skupina se je nato zadržala v nekem zelo obraščenem grmičju; tu smo obstali do teme, seveda v največji tišini, toda v pripravljenosti. Ko so zvečer Nemci odšli, smo nadaljevali pot proti Menini planini. Tu smo ostali nekaj dni, ker so Nemci še vedno pustili v dolini zasede. Tedaj je zapadel sneg. Čeprav smo bili lačni, se nismo odločili za odhod v dolino. Šele kasneje, ko so se Nemci popolnoma umaknili in s tem svoje naloge niso opravili, smo se sešli z bataljonom. To pa je bilo že v začetku januarja 1943. leta. V tistih dneh je bilo naše politično delo usmerjeno predvsem na teren, da smo pridobili nove borce. Kajti sestavljali smo že načrt za nove akcije.

Ves odred se je 14. januarja premaknil iz Vel. Lašne v smer Zubejevo in Zabrinje. Zaradi visokega snega smo se utaborili tukaj; z najvišje kote 932 m nad Usalnikom in kote 794 m nad Zabreznikom smo imeli najboljšo opazovalnico nad Nemci. V teh dneh je bilo naše politično delo, zlasti med prihajajočimi novinci, zelo plo-

dovito. Največ tega dela pa je opravil Tone Štefe-Kosta sam.

18. januarja smo iz Zabreznika in Zabrinja odšli proti Podsmrečniku, preko ceste Kamnik—Črna, do kmeta Kuharja v Kališe. Zjutraj smo se namestili po hišah kmetov, ki so jih Nemci že prej izselili. Nato še straže — in prepričani smo bili, da smo na varnem. Tudi mimoidoči kmetje nas niso motili, ker smo bili prepričani, da so naši. Štab odreda se je vselil v hišo izseljenega Galina, po domače pri Gregešu. Njegov svak Gregec Sušnik pa je stanoval nekoliko nižje in skrbel za Galinovo živino. Ko je zjutraj nakrmil živino, ga je dežurni opozoril, da o naši navzočnosti ne sme nikomur povedati. Čeprav je zatrdil tudi meni, ki me je dobro poznal, da ne bo nikomur ničesar povedal, je neopazeno odšel k Nemcem v Stranje in nas — izdal. Popoldne, ko smo imeli politično uro, pa nekdo zakriči: »Švabi so tu!« Dovolj je bila ta beseda — vsak je odhitel na položaj. Vod naše čete, v katerem so bili: Metod, Boltežar, Nace, Marko in jaz, nismo prihiteli niti do vrha hriba, ko smo se že spopadli z Nemci. Nekaj časa smo jih zadrževali, a smo se zaradi neugodnih položajev morali umakniti. Umakali so se pa tudi drugi. Predvsem zato, ker smo imeli precej novincev, ki so bili prvič v borbi, mnogi pa so bili tudi neoboroženi. Le-ti so se umakali neorganizirano, ker jih je prevzela panika. Bežali so na-

vzdol — prav v naročje Nemcem. In mnogo jih je padlo, mnoge pa so zajeli. V tej borbi je padel tudi stari borec za pravice delovnega človeka, logar Karel. Na umiku je padel tudi naš komisar Štefe, vendar tedaj, ko smo že prebili obroč. Švigajoče krogle so ga zadele v serpentinah izpod Nagreta pred Savinjo pečjo pod Černivcem.

Ker v Kališu ni bilo pravnih zaklonov, smo se umakali. Vendar smo Nemce napadli z boka in tako dosegli severni jarek pod Plešivcem in prešli cesto. A tudi tu so bili Nemci! Naši rafali so sekali kar po njihovih skupinah, tako da so morali sedaj oni iskati zaklonov. Z najtežjim orožjem pa so še vedno tolkli po nas. Glavnina našega odreda se je v tej smeri umikala, in tudi uspela. Na hribu Nagrat smo se zadrževali do večera, od tam pa nato krenili v smer Zabujevo...

Res, borba na Kališu je bila huda, vendar nas ni demoralizirala. Kajti vedeli smo, da Nemci brez pomoči slovenskih podreptnikov ne bi uspeli. In kdo so bili ti nemški sodelavci? Franc Bodlaj iz Stahovice, Alojz Puškaj iz Stolnika in Jože Kovač iz Stahovice. Vsi ti, ki so dezertirali iz partizanske vojske, so kot oboroženi gestapovski vohuni škodovali ne samo partizanskim enotam, temveč tudi prebivalcem, našim podpornikom, predvsem v Črni, Stranjah in Tuhinjski dolini.

France Podstudenšek-Rok

janske fašistične države so morali priznati ničevost svoje vojske. Mussolini je na primer rekel: »Italijanski narod je ovčje rase.« Grof Ciano pa je, ko je govoril o umiku pred grško vojsko, rekel: »Se enkrat smo morali korakati nazaj in pustiti sovražniku mnogo ujetnikov...«

»Če ostane Italija nevtralna, moramo imeti na njeni meji štiri divizije. Če nas napade, bodo te štiri divizije zadostovale, da se bomo ubranili. Če pa bo Italija v vojni naš zaveznik, bomo potrebovali na njeni meji 12 divizij.« (Iz Cartierove knjige »Skrivnosti druge svetovne vojne«.)

Takšen sarkazem je razumljiv in pravičen, saj so prav Francozi na svoji koži čutili vso »blagodejnost« italijanskega zavezništva. V prvi svetovni vojni, po porazu pri Caporetto in razsulu italijanske vojske, so morale francoske in angleške divizije nujno zamašiti razpadlo fronto in reševati Italijo. V drugi svetovni vojni pa bi bili Grki vrgli italijansko vojsko, ki se je mudila v Albaniji, v morje, da ji niso prihiteli na pomoč Nemci.

Takšnih primerov je mnogo. Zgodovina nas uči, da od italijanskega zaveznitva še nihče ni imel nobene koristi, marveč samo škodo. In takšno, kakršno je bilo, se je navadno spremenilo v verolomstvo in izdajalstvo. O tem piše celo italijanski književnik Mario Mariani: »Če hočete Italijo za trdno imeti proti sebi v jutrišnji vojni, kar sklenite z njo prej zvezo.«

Giuseppe Prezolini, znan po svojih razpravah o Italiji v I. svetovni vojni, pa piše takole:

»Italijanski vojak nikoli ni bil ni tudi ni mogel biti nepokoljubljivi vojak, kakor ga običajno opisujejo italijanski novinarji. Takšen ni mogel biti, ker je rojen v deželi, ki nima vojaške tradicije. Mi se moramo zdaj smejati vojnemu iz našega risorgimenta. Bitka

pri Černi je veljala našo vojsko Piemonta 18 mrtvih. Vse bitke iz risorgimenta (v drugi polovici 19. stol.) so imele 60 tisoč mrtvih. Združitev Italije so po pravici imenovali dobitek v loteriji. Naporov in žrtev ni bilo mnogo. Nikoli nismo imeli vojskovodij in tudi vojaške tradicije nismo ustvarili...«

Prezolini nadalje pravi, da je pravilna karikatura, ki prikazuje italijansko vojsko kot skupino ljudi brez glave pod vodstvom oficirja z oslovsko glavo.

Tudi najvišji voditelji itali-

Strahopetnost in neborbenost italijanskega vojaka je prišla že zdavnaj v pregovor in postala predmet posmehovanja vseh narodov, ki so se kdaj koli srečali s Italijani v vojni, bodisi kot s sovražniki ali »zavezniki«.

Gorje tistemu, ki se zanaša nanje in pričakuje od njih pomoči!

1/1
SECRET

N. 1008 (cont. del. del. 1007)
di Roma - Roma XX

Aut. Line 4/1/1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044-1045-1046-1047-1048-1049-1050-1051-1052-1053-1054-1055-1056-1057-1058-1059-1060-1061-1062-1063-1064-1065-1066-1067-1068-1069-1070-1071-1072-1073-1074-1075-1076-1077-1078-1079-1080-1081-1082-1083-1084-1085-1086-1087-1088-1089-1090-1091-1092-1093-1094-1095-1096-1097-1098-1099-1100-1101-1102-1103-1104-1105-1106-1107-1108-1109-1110-1111-1112-1113-1114-1115-1116-1117-1118-1119-1120-1121-1122-1123-1124-1125-1126-1127-1128-1129-1130-1131-1132-1133-1134-1135-1136-1137-1138-1139-1140-1141-1142-1143-1144-1145-1146-1147-1148-1149-1150-1151-1152-1153-1154-1155-1156-1157-1158-1159-1160-1161-1162-1163-1164-1165-1166-1167-1168-1169-1170-1171-1172-1173-1174-1175-1176-1177-1178-1179-1180-1181-1182-1183-1184-1185-1186-1187-1188-1189-1190-1191-1192-1193-1194-1195-1196-1197-1198-1199-1200-1201-1202-1203-1204-1205-1206-1207-1208-1209-1210-1211-1212-1213-1214-1215-1216-1217-1218-1219-1220-1221-1222-1223-1224-1225-1226-1227-1228-1229-1230-1231-1232-1233-1234-1235-1236-1237-1238-1239-1240-1241-1242-1243-1244-1245-1246-1247-1248-1249-1250-1251-1252-1253-1254-1255-1256-1257-1258-1259-1260-1261-1262-1263-1264-1265-1266-1267-1268-1269-1270-1271-1272-1273-1274-1275-1276-1277-1278-1279-1280-1281-1282-1283-1284-1285-1286-1287-1288-1289-1290-1291-1292-1293-1294-1295-1296-1297-1298-1299-1300-1301-1302-1303-1304-1305-1306-1307-1308-1309-1310-1311-1312-1313-1314-1315-1316-1317-1318-1319-1320-1321-1322-1323-1324-1325-1326-1327-1328-1329-1330-1331-1332-1333-1334-1335-1336-1337-1338-1339-1340-1341-1342-1343-1344-1345-1346-1347-1348-1349-1350-1351-1352-1353-1354-1355-1356-1357-1358-1359-1360-1361-1362-1363-1364-1365-1366-1367-1368-1369-1370-1371-1372-1373-1374-1375-1376-1377-1378-1379-1380-1381-1382-1383-1384-1385-1386-1387-1388-1389-1390-1391-1392-1393-1394-1395-1396-1397-1398-1399-1400-1401-1402-1403-1404-1405-1406-1407-1408-1409-1410-1411-1412-1413-1414-1415-1416-1417-1418-1419-1420-1421-1422-1423-1424-1425-1426-1427-1428-1429-1430-1431-1432-1433-1434-1435-1436-1437-1438-1439-1440-1441-1442-1443-1444-1445-1446-1447-1448-1449-1450-1451-1452-1453-1454-1455-1456-1457-1458-1459-1460-1461-1462-1463-1464-1465-1466-1467-1468-1469-1470-1471-1472-1473-1474-1475-1476-1477-1478-1479-1480-1481-1482-1483-1484-1485-1486-1487-1488-1489-1490-1491-1492-1493-1494-1495-1496-1497-1498-1499-1500-1501-1502-1503-1504-1505-1506-1507-1508-1509-1510-1511-1512-1513-1514-1515-1516-1517-1518-1519-1520-1521-1522-1523-1524-1525-1526-1527-1528-1529-1530-1531-1532-1533-1534-1535-1536-1537-1538-1539-1540-1541-1542-1543-1544-1545-1546-1547-1548-1549-1550-1551-1552-1553-1554-1555-1556-1557-1558-1559-1560-1561-1562-1563-1564-1565-1566-1567-1568-1569-1570-1571-1572-1573-1574-1575-1576-1577-1578-1579-1580-1581-1582-1583-1584-1585-1586-1587-1588-1589-1590-1591-1592-1593-1594-1595-1596-1597-1598-1599-1600-1601-1602-1603-1604-1605-1606-1607-1608-1609-1610-1611-1612-1613-1614-1615-1616-1617-1618-1619-1620-1621-1622-1623-1624-1625-1626-1627-1628-1629-1630-1631-1632-1633-1634-1635-1636-1637-1638-1639-1640-1641-1642-1643-1644-1645-1646-1647-1648-1649-1650-1651-1652-1653-1654-1655-1656-1657-1658-1659-1660-1661-1662-1663-1664-1665-1666-1667-1668-1669-1670-1671-1672-1673-1674-1675-1676-1677-1678-1679-1680-1681-1682-1683-1684-1685-1686-1687-1688-1689-1690-1691-1692-1693-1694-1695-1696-1697-1698-1699-1700-1701-1702-1703-1704-1705-1706-1707-1708-1709-1710-1711-1712-1713-1714-1715-1716-1717-1718-1719-1720-1721-1722-1723-1724-1725-1726-1727-1728-1729-1730-1731-1732-1733-1734-1735-1736-1737-1738-1739-1740-1741-1742-1743-1744-1745-1746-1747-1748-1749-1750-1751-1752-1753-1754-1755-1756-1757-1758-1759-1760-1761-1762-1763-1764-1765-1766-1767-1768-1769-1770-1771-1772-1773-1774-1775-1776-1777-1778-1779-1780-1781-1782-1783-1784-1785-1786-1787-1788-1789-1790-1791-1792-1793-1794-1795-1796-1797-1798-1799-1800-1801-1802-1803-1804-1805-1806

Eden izmed originalnih dokumentov italijanskega vojaškega sodišča v Ljubljani, s katerim zahtevajo od svojih podrejenih identifikacijo vodilnih članov narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji

Niti trohice tovarištva

(Iz dnevnika »Proletarska četa«)

Nedelja, 21. jan. 1942

DANES ima partizanski kuhar Mato precej pomočnikov. Nas nekaj partizanov lupi krompir, Italijani-ujetniki pa kurijo in nosijo vodo. Mato jim samo naroča, kaj je treba delati...

»Preparate legna, subito! Grande fuoco! Per dieci minuti! Avete capito?«

»Bene, camerado, razumi, razumi,« odgovarjajo Italijani in odhajajo na delo... Res, ubogljivi so; toda med njimi so tudi lenuhi. Nekaj korakov od ognjišča so napravili pod isto klopjo pri zidu svoj ogenj, kjer se grejejo, pomenkujejo in prepevajo. Ogenj jih zbira, za kotiček toplote so silno navdušeni. Zelo rado jih zebe. Razen tega so strašno požrešni. Gorje ubogim mačkam! Črni kruh, ki ga spečejo na žerjavici, jim zelo tekne. Goveje vampe, ki jim jih je dal kuhar, so si razdelili, in vsak jih kuha na svojo roko. Vsak misli samo nase. Med njimi ni niti trohice tovarištva. Kadar gredo po vodo ali kam drugam, vzamejo s seboj tudi svoje porcije. Drug drugemu niti najmanj ne zaupajo. Kako klavrna slika bivših gojencev fašizma! Kako klavрни so videti vojaki Mussolinijeve vojske, ki je zasadila nož v srce Eritreje, zavzela Addis Abebo, iztrgala mali Albaniji neodvisnost in skupaj z Nemci strla junaški odpor Grčije, zasedla našo Črno goro, anektirala sončno Dalmacijo, Slovenijo. Zdaj pa: razcapani, neobriti in izmozgani jetniki. Od bivše vojaške uniforme jim je ostala samo alpinska čepica. Od nekdanje slave in bahaštva — živalski strah, ponižanje.

Mi vemo, da se fašističnemu režimu ni posrečilo, da bi napravil iz svojih ljudi poslušne avtomate. Mi vemo, da je med njimi in v italijanskemu ljudstvu mnogo poštenih in naprednih ljudi. Morda je tak tudi naš ujetnik Giuseppe, star

22 let? Ta fant je najubogljivejši med njimi, miren in pošten, vsem simpatičen. Šest sester ima, ki že dolgo ničesar ne vedo o njegovi usodi. Ravnodušno prenaša vse težave. Drugačen je Barba, nazvan tako menda po dolgi bradi. Iz

TRŽAŠKI EPILOG:

„Ljudje, glejte, kri so prelili...“

(Karikatura, ki najbolj in najbolj točno pove, po komu in kje so vzeli tisti maloštevilni mladoletni vročekrvneži, ki so meseca novembra letos priredili fašistično-iredentistične demonstracije v Trstu, vzorec in vzgled za te svoje orgije...)

velikih črnih oči, polnih žalosti in domotožja, odseva zaskrbljenost. Kdo ve, kakšne misli mu roje po glavi? Kdo ve, kakšne sklepe je povzel iz prvega spopada s proletarci in iz bivanja med njimi? Težko se vživlja v novi položaj, mrk je in ozlovoljen. Naše stališče nasproti vsem je človeško, globoko človeško. Dobivajo enako

hrano in v enaki količini kakor mi. Napornega dela ne opravljajo. In vtem ko naši tovariši, starši in sorodniki propadajo v internaciji po italijanskih koncentracijskih taboriščih, smo mi ljudje z obzirnostjo in sočutjem, ki spoštujemo človeka, celo sovražnika — če se vda.

Jovan Vujošević-Lola

„Vinceremo ...“

MOJ POPOTNI sprem-
ljevalec se je opiral
na leskovo palico in
naporno koracaljal po
prašni cesti. Korakal sem zra-
ven njega, sključen pod na-
hrbtljnikom, ki je bil vsak dan
bolj prazen in lažji. Že nekaj
dni sva tako pešačila iz Fur-
lanske nižine, kjer je velik
štrikotnik gonarskega tabori-
šča, prepleten z bodečimi ži-
cami, hromel naše življenje ...
Po prestopu dvotirne proge
pri Rakeku sva se na osvo-
bojenem ozemlju počutila do-
cela varna v zavetju parti-
zanskih brigad, ki so se, raz-
meščene na robu osvobojenega
ozemlja, spopadale z nemškimi
enotami.

Sopotnik Tone, doma iz Vi-
nice, ali Tonič, kakor so mu
Belokranjci pravili, je prav
tako kot jaz zbiral moči, da
sva se lahko okrvavljenih nog
še prestopala. Kočevje, kamor
sva dospela pod večer, je bilo
za tiste čase kar živahno me-
stece.

Naslednjega jutra sva se
napotila po cesti proti Kočev-
skemu Rogu. Tam okrog so se
kretali partizani že zdavnaj,

toda zdaj so bile ceste skoraj
prazne — oživel so večji kra-
ji. Ta kraj smo nešteto krat
omenjali med pogovori v le-
senih, presušenih barakah Go-
narsa. Zdaj sva bila sama v
njegovem območju. Vse naju je
zanimalo: pota, naselja, gozdo-
vi, jase, maloštevilni ljudje,
ki sva jih srečavala.

Cesta se je pričela vzpenja-
ti navkreber. Sem in tja sva
naletela na pogorišča. S sose-
dom sva si hotela prikrajšati
pot in krenila s ceste po str-
mejši poti, ki je nisva pozna-
la. Ta se je vse bolj zoževala
in zgubljala. Kljub temu sva
sledila številnim konjskim
stopinjam, ki so se pojavile in
pokrivale vse bolj prsteno pot,
ki se je, vodeč vedno globlje
v gozd, spreminjala v nego-
tovo stezo. Dolgo sva hodila
po tej zagonetni, vijugasti ste-
zi med gozdovi in le sledovi
stopinj so razodevali, da se je
tu nekoč pomikala kolona. S
pogledom, uprtim v tla, sva za-
sledovala polkrožne stopinje
konjskih kopit.

»Verjetno se je kretala tod
italijanska kolona«, sem po-
gledal soseda. »Da, partizani

niso imeli do kapitulacije to-
liko konj.«

Preostalo nama ni ničesar
drugega, kot da sva nadaljeva-
la pot po neznani stezi, ki se
je skoraj docela izgubila. Le
konjske stopinje so bile še
vedno posejane na gozdnih
tleh med goščo in drevjem.
Štiri ure sva izgubljeno tavela
v obširnih gozdovih in se obu-
pano pomikala naprej, opazu-
joč gibanje sonca po modrem
nebu in po njem ugotavljala
dnevni čas. Šlo je proti pol-
dnevju. Vzela sva smer proti
soncu.

»Počijva malo,« je dejal
znanec.

»Raje poglejva, kako bi se
čimprej rešila teh neznanih
gozdov.«

»Prav imaš, sicer naju bo
še noč zatekla tukaj.« Med
smrekovim vejevjem, ki nama
je oplaševalo lice, sva se, opi-
rajoč na popotne leskove pa-
lice, premikala dalje. »Danes
bi bila že lahko doma pri
svojih,« je dejal tovariš, »a
prekletu, morala sva si poiska-
ti tole bližnjico!«

Tudi jaz sem preklinjal.

Prisopihala sva sredi pro-
stranih gozdov do večje jase,
ki se je v širokih terasah
spuščala proti vzhodu. Vedela
sva, da je prevelika in ne bi
stala brez razloga sama sredi
obširnih, zaraščenih gozdov.
Tu morajo biti znaki člove-
škega življenja! Res sva za-
gledala po nekaj korakih vi-
soke, ozke dimnike. Štrleče so
moleli samotno v nebo.

»Vas bo,« reče sopotnik.

»Menda res,« mu odvrnem.

»Toda polja so opuščena,
njive niso bile letos preorane.«

»Da, polno je plevela, manj
vredne trave.«

Povzpela sva se že tako vi-
soko po gozdni meji, da sva
z enim pogledom mogla objeti
vso podobo tega kraja. Goli,
požgani zidovi, so nemo, ne-
premično stali brez streh, brez
oken in vrat. Nekaj jih je bi-
lo tudi podrtih in zevajoči
dimniki so samevali visoko
sredi vasi. Nikjer človeka. Da,
saj tu ne more nihče živeti,
sem se zavedel. Ogledoval
sem za živim bitjem. Morda
bo od kje skočila vsaj kaka
mačka. Toda: tišina, globok
mir.

Italijanski zločinci so od talcev, preden so jih ustrelili, zahtevali, da si sami izkopljejo jamo, kamor so jih potem zagrebli kakor poginulo živino. No, lepa humanost italijanskih gobeždačev, ki so v dejanjih eno, v besedah pa drugo!

Sadno drevje je bilo ožgano. Pol jablane ob sesedenih zidovih je bilo črnkaste, toda nekaj vej je zelenelo in se nagibalo proti tlom z debelimi rdečimi jabolki.

Pognal sem se do prve najbližje veje in v poskoku odtrgal nekaj sočnih sadežev. Sosed je s palico lopnil po veji. Dve jabolki sta v loku padli v travo. Z Viničanom sva stopicala še naokrog in se razgledovala.

»Tole so požgale italijanske črne srajce!«

»Morda prav v času, ko so nas pograbili po domovih in nas odpeljali v zapore in dalje v taborišča. Zdaj je njihove slave konec,« sem odvrnil, gledajoč temnosivkaste, grobe zidove in s palico grebel po črni pepelnati zemlji, ki je med kamenjem ni mogel odnesti veter, ko je bila še pepel.

»In pa moči! Moči je konec! Tiste napihnjene fašistične moči, ki je bila znotraj vedno puhla in prazna,« se je ozrl name spremljevalec.

Posedela sva ob razdrtinah in grizla rdeča jabolka.

»Tudi ta oddaljena vas jim je bila nevarna!«

»Zelo, zelo nevarna italijanskemu imperiju!«

Razgledovala sva se še po upepeljeni vasi, ki je svoj čas živela tiho, mirno življenje. Zdaj pa že več kot leto dni ni bilo tod nobenega življenja.

Še dalje sva si ogledovala. Sosed mi je, presedajoč na na trdem kamenitem sedežu, pokazal s palico napis na zidu. Napisali so ga italijanski vojaki očitvidno potem, ko so zažgali vas, pobili in pregnali njene prebivalce. Napis je bil še dobro viden. Vstala sva, se približala črnim črkam na preostalih sivih zidovih požgane hiše in čitala: Vincere-mo, perchè siamo i più forti nel mondo!

Presedala sva se na velikih kockastih kamnih, ki so bili nekoč ugrajeni v hišo, zdaj pa so se okrog njih neslišno plazili martinčki, in grizla sočna jabolka.

»Koliko hiš in zgradb so preplepskali z gesli Vincere-mo... Vinceremo... Vinceremo! No, zdaj pa imajo, zločinci!«

Ive Šubic: »Kokošarji...« (Objavljeno je bilo v brigadnem glasilu Tomšičeve brigade)

»Vedno so imeli zmago na ustih, v srcu pa strah.«

»A kako so znali razkazovati svojo lažno moč nad nami v taboriščih.«

»V Gonarsu in že prej v Monigu!«

»Si bil tudi v Monigu?« vprašam sosa.

»Tudi. V drugi zgradbi, v zadnji sobi — če jo lahko tako imenujem.«

»Tam so bili večinoma starejši, kajne?«

»Da. Nekaj jih je bilo, ki se jim je že izteklo šestdeseto leto in več. Tam je bil tudi tisti stari cestar, doma iz Notranske. Se ga še spominjaš? Zelo slabo je že videl, a spomin je imel izreden. Pripovedoval nam je o dogodkih, ki so se pripetili pred petdesetimi ali šestdesetimi leti, o raznih ljudeh, s katerimi je prišel v stik in nam pred tem

vedno postregel z njihovimi imeni in priimki.«

»Koliko let je neki imel?«

»Pravili so, da dvainosemdeset.«

»Tudi nevaren s svojo starostjo Italijanom, kaj misliš?«

»Tudi! A tega menda še ne veš, kar ti bom zdajle povedal.«

»No!«

Obrnil se je k meni in segel v žep, da bi si prižgal polovičko. Zaman je brskal po žepih. Zadnje je pokadil pred dobrimi štirimi urami, ko sva zadnjikrat počivala.

»Nekega večera, ko smo bili še v Monigu,« je pričel, »smo že plegli po trdih, grobih lesenih pogradih; spati se nam nikakor ni dalo. Vsakdo je imel še kaj povedati. Skratka, mesto popolnega molka, ki bi moral vladati po taboriščnih predpisih, so naši ljudje križem pošepetavali, nekateri pa

»Nobenih pregraj, nobenih mej — naprej, juriš, naprej!«

tudi glasneje govorili. Prav ko mi je sosed na pogradu pripovedoval o svojih čebelah, pride tiho, potuhnjeno v našo »spalnico« tisti črni polizani poročnik. Za spremembo od ostalih vojakov in oficirjev v taborišču je bil visoke rasti, doma iz severne Italije. A njegovega imena se, žal, nisem zapomnil.

»Cosa fate! Perchè parliate!« se je zadržal, da smo vsi utihnili, kakor bi odrezal. Zatem je, lahko se upogibajoč v koljenih in pozibavajoč, stopil nekaj korakov sem in tja po kamenitem podu. »Zakaj govorite,« je razdraženo ponovil v italijanskem jeziku in se zaustavil. Nihče mu ni odgovoril.

»Vsi s pogradov,« je bruhnil, skoraj peneč. »Jaz vam pokazem, banditi iz Ljubljanske pokrajine. S pogradov, pravim!«

Odgrnili smo lahke odeje, se naglo skobacali z ležišč in stali nemi ob lesenih pogradih z golimi nogami na kamenitih tleh. Bilo je v dneh pred Novim letom.

Zopet se je zadržal: »Poklekajte! Poklekajte, svinje banditske!«

Spogledali smo se, češ ali misli resno. Saj nismo v cerkvi, da bi poklekali. Toda ko

je lopnil s pestjo po obrazu najbližjega interniranca, ki je stal ob njem, smo naglo padali po golih tleh. Videl sem starega cestarja, kako je teletnil na kamenita tla z rokami in koleni obenem. Ni se mogel dvigniti, da bi lahko klečal, temveč je slonel oprt na roke.

»Ti stari dedec, ali si kaka izjema?« je dejal Italijan sivega starcu. »Brcnil te bom v tvojo smrdljivo zadnjico, da še škornjev ne bom mogel izruvati iz nje!«

Starček je polagoma, boreč se za ravnotežje, spuščal roke s poda in se kleče vzravnal. A ni mogel zbrati dovolj moči in zopet je padel naprej na roke. Glava mu je visela med rokami in bolj je ležal, kakor klečal. Pogledal je Laha z motnimi očmi, ki niso imele nobenega bleska in niso več dosti videle. Nikoli ne bom pozabil tega pogleda. Še na tega brezčutnega oficirja je ta pogled, sodim, moral vplivati, kajti raje je, čeprav samopašno, odkorakal v drugi konec sobe in s prezirom zmagovalca pričel kričati na nekega novomeškega profesorja. Ko se je zazrl v njegova očala, ga je vprašal: »Ti si gotovo učitelj, a?«

»Profesor sem.«

»Profesor?« je vprašujoče ponovil oficir z zaničljivim nasmeškom. »Kaj pa si poučeval vaše šolarčke?«

»Zgodovino.«

»Ti barbar si razlagal zgodovno? Radoveden sem, kako si ti učil ta predmet? Kako more barbar poučevati zgodovino? No, zdaj bodo naši, italijanski profesorji v Ljubljanski pokrajini pokazali, kako je treba poučevati!«

Klečali smo skoraj pol ure. Molčali smo, le naporno dihanje je bilo čuti v prostoru in škripajoči čevlji so plesali sem in tja, v njih pa visoka postava od vseh nas prekletega laškega oficirja. Hodil je iz kota v kot in kričal. Kdo bi si zapomnil, kaj je nam, starejšim ljudem, ta v uniformi se bleščeči smrkev, vse izrekel in napsoval.

Preden je odšel, nam je zapretil: »Vstanite! Toda prihodnjič, če boste še ob tej uri gobcali, vas bom pograbil za vaše trebuhe in vas dal privezati pod strop. In še bolje, za tisti vaš nesposobni del pod trebuhom vas bom obesil, da boste bingljali kakor pajki izpod stropa. Kot pajki, razumete? Jaz vam pokažem, nič vredni barbari!«

In je odkorakal.

Počasi smo vstajali in se drgnili po pordečelih koljenih, splezali na pograde in se premraženi zavili v grobe odeje.»

Sosed je končal svoje pripovedovanje. Ko sva pogrizla vsa jabolka, sva vstala. Še enkrat sem si ogledal napis sredi golih zidov: Vinceremo...

*

Iz vasi je vodila dobra pot proti Koprivniku in še dalje v Črnomelj. V poznem popoldnevu sva pripotovala na rob Bele krajine, ki se je vsa obžarjena od zahajajočega sonca raztegovala pod nama. Bele ceste so se v nižini prepletale iz vasi v vas; na koncu obzorja se je vila sivomodra progga Kolpe.

»Doma sva,« je dejal zamišljeno Tonič. Dospela sva do prvih vinogradov na Maverlenu in tu pa tam odtrgala jagodo dozorevajočega grozdja.

Ciril Šter

„Med proletarci“

V JESENI letos je »Mladinska knjiga« v Ljubljani izdala knjigo »Med proletarci«, pisca Franceta Strleta, ki obsega 76 strani, ilustriral pa jo je akad. slikar Ivan Seljak-Čopič.

Ob kratki oceni prve knjige posebno zanimivega avtorja se vsekakor spodobi, da najprej o njem spregovorimo nekaj besed. To tolikanj bolj upravičeno, ker tega niso storili drugi listi, čeprav je od izida knjige poteklo že kar nekaj časa.

Menda takoj po osnovni šoli jo je Franci Strle, bister bajtarski fantič iz Podcerkve na Notranjskem, pobrisal k partizanom. Štiri dni je taval s svojo mavzerico, strelivom, bombo in majhno zalogo hrane, dokler ni dobil tako zaželenega stika s partizani. Razen priučenega pomanjkanja je prinesel s seboj samo eno, pa zato veliko življenjsko razočaranje: prejšnje šolsko leto je skoraj za trdno že upal, da se mu bo končno izpolnila tako vroča želja, da bi že vendar enkrat videl železnico in lokomotivo, to čudo, ki se boja kot sam vrag hitro pomika naprej in še to kar brez volovske vprege; toda tako skrbno zbrane dinarje, namenjene za udeležbo na šolskem izletu na Rakek, je ubogemu fantiču tedaj odvzel njegov oče; zato, da je lahko kupil za družino novo svinjo. Prejšnja je bila namreč nesrečno poginila...

Oči so malemu Frančku čudovito preudarno sijale izpod širokih krajev očetovega klobuka, ki je bil tako velik, da mu je včasih uhajal kar čez ušesa. Saj bi ga zaradi neobgljenosti menda sploh ne

obdržali v brigadi, če ga ne bi bil vzel v zaščito sam »stric Matevž« (Matevž Hace), ki je bil v Tomšičevi brigadi za komisarja. Matevž pa je vedel, da navkljub mladostnosti spada to bistro fanté v proletarsko brigado, kajti »to je sin enega naših ilegalnih sodelavcev še iz predvojnega revolucionarnega delovanja Hribarjeve skupine v Loški dolini«, je dejal komisar. (Poleti 1942 so Italijani Francetovega očeta ustrelili in odtlej je fantič mislil samo še na maščevanje.)

Šibko in drobceno telesce z velikim klobukom je torej le ostalo v brigadi. Počasi smo pri njem vse bolj opazovali utrinke čudovitega protislovja: telesno dejansko še otrok, je mislil s svojo glavo presenetljivo zrelo, izkušeno, politično razgledano... Zavest proletarskega porekla, borbenost, kar nerazumljiva telesna odpornost pri tolikih naporih Tomšičeve brigade — vse to ga je predvsem zaradi politične razgledanosti (nihče v četi ni znal voditi tako živih političnih razgovorov!) dvignilo na »položaj«. Nastal je malce čuden položaj, ko so govorili v brigadi: »Je že res brihten, toda saj ni mogoče, da bi takle deček 'komandiral' možem z brki!« In vendar se je zgodilo, in vendar je postalo vsakomur v enoti kmalu razumljivo, da je ta, poprej neobgljeni deček, postal politdelegat voda, čete in tako naprej. Ko je odšla XIV. proletarska divizija na Štajersko, je Franček za pol pediti že zrasel in je bil že sekretar brigadnega SKOJ. Komunistični mladinci pa so bili — to se ve — najbolj udarno jedro brigade!

Tako nam je revolucija poleg premnogh »čudes« ustvarila tudi iz tega skromnega kmečkega proletarskega dečka zrelega mladeniča (danes že moža in očeta), ki se je v priporjeni svobodi podvizal, stisnil zobe (in pas) ter na hitro temeljito premlél goro knjig, študiral gimnazijo poleg svoje naporene službe v Armadi, mimogrede pa po svojem posebnem spominu napisal še »potoepis« borb in zmag štirinajste divizije na njenem pohodu čez Hrvaško na Štajersko. To njegovo prvo literarno delo je bogato ilustriral (predragi recenzenti, ki ste v časopisju to dragoceno in zanimivo knjigo kar prezrili!) njegov bojni tovariš, akademski slikar Ive Seljak-Čopič. O le-tem bi bilo povedati skoro na las podobno zgodbo: ta nekdanji kurirček komandata štirinajste, heroja Vasje, je prav tako prišel še kot otrok k partizanom, prav tako čudovito junaško prestal v ognju revolucije in krvavih borb hitro metamorfozo iz dečka v prekaljenega moža, prav tako zagrizeno se učeč po vojni dokončal šolo — umetnostno akademijo. Oba avtorja dobre reportažne knjige »Med proletarci« sta nam posredovala — oblikovno dovršeno — svoja burna doživljenja iz prvih borbenih vrst štirinajste proletarske.

Omenjena knjiga, nato pa še kar monumentalno Korotanovo delo »Jeklena pest«, daje nam, nekdanjim borcem (ob slabi plodnosti poklicnih pisateljev — posebno kar se tiče pisanja o osvobodilni borbi), veselo upanje, da so se vendar našli samonikli, a dobri pisatelji, ki bodo po teh svojih prvih delih še z nadaljnjimi kar pošteno plačali zgodovini dolg svoje znamenite, Titove generacije. Stane Škrabar

Nove knjige

Letos je izšla v srbsko-hrvatskem prevodu brošura »Kako FMAC pomaga vojnim invalidom«, ki je bila prevedena iz angleškega jezika. To je brošura, ki jo je izdala Svetovna federacija bivših borcev lani v Londonu. Drobna knjižica vsebuje na 15 straneh program Svetovne federacije bivših borcev za usposabljanje vojnih invalidov.

*

Državna založba Slovenije je že pred nekaj meseci izdala obsežen zbornik 110 partizanskih pesmi z notami z naslovom »Partizanska pesem«. Res je, da je po osvoboditvi izšlo že dokaj pesmaric, predvsem vsebujočih partizanske pesmi, toda skoraj vse so bile razprodane. Ta zadnja pa je ne samo, lahko bi rekli, najboljša od vseh dosedanjih, temveč so v njej tudi tiste pesmi, ki jih v prejšnjih pesmaricah ni bilo. »Partizanska pesem« ima zbrane: 3 himne, 8 starih revolucionarnih pesmi, 13 ljudskih pesmi, 37 umetnih pesmi za ljudsko petje, 5 otroških pesmi, 18 pesmi za mladinske ali ženske zборе, 15 za moške zборе in 8 pesmi za soliste. V začetku je tudi uvodna razprava o partizanski pesmi, iz katere je razbrati izvor in razvoj partizanske pesmi. Vsaka pesem pa ima svoje opombe, ob koncu pa je še navedena literatura, ki bo zlasti zanimala tiste, ki se hočejo poglabiti v partizansko pesem. Knjiga ima vmes tudi ilustracije. Knjigo so sestavljali: Radovan Gobec, Rado Simoniti, Mile Klopčič in dr. Radoslav Hrovatin.

*

Pred desetletnico II. zasedanja AVNOJ v Jajcu je izdala »Prosveta« Zbornik dokumentov in fotografij z II. zasedanja AVNOJ. Knjigo je pripravil in uredil državni odbor za praznovanje te desetletnice. Na prvih straneh knjige so pomembni sklepi II. zasedanja in deklaracija. Posebno poglavje priobčuje deklaracije antifašističnih svetov ljudskih republik o odobritvi dela njihovih predstavnikov

na II. zasedanju. V celoti pa je objavljen tudi govor vrhovnega komandanta NOV in POJ Josipa Broza-Tita, ki ga je imel tedaj na zasedanju. O pomenu II. zasedanja pa so objavljeni tudi drugi govori in članki naših najvišjih voditeljev. Pomembno je tudi poglavje reportaž oz. člankov o II. zasedanju, kar je bilo objavljeno v našem takrat izhajajočem tisku. Omenjeni so mnogi naši časopisi, med njimi tudi »Ljudska pravica« in »Slovenski poročevalec«. Kakšen je bil tedaj odmev II. zasedanja AVNOJ v tujini, o tem pa govore priobčeni govori tedanjih znanih politikov. Objavljeni so na primer odlomki iz govorov Winstona Churchilla in Anthony Edena, zunanjepolitičnih komentatorjev tujih časopisov itd. V prilogi tega zbornika so imena udeležencev zasedanja v Jajcu, fotografije delegacij s poti do Jajca, izvirne fotografije z zasedanja, portreti itd. Na koncu pa so priobčeni še faksimili podpisov udeležencev II. zasedanja.

*

Založba »Prosveta« v Beogradu je izdala letos knjigo Mitre Mitrović: »Vojna pota«. Roman je v podlistkih izhajal že v »Borbi«, sedaj pa izhaja tudi v nadaljevanju v »Ljudski pravici-Borbi«. Časopisna kritika je to delo, ki nam opisuje nekakšen notranji krvni obtok revolucije od 27. aprila 1941 do osvoboditve, zelo pohvalila. Prava poezija, da je to delo, pripovedovanje lahko, brez odvečnega stavčnega balasta, odmerjeno, zanesljivo, v vsej zgoščenosti, pa zelo pretresljivo. Pisateljica je izpregovorila iz notranjosti, drzno in resnično.

*

Zagrebska knjižna založba »Zora« je nedavno izdala knjigo »Porazeni«, nemškega pisatelja Wernerja Richterja. To je prva knjiga omenjenega pisatelja in je hkrati tudi najboljša nemška knjiga o Drugi svetovni vojni. V knjigi je opisano umikanje nemške voj-

ske potem, ko se je izkrcala zavezniška armada v Italiji. V prvem delu knjige so prikazane borbe okoli M. Casina, stanje in atmosfera nemške vojske, ki spoznava, da je poražena in da je neizbežen propad zelo blizu. Iz vsega tega se vidi, da so vsi ti nemški vojaki le imeli neke svoje osebne sodbe o svoji vojski — vendar jih kot deli tega velikega nemškega stroja uničevanja in terorja niso mogli in znali uveljaviti. Drugi del govori o nemških ujetnikih v zavezniških taboriščih. Še tukaj, piše knjiga, so nemški ujetniki kazali svojo fanatičnost, ki jih je popolnoma oklenila. Komaj kasneje, ko je bila vojna končana, so se jim začele počasi odpirati oči.

*

Ob deseti obletnici Kočevskega zбора je izdala Mladinska knjiga v Ljubljani knjigo: »Mladi rod Kočevske proti okupatorju«. To knjižico, ki so jo napisali kočevski otroci, zaradi njene pristrčnosti in iskrenosti prebereš na dušek. Hkrati nam je žal, da je to komaj tretja knjiga, v kateri otroci pripovedujejo z vsoto otroško prepričljivostjo o svojih doživetjih, strahotah zadnje vojne in okupatorjevega divjanja. Žal nam je zato, ker hranijo ti otroški spisi toliko dokumentarno vrednost in najobjektivnejšo zgodovino, gledano skozi prizmo otroških oči. Prva knjiga te vrste je izšla v Trstu že leta 1946. Napisali so jo primorski otroci, več ali manj iz vseh krajev

Primorske. »Tako je bilo trpljenje«, kot se ta knjižica imenuje, bo nedvomno ohranila mnogo tega, kar bi bilo sicer pozabljeno. Če prištejemo k tej še knjigo: »Se pomnite, tovariši?«, ki je izšla v Ljubljani, imamo vse dragoceno gradivo, ki so ga prispevali otroci na pobudo zavednih učiteljev. Spisi otrok, ki so objavljeni v tretji knjigi te vrste, v knjigi »Mladi rod Kočevske proti okupatorju«, imajo zelo pisano zgodovino. Prvotno, to je pred desetimi leti, so se bili originali zaradi bojev izgubili. K sreči so bili ohranjeni prepisi, ki so zdaj v knjigi razdeljeni v dve skupini. Pod naslovom »Otroci nam govorijo« so zbrani splošni spisi, medtem ko so v drugem delu »Naš otrok v internaciji« opisi doživetij otrok na Rabu in v drugih italijanskih taboriščih. Te so večinoma napisali otroci iz Čabranke. Celotna knjižica, ki jo je uredil Bogomil Gerlanc, bo ostala kot presunljiv dokument velikega trpljenja, ki ni bilo prizanešeno niti otrokom, in neizčrpen zgodovinski vir poznejšim rodovom.

*

O borbah na morju v zadnji svetovni vojni govori roman angleškega pisatelja Nicholasa Monserrate: »*Kruto morje*«. Knjigo je izdal Slovenski knjižni zavod v Ljubljani v prevodu Mire Mihelič. Avtor je v romanu združil resnične dogodke in pesniško domišljijo. V knjigi so nedvomno najlepše tiste strani, ko pisatelj govori o življenju mornarjev in njihovem doživljanju vojne in njenih strahot.

*

Knjiga »*Hrvatske žene v NOB*« je izšla avgusta v založbi Glavn. odbora AFŽ Hrvatske. To je pomembna zgodovinska dokumentacija o udeležbi žena v narodnoosvobodilni vojni. S pomočjo dokumentov, komentarjev in življenjepisov posreduje ta knjiga bralcem like tisočerih hrvatskih žena, ki so z delom v narodnoosvobodilni vojski, z reševanjem otrok pred okupatorjevimi in ustaškimi terorjem slednjič tudi s puško v roki prispevale svoj delež za osvoboditev do-

Otroci padlih borcev, ki so letos letovali v Cerknem pri Idriji, so se poklonili spominu 47 padlih borcev

movine. Knjiga je tiskana na lepem belem papirju, opremljena s približno 500 fotografijami in desetimi umetniškimi prilogami. Obsega 800 strani velikega formata. Tisk te edinstvene knjige so omogočile družbene in politične organizacije na Hrvaškem.

*

Zavod za spomeniško varstvo je konec meseca oktobra izdal brošuro: »*SVPB Franja*« (»*Slovenska vojaško-partizanska bolnica Franja*«). V brošuri, ki jo je sestavil tovariš Janez Kramar, je na osmih straneh (na naslovni strani in med tekstom sta dve fotografiji) objavljen izvleček iz kronike te bolnice in vojaška obramba bolnice. Priznajmo ob izidu te brošure: prav in

na mestu je, da izdajamo take knjižice, v katerih naj bi bili v pisani besedi ohranjeni dogodki iz raznih objektov (bunkrov, bolnic, tehnik itd.), ki so obstajali v NOB. Nehote pa se človeku, ki skoraj na dušek prebere to knjižico oz. brošuro, zdi, da bi bil obseg takšnih brošur le lahko nekoliko večji. Kajti na osmih straneh se res ne da mnogo napisati, še zlasti, ker je format brošure premajhen. Pri tem pa seveda spet nastane finančno vprašanje, da bi izdali obsežnejše knjige in bolj opremljene. Vendar pa: začetek je tukaj in upajmo, da bo kaj kmalu izšla spet podobna brošura! Kajti še mnogo je objektov iz NOB, o katerih bi bilo nujno vsaj nekaj napisati oz. izdati brošure.

Našim naročnikom in bralcem, a tudi zastopnikom ustanov ter trgovskih, gostinskih in industrijskih podjetij sporočamo, da je uprava naše revije izdala posebno mapo, namenjeno predvsem za shranjevanje tekočih številčk revije »*Borec*«. Ta mapa pa, ki je vezana v usnje, ima na 30 straneh tudi kvalitetno opremljene ter v več barvah tiskane reklamne oglase mnogih podjetij.

Cena mapi, tiskani v slovenskem jeziku, je 1500 dinarjev, mapa, tiskana v angleškem jeziku, pa stane 2000 dinarjev. Nakup mape priporočamo vsem ustanovam, gostinskim, trgovskim in industrijskim podjetjem ter naročnikom naše revije. Naročila za to mapo, kakor tudi za knjigo »*Jeklena pest*«, pošljite na naslov: Uprava revije »*Borec*«, Ljubljana, Erjavčeva 16, p. p. 195.

Pred ustanovitvijo balkanske federacije bivših borcev

Sredi novembra je bilo v Haagu redno zasedanje generalne skupščine Svetovne federacije bivših borcev. Našo delegacijo je vodil generalni podpolkovnik Miloje Milojević. Udeleženci generalne skupščine so napore jugoslovanske vlade za rešitev tržaškega vprašanja soglasno ocenili kot miroljubne in koristne. Naš delegat je ob vrnitvi med drugim omenil, da so zastopniki bivših bojevnikov iz skoraj vseh držav pokazali solidarnost s stališčem naše vlade do tržaškega vprašanja. Razen ameriškega delegata so bili vsi ostali navdušeni nad našim

trdnim in razsodnim stališčem. Skupščina pa je ob prejšnjem sodelovanju jugoslovanske in italijanske delegacije sprejela resolucijo, v kateri pozdravlja vse napore za mirno rešitev tržaškega vprašanja. — Zastopniki turških, grških in jugoslovanskih bivših borcev pa so v Haagu sklenili, da bodo ustanovili Balkansko federacijo bivših borcev iz teh držav. Januarja 1954. leta bo v Solunu sestanek delegatov bivših borcev iz teh treh držav, na katerem bodo sprejeli pravila nove organizacije. Naši borci to pobudo toplo pozdravljajo!

Uspela razstava

Prejšnji mesec so v Pesnici pri Mariboru v okviru razstave Rdečega križa pripravili tudi razstavni oddelek iz NOB. Le-ta pa se je predvsem nanašal na zgodovinsko gradivo iz NOB, ki je povezan s to občino. Tukaj so bile namreč 1941. leta seje PK KPS za Štajersko, v letih 1942-43 je bila

tukaj povezava z mariborskim okrožjem in s tehniko mariborskega okrožja, ki je delovala pri Kerenčičevih, itd. Vse gradivo za ta oddelek so zbrali v občini, razstavo pa je uredil France Filipič iz Pokrajinskega muzeja v Mariboru. Razstavili so precej originalnih predmetov, na primer: škorčnico, v kateri so shranjevali tiskani material, preden so ga razposlali po kurirjih, gradivo v zvezi z okrajnim sekretarjem SKOJ Marjanom Bantanom, gradivo v zvezi z Marico Kerenčič, samokres Tončka Kerenčiča, s katerim se je težko ranjen ustrelil 1944. leta, fotografije iz NOB s tega področja, slike Lackovega odreda, nekaj ilegalnih brošur, časopisov itd. Vse razstavljeno gradivo, ki so ga zbrali v dobrem letu v občini, so kasneje

oddali Pokrajinskemu muzeju v Maribor. Razstava je vsekakor uspela, hkrati pa dokazala, da imajo naši ljudje še precej zgodovinskega gradiva iz NOB, katerega bi zaradi ohranitve lahko oddali muzejem narodne osvoboditve.

Pred svečanostmi na Štajerskem

Prihodnje leto — verjetno v poletnih mesecih — bo nekje na Štajerskem (kraj še ni določen) velika proslava partizanskih enot, ki so se borile med NOB na Štajerskem in Koroškem. V ta namen bodo priredili množičen zbor, po vzgledu lanske proslave v Dolenskih Toplicah in letošnje na Okroglici. Dosedanji iniciativni odbor za to veličastno prireditev ima v načrtu tudi veliko razstavo, na kateri naj bi bila vsebinsko s raznim razstavnim gradivom (fotografije, orožje, oprema, ilegalni predmeti, arhivalije itd.) prikazani Štajerska in Koroška v borbi, a tudi predvojno ilegalno delo na Štajerskem (štrajki itd.). Razen tega pa predvidevajo izdati tudi nekakšen zbornik »Štajerska v borbi«, v katerem bi bile opisane glavne partizanske enote, ki so operirale na Štajerskem oz. Koroškem (med temi: XIV. divizija, katere desetletnica legendarnega pohoda na Štajersko bo leta 1954, IV. operativna cona, Pohorski bataljon, Lackov odred itd.). Januarja leta 1954 bodo sklicali zastopnike Muzejev NO na Štajerskem, ZB, Glavnega odbora ZB in druge na prvo širšo konferenco, na kateri bodo dokončno izdelali načrt za vse sektorje, ki bodo v sestavi pripravljalnega odbora za to proslavo.

Zdaj je fotografija dokumentirana

V naši letošnji 8. številki, na strani 241 (v srednji koloni zgoraj) smo priobčili neko fotografijo, pod njo pa sledeči podpis: »Poznate borce na fotografiji? Naprošamo vse, ki jih poznajo, da nam to sporoče.« Naša prošnja ni bila zaman! Oglasili so se trije bivši borci in nam poslali pojasnilo k tej fotografiji. Od vseh treh, ki so nam povedali podatke k tej fotografiji (to so bili: Milica Zupanc iz Stične, Ivan Omahen iz Sostrega in Rudi Hönn iz Postojne), je najpopolnejše pojasnilo tovariša Rudija Hönn, upravnika Gledališča za Slov. Primorje iz Postojne, čeprav se vsa tri tudi ujemajo. Njegovo pojasnilo je sledeče: »Fotografija je bila posneta v času od meseca marca do konca junija leta

1943, verjetno v okolici Zapudja v Beli krajini ali pa v okolici Žužemberka. Na fotografiji stoje od leve proti desni: narodni heroj Stane Potočar-Lazar, komandant Gubčeve brigade, Ciril Keržič-Metod, pomočnik komisarja Gubčeve (nekdanji komisar

Dolomitskega odreda), Zvone Vrečko-Tinč, komisar Gubčeve brigade (padel je en ali dva dni pred italijansko kapitulacijo leta 1943 pri Mirni Peči), in Rade Borštinar, komandant 3. bataljona Gubčeve brigade (padel je nekje na Primorskem).« Vsem trem tovarišem, ki so pomagali dokumentirati omenjeno fotografijo — najlepša hvala!

Ob koncu leta — nekaj besed našim naročnikom, bralcem in sodelavcem

Najprej želimo vsem našim naročnikom, sodelavcem, bralcem in vsem industrijskim, trgovskim in ostalim podjetjem, ki so v letošnjem letu sodelovali z nami in nam pomagali pri izhajanju revije, srečno in uspehov polno novo leto 1954.

Verjemite, dragi tovariši, da se nam je v času vsega leta nabralo precej stvari, katere bi zanimale tudi naše bralce. Zato naj uprava in uredništvo revije »Borec« nekako pokramljata z vsemi o tistem, kar »žuli« nas, zanima pa tudi vas.

V letošnjem letu se je naklada revije »Borec« povečala na skoraj 7000 izvodov mesečno. Precej je to, vendar v primeri s številom članov ZB v Sloveniji še premalo. Predvsem zato, ker je to edina revija ZB in edina, katere vsebina je zgolj iz NOB. Ko smo letos mnogim tovarišem, organizacijam, šolam in podjetjem poslali revijo na vpogled, so jo mnogi naročili, nekateri pa revije niso niti odprli, temveč so jo takoj vrnili. Ne bi trdili, da je to povsem pravilen odnos do revije in s tem do ZB! Zlasti velja to za nekatere šole in za občinske zbore ZB, češ da nimajo denarja. Mar res ne bi mogli člani ZB doseči, da bi izdatke za revijo predvidevali v proračunih ljudskih odborov? Bi, če bi prikazali pomembnost revije in če bi bili bolj odločni! Mi hočemo za revijo zlasti šolam pomagati; učiteljem, da bi lažje prišli do pisane snovi iz NOB, o kateri

nedvomno govorijo mladini. Naj mladina vidi svetle vzore iz NOB, da bo znala še bolj ceniti našo svobodo! Prav zato nas čudi dokaj neodgovoren odnos nekaterih šol, ki so zavrnile revijo. Upamo, da bodo v prihodnjem letu šole in organizacije ZB mnogo bolj naročale revijo, a tudi posamezniki.

Čeprav neradi, naj spregovorimo o plačevanju naročnine. Je že tako, da noben časopis in revija ne more izhajati, ne da bi naročniki plačevali naročnino. Med našimi naročniki pa so še nekateri, ki tega ne morejo razumeti. Preprosto povedano: dolžni so nam! Ker naših večkratnih opominov niso upoštevali, smo nekatere predali odvetniku, da izterja od njih dolg. Znova naprošamo vse, ki so prejeli opomine za plačilo letošnje ali lanske naročnine, da nam znesek za naročnino čimprej nakažejo. Kajti tudi mi imamo obveznosti do tiskarne! Če jim takoj ne plačamo, nas lahko predajo arbitraži. Mi pa smo dolžni izterjati denar od tistih, ki nam ga upravičeno dolgujejo. Najraje pa bi v naši upravi videli, da bi nam naročniki plačevali naročnino naprej; če ne v celoti, vsaj delno. Opozoriti pa moramo tiste, ki so dobili od odvetnika poziv za poravnavo dolga, da to store, ker bodo morali sicer plačati še večje zneske. Skratka, vsi tisti, ki so prejeli račune (sindikalne podružnice, šole, razni saloni, podjetja, organizacije ZB, posamezniki itd.) naj čimprej plačajo na-

»Partizanski zdravnik dr. Milavec« (Iz partizanske skicirke Dušana Povha)

ročnino; prav tako tudi tisti, ki teh računov niso prejeli, so pa dolžni. Vsi naročniki, ki so odpovedali revijo po 30. juniju letos, morajo prav tako plačati celoletno naročnino, kakor smo že povedali v eni letošnjih števil. To pa bo veljalo tudi za prihodnje leto. Še nekaj besed o naslovih, na katere sprejemajo naročniki revijo. Naslovi so še pri mnogih netočni in nepopolni zato, ker tisti, ki spremene bivališče, tega ne javijo ali pa je njihov naslov že od prej nepopoln. Zato prosimo naše naročnike, da nam vsako spremembo sporoče, a tako, da napišejo svoj novi in stari naslov. Naročnikom v tujini bomo verjetno že v prihodnji številki sporočili, koliko in na kateri čekovni naslov naj pošiljajo naročnino. Odpovedi pa bomo upoštevali samo do 31. decembra letos.

Nekateri naročniki so nas med letom spraševali, zakaj objavljamo oglase. Naj povemo vsem! Oglasi v reviji imajo predvsem komercialni namen. Hkrati pa nam naročniki oglasov s tem tudi finančno pomagajo. Priznamo, da brez te njihove pomoči naša revija pri dosedanjih naročnini ne bi mogla izhajati. In mi vsi, torej tudi naročniki, smo vsem oglaševalcem hvaležni in upamo, da nam bodo naklonjeni tudi v bodoče. Našim bralcem smo zajamčili 32 polnih strani besednega dela v naši reviji in toliko tudi dobijo. Kajti mi priobčujemo oglase na posebnem papirju in v posebnem delu, s čemer prav nič ne prikrajšamo naročnikov. Prepričani smo, da nas naročniki razumejo in da ne bodo več godrnjali, če bodo tudi v bodoče natisnjeni oglasi.

Doslej so plačevali za celoletno naročnino za revijo 360 dinarjev. S tem zneskom pa je vsakdo plačal komaj četrtino stroškov za revijo. Mi smo razliko krili s pomočjo oglasov in dotacije. Ne bi želeli v številkah prikazati podrobnosti o tem, koliko nas stane samo en izvod naše revije. Naj povemo samo to: nas stane ena številka nad 100 din (v tem je vračunano tiskarniško

delo, slike, ovitek, vezava, poštnina, honorarji, plače itd.), naročniki pa plačajo zanjo samo 30 dinarjev. Precejšnje težave smo imeli letos da smo »zvzozili«. Čeprav so že letos vsi časopisi podražili naročnino, mi tega nismo storili. Ker pa nam letošnje težave kažejo drugače, smo prisiljeni, čeprav neradi, spremeniti naročnino za prihodnje leto, a le za znesek 10 din pri številki. Tako bo prihodnje leto: **celoletna naročnina 480 din, polletna 250 din, četrtletna 130 dinarjev, posamezna številka pa 50 dinarjev.** Prepričani smo, da bodo to minimalno razliko pri povišanju pravilno razumeli vsi naši naročniki in da zaradi tega ne bodo odpovedali revije. Verjemite, raje bi znižali naročnino, kakor pa jo povišali!

Naj ob tej priliki izrečemo tudi javno zahvalo vsem upravnim odborom ter direktorjem podjetij in ustanov, ki so nam pomagali v letošnjem letu bodisi z oglasi ali z materialom za revijo in za našo mapo, ki je že v prodaji. Prepričani smo, da bodo sodelovali z nami tudi v prihodnjem letu in naši prošnji za pomoč, bodisi finančno ali materialno, ustregli.

Priznamo, da kljub vsem našim naporom še nismo uspeli, da bi revija izhajala v začetku tekočega meseca. Tu so zlasti tehnične težave, katerih pretirana premostitev ne sme škodovati kakovosti tiska. Nedvomno pa je tisk kakovosten, za kar tudi našo javno pohvalo tiskarni »Ljudske pravice« v Ljubljani. Skušali pa bomo skrajšati rok tiskanja in s tem prej razposlati naročnikom revijo.

In kaj pravijo naši bralci k vsebini? Doslej večina prejetih pism je pohvalna. Prav pa bi bilo, da bi o tem spregovorili vsi. Zato bomo v prihodnjem letu razpisali nekakšno anketo, v kateri naj bi naši bralci sporočili svoja mnenja o reviji in nam svetovali, kaj bi bilo treba izboljšati, popraviti itd. Najboljše odgovore bomo verjetno nagradili.

Kakega večjega načrta za prihodnje leto glede vsebine

nimamo. Oblika revije bo ista, na naslovni strani pa bodo večbarvne grafike. Z novimi prispevki iz NOB tudi iz drugih republik bomo nadoknadili, to doslej med našimi bralci pogrešano. Naš načrt obsega tudi več prevodov iz tuje literature, ki obravnavajo zadnjo vojno in še več literarnih prispevkov. Upamo, da nam bo naš nagradni razpis uspel. Presenečenje pa pripravljamo za ljubitelje križank. V vsaki križanki bomo objavili eno ali več križank, določeno število izžrebanih pravičnih rešitev bomo nagradili (denarne ali praktične nagrade) z darili, ki nam jih bodo poklonila industrijska ali trgovska podjetja. Že zdaj pa opozarjamo ljubitelje križank, da bo pogoj za izžrebanje (poleg pravilne rešitve) ta, da je pošiljatelj križanke naš naročnik in da ima naročnino plačano vsaj za pol leta naprej. O podrobnosti pa v prihodnji številki.

Še nekaj besed našim dopisnikom oz. sodelavcem. Predvsem se jim uredništvo upravičuje, če vseh njihovih prispevkov še nismo objavili. Toda v stiski smo s prostorom, oz. obsegom revije, skoraj vsi prispevki pa so — bodimo odkriti — predolgi. Pišite raje krajše in prej bodo vaši prispevki na vrsti! Nekateri nam skušajo očitati, da pišemo preveč samo iz nekaterih področij. To popolnoma ne drži! Če pa iz nekaterih področij niti partizanskih spominov niti prispevkov iz organizacij ZB, tovariši, vi ste sami krivi. Pišite in pošljite nam! Samo en naš novinar v redakciji res ne more vsega napraviti! Dopisniška mreža, zlasti pri organizacijah ZB, pa močno šepa. Popravimo jo in vsi bomo zadovoljni!

Naj končamo, saj je iz teh nekaj besed, kakor smo vam obljubili v naslovu, nastalo kar — pismo. Mislimo pa, da je bilo to potrebno. Za konec pa naš pozdrav: čuvajmo in utrjujmo tradicije naše narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.

*Uprava in uredništvo
revije »Borec«*

„Bomba“

VSE dopoldne je kurir Jakec kolovratil in se opoldne utrujen vračal s polnim nahrbtnikom v svojo karaulo. Mimogrede se je v sosednji kmetiji oglasil pri Metki.

»Popoldne bova z Ivanko želi praprot tam nad tvojo karaulo,« mu je le-ta med drugim povedala. »Nama boš prišel pomagat?«

»Rad,« je dejal Jakec. Kako ne! Veselil se je popoldneva, kajti Metka mu je bila presneto všeč.

Dobri dve uri sta Ivanka in Metka že želi in vsak hip je

katera od njiju pogledala proti karauli v grapo, če se bo Jakec primajal iz nje. Toda nič! In obljubil jima je! Jakec pa je mož beseda! Kar nič jima ni šlo delo izpod rok. Koliko prijetneje bi bilo, če bi bil Jakec poleg. Malo bi klepetali, se smejali in pri tem kar hitro našli voz praproti ter ga znosili na kup.

»Pa pojdiva k njemu v karaulo!« je predlagala Ivanka. A kako? Breg je bil tako strm, da se iz te strani nikakor ni dalo priti v grapo. Naokrog je bilo pa predaletč.

»Pokličiva ga,« je rekla

Metka in že je hotela iz vsega grla zakričati njegovo ime. »Si neumna?« se je ustrašila Ivanka. »Ali ne veš, da te lahko kdo drug sliši prej kot Jakec!«

Spet sta nekaj časa želi, pa se domisli Metka:

»Stopim nad grapo in vržem na streho karaule kamen!« Rečeno, storjeno. Z vso močjo zalučani kamen se je zaril kake četrt metra stran od bajte. Vrgla je drugič in zadela bolje. Tretji kamen pa je z vso silo treščil na streho bajte in...

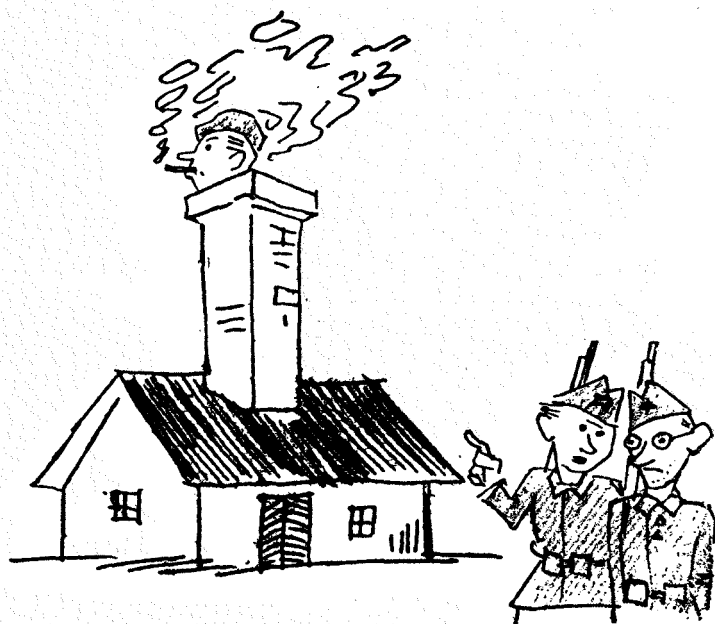
Smejoč se, sta stali za smreko in opazovali, kaj bo. Tedajci pa so se naglo odprla vrata karaule in med njimi se je bled pojavil Jakec z naperjeno puško. »Ne!« sta zavpili hkrati in se pokazali izza smreke.

Sele ko se je prepričal Jakec, da res niso Švabi, o katerih je dejal — se mu je pravkar živo sanjalo in so mu vrgli tudi bombo na streho, je spravil puško na ramo in po kozji stezici prilezel iz grape.

»Ti presneti punc, kako sta me prestrašili!« se je ujezil. Čez čas pa: »Dobro, da so bile vse res samo sanje!«

„Repati“ tekači

Konec leta 1942 je bilo v Trnovskem gozdu pri Gorici nasekanih mnogo drv. Ne da bi domnevali, da bi jih utegnili tu napasti partizani, so Italijani s kamioni hodili po drva celo v manjših skupinah po 15 do 20 vojakov. Ko je to zvedel Janko Premrl-Vojko, je brez pomisleka odšel z vodom partizanov, da bi jih počakal v zasedi. Vod je razporedil tako, da Italijanom, ki so prišli po drva — bilo jih je 15 — ni preostalo drugo,

»Med nama povedano: konspiracija čez vse! Ampak Lojze pretirava!« (Neobjavljena ilustracija iz partizanske skicirke Nikolaja Pirnata)

kakor da se ali vdajo ali pa do zadnjega padejo. Seveda so se rajši vdali.

Partizani so jih razorožili, in ker med njimi ni bilo nobenega oficirja, je Vojko sklenil, da jih izpusti. Da bi pa njim in njihovim oficirjem pokazal, kakšni »junaki« so, se je, preden so jih izpustili, poslal na račun njihove »hrabrosti«. Ukazal jim je, naj se do nagega slečejo, samo srajce naj bi obdržali. Potlej jim je rekel, naj oblečejo hlače narobe, tako da bi jim skozi prednji prerez štrlel zadnji rob srajce. Ko so to storili, so se postrojili, da so tako »repati« stali drug poleg drugega.

»Ali vam je bolj pri srcu življenje, ali ta naša drva, ki jih vsak dan kradete?« jih je vprašal Vojko.

»Più la vita, più la vita, signore per dio...« (»Bolj življenje, bolj življenje, gospod bog nam je priča...«)

»E, če je tako, pa jo za zmeraj ucvrite proti Italiji, brž ko ustrelim s pištolo, toda urno, kajti kdor bi zaostal, ga počim!«

Potomci rimskih legionarjev so jo po »startnem signalu« ucvrili, kar so jih nesle noge, in se niso ustavili, dokler jih je lahko partizansko oko spremljalo... No, vsaj teči znajo!

Nemogoča pomoč

Bilo je pozimi, ko so sedeli partizani ob ognjišču samotne notranjske domačije in srebali koruzni močnik z mlekom. V dimniku nad ognjiščem in okrog voglov je imela »burja mlade«...

Komisar je pravkar zaključil politično uro. Za njim je bolničar razlagal razne zdravniške postopke za prvo pomoč pri ranah, slabostih, ozeblinah itd. Takole je poučeval, kako je ravnati z ozeblim tovarišem: »Zanesti ga po možnosti v hladen prostor, da sleči in otrple ude krepko drgniti s snegom...«

Tu vpade mitraljezec Janez, rekoč: »Dobro, tovariš bolničar. Kaj pa poleti, ko ni snega?«

Politdelegat

Nekje blizu Čabra je hotel partizanski vod z mulami prečkati cesto. Bili so že tik ceste, ko zaslíjšijo brnenje avtomobila, Misleč, da se peljejo okupatorji, se hitro umaknejo nazaj. Toda avto je hitrejši. Ustavi se in iz njega stopi komandant Stane Rozman. Tovarišica, ki je komandanta spoznala, stopi naprej. Ko jo tovariš Stane vpraša, odkod je, strumno odgovori:

»Politdelegat tegale voda!« in s palcem pokaže za svoj hrbet. Toda, ko se je obrnila, je stal pred njo vod mul, partizani pa, ki so te mule vodili, so bili še vedno skriti v grmovju...

Pozdravi in parole

Hrvatski partizani so napadli neko domobransko postojanko ob progi. Kot je bila že navada, so na silo mobilizirani domobranci po kratki borbi položili orožje, partizani pa so potem še ustavili vlak, ki je pripeljal mimo in zaplenili tri vagonne masti, namenjene v Nemčijo. Vlak so potem pod polno paro poslali naprej po progi. Še prej pa so na izpraznjene vagonne napisali s kredo:

Domobranima čast,
partizanima mast,
a tebi, Ante,
prazne kante...

Izposodili si niso le domobranov in Paveliča, ampak so tudi ustaške parole po svoje prenamenili. Tam, kjer je prej stalo »Pojačaj rad, da skратиš rat«, se je bleščal napis: »Pojačaj brzino, da preskočiš mino!«

Aktivist

V Ljubljani 1942. leta... Aktivistu je bilo naročeno, da mora že navsezgodaj zjutraj napisati parole po zidovih. Razumljivo, da jih bo okupator bral in gledal podnevi! »Obo-rožen« z rdečo kredo in s primerno legitimacijo v žepu je odšel na delo. Od hiše do hiše je hodil in na zidove pisal s tiskanimi črkami: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«, »Živela OF!« Spretno se je

plazil od zidu do zidu; za njim so le-ti oživljali v rdečem sijaju. Tedaj pa — nekje blizu je zaslišal korake italijanske patrolje. Pogledal je na desno, pogledal na levo — nikjer nobene stranske ulice; patrolja pa prihaja vse bliže. Tudi nobenega kanala ni, da bi vanj vrgele kredo. Nič, nič! In zdaj? Da bi ga zalotili s kredo v roki? Ne, tega pa že ne! Rešitev vendar je! Zamižal je, široko odprl usta in vanje stlačil kredo. Potem pa je grizel in požiral in šel mirno proti patrolji. Le-ta ga je ustavila, ga pretipala in pregledala od nog do glave in ga nato izpustila.

Čez nekaj časa, ko je že bil na zbornem mestu in je tovarišem povedal vso zgodbo, pa mu je mrzel pot stopil na čelo. »Kaj ti je?« so ga vprašali ostali, »Ali si se komaj sedaj ustrašil Italijanov?«

»To ne!« je krepko odgovoril aktivist. »Toda spomnil sem se, kako bi moral gristi, če bi imel svinčnik namesto krede.«

„Vinceremo“

V času okupacije so si naši aktivisti v mestih marsikatero privoščili na račun »hrabre« in »junaške« italijanske vojske. Tako so nekje ujeli psa in mu na hrbet z rdečo barvo napisali: »Vinceremo«. Italijani, videč tega psa tekati po cestah, so se hitro »znašli« in — hajdi za psom. A ni šel za njim samo eden. Ne! Iz bližnje karabinjerske postaje so odšli skoraj vsi na lov za ščenetom. Seveda, pes je bil hitrejši in »hrabri« vojaki so zelo pihali za njim. Ujeti pa so ga hoteli za vsako ceno. Kako ne! Da bi jim pes delal sramoto? Ne, tega pa že ne!

Naši aktivisti pa, ko so se »hrabri« vojščaki oddaljili od svoje postojanke, brž vanjo in — hop po orožju. Mimgrede so, seveda, razorožili preostalega »hrabrega« karabinjerja, ki je ostal v postojanki...

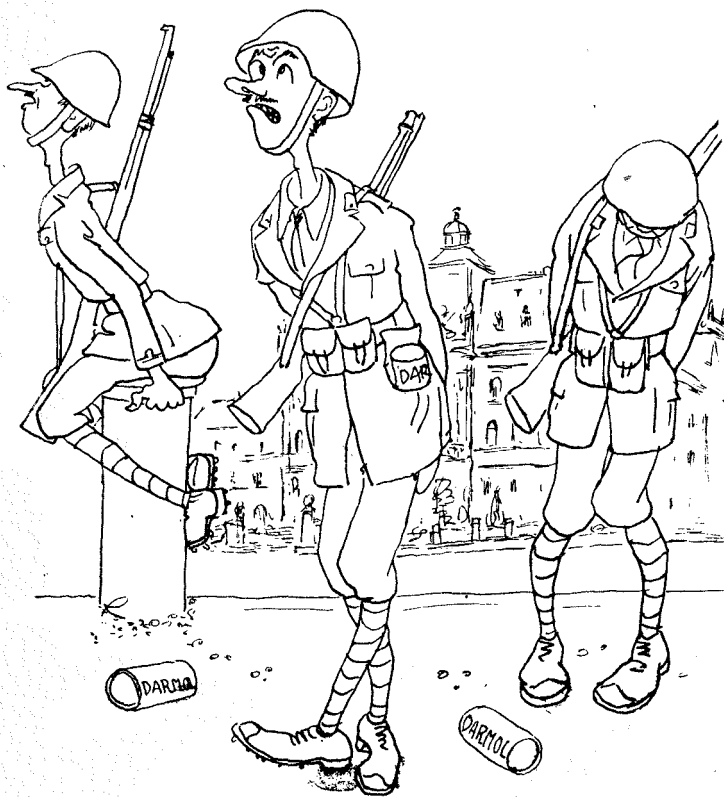
Kako je bilo potem? Menda laški vojščaki niso ujeli psa. O tem se ni sicer nič več govorilo, niti o tem, kako so bili Lahi razočarani, ko so ob povratku našli razoroženega karabinjerja v postojanki...

Široko so stopali

Med velikimi racijami konec februarja 1942, so italijanski grenadirji delali po vseh hišah preiskave. Zapodili so se tudi v stanovanje nekega lekarnarja, ki je nedavno pribežal iz Štajerske v Ljubljano. Ita-

če se prezgodaj pokažejo posledice. Na tihem je upal, da jo bo zvožil in zato ni zinil besedice.

Toda kmalu, ko so opravili »delo« v hiši, se je začelo... Kot na povelje so se »hrabri«

lijanom pa ni šlo zgolj za pregled! Kje neki! Kar je bilo njim všeč, so smatrali za njihovemu imperiju sovražno in — hajdi — to je šlo z njimi, seveda!

Pri lekarnarju so v nekem zavitku našli tudi večjo količino »Darmola« (močno odvajalno sredstvo v tabletah iz čokolade). Misleč, da so konfeti (sladkorčki), so planili na zavitek in v hipu požrli njegovo vsebino, še preden je lekarnar utegnil pojasniti, kakšen je njegov učinek. Ubogemu lekarnarju so se ježili lasje ob misli, kaj bo z njim,

vojščaki zaletavali v vsa vrata, iskaje stranišč. Za vse seveda ni bilo prostora. Zato so iskali prostorov kar za ograjami, pa še tu se niso mogli vsi zvrstiti... In ko je skrit za zaveso opazoval lekarnar skozi okno, kako je nekaj grenadirjev široko stopalo urnih krač po cesti, se je globoko oddahnil...

Čudna odeja

Neki zapornik se je pregrešil zoper jetniška pravila v Šentpetrski kasarni. Namesto,

da bi odgovarjal ječarju — Italjanu, ki je imenoval njegovo ime: »Si, presentel!« (Da, sem prisoten), je odvrnil: »Si, presidente!« (Da, predsednik). Zato ga je italijanski karabinjer kaznoval s tem, da je moral prespati noč brez odeje na betonskem podu v samici.

Drugo jutro so ga sadistični ječarji posmehljivo spraševali, kako je kaj spal in če mu je bilo kaj mrzlo.

»Prav nič! Ulegel sem se na hrbet in se pokrtil s trebuhom,« jim je energično zabrusil zapornik.

Italijani pa so boljše zrlili vanj, prav kakor volički... Zakaj? Ker v svoji »umnosti« niso tega razumeli.

Intendantska

Najteže je bilo majorju Povhu, intendantu Glavnega štaba, če te je daleč od praznih skladišč Glavnega štaba srečal beseja in razcapanega. Zasmil si se mu do dna srca.

»Ja, tovariš, kakšen pa si? Saj to niso več hlače in to ni več bluza. Pa perila in nogavic tudi nimaš? Kaj češ bos v tem mrazu? Pridi k meni v Glavni štab, da te lepo oblečem. Zdravo, tovariš!«

Ko si po krajšem ali daljšem času res prišel v »obljubljeno deželo« in si zagledal v gozdu znano intendantovo lice, nisi vedel, ali je to res eden in isti obraz ali ne. Ko si tovariša Povha pozdravil, je vprašujoče zrló nate izpod meter dolgega obraza dvojje obupanih oči: »Tovariš, kaj pa bi rad?«

A že te je Povh takoj živahno prekinil: »Tovariš!« nato pa te je premeril od nog do glave, rekoč: »No, no, bluza in hlače še malo zakrpaj! Nimam, nimam, čevljev tudi ne.«

»Kaj pa perilo, tovariš major?«

»Drago, nimam, res nimam. Operi in zašij si, kolikor se da!«

»Kaj pa...?« In že ti je rekel, ne da bi ti pustil do sape: »Počakaj! Takoj!« Odhitel je in ti prinesel — par »šnirnc« za čevlje. Krepko ti je stisnil roko, zavpil: »Zdravo!« in »Na svidenje!« In nisi ga več videl, seveda, dokler ga nisi spet srečal...

Spominski dnevi v decembru

LETO 1941

1. Gorenjski partizani so likvidirali okrog 10 izdajalcev.

Množična manifestacija ljubljanskih srednješolcev pred poukom.

Grazioli je sporočil v Rim, da je skoraj vse prebivalstvo Ljubljane zapustilo od 19.–20. ure javne lokale in ulice.

3. Borba partizanov z Nemci pri Zalcu.

4. V Dragi pri Begunjah so Nemci ustrelili 28 talcev.

5. Borci Prešernovega bataljona so skupaj z borci Krimskega bataljona napadli ital. posadko pri Preserskem mostu in minirali most. Zaradi tega so Italijani obsodili številne nedolžne ljudi na smrt, mnoge pa zaprli.

6. V Saturnusu v Ljubljani so člani NZ zažgali vagon materiala, določenega za odvoz v Italijo.

7. Ljudje so se na Cankarjevi cesti (Ljubljana) spopadli z ital. vojaško godbo.

8. Množičen odhod Škofjeločanov k partizanom.

9. V Ljubljani so na strelišču Italijani ustrelili komandirja Belokranjske čete, Jožeta Mihelčiča, narodnega heroja.

Do tega dne so Nemci izselili iz brežiškega in trbovelskega okraja okrog 34.000 Slovencev.

Aktivistom v Kranju ni uspelo rešiti iz sodišča političnih zapornikov.

10. Pokrajinski vodstvo NOB na Gorenjskem je začelo organizirati oboroženo vstajo.

11. Na Kožljeku (Notranjska) je bilo znova urejeno partizansko taborišče, nazvano tudi »Kožlješka republika«.

12. Cankarjev bataljon je pri Rovtahn (področje Blegoš) popolnoma uničil nemško policijsko kolono, ki je prodirala iz Škofje Loke. Ta zmaga je bila znak za začetek decembrske vstaje na Gorenjskem.

Iz novomeške gimnazije so zaradi manifestacij na dan 1. decembra izključili nad 200 dijakov.

14. Na drugem tržaškem procesu so Italijani obsodili nad 60 Slovencev-Primorcev na smrt in dolgoletno ječo. Naslednjega dne so ustrelili Pina Tomažiča, narodnega heroja, in še 4 tovariše.

15. Na Kremenjku pri Stični je Franc Rozman-Stane ustanovil iz dolenskih partizanskih enot 2. štajerski bataljon, ki je postal jedro kasnejše II. grupe odredov.

16. Decembrska oborožena vstaja na Gorenjskem. V Zgornjesavski dolini, na Jesenicah, Bohinju, v Selški in Poljanski dolini je ljudstvo na klic Partije zgrabilo za orožje ter začelo napadati okupatorja. Nemški polkovnik Mascus je izjavil naslednjega dne, da Gorenjska ni več v nemških rokah.

18. Zaradi prihoda novih nemških vojaških enot je v večini šol na Gorenjskem prenehal pouk, ker so šole zasedli Nemci.

19. Borci Cankarjevega bataljona so vdrl v prostore orožniške postaje v Poljanah ter odnesli orožje in mnogo opreme.

21. Borci Cankarjevega bataljona so vdrl, oblečeni v nemške žandarske obleke, v škofjeloške zapore in osvobodili več političnih jetnikov.

22. Iz najboljših partizanskih bataljonov, ki so se umaknili iz Srbije in Črne gore v Bosno, se je v Sandžaku, v vasi Rudo, ustanovila po odobritvi CK KPJ, prva proletarska narodnoosvobodilna udarna brigada — prva brigada v tedaj okupirani Evropi. To je dan ustanovitve JLA.

V Tomišlju pri Ljubljani so Italijani ustrelili narodnega heroja Ljuba Serčerja in še 5 tovarišev.

Borci Cankarjevega bataljona so napadli nemške financarje na Črnem vrhu.

23. Ital. general Renzo Montagna je med drugim takole opisal položaj v Ljubljanski pokrajini: »Ljubljana je postala središče in glavni pomagač osvobodilnega gibanja. V tem gibanju sodelujejo v velikem številu pristaši vseh bivših strank. Ukaze OF poslušajo vsi, izdajajo liste, v katerih širijo direktive in povelja. Vsi pomagajo partizanom. CK Partije odreja mobilizacijo, kakor tudi zbiranje vojne opreme in živih. Razpisujejo posojilo svobode. Ranjencem dajejo pomoč mestne klinike. Zdravniki, medicinci in bolničarji sodelujejo v vojaških akcijah in se nato vrnejo kot mirni meščani v mesto...«

24. Borci 2. štajerskega bataljona so pod vodstvom narodnega heroja Franca Rozmana-Staneta premagali Nemce pri Tisju blizu Litije.

25.–27. Iz petih strani so Nemci navalili na področje Bukov vrh—Lavtarski vrh—Pasja ravan, da bi uničili Cankarjev bataljon in zasužili vstajo v Poljanski dolini. V dvodnevnih bojih so Nemci izgubili nad 200 mož.

26. Drugi štajerski bataljon se je na Primskovem spopadel z Italijani.

30. Partizani Revirske čete so napadli obratno stražo v rudniku Zagorje.

31. Na Peščeniku pri Višnji gori so partizani 2. štajerskega bataljona napadli ital. patruljo.

Decembra: Na Stefanji gori pod Krvavcem se je zbrala Kokrška četa.

Vodja gestapa v Celovcu, dr. Weimann, je izjavil, da je obremenilni material Koroških Slovencev, ki so določeni za izselitev, popolnoma preverjen in da so iz državno-političnih razlogov določeni za izselitev.

Na Primorskem je deloval odbor OF v Gorici in odbori OF v Ajdovščini, Vrtojbi, Braniku (Rihenbergu), Brdih, Komnu, Kanalu, Tolminu, Krombergu in v Mostu na Soči (Sv. Luciji). Organizacija vse-ljudskega osvobodilnega gibanja je v Goriški pokrajini zavzela že tolikšen razmah, da je sekretariat OF pripravil decembra 1941 okrogno konferenco delegatov OF.

LETO 1942

1. Pri Nabrežini so borci Kraške čete napadli fašistično patruljo.

Na poti iz Rovt proti St. Joštu je skupina Dolomitskega odreda napadla belogardiste.

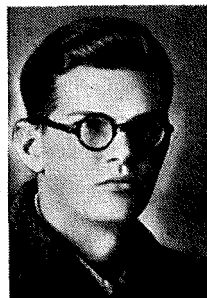
3. Borci Pohorskega bataljona so napadli nemško postojanko Ribnico na Pohorju.

5. Borci ZDO so napadli belogardiste pri Polci.

7. Goriška kvestura je zaprla nad 40 oseb, »ker so organizirali prevratno slovensko gibanje v Gorici in pokrajini v okviru OF«, in jih kasneje izročila specialnemu tribunalu za državno varnost.

Jože Mihelčič

Jože Tomažič-Pino

8. V Podlipoglavu so borci ZDO napadli fašiste in belogardiste, ki so ropali v vasi. Naslednjega dne so partizani dvakrat napadli kazensko ekspedicijo, sestavljeno iz fašistov in belogardistov ter jo pognali v beg. Okupator je zato zažgal v Podlipoglavu 15 hiš.

11. V Jamniku pri Dražgošah je gestapo aretiral 25 oseb.

12. Cankarjeva brigada je sodelovala s 13. proletarsko in 4. Kordunaško pri zavzetju ustaškega garnizona Krašiči v Zumberku.

Med Sodražico in Ribnico (v vasi Zamostec) so partizani napadli italijanski vojaški kamion, poln fašistov.

Gubčeva je uničila belogardistično postojanko Ajdovec pri Žužemberku.

14. Partizani so v vasi Breg pri Igu napadli it.-belogardistično patroljo. Istega dne so se spopadli z belogardistično patroljo pri Borovnici.

Belokranjski partizani so vdrl ob progi v Metliko in izvršili ekonomsko akcijo v vinarski zadrugi; na povratku so se spopadli z Italijani.

15. Šerčerjeva je napadla fašistično postojanko Turjak in belogardistično postojanko St. Apno.

18. Borci Dolomitskega odreda so se spopadli z Italijani v okolici Horičula.

19. V Brdih je bil ustanovljen Briški partizanski bataljon.

20. ZDO je napadel papirnico Vevče in belogardiste v Dobrunjah.

21. Gubčeva je napadla ital. garnizon Žužemberk. Borci Bovške čete so napadli ital. postojanko v Bovcu. Zaradi aktivnosti partizanov so Italijani v Soški dolini proglasili policijsko uro od 7.—17. ure.

22. Belogardistične racije v Ljubljani. Izdana je bila tiskarna »Jama-Truga« pod Ježami v Mostah.

23. Šerčerjeva je napadla belogardistično postojanko na Runarskem, ki pa ni padla, ker so ji prišli na pomoč Italijani iz Vel. Bloka.

24. Močne policijske sile so obkolile Kamniški bataljon na Kostavski planini (Slevcu, k. 1071). Ze dopoldne, v času najhujše obrambne bitke, je padel komandant, narodni heroj Blej Matija. Bataljon se je še istega dne v več skupinah prebil skozi obroč.

26. Ustanovljene so bile I. Dolenjska, II. Notranjska, III. Alpska in IV. Štajerska operativna cona.

26.—27. Partizani so uničili postajna poslopja na progi Mirna—St. Janž, 300 m proge in iztirili vlak.

27. Gubčeva je uničila fašistično posadko v gradu Dob pri Mirni.

27.—29. V Bihaču je bil I. kongres antifašistične mladine Jugoslavije.

29. Celodnevna borba Dolomitskega odreda na Ključu.

V Krčevini pri Ptujju je gestapo ustrelil Osojnika, vodjo partizanske skupine.

Zaradi silnega razmaha NOB na Primorskem je ital. general Bergonzi predlagal, da je treba zapreti vse moške, starejše od 15 let.

30. Belokranjski partizani so napadli ital. posadko v Dobravah pri Metliki.

Borci Dolomitskega odreda so napadli ital. posadko v Polhovem gradu.

31. Med Kolovcem in Dupljami se je Kamniški bataljon spopadel z nemškimi žandarji.

Konec 1942. leta je gestapo na Koroškem zaprl okrog 100 oseb iz Železne Kaple in okolice, ki so bili organizirani v NOB, oz. so jo podpirali.

Borci Belokranjske brigade

2.—3. Borci 14. divizije so pod vodstvom narodnega heroja M. Bračiča zavzeli utrjeno nemško postojanko Vel. Lašče.

3. Vojkova je pod Mrzlim vrhom napadla Nemce, ki so udarili v hrbet bataljonu Gradnikove brigade. Borba je trajala od 10. do 19. ure.

4. GSS je izrekel pohvalo in priznanje 14. diviziji za uspešno likvidacijo domobranske in nemške postojanke v Vel. Laščah.

4.—5. Pri Stranski vasi je 12. brigada pobila okrog 40 sovražnih vojakov in prisilila kolono 600—700 mož, da se je umaknila proti Novemu mestu.

Gradnikova je napadla sovražno postojanko Hudo južno.

5. Bataljon Šlandrove se je pri Kolovratu spopadel s kolono SS-ovcev.

5.—6. Četrta bataljon Gubčeve je uničil belogardistično postojanko v Malem Slatniku pri Novem mestu.

6. Patrolja 1. bataljona Kosovelove je skupaj z VOS-ovci uničila sovražno posadko na žel. postaji Divača.

7. GSS je dodelil enotam VII. in IX. korpusa 33 oficirjev, ki jih je Vrhovni štab NOV in POJ poslal v Slovenijo.

Borci Kosovelove so v Solkanu zajeli 10 oboroženih ital. vojakov.

7. V Zdinji vasi pri Novem mestu je 12. brigada pregnala sovražnika.

7.—8. 9. brigada 18. divizije je z jurišem zavzela sovražno postojanko Ravno goro v Gor. Kotarju.

8. Patrolja bataljona »Triestina d'assalto« je vdrla v Tržič ter z bencinom in ročnimi bombami napadla fašistični dom.

9. Cankarjeva je napadla sovražno kolono na cesti Zalog—Škofljica.

9.—11. Enote 14. divizije so napadle sovražno postojanko Kočevje. Zavzele so mesto, izgnale Nemce in domobranci iz vseh bunkerjev v grad. Medtem, ko je topništvo rušilo grad, so močne nemške kolone, okrepljene s tanki, predrele obroč in prisilile naše enote, da so se umaknile. V bojih za Kočevje je padel narodni heroj M. Bračič.

12. 300 hrvatskih domobranov je napadlo 9. brigado v Ravni gori v Gor. Kotarju.

Borci (2. četa 4. bataljona) Kosovelove brigade so napadli fašistično postojanko v Rihemberku.

12.—13. Borci Prešernove brigade so napadli sovražno postojanko v Praprotnem.

Gradnikova je napadla belogardistično postojanko Hotedersico.

13. Pod Št. Jurijem pri Zagorju je bataljon Šlandrove brigade pregnal patroljo SS-ovcev.

Sovražnika, ki je prišel v Zalovče, so borci 12. brigade iz več strani napadli in ga pognali iz vasi.

14. Borci Šlandrove so minirali progo Litija—Zagorje in uničili lokomotivo in 30 vagonov; druga enota (2. bat.) je na cesti Domžale—Vransko uničila nemški kamion.

14.—16. Borci Prešernove so skupno z Gorenjskim odredom napadli Stražišče in Kranj, razbili tekstilno tovarno v Stražišču ter z minometalskim ognjem obstreljevali Kranj.

15. Skupaj z bataljonom Bazoviške je Gregorčičeva napadla sovražno postojanko v Baški grapi.

Borci Kosovelove brigade so minirali tramvaj na Opčinah pri Trstu, minirali 7 stolpov električnega daljnovoza blizu Trsta, napadli nemški kamion pri Prvačini ter posadko pri žel. mostu v Rubljah.

15.—19. Skupaj s hrvaškimi enotami je 18. divizija napadla utrjeno ustaško-nemško postojanko Vrbovsko v Gor. Kotarju. 9. in Ljubljanska brigada sta zavzele precej utrjenih vrhov okoli Vrbovskega. Potem, ko je sovražnik pod zaščito nemških tankov zbežal iz postojanke, so naše enote vkorakale v Vrbovsko.

16. Cankarjeva je napadla sovražno kolono na cesti Turjak—Pljava gorica.

1. bataljon Cankarjeve je pri Škrjančah zavrnil Nemce in belogardiste, ki so prodrli iz Novega mesta.

Nenadni nemški napad na 3. bataljon Prešernove na Pokljuki.

Darko Marušič-Blaž

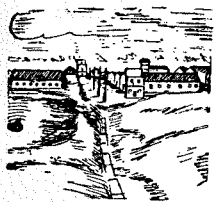
LETO 1943

1. Šlandrova je napadla Nemce, ki so hoteli izseliti vaščane Pšajnovice in jih po dve in polurni borbi z jurišem pognala v dolino.

Ljubljanska brigada je pri Mrzlih Vodica (Gor. Kotar) uničila nemški oklepni avtomobil.

Po uspešnih bojih na Kozarjemem Kalu so enote 15. divizije pognale sovražnika proti Novemu mestu.

1.—2. Ustanovljena sta bila Belokranjski in Dolenjski odred.

Taborišče v Gravini

Po enourni borbi je 1. bataljon Gubčeve brigade pogljal Nemce in domobrancela s položajev pri Vel. Banu proti Kostanjevici.

17. Celodnevna borba bataljona Bazoviške brigade pri Cadrugu.

Enote Gregorčičeve in Bazoviške brigade so napadle Koritnico in čuvajnico pri Hudi južni.

Kosovelova je uničila utrjeno nemško postojanko Rihemberk.

18. Bataljon 12. brigade je na cesti Kronovo—Novo mesto napadel nemško kolono.

18.—19. Borci Cankarjeve brigade so napadli nemško kolono na cesti Turjak—Pijava gorica; na položajih Vel. Ločnik—Sv. Ahac in Gračež so nato odbijali napade ter uničili 3 vozila in dva protitankovska topa.

21. V napadu na položaje Gregorčičeve in Bazoviške brigade na položajih Grant—Rut, je imel sovražnik 50 mrtvih in ranjenih.

Tomšičeva in Bračičeva brigada sta na cesti Hinje—Dvor napadli nemško kolono.

Z odlokom vrhovnega komandanta, tov. Tita, je bil ustanovljen IX. korpus NOV in POJ.

Rösener je izdal vsem nemškim vojaškim in policijskim silam na Štajerskem in Gorenjskem povelje za ofenzivo proti partizanskim enotam na Štajerskem.

22. Štab IX. korpusa je ustanovil Južno-Primorski odred, ki se je proslavil z drznimi akcijami v neposredni bližini Trsta.

Zaseda Gradnikove je zadala hude izgube nemški koloni na cesti Hotederšica—Godovič.

22.—23. Na položajih pri Zabji in Gotni vasi je Gubčeva odbijala napade sovražnih kolon.

23. Sedem in polurna borba Bazoviške brigade pri Cadrugu (vzh. od Gorice).

Sovražnika, ki se je iz Vrbovskega umaknil preko Gornirja v Ogulin, so napadle enote 18. divizije.

23.—24. S koncentričnim ognjem sta zadali Tomšičeva in Bračičeva brigada hude izgube nemški koloni na cesti Dvor—Jama—Stranska vas. Enote 14. divizije so napadle Nemce v Trškem borštu pri Stranski vasi.

24. Bataljon Prešernove brigade so Nemci, po borbah v Bohinjski dolini, obkolili na Pokljuki. V borbi s 500 Nemci so se borci odlično držali ter se s hudimi izgubami prebili skozi obroč.

Cankarjeva je napadla sovražno kolono, prodirajočo po cesti Zužemberk—Dobrava—Jordan Kal—Mirna peč.

25. Po šestdnevni hudih bojih so enote 14. divizije ponovno osvobodile Zužemberk in Dvor.

27. Bataljon Cankarjeve je napadel kolono Nemcev in domobrancelov, ki je prišla rojat v Škrjanče.

27.—28. Hudi boji Ljubljanske brigade na odseku Lovke—Fužine. 28. decembra je Ljubljanska napadla Fužine in začela rušiti sovražne utrdbe.

Serčerjeva je napadla nemško motorizirano kolono, ki je prodirala iz Zdenške vasi proti Zagorici.

30. Gubčeva se je ves dan borila s sovražnikom, ki je prodiral iz Smihelja proti Brčeni vasi in Vršnim selom.

Kosovelova je uničila sovražno postojanko Ajševico pri Gorici; 20 mož posadke so ujeli, orožje pa zaplenili.

31. V Svetju pri Medvodah so Nemci ustrelili 25 talcev.

LETO 1944

1. Na položajih na Gneču in Slatini (Šmartno ob Paki) je Bračičeva s protinapadom odbila 300 belogardistov, Nemcev, ustašev in Kozakov ter jih poglala v dolino.

V borbi z Bazoviško pri vasi Svino je imel sovražnik 34 mrtvih in ranjenih.

Na Banjški planoti se je 20. brigada borila s sovražnikom, ki je prodiral iz Kanalske doline.

Bazoviška je napadla sovražnika, ki je prodiral iz Senožeč proti St. Vidu in Vipavi, in kolono, ki je prodirala iz Tomaja preko Stanjela proti Gabrju.

Dva bataljona Gradnikove sta v borbi na Garopekah in Golem vrhu poglala sovražnika v beg.

Bataljon Vojkove brigade je na cesti Idrija—Razpotje odbil tri sovražne juriše.

Serčerjeva je odbila sovražni napad na odseku Sv. Florjan—Skorno.

Prve dni decembra se je ital. partizanska divizija »Garibaldi«, ki je operirala v Reziji in Brdih, priključila IX. korpusu.

5. Enote 15. divizije so napadle sovražno postojanko St. Janž. Napad je izvedla Belokranjska brigada. Tik pred padcem je dobil sovražnik pomoč iz Sevnice. Enote 15. divizije so se nato umaknile na Cirknik.

6. 12.—7. 1. 1945. Velika sovražna ofenziva proti enotam IV. op. cone, pod imenom »Unternehmen Schneegestöber«.

8.—14. Enote VII. korpusa so napadle sovražno postojanko Občine.

9. Zaradi sovražne ofenzive je poslal štab IV. op. cone Bračičevo in Serčerjevo brigado na Kozjansko in Pohorje, da rušita promet, mobilizirata in zavirata nemška utrjevalna dela.

Patrulja 1. bataljona OŠB je napadla sovražno kolono na križišču ceste v Taipano in Debelis.

12. V dneh sovražne hajke na odseku Idrije in dela Brd, sta imela Beneški bataljon in brigada Garibaldi borbe v Klodiču in Gnjdovci.

14. Boji Bazoviške brigade pri Štaku.

17. Z odlokom GŠ NOV POS je bila ustanovljena v Beli krajini ital. brigada »Fontanot«, ki je dobila ime po furilskem borcu, ki je padel v vrstah NOV in POS.

18.—20. Enote IX. korpusa so napadle belogardistično in nemško postojanko Gorenjo vas v Poljanski dolini.

19. Enote 188. nemške divizije so začele ofenzivo »Adler« proti 30. diviziji na področju Banjške planote, Trnovskega gozda in Vipavske doline; v ofenzivi, ki je trajala do 28. decembra, se je najbolj izkazala Kosovelova brigada.

Gregorčičeva in Bazoviška sta napadli sovražno postojanko Dutovlje in Kreplje. V bojih pri Planini in Erželju se je Bazoviška zaradi sovražne premoči umaknila na Nanos.

20.—21. Na osvobojenem ozemlju v Slov. Primorju je bila Pokrajinska konferenca Zveze slovenske in italijanske antifašistične mladine iz Slov. Primorja.

21. Borci II. brigade KNOJ so ubili komandanta ital. kolone, ki je iz Gorice prodirala preko Banjške planote proti Čepovanu. Pri njem so zaplenili načrt sovražne ofenzive, po katerem so hoteli pregnati naše enote v Vipavsko dolino, jih stisniti okoli Ajdovščine in uničiti.

22. Belokranjski odred in Oficirska šola GŠS sta odbila napad in poglala sovražnika proti Zakanju in Brezniku.

Enote 31. divizije so demonstrativno napadle sovražne postojanke Veharše, Sp. Idrijo in Idrijo.

23. V Gravini v Italiji je bila ustanovljena 5. Premokomorska brigada.

Na položajih Čatežka gora—Tlaka—Gornje Ravne se je Cankarjeva do 16. ure borila z dvema sovražnima kolonama.

25. Gradnikova je napadla sovražnika, ki je prodiral iz Lazen v Čepovan; po 7 urni borbi je morala brigada zasedi nove položaje na Kobilici, ker je sovražnik prišel na Vrata ter grozil brigadi z obkolitvijo.

Janez Vipotnik, komisar 15. divizije

Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije želi vsem članom Zveze borcev — srečno in uspehov polno novo leto 1954!

